Ч. 2.

[613(02)]

На правах рукопису.

Д-р Гончарів-Гончаренко

ЗАГАЛЬНА ГІҐІЄНА

Видавниче т-во СІЯЧ при Українському
Педаґоґічному Інституті ім. М. Драгоманова

Прага 1924 р.

V 4689, сер с

Ч. I4.

[1 (09)(02)]

Дмитро ЧИЖЕВСЬКИЙ,

Доцент Українського Педагогічного Інституту ім. М. Драгоманова в Празі.

ГРЕЦЬКА ФІЛОСОФІЯ ДО ПЛЯТОНА.

/Хрестоматія/.

П р а г а

1 9 2 6

В В І Д .

Як у всіх инших "науках про дух", так і в історії фільософії - і може більше, ніж у якій иншій науці - дійсне знайомство з предметами є можливе лише й виключно на підставі безпосереднього знайомства з "джерелами" - з самим обєктом дослідження. В історії фільософії - обєкт дослідження - це думки фільософів, що передані нам у їх творах; що в них допомагають нам розібратися звістки про фільософів сучасні їм та пізніщі.

В окремому становищі знаходиться грецька фільософія до Платона. Від представників цього періоду ми не маємо /до наших часів вони не збереглися/ цілих творів,- маємо лише уривки, що в формі цитат залишилися нам у того або иншого античного письменника.- Ми маємо також і то дуже скупі відомости про фільософів тих часів: згадки дуже часто лише значно пізніщі, анекдотичного характеру й - иноді ясно - лише однесені до тієї або иншої особи, подібно звичайному однесенню анекдотів до якоїсь історичної особи. Свідоцтва ж про зміст поглядів і теорій часто непевні, бо вплетені в полеміку проти тих або инших поглядів, часто викладаються без згадки імени того, кому вони належать, то що.

Тому історикові фільософії щодо доплатонівської фільософії доводиться зпочатку переводити важку й невдячну працю реконструкції теорії на підставі детальної критики й аналізи тих уривчастих матеріялів, які часто-густо бриваються в найважливіщих пунктах, й тим не дають досить вказівок саме там, де одне слово иноді дало б можливість усунути найрішучіщу неясність і т.п. Між тим саме цей перший у історії період росквіту фільософії має надзвичайний інтерес: з певною примітивністю думки тут сполучується надзвичайна її сміливість та консеквентність, вперше формулюється більшість основних пунктів погляду, й розвиваються їх висновки, теоретичний напрям думки без довгих затримок переходить до практичного здійснення в житті.- Задовольнити інтерес до доплатонівської фільософії можна лише склавши собі уявління не тільки про гармонійну й зладжену будову, яков є реконструкції зроблені історикэми, але і про ті [illegible] метода, що є матеріялом, на підставі якого ця реконструкція переводиться. Розуміється той, хто тільки починає

своїй студії історії філософії, не зможе поставитися критично до праці істориків філософії, бо для дійсної наукової реконструкції минулого потрібне не тільки знайомство з матеріялом, що безпосередньо торкається теми, а й ширші перспективи у сфері фактів і - в першу чергу - знаття й чуття цілого культурного періоду. Але як раз знайомство з матеріялом може бути підставою для дійсного розуміння і справедливої оцінки праці історика-реконструктора.

Отже, наша хрестоматія у двох відношеннях повинна мати окреме значіння для читача - як джерело для безпосереднього зазнайомлення з доплятонівською філософією, та як шлях до зрозуміння характеру й сенсу праці історії філософії.

2.

Оглянемо джерела, що їх збираємо в нашій хрестоматії. Це - 1. уривки оригінальних творів; 2. цитати, або перекази, що близькі до тексту оригіналів; 3. свідоцтва про життя й теорії філософів від сучасників або з пізніщих часів.

1. Як вже згадувано, власне оригінальних творів од доплятонівських філософів до нас звичайними шляхами не дійшло /якщо не рахувати вже сучасника Плятона Ксенофонта/. Тільки починаючи від Плятона маємо оригінали філософічних творів, та й то лише від небагатьох- почасти другорядних філософів. З того матеріялу, що є в нашій хрестоматії лише реторичні спроби Ґоргія /"Єлена" та "Паламед"- у нас уривки з них дані у фр. 9 та 10 стор. 93-4/, та т.зв. " Dialexeis "- анонімні уривки /у нас ув анонімних уривках софістів фр. 7-12, стор. 104-111/ дожили до наших часів. Але й то: про промови Ґоргія повставав навіть сумнів, кому власне належать ці твори, - бо відомо, що твір, присвячений виправданню Єлени написав також і Ісократ /зр. H. Gomperz : Sophistik und Rhetorik . там також і про "Паламеда"/. До того ж реторичні вправи Ґоргія нас значно менш цікавлять, ніж його головний філософічний твір περὶ φύσεως , який, розуміється, нам і неприступний /зр. фор. I-3/ безпосередньо /див. наступний §/. " Dialexeis " же при всій своїй цікавости, на жаль, є твором якогось дуже другорядного письменника, можливо тільки запис шкільних викладів якогось другорядного софіста./зр. також H. Gomperz : op. cit , також Diels II, 334 прим. й Wilamowitz-Moellendorf : Platon. II, 431/. Тут, як і в пізніщих віках, доля зле пошуткувала над нами, залишивши нам незидатне й незначне й по-

збавивши нас геніяльного й основного, бо як цінні були би для нас, коли хоч не повний твір Геракліта, то хоч кільканацять його уривків!

Але хоч і дуже незначна надія, що щось-може тех дрібне й незначне -ще знайдеться й одкриє нам нові перспективи пізнання старої фільософії, -всеж є. Протягом останніх століть скарбниці минулого відчинялись не раз і одкривали иноді надзвичайної ваги факти, або хоч натяки на факти. Правда, для дослідження нашого періоду поки що придбано ще дуже мало.

У перше відкрилась скарбниця минулого в воскреслих для нас містах - Помпеях та Геркуланумі. В Геркуланумі була знайдена ціла бібліотека, з окрема творів фільософічного характеру. Оден, очевидно, прихильник епікурейської школи зібрав велику силу папірусів, у першу чергу творів епкурейця Філодема /сучасник Цицерона/, але й уривки Епікура самого. Папірус, що не тліє, а тільки розсипається від часу, так чи инакше, иноді тільки в окремих словах та уривках в кілька слів або рядків передає нам тепер подробиці, як із життя й діяльности школи, так і твори цілої низки фільософів, від яких ми б инакше нічого не знали крім імен. В 23 томах Геркуланейських папірусів /I серія тт. I-XI, Neapoli, I793-I855, II серія I-XI, Ibidem, I862-I876, III-я серія, том I, Milano, I914/, зібраний тепер багатий матеріял для розслідження епікурейства /тільки огляд матеріялу займає у Ueberweg'a т.I, 11 вид. 6 стор. петіту - 460-466; там див. і огляд літератури, з якої варто одмітити W. Crönert: Kolotes und Menedemos, I905/.

Коли Помпейсько-Геркуланейські розкопки тільки можуть пробуджувати в нас надії, то й те, може найбільше на нові цитати з старих авторів, то ці надії де в чому вже виправдались у другому місці сучасних шукань істориків фільософії за матеріялом. Це єгипетські папіруси. Тому на них варто зупинитись уважніше. Ці останні, як і помпейсько-геркуланейські, збирані вже з XVIII віку / перший знайдено I778 р. і видано I788/. Але масові знаходки й шукання папірусів починається через сто років - папіруси знаходять у сухих пісках Єгипту, що зберегли їх 2000 років, як великими купами, що є, мабуть, рештками архивів та бібліотек, так і в купах сміття, що протягом століть накупчувалися на кілька метрів, нарешті у гробницях, а також і в тих картонажних коробках, що в них укладалися мумії /як людей, так і священних крокодилів/. Зокрема

прославилося містечко Оксиринх /зараз Бенесег/, де знайдена сила більших уривків папірусів. А більші уривки - це рідкість, бо переважно уривки папірусів мають лише кілька слів, иноді окремі літери. Зміст уривків надзвичайно ріжноманітний - тут і уривки шкільних управ, і листи - як дорослих, так і дитячі, ділові, приватні, родинні, любовні то що, тут і рахунки, офіційні посвідки, контракти, зібрання статистичних дат, декрети, скарги й постанови, протоколи допитів, нарешті - уривки з книжок. /Про приватні документи з папірусів див. F. Preisigke : Das antike Leben nach den aegyptischen Papyri . Lpz. u. Berlin. Начерки історії дослідження папірусів і сучасного стану "папірології" див. в передмові Wilcken'a до Wilcken und Mitteis : Grundzüge und Chrestomathie der Papyruskunde. Lpz-B. m I. 1912 ; Partsch : Papyrusforschung. Lpz. 1914; Wessely : Aus der Welt der Papyri Lpz. 1915; Schubart : Einführung in die Papyruskunde. B. 1918 по рос. В. Бузескул : Открытие XIX и начала XX века в области истории древняго мира. II. Греческий мир. П. 1924 - відповідна глава/.

Зміст останніх надзвичайно ріжноманітний - тут і вірші, драми й мистецька проза, тут і фільософічні й історичні твори, тут і рання християнська література, що пізніще не була визнана за канонічну й тому зникла в забутті, збірники медичних рецептів, і алхемічні й астрольогічні твори й описи мандрівок. Увесь цей матеріял найстаранніще збирається, досліджується й видається. Виходять цілі серії видань /зокрема одмітимо : Greek Papyri in the British Museum. Catalogue with texts I-IV. 1893-1910 ; Grenfell and Hunt : The Oxyrhynchus-Papyri , вже XV томів, р. 1898 ; далі і далі, та й десятки подібних - тільки менших обсягом - видань; виходять спеціяльні часописі, присвячені дослідженню папірусів, як от Archiv für Papyrusforschung, заснований Wilcken'ом, та Studien zur Palaeographie und Papyruskunde, що заснував Wessely/. Дослідження, сполучені з реконструкцією страчених та попсованих місць зі сполученням окремих частин тексту в одне ціле, займають звичайно в багато разів більше місця, ніж самий текст папіруса. Означити, хто є автором тих чи инших уривків є для дослідувачів найтяжчою працею й часто нові знаходи примушують одкинути тільки що виставлену теорію.

Майже з самого початку перед мотлоху найріжноманітнішого матеріялу зявляються й уривки фільософічного змісту. Почасти це відомі вже раніще - і добре відомі - речі - як от, напр., із Ксенофонтових

спогадів про Сократа", "Кіропедії", "Симпосіона";"господаря,або з багатьох Платонових творів. Правда й ці уривки часто значно старіші,ніж найстарші до того відомі нам середньовічні списки /папірус із уривками "Федона" III. віку до Р.Х. на II00 років старше найстаршого до того відомого рукопису/.Але зразу ж знайшлися і значно цікавіші новини. Подібно до того,як відома нам грецька література забагатіла на значні уривки Еврипіда /половина трагедії"Іпсіпіла"/,на першу нам відому сатиричну драму /Софокла "Слідопити" 400 віршів/ на цілі твори,або значні уривки досі невідомих в оригіналах побутового письменника Герода,поета Бахкіліда, коміка Менандра,Тимотея Мілетського,так і фільософічна література на самім початку розшуків папірусів збагатіла на"Атенську Політію" /Історія атенської конституції/ Аристотеля,що найбільше,правда, дала історикам та історикам права /див. В.Бузескул:"Афинская політія Аристотеля"Харьків.I895 і його ж стаття в "Сборникъ в честь Е.Р.Штерна",записки Од.Общества Истор.и древ. XXX том I9I2 р./; знайдені окремі уривки що торкаються Стоїка Посідонія - одного з найвидатніщих вчених та впливових фільсофів античности,з творів якого до нас дійшли на сміх малі й незначні уривки; знайшовся /арабський/ текст деяких творів Теофраста - учня Аристотеля - і знов вони кидають на нього нове світло; нарешті до матеріялу, вібраного в нашій хрестоматії,належать уривки сократика Есхина /з "Оксиринхських Папірусів" т.XIII/ і зокрема - один із найважливіщих фільософічних знаходів за ввесь час - уривки твору софіста нтифона /з "Оксиринхських папірусів" т.XI;див. v. Arnim: Freiheitslehre und Naturrecht in der griechischen Aufklärungsphilosophie. Frankfurt a.M. 1918; H. Diels в Internationale Monatsschrift für Wissenschaft Kunst und Technik; C.A.Lobeck в „Abhandlungen Akademie Wissen" bis 1912 p.
Два більших уривки /у нас фр.I2,I3/ тепер вже належать до центрального,що ми маємо від софістики: вперше в історії думки ми маємо систематично розвинені погляди на "природне право"; ми дістали також вказівки на походження постат Калікла /як завше у Платона - трохи шаржованої/ у Платонівському Горгії /див.у нас загальні свідоцтва про софістів №№ I4-I5/ довідались із ким Платон полемізує в X книзі "Законів" /888 і далі/;а може і про карикатурну постать Ἄπιος ἄφορος в Аристофанових "Хмарах": та й не тільки це- ми дістали новий приклад надзвичайної послідовности та ясности, з якою в доплятонівській фільософії розвивались ті чи інші

погляди.

Не є виключено,що зустрінемо ще не раз у папірусах Египту щось нового й ще більш цінного до старовинної грецької філософії.

3.

2. Але,як що не звертати на ті шляхи,на яких історикові філософії може допомогти хіба що надзвичайне щастя,то залишається лише розшукувати цитати чи близькі перекази в тих фільософів,що їх твори до нас дійшли. Цю працю,ясна річ уже давно й основно перевели фільологи та історики фільософії, при чому виявилось, що для більшости доплятонівських фільософів ми посідаємо дуже невеликий матеріял.Ось для прикладу те,що зібране для кількох фільософів у найповніщій сучасній збірці уривків Досократиків Г.Дільса / H.Diels : Vorsokratiker. 4 вид.1922,III томи/. кількість відомих фрагментів.

Талес.....0.
Анаксимандр.....1.
Анаксимен.....2.
Геракліт.....130
Пітагор.....0.
Алкмеон.....6.
Філолай.....19
Ксенофан.....41
Парменід.....20
Зенон..... 4
Меліс.....10
Емпедокл.....155
Анаксагор..... 24
Левкій..... 2
Демокрит.....304 /і назви низки творів/.

/Подані нами числа не цілком одповідають нумерації Дільса,а це тому,що в нього деякі фрагменти мають числа зі значками a,в й т.д./.

Але ж і з цих нечислених уривків, що здебільшого є одним окремим реченням, певна частина, власне, не має фільософічного значіння. Почасти це уривки мистецьких творів /так у Ксенофана/, музичних/у Філолая/; почасти це тільки окремі слова,якісь процитовані, бо були для нього цікаві, як архаїстичні, або якісь своєрідні форми. Та навіть і серед фільософічних не всі відносяться до найцікавіщого в даного фільософа. Так - хіба який десяток уривків Демокрита має відношення до його теорії пізнання й

фізики, а більшість це - /правда,теж почасти цікаві/ моральні афоризми,що почасти фільософічної цікавости саме й не мають.- Треба ще згадати,що є певна кількість фраґментів фальшованих,або підозрілих /такі не війшли в наш підрахунок/, але і з тих,що їх уважають за правдиві,мабуть, певна кількість є або фальшована, або ж помилково приписана тому або иншому авторові. І безустанку в науковій літературі точаться суперечки на ці теми. Згадаємо,що й кожне з видань Дільса не обходиться без змін. Напр.,у 4 вид. ми зустрічаємо замітку про конечну потребу викреслити фр. I54 в Емпедокла, бо Bignone вказав,що вірш /узятий із Плутарха/ є,власне, цитатою з відомого нам твору /"Феноменів" Арата/.- До того ще треба мати на увазі, що фраґменти в значній частині потребують певної "реставрації", бо для пізніших часів перестаріла, а иноді /як у Геракліта/ темна, мова привела до попсування окремих слів, і маємо велику літературу,що присвячена поправкам попсованого, при чому звичайно порушується й сенс. Таксамо й афористична мова становить великі трудноші при перекладі, й ми, порівнюючи хочби найліпші переклади /у Diels'a та W. Nestle: Vorsokratiker. 2 вид. Jena. I92I, Burnet: Early greek Philosophy./ зустрінемо иноді великі й сутні ріжниці. До цього треба додати зміну сенсу слів із бігом часу. Пізнішій νοῦς - розум у раніщій фільософії має сенс близчий до "дух". Всі ці трудноші зустрічають нас уже при самому читанні памяток доплятонівської фільософії. А вже при інтерпретації їх і реконструкції теорій зустрінемося з суперечним віднесенням цитати до того або иншого твору, з потребою звязування цитат і встановлення черги їх слідування тощо,- все питання,де можливі та й необхідні великі трудноші та ріжноманітні пункти погляду.

Відбилось на самому складі цитат і їх походження, й ті джерела, з яких маємо ці цитати. Розглянемо склад цитат,напр. Парменіда, Геракліта та Емпедокла.

Від Парменіда маємо 20 уривків, у цілому I57 рядків віршів.З них лише незначну частину цитують письменники, що часом були ближчі до Парменіда - Плятон та Аристотель /IV вік до Р.Х./,від яких маємо 7 малих уривків,решту /почасти й повторення тих самих уривків/маємо від пізніших письменників: Плутарха /4 уривки, I вік по Р.Х./,Секста Емпірика / I уривок, I 1/2 вік по Р.Х./,Клемента Олександрійського /4 уривки,I-II вік по Р.Х./, Ґалєна /I уривок,II.в./, Плотина /I уривок, III.в./, Діогена Лаерція /I уривок,

III.в./, Прокла /2 уривки, V.в./,Симплікія /8 уривків, VI вік/, отже переважна більшість уривків дійшла до нас уже з часів 500-1000 років по смерти Парменіда.-

Подібно стоїть справа з Гераклітом. Зі 130 його уривків,що є здебільшого окремими реченнями, від письменників із часів до Р.Х. дійшло до нас тільки декілька.Платон передає 2 вривки, Аристотель-4, Теофраст /IV-III/ -2; зі згаданих вище пізніщих письменників маємо від Плутарха - 17, Секста Емпірика - 1, Климента Олександрійського - 23,Ґалєна - 1, Плотина - 1, Діоґена Лаєрція - 10, Прокла - 1 уривок. Наприклад: од инших - од Сенеки /I вік по Р.Х. 1 уривок/, од Філодема /I.в./-1, Аеція /I.в./-1,Нумєнія /2-га полов.II.в./- 1, Атенея /II-III.в./-1, Оріґена /II-III.в./-4, Порфірія /III.в./-2, Гіполіта /III.в./-18, Ямбліха /III-IV.в./-7, Стобея /V.в./-12, Свіди /X.в./-1,Альберта Великого /XIII.в./-1 і т.д. Тут ще більше пізніх уривків. Частина /4 ур./ дійшли до нас тільки в латинському перекладі. Значна частина - передана християнськими письмєнниками /Климентом Олександрійським, Гіполітом,Оріґеном.../, де цитати з Геракліта вжиті в апологєтичних або полємічних цілях; Стобей склав збірник цитат,де зібрані здебільшого речення, що цікаві не змістом, як гарною афористичною формою, парадоксальністю, то що. Розуміється, і переклад латиною,і психологія християнських апольогетів або колекціонерів улучних цитат відбиваються на змісті й якости того,що до нас дійшло від глибокодумного Геракліта.

Зі 155 уривків Емпедокла трохи більше число дійшло від Аристотеля /23+ 3/ і 3 вривки від Теофраста. А далі зустрічаємо знайомих нам передатчиків античної традиції: Плутарха /40 уривків/,Аеція /4/,Секста /4/, Климента Олександрійського /13/, Ґалєна /1/, Атенея /1/, Діоґена Лаєрція /4/,Гіполіта /5/,Порфірія /5/,Прокла /3/,Стобея /2/, Симплікія /26/. Майже всі цитати дуже коротенькі, за винятком кількох /від 10-35 рядків, переважно у Симплікія/.Один уривок зберігся в одному з найдених фрагментів Геркуланейських папірусів. Один уривок дійшов в армянському перекладі одного твору Філона /жив.в I.в. по Р.Х./.

До цих різноманітних джерел,що серед їх авторів ми зустрічаємо академіків і перипатетиків, стоїків і скептиків,неоплатоників і християн, долучаються ще,хоч поки що й небагато, джерела орієнтальні. З арабської, з жидівської, з сирійської се-

редньовічної філософічної літератури прийшли до нас, розуміється, дуже пошкоджені перекладами /иноді подвійними/, деякі уривки /зр. у нас Протагор - фр.8, Емпедокл -свідоцтво 22, Анаксагор - свідоцтво 24/. Оскільки тут джерела ще цілком не вичерпані, то є ще надія, що й надалі дістанемо відтіля ще щось, хоч і попсоване перекладами на чужі мови, з їх своєрідною термінольогією і стилем.

Як уже згадано, уривки античних філософів збірані. Перша спроба повного видання - це *Fragmenta Philosophorum Graecorum* F.W.A. Mullach'a 3 томи, Paris, 1860, 67, 81, але це видання і неповне й недосконале. Поетичні фрагменти видав H. Diels : *Poëtarum philosophorum fragmenta*. B. 1901. Йомуж належить і видання фрагментів досократиків і софістів- повне й з наукового боку понад усяку похвалу- *Die Fragmente der Vorsokratiker. Griechisch und deutsch*. B. 1903, 4 вид. B. 1922 в 3-х томах із великим індексом. На жаль, для инших періодів не маємо нічого, що могло б хоч трохи дорівняти цьому клясичному творові. Тільки малий вибір у H. Ritter et L. Preller: *historia philosophiae Graecae*. I вид. 1838.р. й сила пізніщих з німецький переклад із ґрунтовним комментарем і цікавими /науковими примітками дає відомий знавець античної філософії W. Nestle : *Vorsokratiker*. Jena. 1908, 2 вид. 1922; *Sokratiker*. /тут і Академія і Лікей/ Jena. 1922. *Nachsokratiker*. 2 томи. Jena 1923.

4.

3. Нарешті маємо багато свідоцтв про античних філософів. Тут - і звичайні перекази, або реферати їх думок, і полеміка з ними, й випадкові згадки, й більш уважні замітки, иноді просто імя філософа без дальших відомостей, иноді користування твором без указівок на нього й т.д. й т.д.. Та й характер творів, де знаходимо ці свідоцтва, дуже ріжноманітний: це й живі літературно-оброблені напівмистецькі твори, і прикрашені плоди реторичного вміння, й сухі трактати, й популярні компіляції, й гострі полемічні памфлети, то що. Розуміється якість і достовірність звісток не є однакова в серіозних учених і філософів, у компіляторів і напівбелетристів.

В нашій збірці ми майже виключно користуємось свідоцтвами великих філософів Платона й Аристотеля та компілятивною, але єдиною, що цілком дійшла до нас з античности історією філософії Діогена Лаерція, до чого для Сократа додаємо ще Ксенофонта.

Свідоцтва Платона для нас надзвичайно цінні.

Вони найближчі часом до "доплатоників", та ще належать одному з найбільших майстрів слова з усіх часів та глибокого мислителя, що міг зрозуміти дійсне значіння тих теорій, про які оповідає і висловити його з усією глибиною й повагою. Від софістів та Сократа він мав і безпосередні особисті враження, а тому, малює їх, яко живі, рельєфні постаті кожну зі своєрідним характером і темпераментом, власною мовою. Але свідоцтва Платона мають у собі і певний елемент непевного. Навіть і щодо найстарших фільософів Платон ніколи не виступає, яко безстороннній, спокійний, обєктивний історик. Та він і не робить собі цього завданням. Його згадки фільософів - це ілюстрації до думок, що Платон розвиває сам, вони часто "стилізовані" так, щоб різкіше виявляти певну принципову / а не історично-подану у минулому/ точку погляду. Иноді він і зовсім не згадує імени того, про кого говорить; так ми ні разу не зустрінемо у Платона імені Демокрита, до теорій якого певне становище він, очевидно, займав / P. Natorp: Die Ethika des Demokritos. Marburg. 1893. вважає, що Платон зокрема в етиці багато де в чому йде за Демокритом/. Таксамо він ніколи не згадує Ксенофонта, хоч ізнов, здається полемізує з ним, характеризуючи Сократа. З сучасників не згадує він і представників так званих "Сократичних шкіл", характеризуючи погляди, що ніби наближаються до їхніх. Тому Вол. Соловьев і міг думати, що під іменами "софістів" Евтидема та Діоніс іодора він виводить кініків /Передмова до "Евтидема" в перекладі "Творенія Платона" М. 1900/. У "Софісті" він ніби натякає на мегарську школу та на Антистена /мегарська школа 246В та 248С, Антистен - 251В, 259Д. Зр. у Ed. Zeller'a Philosophie der Griechen відповідні місця, також P. Natorp: статтю Antisthenes в Realencyklopädie von Pauly-Wissowa і Th. Gomperz: Griechische Denker III, де вказуються натяки на Антистена в "Горгії"/. Можливо, що саме згадана "стилізація" чужих поглядів спонукувала Платона втримуватися від наведення імен авторів цих поглядів. Найбільше сумніву викликають відомости Платона про Сократа, з одного боку, і софістів - з другого. Не про певну ідеалізацію Сократа тут насамперед іде мова, але про те, що Сократ у творах Платона /принаймні пізніщих/ власне виступає провозвісником і оборонцем власних думок Платона. Тому доводиться ставитись обережно до всього, що говорить Сократ у всіх діяльогах Платона, хоч немає сумніву, що в раніщих діяльогах Платон проводив в основі думки Со-

крата, лише розроблюючи їх. Але з певної межі між т.зв. "сократичними" діяльогами й діяльогами, де Платон виступає з оригінальними думками, провести неможливо. Тому то й праця виділення "сократівського" та "платонівського" у творах Платона є одна з найважчих завдань у цілій історії античної філософії. Ми даємо в збірнику трохи більше, ніж вважаємо з певністю "сократівським". Бо ж із "платонівських сторінок віє на нас иноді дух Сократа. Не проста справа і з софістами. Платон виступає в відношенні до них, яко різкий і непримиримий ворог-полемість. У його великому мистецькому арсеналі ми знайдемо всі засоби - від легкого глузування до карикатури, шаржування, пародії, й не маючи инших даних подібної же ваги, ми можемо прийняти карикатуру за дійсність. Так і було раніше, коли без критики давали віру всім платонівським нападам на софістику. Платон, безумовно, вміє бути справедливим і до ворогів /згадаємо його одзиви про Протагора або Продика/ і при уважнішому читанні, виносимо цілком инше враження від софістів, що зпочатку здадуться тільки пустими реторами, балакунами та фільософічними нігилістами. В напрямі виділення обєктивних даних від полемічних виступів і лежить завдання сучасного дослідника. Усі згадки Платона про досократиків та софістів зібрані в Diels'a. Основна література про "Платона яко історичного свідка" така: Вперше - проти традиційного негативного погляду на софістів і тим самим проти Платона. Гегель в Історії фільософії і Grote в History of Greece, VIII т., важливіше на цю тему пізніше - Th. Gomperz в Deutsche Jahrbücher. 1863, т.7, акад. О. Гіляров "Источники о софистах. Платонъ какъ историческій свидѣтель. 1892 і H. Gomperz: Sophistik und Rhetorik. 1912; про свідоцтва Платона про Сократа - K. Joel: Der echte und Xenophontische Sokrates, 2 тома, 1891-1901, автор обороняє обєктивність даних Платона, також дивиться J. Burnet в своєму виданні Федона. Oxford. 1911 та A.E. Taylor: Varia Socratica - Oxford. 1911; протилежний погляд висловлює Döring: Die Lehre des S., als sociales Reformsystem. München 1895; примирливу позицію займає H. Maier: Sokrates. Tübingen. 1912, який однаково і у Платона і в Ксенофонта знаходить достовірне й недостовірне. - Про Сократиків - основне в Ed. Zeller'a Philosophie der Griechen та Kleinere Schriften, K. Joel'a та Th. Gomperz'a в вище-цитованих творах і у A.J. af Ellen: Platonis de antiquissima philosophia testimonia. Upsala. 1880.

Зовсім одмінного характеру свідок Аристотель.

Він дуже далекий од мистецького оброблювання своїх творів /що дійшли до нас, бо нам відомі й назви деяких його діяльогів і популярних творів/; твори ці є, мабуть, або замітками самого Аристотеля, що їх він уживав для лекцій, або, можливо, записи його слухачів. В них цілком нема будьякої живіщої характеристики фільософів. Мова йде завше виключно про фільософічні теорії. Обережне, критичне відношення до матеріялу помітне в Аристотеля на кожнім кроці. Тому то ми можемо ставитися до його свідоцтв із великим довіррям і давати їм першенство перед иншими. Так, дуже важливим є для нас, напр., свідоцтва Аристотеля про Сократа /зр. у нас свідоцтва про Сократа №№ 29, 30, 31../, що в кількох словах характеризують загальні тенденції Сократового думання.

Але поруч із цим свідоцтва Аристотеля мають і свої хиби. Насамперед - той факт, що Аристотель майже постійно наводить чужі думки лише, яко приклади, ілюстрації до певних своїх власних думок або тверджень. Иноді цитата або переказ підтверджують його думку, иноді наводяться, як приклад помилки і тим підсилюється аргументи проти сучасників Аристотеля, що повторюють знов ці помилки й т.п. Але всеж скрізь, навіть там, де Аристотель дає спроби ніби історичного нарису /порівняй початок метафізики, що в нас цітуований у свідоцтвах про доссократиків, як Metaphysica, I../ його звістки завше орієнтовані на ті чи инші його власні теорії й їх освітлюють і пояснюють /в даним випадку клясифікацію причин Аристотеля/.- До того Аристотель досить суворо розправлявся зі своїми ворогами, й можна припускати, що він иноді навмисно виставляв примітивніщими їхні погляди, може й не даючи їм тої оцінки, якуб вони в дійсности заслуговували.

З цих причин не можна все-ж використовувати цих надзвичайно цінних звісток Аристотеля без пильної критики та перевірки за иншими джерелами. /Література про Аристотеля, яко свідка в історії фільософії: A. Emminger: Die sokratische Philosophie nach den Berichten des Aristoteles. Würzburg. 1878; Steffens:

Welcher Gewinn für die Kenntnis der griechischen Philosophie von Thales bis Platon läßt sich aus den Schriften des Aristoteles schöpfen? Zeitschrift für Philosophie u. philos. Kritik, Bde 67, 68, 69; J. Burnet: Early Greek Philosophy.-]

6.

Третьому нашому основному свідкові - Діогенові Лаєрцієві можна закинути до певної міри протилежне тому, що ми закидали Платонові та Аристотелеві. Ті мали забагато власних думок для того, щоб бути тільки істориками. Через те вони привносили їх до переказів чужих теорій і всі чужі думки передавали нам лише в освітленні і з перспективи власних теорій. Діоґен - навпаки - мав замало власних думок. А звідси і його сильні, і його хибні боки.- Дослідження твору Діоґена Лаєрція зазнало ріжних стадій. Иноді заперечували усяку цінність його праці, дехто занадто її переоцінював. Як би там не було, а це єдина ціла "історія філософії", що дійшла до нас од античности, й тому треба розібратись у ній уважніше.

Вже зразу кидається вічі, що Д.Л. -компілятор, і він сам указує часто того або иншого дослідника, в якого він запозичив ту або иншу звістку. Але й там не називано джерела звісток, видко, що зібрані до купи якісь дуже й дуже ріжноманітні матеріяли: ми постійно зустрічаємо хронольоґічні та біоґрафічні дати, поруч із ними анекдоти про життя фільософів, а за анекдотами перемішані виклади теорій, иноді цитати та уривки з оригінальних творів /напр. Епікура/, зустрічаємо й вірші, епіґрами, зокрема епіґрами самого Д.Л., який здебільшого робить темою свого коротенького віршика про того або иншого фільософа назверхні і дрібні обставини його життя, а ніколи - зміст його теорій. Нарешті зустрічаємо списки відомих осіб, що носили однакове ім'я з даним фільософом. Зустрічаємо - надзвичайно для нас цінні - списки творів фільософів, окремі документи - заповіти фільософів, листи /здебільшого фальшовані/.- Матеріял у X книгах розподілений подекуди досить випадково, в окремих главах - ще більше; праця компілятора приводила, очевидячки, до того, що иноді те або инша замітка тільки піздніще вносилася до вже готового тексту, з яким ці доповнення не завше були в повній згоді. Тому читання Д.Л. навряд чи можна визнати приємним.

Дехто з дослідувачів надзвичайно принижував значіння Д.Л, зводячи його працю до копіювання, а його вченість - до користування якимось одним джерелом. Фільольоґічне дослідження показує, що це не зовсім так,- та проте праця компіляції, що про неї ми згадували, дійсно була й чорпала з досить широких, хоч і другорядних джерел. Дуже важливим завданням дослідження є встановлення, якими саме джерелами користувався Д.Л. Нам відома ціла низка імен працівників у галузі історії фільософії, що їх твори до нас не дійшли, або дійшли лише в уривках. Серед цих творів були такі, що збудовані були на принципі біоґрафічному, були т.зв. *Βιοδοξαί* себто, історії, збудованої на принципі дослідження долі окремих фільософічних шкіл /до цього типу наближається і твір самого Діоґена, що м.и. має назву *Περὶ βίων καὶ γνωμῶν τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδοκιμησάντων* - *Βίοι* - життя й думки славетних фільософів/, нарешті виклади теорій у так званих "доксоґрафів". Придивимося трохи до цих трьох ґруп творів /якими ми рідко користуємося у хрестоматії/.

1. Біоґрафічні твори / *Βίοι* / починаються від Аристоксена - Аристотелева учня, що був написав великі біоґрафії Платона, Сократа, Пітаґора; за цими творами, повними анекдотів та леґенд, ішли й пізніщі біоґрафи з перипатетичної школи /Деметрій Фалерейський, Неант із Кізику.../.

В Александрії, що була з III в. до Р.Х. центром античної вченості, розроблювано науково окремі питання біоґрафічного характеру. Калімах із Кірени /жив. 310-235 рр. до Р.Х./ склав критичні показчики творів античних письменників, а в їх числі й фільософічних творів у 120 книгах, із замітками про дійсну приналежність творів авторам, що їм приписувано їх. І в Д.Л. ми зустрінемо списки творів фільософів, що походять од Калімеха чи його учнів і послідовників у праці.- Хронольоґічні дати / в тому числі й біоґрафічного характеру/ зібрав Ератостен із Кірени /276-194 до Р.Х./, а пізніще Аполодор у "Хроніці" /II вік до Р.Х./, що її частенько цитує і Д.Л.. Зокрема від Аполодора походять і дати років життя старовинних фільософів. Ці дати встановив Аполодор, що правда, на основі безпідставних міркувань: він приймав певну подію /напр., для Талеса - передбачення нам соняшної затьми/, що її дата була відома, і що могла стояти в центрі діяльности фільософа, за час його роз-

квіту, "акме" /ἀκμή/, як казали греки, припустивши, що фільософові в цей момент було 40 років, Аполлодор установлював рік народження, а рік смерти означував на основі яких-небудь инших міркувань/приблизної довготи життя фільософа, то що/; иноді при цьому брали й дуже незначні події /напр. для Протаґора та Емпедокла рівно-їх відношення до вновь-заснованого 444р.до Р.Х. міста Турій; Протаґор склав для нього закони, а Емпедокл лише по заснуванні відвідав його/; допомагає й відношення вчителів до учнів, або послідовників, що їх Аполлодор відділює одних від одних періодами в 40 років.- Наукового характеру біоґрафії частинно на підставі власних споґадів, дає александрійський учений Антиґон із Кариста /кінець III.в. до Р.Х./, що був, на думку сучасних дослідників, одним із важливіщих джерел Д.Л. Меншу ролю в тому самому віці грали біоґрафи перипатетики: Ґермін Сидонський, Сатир - Важливою працею /теж вкористана Д. Л./, в списки письменників із однаковими именами, що їх склав уперше Деметрій із Магнезії /в I в.до Р.Х./.- У протилежність до цих творів, що відомі нам тільки в незначних уривках, пізніші/ближчі і сучасні з Д.Л., або пізніщі за нього, отже, що впливу на нього не мали/ біоґрафії ми частинно маємо: так маємо біоґрафію Аристотеля, писану Андроником /I.в.до Р.Х./, як додаток до його видання творів Аристотеля, біоґрафію кініка Демонакса Лукіяна /II в.по Р.Х./, біоґрафію Плотина, яко ввід до його творів - писану його учнем Порфіріем /III.в.по Р.Х./, леґендарні біоґрафії Піфаґора-Порфірія, Ямбліха /IV.в.по Р.Х./, анонімну, теж леґендарну, біоґрафію Аполонія Тіанського, Евнапієви /IV-V в.по Р.Х./ біоґрафії неоплятоників, біоґрафію Прокла, писану Марином /V.в.по Р.Х./, біоґрафію неоплятоника Ісидора, писану його учнем Дамаскієм /VI.в.по Р.Х./, Олімпіодорову VI. в.по Р.Х./, біоґрафію Платона /яко частину коментара до Платонового "Алкібіяда"/, нарешті статті в словнику Свіди /X в.по Р.Х./ що використав м.и., посередньо й безпосередньо, і Діоґена Лаерція.

Фрагменти біоґрафів у Müller'a : Fragmenta historicorum graecorum, цілі біоґрафії, що заховались, існують у різних виданнях. Основний твір про античну біоґрафію, що дає найліпший матеріял і до нашої теми, це - F. Leo : Die griechisch-römische Biographie nach ihrer literarischen Form. Lpz. 1901 /.

2. Друга група творів є ті Διαδοχαί, що в них можна вбачати перші справжні "історії філософії", а не тільки "історії філософів". Це історії філософічних шкіл, де, розуміється, звертається пильна увага на єдність філософічної думки й на її розвиток. Існування назверхньої організації "шкіл" із певною послідовністю керманичів давало для цього легку можливість. Сполучив історії різних шкіл у спільну систему й дав таким чином історію цілої грецької філософії уперше, мабуть, Сотіон із Александрії у своєму творі Διαδοχαὶ τῶν φιλοσόφων /зявився 200-170 р.до Р.Х./. Сотіон не обмежився назверхнім повязанням історій шкіл, а зробив спробу встановити і генеалогію шкіл,- він робив це, встановлюючи відношення між представниками молодших та старших шкіл, як між учнями та вчителями: так, наприклад, Аристотель і Лікей є течія, що виводить од Платона, що його учном був Аристотель, і т.под. Отже, Сотіон об'єднав усіх грецьких філософів у дві великих групи: іонійську та італійську, до іонійської належать - іонійські натурфілософи, Анаксагор, Сократ, Сократичні школи, Платон та Академія, Аристотель та перипатетики, до італійської - Піфагор, Геракліт, елеати, Емпедокл, атомісти, Пирон і скептики, Епікур. Схему Сотіона, мабуть, засвоїв і Д.Л./твір Сотіона до нас не дійшов/. За Сотіоном пішли й інші автори Διαδοχαί - Гераклід Лемб /коло 150 р. до Р.Х./, Антистен Родоський, Сосикрат /сучасник Геракліда/, Александер Полігістор, Діокл з Магнезії, /I в. до Р.Х./, Ясон Родоський, Філодем із Гадари /уривок його Σύνταξις τῶν φιλοσόφων про академиків та стоїків дійшов до нас в Геркуланейських папірусах, Нікей із Нікеї /I в.по Р.Х./. На принципах Διαδοχαί був, мабуть, складений і спис філософів Гіпобота /III-II до Р.Х./ під назвою Ἐπιδρομὴ φιλοσόφων. -Вказівок на того чи иншого з цих письменників зустрінемо в Д.Л., що був пізнішим і дуже несамостійним представником цієї самої групи. /Фрагменти зі згаданих авторів - у Müller'a: Fragmenta historicorum Graecorum; уривки з Філодема друкувалися частинами в різних виданнях - спис у Usener'a т.I, 11 вид. стор. 465-6. Літературу про авторів Διαδοχαί -це, головне, праці про Д.Л.- писали на цю тему видатні філольоги - Fr. Nietzsche, v. Wilamowitz-Moellendorf, Diels, Usener, Susemihl; огляд старшої літератури у A. Gercke: De quibusdam Laërtii Diogenis auctoribus disputatum. Greifswald. 1899.

Після того важливіше: Fr. Leo: op. cit, crp 35-87, W. Crönert: Kolotes und Menedemos. Lpz. 1906, 133-147, H. Schmidt: Studia Laërtiana. Bonn. 1906, Ed. Schwartz в сист. Pauly-Wissowa].

3. Третя група - це твори т.зв. "доксографів", себто, викладачів самих теорій / δόξαι /фільософів. Без сумніву й Д.Л. у деяких місцях користувався ними.- Доксографом був власне й Аристотель, бо ж у кількох главах метафізики /I, 3-10/ він дав нам огляд теорій фільософів од Талеса до Платона про "перші причини". Аристотелів учень Теофраст написав працю в 18 кн. про "Теорії фізиків" /Φυσικῶν δόξαι/, з неї дійшли до нас уривки, зпоміж них і більші. У цьому творі Теофраст був дав огляд фільософічних теорій за такими точками: перші основи /ἀρχαί/, Бог, світ, метеорольогічні зявища, психольогія, фізіольогія. Теофраст у значній мірі був джерелом пізнішої доксографічної літератури. До 1 в.по Р.Х. відносились /загублені/ Placita Аеція. Пізніший твір - це т.зв. "Placita Philosophorum", що дійшли до нас із імям Плутарха, але в дійсности написані не ним, а якимось невідомим нам автором. Багато матеріялу зібрано у /згаданому вже/ творі Гиполіта /III в. по Р.Х./ у Секста Емпірика /див.вище/ і в "Історії фільософії", що її приписувано Ґаленові, де багато матеріялу взято з псевдо-плутархівських Placita. Згодом матеріял із Аеція був використаний у збірнику цитат Стобея /V в.по Р.Х./, а також у творах християнських письменників, еп. Теодорета /V в.по Р.Х./, еп. Немезія Ефесського /IV-V в.по Р.Х./ й ин. дуже численних авторів пізнішої античности, та навіть у середньовічного арабського письменника Аль-Шеграстані /XII в./. Величезна заслуга славетного фільольога Дільса- розроблення цілого матеріялу доксографів, що до нас дійшов, і зясовання походження матеріялу пізніщих часів.- Як ми бачили, від доксографів же до певної міри ми дістали й частину уривків оригінальних творів, що ми їх узагалі маємо. [Видання доксографів зроблене H. Diels'ом: Doxographi Graeci. B. 1879.; туди ввійшли зі згаданого нами: уривки і твори Аеція, Псевдо-Плутарха, Стобея, Теофраста, Гіполіта, та ще деяких не згаданих нами авторів. Вступ до збірки - найліпша праця про доксографічну літературу в цілому. Найважливіші доповнення дали - C. Wendland: Sitzungsberichte d. Berl. Akademie, 1897, R. v. Scala в «Festgabe zu Ehren M. Büdingers. Innsbruck,

1898, A Dumstrey C. Leibniz C. Wachsmuth in Gopl. Rhenish. 1897].
Серед цих творів і треба шукати, і шукають, джерел Д.Л. /в нашім огляді ми для повноти додали ще й твори, написані пізніше твору Д.Л./.- [Літературу про Д.Л. дивись вище в літ. до п.3 цього §. З видань Д.Л. треба згадати вид. в Bibliotheca classica Lpz. 1833 і пізніші і вид. серед. Ch. G. Cobet. Paris. Didot. 1850. З німецьким перекладом Otto Apelt'a в 2-х томах, Lpz. 1921/.

Треба сказати, що доксографи і самі про себе є надзвичайно важливим джерелом для дослідження античної філософії. В нашій хрестоматії ми порівнюючи рідко користуємось їх свідоцтвами, але виключно лише через те, що наперед рішили обмежитися по змозі невеликою кількістю джерел насамперед Платоном, Аристотелем і Діогеном Лаерцієм/.

7.

Спеціально для характеристики Сократа користуємося творами Ксенофонта. Раніше Ксенофонта дуже цінили, як свідка життя та науки Сократа, бо його твори написані безумовно живо, наївно й простодушно. Здавалось, що у протилежність до Платона, який приписував Сократові свої власні погляди, шаржував своїх ворогів, зневажав фактичну правду,- Ксенофонт оповідає про Сократа як очевидець, що може і не все розумів з того, що бачив і чув, але що в силу свого дару спостережливости і надзвичайної пошани до Сократа, все запамятовував і робив спробу передати нащадкам все як найближче до правди.

Такий погляд критика вже давно відкинула. Ксенофонт і сам був філософічним письменником /його Кіропедія і дрібні твори/ із певними поглядами, що не могли не відбиватися на його характеристиці Сократа. І справді, в постаті Сократа кидаються вічі елементи симпатій Ксенофонта до Кінізму. І хоч може K. Joël /op. cit. в § 4/ і перебільшує, вважаючи моделлю ксенофонтівського Сократа - киника Антистена, але Ксенофонт безумовно підкреслює в історичному Сократі, рівно як і Платон, однобічно деякі риси, що ними далеко не вичерпується, ма буть, історична постать Сократа. До того-ж певний примітивізм думки Ксенофонта зовсім не сприяє виявленню глибших і важливіших моментів у творчости Сократа. Спогади / "Memorabilia"

й "Convivium" його-ж/ Ксенофонта часто ставлять читача перед питанням,- чим власне зясувати той колосальний уплив Сократа, як що Ксенофонтівські звістки справді одповідають дійсности. Безумовно, Сократ був значно більший за того, що зумів його змалювати Ксенофонт.

Тим то ми можемо вважати Ксенофонта тільки дуже важливим,але не дуже добрим і обєктивним свідком; і свідоцтвами його можемо користуватися лише після порівнання їх із Платонівськими та після перевірки їх всіма можливими для нас способами. Для дійсного ж зрозуміння Сократа найменш "достовірні" сторінки Платона /напр.,промова Алкібіяда в "Симпозіоні"/ иноді дають значно більше, ніж тверезі й суховаті свідоцтва Ксенофонта /найважніша література вказана в § 4 до питання про Платона,яко історичного свідка. Видання Ксенофонта в "Bibliotheca Teubneriana"; є переклади на різні мови/.

8.

В нашій хрестоматії,розуміється,обєднана лише частина матеріялу,що має відношення до нашого періоду. Залишені на боці всі уривки,що не мають фільософічного характеру,/напр., суто-поетичні уривки Ксенофана,реторичні - софістів/.Також ми поминули майже всі уривки,що є занадто вже малі, щоб могли безпосередньо допомогати зрозумінню фільософічних конструкцій фільософа. Та й з инших зроблено тех здебільшого витяги важливішого,-почасти - більш зрозумілого. При перекладі нам допомогли два гарних німецьких переклади - Дільса та Нестле/цитовані раніще/,які,що правда, часто дуже далекі один од одного в ясуванні тексту.-Ми лише почасти дотримувались порядка Дільса, а здебільшого даємо чч.фраґментів у виданні Дільса-в дужках,після чисел за нашою нумерацією.

Ще більш обмежений був наш вибір свідоцтв. Тут ми майже свідомо обмежилися тільки свідоцтвами Платона,Аристотеля,Діоґена Лаерція і Ксенофонта /для Сократа/. Та навіть і з цих свідків узято лише найважливіше /в силу умов праці у Празі деякі свідоцтва можна було видобути лише пізніще, й тому вони вміщені в додатку на кінці Хрестоматії/. Лише иноді, як що було особливо важливе якесь свідоцтво для характеристи и поглядів того або иншого автора,ми брали і свідоцтва инших письменників. Деякі свідоцтва прилучені для харак-

теристики обсягу джерел, де ці свідоцтва знаходяться.

Розуміється, друковане видання подібної Хрестоматії могло б вийти лише після ґрунтовної обробки цілого матеріялу і значного його розширення.

x x
x

Хрестоматія ця не призначена для читання, а для студіювання. Бо тільки з студіювання може повстати уявління про внутрішню єдність поглядів того або иншого фільософа і про значіння кожної окремої думки в цілій системі його думок. Так саме тільки уважне студіювання і критичне відношення може допомогти розібратися в матеріялі, де сполучені мандрівні леґенди та анекдоти з фактичним матеріялом, полемічні шаржі із уважною передачею минулого, власні думки - з чужими, то що. Отже, тільки при паралельному зазнайомленні з літературою і при серіозній праці, хочби й над обмеженим щодо кількости матеріялом, читання цієї Хрестоматії принесе користь. Одна з основних думок, з якою треба підходити до памятників минулого, є тут важливіша, ніж денебудь: кожне слово, кожен вираз криє в собі надзвичайно широкий і важливий сенс, і тільки уважне й обережне відношення до слова, виразу й думки може одкрити нам приступ до минулого; в нашім випадку - до далекого минулого фільософічної думки.

Просимо виправити коректурні помилки у цьому аркуші:

стор. 235, фрагменти 1 та 5; 236-фр. 20, 30; 238 - фр. 20 і 27.
замість "Епікрет" - "Епіктет"
стор. 239, фр. 3, замість "Тофбина" - "Торбина"
" 240, фр. 8, замість "не кожне" - "кожне"
" 243, свід. 9, замість "Аристотеля" - "Антистена"

А. Досократики.

І. Т а л ѐ с.

І. Ніяких фраґментів, навіть яко цітат, до нас не дійшло. У Діоґена Лаерція маємо /І,43-44/ два фальшованих листа /до Ферекіда та Солона/.

2. Свідоцтва античних письменників про Талєса.

І. Діоґен Лаерцій. І.37-8. У своїй хроніці Аполодор относить народження Талєса до І-го року 35 олімпіяди. Він умер 78 років чи, як каже Сосикрат, - 90 років. Бо він умер у 58 олімпіяду: був сучасником Креза, якому обіцав допомогти перейти через Галіс без мосту, одведши течію річки в бік...

2. ibidem І,22-3. У список громадян Мілєту його занесли після того, як він прибув туди вкупі з вигнаним із Фінікії Нейлєєм. Але більшість твердить, що він був родом мілєтець із шляхотної родини. Зпочатку він займався політикою, але пізніще звернувся до розглянення природи / τῆς φυσικῆς θεωρίας . /, але писаного не залишив нічого. Бо астрономія для мореходів, що її йому приписують, є ніби твір Фокоса з Самосу.

3. ibidem І,23. Згідно зі свідоцтвом декого він перший займався астрономією...Це посвідчують також Геракліт і Демокрит.

4. ibidem І,24. Дехто вважає його також першим представником думки, що душа безсмертна.

5. ibidem І,24. Аристотель і Гипій оповідають про нього, що він думав, що й неживе має душу; погляд, до якого він прийшов через спостереження над маґнетом та янтарем. В геометрії він був учнем египтян і, як оповідає Памфіл, перший уписав прямокутний трикутник у коло й за не одкриття приніс у жертву бика.

6. ibidem І,27. Первоосновою / ἀρχή / він обявив воду. Світ, на його думку, має душу й повний божественних істот / δαιμόνων /... Він був автодидактом, зробив тільки одну поїздку до Египту, де був у звязку з жерцями. Гіероніт також оповідає, що він вимірял висоту пірамід, при допомозі їх тіни, яку він виміряв у той момент, коли людська тінь має рівну дов

жину з людським тілом...

7. Ibidem I,34...далі про Талеса існує таке оповідання: коли він одного разу вийшов зі свого помешкання, в супроводі якоїсь старої жінки, щоб спостерегати зорі, то впав у яму.То ді жінка відповіла на його крик словами:"ти Талесе,не можеш бачити того,що в тебе під ногами, а бажаєш пізнати те, що на небі".-

8. Платон. "Theaetetus ".I74.A....приклад Талеса... Коли він дивився вгору,спостерегаючи небесні зявища, і впав до криниці,то,мовляв, якась розумна й гостра тракійська служниця поглузувала з нього, що він з такою увагою пізнання небесного, а не має ніякого уявління про те, що в нього попід носом і під ногами. Це підходить до кожного, хто цілком віддався фільософії.

9.Аристотель. Metaphysica. I,3.983 984a. Більшість тих,що фільософували уперше, вважали матеріяльний принцип за виключну основу /ἀρχή/ всіх річей. На їх думку елементом /στοιχεῖον/ і основою буття є те, з чого складається все буття, з чого воно на початку виникає, і в що воно повертається при загибелі, при чому хоч єство /οὐσία/ і залишається, але змінює свою якість. Тому вони й думають,що ніщо не повстає й не зникає, але відповідна суть завше залишається /подібно тому, як про Сократа ми не говоримо, що він повстає, коли він робиться гарним чи освіченим,або,що він гине, коли він втрачає ці якости. Бо субстанція /ὑποκείμενον/-Сократ сам - залишається. Подібно до цього і ніщо инше не повстає й не гине/.--

--Талес,що поклав початок такої фільософії, вважав, що й земля знаходиться на воді -; до цієї думки він прийшов,можливо,на підставі спостереження,що все бере поживу з вогкости й навіть тепло повстає з неї й себе нею підтримує а те, з чого все повстає і є основа всього.Він міг, одже,цю думку оперти на цьому факті,а рівно й на тім,що всяке сімя з природної якости є вогке, а основа своєрідної природи вогкого є вода. А дехто думає,що вже давні люде,що жили задовго до наших часів і вперше задумалися над божественим,що й вони мали таку саму думку про природу; бо вони вважали Океан та Тетиду за джерело повстання річей і думали,що присягаються боги на воду, на т.з.Стикс,як співають поети.

А найпочесніщим є найстаріще, а те,чим присягаються, є найпочесніще, Чи є цей погляд на природу справді первісний та давній це напевно невідомо; Талєс же висловлювався вищенаведеним способом про першу причину...

IO. він же. De anima. I,5.411a. А дехто каже, що душа підмішана до всього.Тому,мабуть,і Талєс думав, що все повно богів / πάντα πλήρη θεῶν /...

11. він же. De anima.I,2. 405a. Також і Талєс як про нього кажуть, вважав душу двигуном,бо казав, що магнет має душу, бо приводить у рух залізо.

12. Геродот. I,74...почалась межи Лідійцями і Мідійцями пятилітня війна, перемога була то на боці лідійців,то на боці мідійців; одного разу вони бились у ночі. Але як війна зовсім не могла вирішитись і вони знову зустрілись вже на шостий рік, трапилось так, що удень зробилася ніч. Цю зміну дня наперед возвістив Талєс із Мілету, йонець, і вказав той рік, в якім це й сталося. Лідійці ж і мідійці,як побачили, що зі дня зробилася ніч, занехали боротьбу й поквапились замиритися.

II. А н а к с и м а н д р.

Фраґменти.

I. Основа /ἀρχή / річей є необмежена /ἄπειρον/.. З чого вони повстають, у те саме й повертаються з конечністю при загибелі. Бо вони воздають одна одній кару й одплату за свою неправду у черзі часу.

Свідоцтва про Анаксимандра.

I.Діоґен Лаерцій.II. 1-2. Анаксимандр,син Праксіяда,походив із Мілету. Він казав,що основа й первоелемент є необмежене, і не виділяє води, повітря чи чогось иншого. Змінюються частини,а ціле незмінне. В центрі стоїть,як осередок, земля, що має форму кулі; місяць світить призиченим світлом, його освічує сонце; сонце не менше од землі і є чистим вогнем.-----Він дав загальний нарис своїх теорій,що був у руках і в Аполодора Атенського. Цей останній у своїй хроніці оповідає що Анаксимандр у 2 р. 58.олімпіяди мав 64 р.,і внедовзі помер /його розквіт /ἀκμή /припадає приблизно на часи Полікрата-Тирана Самоського/...

III. А н а к с и м е н.

I. Фрагменти.

I. В матерії стягається й уплотнюється холодне. Навпаки: рідке і вяле є тепле.

2. Наша душа є повітря й утримує /тіло/. Подібно тому віяння повітря обіймає собою також і весь світ.

3. Повітря є майже нематеріяльне й через те, що усе повстає з нього, воно має бути безмежне / ἄπειρον /, бо ніколи не вичерпується. /мабуть, фальшований фрагмент/. Два листа А. до Піфагора, що передає Діоген Лаерцій є фальшовані.

2. Свідоцтва про Анаксимена.

I. Діоген Лаерцій. II, 3. Анаксимен, син Евристрата з Мілету, був учнем Анаксимандра. Дехто вважає його учнем Парменіда. Він проголошує основою річей повітря, а його вважає безмежним /ἄπειρον /. Зорі, казав він, рухаються не попід землею, а довкола землі. Він писав на йонійському діялекті, просто й невимушено. Він жив, як оповідає Аполодор, підчас підбиття Сард і вмер у 68. олімпіяді.

IV. Г е р а к л і т.

I. Фрагменти.

∝.- Образи: поток /відносність/, війна /протилежність/, гармонія, вогонь.

I./12/ Хто заходить у ті ж хвилі, до того текуть ввесь час нові води.

2./49/. У ті ж струмки ми входимо й не входимо; ми є це, й - не ми.

3./20/. Коли вони народжені - вони живуть, щоб стерпіти смерть, чи навпаки - спочити і залишають дітей, що теж підлягають смерти.

4./7/. Коли б усі речі стали димом, то їх приймали б носом.

5./79/. Чоловік - дитина для Бога, як хлопець - для чоловіка.

6./102/. У Бога все гарне, добре, справедливе; але люде вважають одне справедливим, друге несправедливим.

7./37/.Свині купаються в бруді,птиці в поросі чи попілі.

8./53/.Війна / πόλεμος / є батьком усього, царем усього, одних робить вона богами,других людьми, одних - рабами, других - вільними.

9./80/.Треба знати,що війна є загальне:що право - боротьба й що все через боротьбу й конечність приходить до життя.

IO./I25/.І кікеон розкладається, коли його не струшувати.

11./8/.Що розходиться - зєднується і з ріжного /тонів/ виникає найкраща гармонія й все повстає з боротьби.

12./IO/. Звязані: ціле й неціле, єдність - розєднаність, созвучність - ріжнозвучність і з усього єдине і з єдиного - все.

13./23/. Коли б цього/неправди/не було,воно б не знали імені Справедливости.

14./26/.Людина запалює собі в ночі світло,коли відмовляються її очі; в житті вона доторкається смерти,на яві- сну.

15./32/.Єдине,виключно-мудре хоче й знов не хоче зватися іменем Зевса.

16./48/.Імя лука / βίος / - життя / βίος /,а діло його - смерть.

17./5I/.Вони не розуміють,як воно /єдине/, стремлючи до ріжного є єдине: зєднання противо стремливого, як у лука та ліри.

18./59/ - Шлях ткацького човника простий і кривий один і той самий.

19./67/.Бог є день і ніч,зима,літо,війна,мир голод і пересиченість,він змінюється,яко вогонь /вино./,що змішаний з димом, зветься згідно з запахом, що доходить до кожного.

20./62/.Безсмертне - смертне,смертне - безсмертне: вони живуть взаїмно одне смертю одного, й умирають-життям.

21./88/. Завше одне й те саме живе в нас:живе й мертве, бадьоре і спляче, молоде й старе; це перетворюється в те, й те - знов у це.

22./I03/.Бо в колі початок і кінець спільні.

23./111/.Хороба робить приємним здоровля, нещастя- добро, голод - ситість, праця - спокій.

24./I26/.Холодне теплішає,тепле - простигає, вогке сохне,сухе - стає вогким.

25./I5/.Смерть є все,що ми бачимо на яві,а життя - у сні.

26./90/.Все обмінюється на вогонь і вогонь на

все, як золото на крам і крам-на золото./вогонь-πῦρ/.

27./76/.Вогонь живе смертю землі, і повітря -смертю вогню, вода живе - смертю повітря, і земля - води.

28./31/.Зміни вогню - по перше море, половина його-земля, друга - вогняний вітер.

29./35/. Для душі є смерть стати водою, для води - смерть стати землею; із землі - вода, із води-душа.

30./60/.Шлях до гори й до долу є той самий.

31./66/.Усе буде вогонь,що наближається, судити й обрече.

32./64/.Світом керує блискавка.

р.-Λόγος

33./29/. Є одне,до чого найкращі стремлять понадусе: вічна слава перед суєтними річами.Але більшість лежать сити, мов худоба.

34./40/.Многознаття не вчить розуму.Инакше воно б навчило Гезіода та Пітаґора, також і Ксенофона та Гекатея.

35./108/. Ніхто з тих, чиї слова я чув,не дійшов до пізнання, що мудрість є відокремлена від усього иншого.

36./99/.Коли б не було сонця,то, не дивлячись на инші світила, була б ніч.

37./41/.В одніи полягає мудрість:пізнати розум,що править усім через усе.

38./1/.Логоса /λόγος/,хоч він і є вічний,не розуміють люде ні до того, як вони його почули,ні після того, як почули.Усе відбувається згідно з цим логосом і все ж вони поводяться, як такі, що не зробили ще ніодніеї спроби з ділами й словами,що я возвіщаю, кожне згідно з його природою розкладаючи,та ясуючи, як із ним стоїть справа. Инші люде,правда не знають що вони роблять на яві, подібно до того, як забувають, що робили у сні.

39./2/.Тому обовязок - іти за загальним.Але коли логос і є для всіх спільний, одначе більшість живе так, буцім то вони мають свій власний розум.

40./112/. Думання є найліпна здібність і мудрість полягає в тім, щоб говорити правду й діяти згідно з природою, прислухаючись до неї.

41./113/.Спільна для всіх-здібність думання.

42./114/.Розумна мова має себе підкріпити всім загальним, як місто - законом,та ще сильніше. Усі людські закони черпають сили з одного-божого. Бо цей панує - поскільки сам хоче і його досить для всього й усе в його владі.

43./116/.Усім людям питоме - пізнавати самих себе /γινώσκειν ἑαυτους /та бути розумними.

44./II5/.Душі належить логос, що збільшує сам себе.

45./I07/.Погані свідки є очі й уші людські,коли вони мають варварські душі.

46./I04/.Що ж таке їхній глузд і розум. Вони йдуть за мандрівними співцями і за вчителя собі беруть натовп. Бо вони не знають, що більшість є зла і лише небагато добрих.

47./43/.Самовпевненість / ὕβρις /треба гасити старанніше, ніж пожежу.

48./44/. Нарід повинен битися за свої закони, як за свої мури.

49./42/.Гомер заслуговує вигнання з громадських свят і бичування, також Архілох.

50./33/. Закон є слідування волі одного.

5I./49/.Один для мене варт десяти тисяч, коли він є найліпший.

52./I2I/.Добре зробили б Ефесяне,колиб повісились усі за чергою,залишивши місто недоліткам; бо вони ж вигнали з міста свого найліпшого чоловіка - Гермодора,- з нас,мовляв, ніхто не повинен бути ліпшим, коли ж є таким,то хай буде ним де небудь инде, в инших.

53./3I/.Він /вогонь/ розливається,яко море й отримує свою міру за тим же логосом,що його тримає, поки він не стане землею.

54./30/. Цей світовий порядок / λόγος /- однаковий для всього,не утворив ні Бог, ні людина, але він був завше і є і буде вічно живий вогонь, що в міру вспалахує і в міру згасає.

55./94/.І сонце не перейде своєї міри,инакше його б настигли Ерінії - служниці Справедливости.

56./I6/.Як можно заховатися від того,що ніколи не загине.

57./I23/.Природа любить ховатися.

58./54/.Захована гармонія сильніша,ніж явна.

59./45/.Границі душі ти не знайдеш,яким би не йшов шляхом - остільки глибокий її логос.

60./50/.Коли б ви зрозуміли не мене, а мій логос,то повинні визнати,що все єдине.

γ- Психологія,етика,філософія релігії.

6I./67а/.Як павук,що сидить ув осередку павутини, замічає, коли муха розриває якусь нить у сіті, і мерщій поспішає туди, ніби він пеклується про відновлення сіті, так і душа людська при ушкоджені якоїсь частини тіла поспішає туди,ніби її

гнівить ушкодження тіла з яким вона кріпко в певній мірі звязана.

62./101а/.Очі кращі свідки, ніж уха.

63./77/.Для душ насолода чи смерть бути вогкими.

64./4/.Коли б щастя полягало в тілесних почуваннях задоволення, то треба було б звати щасливими волів, коли вони одержують для їжі горох.

65./85/.Боротись із серцем є важко. Бо кожне з його бажань купуємо ціною душі.

66./110/.Для людей не було б краще, коли б були задоволені всі їхні бажання.

67./18/.Хто не надіється не знайде того, на що не має надії; бо воно недосліджиме й неприступно.

68./25/.Більшій смерти-більша хвала.

69./24/.Хто загинув на війні, того шанують Боги й люде.

70./117/.Коли чоловік п'яний, його веде малий хлопець. Він спотикається і не помічає куди йде, бо його душа вохка.

71./118/.Суха душа найліпша й найрозумніща.

72./119/.Власний характер / ἦθος /для людини - демон / δαίμων /.

73./14/.Кара загрожує тим, хто мріє в ночі: магам, бакхантам, менадам і містикам...

74./15/.Коли б це не був Діоніс, на честь якого вони провадять процесії і співають соромицьких пісень, то це було б стидким ділом. Адже ж Гадес є одне з Діонісом, перед яким вони шумлять і якого святкують.

75./92/.Сібіла, що віщує натхненними устами несмішне, непідмальоване, непочепурене, проникає своїм голосом за тисячу літ; бо вона віщує - од Бога.

76./96/.Бо мертві тіла треба б було викидати скоріше, ніж гній.

77./27/.Людей по смерти чекає щось, чого вони не чекають і в що не вірять.

---

§. Різні фрагменти /природничі, особисті, неясного сенсу/.

78./3/.Сонце шириною з п'яту.

79./5/.Сонце кожного дня нове.

80./101/. Я шукав себе самого.

81./97/.І пси брешуть на того, кого не знають.

82./93/.Пан, якому належить оракул в Дельфах, не говорить нічого й не заховує нічого, а робить натяки.

83./22/.Бо й шукаючи золота перекопують багато

землі, а знаходять мало.

84./6I/.Морська вода - найчистіша й найбруднюща: для риб питна й цілюща, для людей непитна й шкідлива.

85./78/.Людський глузд не має знаття, а божеський.

86./98/.Душі обоняють в аду.

87./I06/.Кожний день, як і инший.

88./I25a/.Хай ніколи не виснажується ваше багацтво, Єфесяне, щоб ваш занепад став явним.

Фрагменти,які ніби є у протиріччі до попереднього.

89./I24/.Найкращий світ - як у безладдю викинена купа гною.

90./52/.Час є дитина,що грає кидаючи туди й сюди камінці: правління дитини.

9I./I2/.І душі також піднімаються з вохкости.

2.Свідоцтва про Геракліта.

I. Діоген Лаерцій.IX,I-3. Геракліт, син Бризона чи,за иншими свідоцтвами - Геракона,походив із Ефесу. Час його розквіту / ἀκμή / приходиться на 69 олімпіяду. Гордий, як ніхто инший, він із презирством дивився на зокільний світ, що видко вже й з його твору, де він каже:.../див. фраґменти 40,4I,42,43,44 - за нумерацією Дільса-у нас наведеній у дужках/.Також суворо засуджує він Єфесян, що вислали із держави його приятеля Гермодора,такими словами: / див. фраґм.I2I Дільса/...Коли його, відповідно до пошани, якою він користувався, прохали виступити,яко законодавця, він із обуренням відмовився,бо, мовляв,місто вже занадто підпало під уплив злого управління. Він ухилявся від усяких суспільних зносин і грався із дітьми у храмі Артеміди в кремушки й коли там до нього зьернулись ефесяне, він відповів їм: "Чому ви дивуєтесь, сволота. Чи це не краще діло, ніж вести з вами вкупі справи держави." Нарешті йому остаточно набридло співжиття з людьми й він одійшов од суспільства й жив самотно в горах,годуючись травами та корінням. Від цього почалась у нього водяна.--- Він умер 60 років.----"

2. Ibidem .IX,5. Вже зьамолоду він викликав здивування: коли він був юнаком, він казав,що нічого не знає, коли став чоловіком - навпаки -знає

усе.Він ні в кого не вчився, а казав, що досліджує себе самого й черпає все своє знання з себе самого. Сотіон же оповідає,на основі деяких свідоцтв,що він вчився у Ксенофона; Аристон твердить у своїй книзі про Геравліта, що він ніби вилікувався від водяної й умер од якоїсь иншої хвороби, це стверджує також і Гипобот.

3. ibidem IX.5-II. Його відома книга трактує взагалі про природу, але поділена на три частини, з яких у першій говориться про всесвіт, у другій - про державу, у третій - про божество. Він зберіг свою книгу у храмі Артеміди, написавши її,як дехто гадає, навмисне темною мовою, щоб нею займались тільки дійсно покликані до цього, між тим як занадто популярний стиль легко понизив би оцінку книги...

Теофраст приписує його мелянхолії, що його писання почасти необроблені, почасти ж мають що- раз инший характер. Антистен у своїм творі διαδοχαί зве ознакою його піднесеного характеру, що він зрікся царських функцій на користь свого брата.Його твір користувався такою великою пошаною, що були в його і прибічники, що утворювали шкільну течію,- т. зв. гераклітовці.

Його вчення в цілому зводиться до таких точок: все повстає з вогню і знов до вогню повертається. Все відбувається на основі непереможних велінь долі й утримується у згоді через протилежности. Усе повно душ і демонів. Він висловив свою гадку також і про усі космічні явища й думав, що розмір сонця встановлюється в залежности від того,яким воно здається. Також передають його речення: /фр. 45 Дільса/. Самолюбство звав він падучою і око - обмильним. Місцями мова його твору ясна і зрозуміла, так що навіть й найдурніща людина легко зрозуміє і почує себе духово піднесеною. Незрівняні стисліть і сила його виразу.

Щодо його вчення в окремих пунктах,то справа стоїть так: вогонь є первоелемент і все у природі є ріжними змінами вогню, що повстають через розрідження чи згущення; ясно ж він з цього приводу не висловлюється. Все відбувається через протилежности й ціле тече,як річка. Всесвіт є обмежений і існує тільки один світ. Він повстає з вогню й обертається після певного періоду знову в вогонь,- подія, що раз-по-раз повторюється за чергою протягом вічности; це відбувається на основі неминучого примусу долі. З протилежностей та, що веде до народження, зветься війною та боротьбою, та, що веде до світової пожежи - миром і згодою, а зміна - шляхом

до гори й до долу; згідно з чим утворюється світ. Бо через згущення вогонь приймає вогкість, з зілляння якої повстає вода. Коли ж згущається вода, то з неї повстає земля: це шлях до долу. З другого боку -земля стає текучою і так повстає вода, а з цієї майже все инше, бо він виводить це з випарів моря. Це-шлях до гори. Випари повстають з землі і з моря, одні з них є чисті і світлі, инші - темні. Вогонь збільшується зі світлих, вогкість - з других. Про природу небесного зводу він не висловився. Все ж, гадає він, небесний звід несе на собі ночви, що повернуті до нас своїм порожнім боком. В них збираються світлі випари й загораються полумям - це є зорі. Найсвітліше й найтепліше - полумя сонця. Бо инші зорі більш віддалені від землі, чому вони й є слабші світом і теплом. Місяць же, який є ближче до землі, рухається не в чистій атмосфері. Сонце ж рухається в прозорій і чистій атмосфері, рівно як має й відповідне віддалення від нас. Тому воно й дарує нам в більшій кількости тепло й світло. Соняшні й місячні затемнення повстають тому, що ночви повертаються до гори. Місячна зміна фаз місяця зясовується тим, що в нього ночви постійно повертаються трохи у бік. Зміна дня й ночі, хід місяців, пори року, дощі й вітри й усе подібне залежить од кількости ріжних випарів. Ті ж самі випари, загорівшись на сонці, приносять день; протилежні, коли вони пересилюють-ніч. Зріст тепла зі світла утворює літо, збільшення вогкости з темного приводить за собою зиму. Подібно ж зясовує він і останні зявища. Про природу землі він не висловився, також і про природу згаданих ночов. Така була його наука.---

4. ibidem II,22. Евріпід ніби передав йому /Сократові/ для читання твір Геракліта й запитав його потім, як йому цей твір сподобався. Сократ відповів: "Те, що я зрозумів, виявляє високий дух; а також, як гадаю, і те, чого я не зрозумів; для цього потрібний делоський водолаз."---

5. ibidem IX,12. Граматик Селевк каже, що Кротон оповідає у своїм творі "Водолаз", що якийсь Кратес уперше привіз твір /Геракліта/ до Елади й при тому кинув слово, що потрібно бути делоським водолахом, щоб не втонути в ньому. Що торкається назви твору, то вона, згідно з одними свідоцтвами є "Музи", - з иншими - " Про природу", згідно ж з Діодотом "Певний руль до цілі життя", ще за иншими - "Норми утворення характеру", "Світ Єдиного, якому усе підлягає."

6. ibidem IX,15 -16. Є дуже багато коментаторів

його. До них належать: Антистен, Гераклід Понтійський й стоїк Сфейр; далі Павзаній, т.зв. Геракліт-теіст, також як Нікомед і Діонісій. З граматиків-Діодот, який каже, що твір має темою не природу, а державу, міркування про природу мають лише характер прикладу. Гіеронім же каже, що Скітин - поет, що писав ямбами, зробив спробу перекласти твір віршем.

7. Аристотель. *Metaphysica*. I,3.984а....основа... Згідно з Гераклітом із Ефесу - вогонь...I,6.987а. ...основа є метаріяльна - бо вода, вогонь і подібне є матерія...XIII,4.1078в...теорія Геракліта... згідно з якою все змислове вічно тече...

8. Аристотель. *De anima*. I,2.405а. Також Геракліт гадає, що основа є душа, бо вона є той випар, з якого все повстає, а він є найбільш нематеріяльний і вічно тече; а те що знаходиться в русі пізнається таким, що знаходиться в русі; а буття знаходиться в русі...

9. Аристотель. *De partibus animalium*. I,5,645а... бо в усьому природному лежить щось дивне. Як Геракліт сказав гостям, що до нього завітали і, зустрівши його, як він грівся коло печі, зупинились: він просив їх сміливо заходити, бо, мовляв, і в цім місці живуть боги...

10. Платон. *Kratylos*. 402А. Сократ: говорить Геракліт, що все - в русі й ніщо не є нерухомим, і порівнюючи буття з течією річки, говорить він, що не можливо два рази встромити ноги в той же самий поток.

11. Аристотель. *De mundo* .5.396в. Також і природа стремить до протилежностей і з них, а не з однакового, рождає гармонію, як наприклад, чоловіки парують з жінками, а не ті й другі з подібними собі і перша єдність встановлюється через зєднання протилежного, а не однакового. Також і мистецтво робить те саме, очевидно йдучи за природою. Малярство змішує на картині частини білі й чорні, жовті й червоні й тим шляхом досягає схожости з оригіналом; у музиці змішуються високі й низькі, довгі й короткі тони в ріжних голосах і через це виникає єдина гармонія; в письмі зєднуються голосівки й шелестівки і з цього складається це ціле вміння. Те ж саме висловлено й у слові темного Геракліта: /фр. IO Дільса/.

12. Гиполіт. *Refutatio omnium haeresium*, IX,IO. І добро й зло є єдине. Бо вимагають лікарі, коли вони на всякі способи ріжуть, палять і мучять хо-

рих, ще й платню від хорих, тоді як вони ніяк не заслуговують одержати її, бо вони ж викликали тільки те ж саме...

13. ibidem IX, IO. Він говорить також про воскресення плоти, земної, видимої, в якій ми народжені і знає, що бог викликає це воскресення. Його речення є таке: Перед ним, що є там, піднімаються і пробуджуються стражи живих і мертвих. Він говорить також про суд вогнем світу і всього, що знаходиться в ньому такими словами: /. фр.64.Д./. Під блискавкою він розуміє саме вічний вогонь. Він говорить також, що цей вогонь є розумний і є причиною цілого світового ладу. Його він зве недостачею й лишком. Недостача є для нього утворення світу. Світова ж пожежа - лишок. Він каже:/фр.66 Д./

14. Ямбліх. De anima .Дитячою грою зве він людські думки.

15. Плутарх. De superstitio. 3. В яві маємо спільний світ. Але у сні кожний з нас звертається до свого власного.

16. Платон. Hippias major. 289 А-В. Найгарніша малпа є поганою в порівнянню з людиною... Найрозумніша людина в порівнанні з Богом є як малпа щодо розуму, краси й инших якостей...

17. Аристотель. Metaphysica. IV.4.1005в... бо ніхто ж не може повірити, що одне й те ж є й не є, як це, на думку де кого, каже Геракліт... IV.8. 1012а....це твердження, згідно з якими все є правда, майже ідентичні з твердженнями Геракліта..... XI, 6.1062а. Але й сам Геракліт, коли б його запитати, був би вимушений визнати, що протилежні твердження в відношенню до одного й того ж ніколи не можуть бути правдиві....

V. Послідовники Геракліта.

I. Фраґментів від прибічників теорій Геракліта до нас не дійшло.

2. Свідоцтва.

I. Платон. Kratylos. 429 Д.- Сократ: Чи не було змістом твого твердження, що взагалі неможливо висловити неправди....-Кратил: Так! Як би було це можливе, о Сократе, що в випадку, коли висловлюють те, що висловлюють, не висловлюють буття /правди/. Це б визначало те ж саєм, що висловити небуття!- Сократ:... скажи ж мені чи з твоєї гадки можна, коли не твердити неправду, то хоч сказати її.- Кратил: ні, неможливо і сказати.

2. Аристотель. Metaphysica. I.6.987a. Платон..., уже в раннім періоді с в о г о ж и т т я зазнайомився з Кратилом і думкою Геракліта, що все змислове постійно тече й що немає про нього ніякої науки. І пізніше він утримав той самий погляд.

3. ibidem IV,5. I009в-I0а. Отже неможливо знати, що є правда й що неправда...Ґрунт цієї гадки лежав для її представників в тім, що вони хоч і шукали правди про буття, але дивились, як на буття, тільки на змислове, адже-ж тут - в змисловому панує переважно природа неозначеного і той рід буття, про який ми вже говорили. Тому вони говорять хоч і згідно з видимістю, але не згідно з правдою....А оскільки вони далі бачили, що вся природа є в русі і про змінливе неможливий ніякий правдивий вислів, то вони й гадали, що про те, що в цілому підлягає зміні, неможливо нічого висловити правдиво. З цих поглядів виросла й найбільш найскрайніща зі згаданих гадок: гадка тих,хто вважає себе послідовниками Геракліта й гадка,напр. Кратила, який на кінці /свого життя/ думав,що він не має права нічого говорити й тільки поводив пальцем, і який сердився на Геракліта за його речення;що,мовляв, неможливо війти в той же поток двічі; сам же він думав, що це неможливо й оден раз.---

4.Діоґен Лаерцій.III.6 - по смерти Сократа він /Платон/ зійшовся з гераклітовцем Кратилом.---

5.Платон. Theaetetus. I79 Д....бо прибічники Геракліта є первими і пристрастніщими оборонцями цього положення /що змислове прийняття і знаття є одне і те ж/.

6.Діоґен Лаерцій. VI.I9 /IX.I5/....Антистен Гераклітовець....

VI. Пітаґорейська школа.

I.Звістки і леґенди про Пітаґора.

I.Геродот. IV.95....Цей Залмоксіс /тракійський бог/, був людиною і слугою на Самосі; служив також Пітаґорові синові Менесарха....Залмоксіс зустрічався з ґреками і з одними із перших їхніх мудреців - Пітаґором.---

2. ibidem I.8I. В них /египтян/ не беруть до храмів нічого вовняного й не ховають в ньому, бо це ґріх. Це - в них спільне з таїнствами орфіків та бакхантів, що й є египетськими, і з пітаґорейськи-

ми. Бо хто в цих приймає участь, не може бути похованим у вовняному одязі.---

3. Ibidem .II.123 Єгиптяне також перші висунули твердження, що людська душа є безсмертна, а коли гине тіло, то вона переходить у яку-небудь иншу тварину, що саме народжується в цей мент. І - коли вона обійшла всіх тварин суші й моря й усіх птиць, то вона знову повертається до людського тіла,що саме тоді народжується, й закінчує цей оборот за три тисячі років. Цей погляд висловив і дехто в греків раніше чи пізніше, ніби він був їх власним.Їх імена я хоч і знаю, але не хочу тут називати.

4.Платон.Respublica.X,600 A.... Пітаґор користувався й сам великою повагою і про його послідовників йде найкраща слава через їх пітаґорейський розпорядок життя.---

5.Аристотель. I,5.986a. Алкмеон відноситься вже до часу, коли Пітаґор був стариком; але твердження Алкмеона схожі з твердженнями Пітаґора....

6. Діоґен Лаерцій. VIII, I-3....ми звертаємось до /грецької/ італійської філософії. Вона почалась од Пітаґора, сина Мнесарха, виробника перстнів із Самосу, як каже Гермін, або за Аристоксеном із одного з тиренських островів, яким заволоділи атеняне, вигнавши тиренців. Дехто зве його сином Мармака, сина Гипаса, внука Євтифрона й правнука Клеоніма, вигнанця з Плія. Мармак, мовляв, жив на Самосі, відціля й назва Пітаґора - "Самосський". Відціля він,кажуть,одправився до Лесбосу і там зазнайомився з Ферекідом при посередництві свого дядька Зоїла.....Він слухав, як вже зазначено, Ферекіда Сиросського, по його смерти він повернувся до Самосу і слухав дуже вже старого Гермодіама....Молодий і жадний до пізнання він виїхав тоді до чужини й посвятився в усі грецькі та варварські містерії. Так приїхав він і до Єгипту за часів Полікрата, який його рекомендував Амазису листом. Він вивчив єгипетську мову, як у своїй книзі про найвидатніщих оповідає Антифон; він був також у халдеїв і в магів---- в Єгипті він був допущений навіть до найсвятіщих місць і зазнайомився з таємними науками про богів. Після цього він повернувся до Самосу, але він знайшов свою країну під владою тирана Полікрата й тому спрямував до Кротона в Італії.Там він дав місцевим грекам закони і прославився в купі зі своїми учнями, які - числом приблизно двісті - розвинули суспільне життя в такій мірі, що місто зробилось майже дійсною аристократією....

7. ibidem VIII.42. Пітагор мав також жінку, на ім'я Теано, дочку Кротонійця Бронтина, згідно з иншими - жінку Бронтина й учениці Пітагора.....

8. ibidem VIII.43. Він мав також сина, Телавга, що був наступником батька і, згідно з деякими свідоцтвами, вчителем Емпедокла. /ар.фр. 155 Емпедокла у Дільса/.---

9. ibidem VIII.21. Той же /Аристоксен/ каже, що як уже сказано, він взяв свою науку від дельфійської жриці Темістоклеї. А Гіронім оповідає, що він заходив у підземний світ і бачив душу Гезіода.....й Гомера....

IO. ibidem VIII.4. Гераклід Понтійський приписує йому твердження, яке він часто повторював,- він мовляв, уже був раніше на землі, як Етолід і його приймали за сина Гермеса....Усе, що він пережив, залишується у нього в памяти, також і по смерти в нього залишилась ця сила памяти....

II. ibidem VIII.IO-11. Як каже Тімей, він перший возвістив положення, що у друзів усе має бути спільне й що дружба це рівність. Так його учні зєднали свою власність до купи. Пять років вони мусіли мовчати й виключно стежити за викладами як слухачі, не бачучи самого Пітагора, поки вони не виявили себе досить. Після цього вони належали до його дому й могли його бачити. Їм було заборонено робити труни з кіпарисового дерева, бо берло Зевса з цього дерева зроблено, як оповідає Гермін у другій книзі свого твору про Пітагора. В його вигляді було щось надзвичайно гідне пошани, так що його учні вважали його Аполлоном, що прийшов від Гипербореїв. Коли він одного разу одвернув одяг на боці, то, мовляв, побачили, що в його золоте бедро; також переказували, що коли він переходив через річку Несос, то річка до нього заговорила....

I2. ibidem VIII.39-40. Пітагор вмер так: він був ув однім товаристві в домі відомого Мілона Тоді один з тих, кого не вважали гідним запросити, з помсти і зависти підпалив будинок; дехто навіть каже, що це зробили самі Кротоньці зі страху перед загрозливим пануванням. Замітили, як Пітагор утік з місця нещастя; але коли доходив до поля з бобами, він зупинився зі словами: "Краще, щоб мене спіймали, ніж ростоптати боби і краще бути вбитим, ніж почати /з ворогами/ переговори" і так він був убитий переслідувачами. Також і його товариші були здебільшого вбиті, коли

сорока; тільки зовсім небагато втікло....Напроти Дікеарх оповідає, що Пітагор втік до храму муз у Метанонті й умер там по сорока днях посту..../Діоген наводить ще два инших розкази про смерть Пітагора/.---

I3. ibidem VIII.6-8. Дехто каже,що Пітагор не залишив ні одного твору; але вони помиляються. Бо фізик Геракліт каже з призирством: " Пітагор, син Мнесарха, найбільш із усіх людей займався дослідженням і після того, як він перевибрав усі ці твори, витворив із них власну мудрість: многознаття, штукарство." /фраг.м.б. фальшований - у Дільса № I29/. Це він сказав тому, що Пітагор починає свій фізичний твір так: "Ні,клянусь повітрям, яким я дихаю, водою, що я пю, ніколи не потерплю ганьби проти цього твору". /Фальшов.уривок/. Пітагор склав три твори: про виховання, про політику, про фізику. Те ж,що відомо під імям Пітагора, написане тарентським пітагорейцем Лізісом.... Геракліт,син Саранґона,каже,згідно з ексцерптом з Сотіона,що Пітагор ніби написав ще твір про всесвіт гекзаметром, і другий - релігійного змісту, початок якого такий:

"О юнаки, утримуйте все це з пошаною у священнім мовчанні",/фальш./третій про душу,четвертий про релігійність, пятий: "Гелотол, батько коссьця Єпіхарма ", шостий: "Кротон"і инші. Твір містичного змісту, кажуть, належить Гипасу, і написаний для образи Пітагора; також багато з творів, написаних Кратонійцем Астоном, приписані Пітагорові.....Іон Хіосський каже в "Тріагмах", що Пітагор дещо з написаного видав за вірші Орфея. Пітагорові приписують також "Скопіади", початок яких такий: "ні з ким не будь безстидним"..../фальш./.---

I4. ibidem VIII.48.... про.., Пітагора Фаварін каже, що він увів для оброблення математичних питань означення й цим шляхом потім пішли далі Сократ і його учні, а потім Аристотель і Стоїки. Він також, мовляв, перший назвав небесний звід Космосом і землю кулею; згідно ж із Теофрастом- Парменід, а з Зеноном - Гезіод....

I5. ibidem VIII. 11 - 12. Він ніби також розвинув і геометрію до її найвищого пункта,після того, як Мойріл знайшов її перші початки,як каже Антиклейд у другій книзі /свого твору/ про Александра. Але більш усього займався він арит

метикою і винайшов монохорд. Але він не залишив без уваги і лікарського вміння. Математик Аполодор оповідає, що Піфагор приніс гекатомбу після того, як відкрив теорему, що квадрат гипотенузи рівнобіжного прямокутного трикутника рівний сумі квадратів катетів....

16. ibidem VIII.8. Життя зрівняв він з святочним зібранням: як на таке одні приходять як борці за приз, другі, як купці, а найліпші яко глядачі, і так одні зявляються в житті, яко рабські душі, жадні до слави й користи, фільософи ж як дослідники правди.

17. ibidem VIII.12 - 13. Переказують також, що він перший увів мясне годування для атлетів. Інші ж кажуть, що не він, а инший Піфагор - масажист увів новий спосіб годування. Бо і справді Піфагор навіть заборонив вбивання тварин, не говорячи вже про те, що він заборонив і вживати їхнє мясо, бо ж вони цілком рівноправні з нами, що торкається душі й життя. Це було, правда, тільки притокою: в дійсности він заборонив мясну їжу, бо він хотів утримати оскільки можливо людей в помірности в життьевих потребах і привчити до такого порядку життя, при якому здобування їжи не завдає ніякої турботи....це на його думку, давало б тілу здоровля, духові - енергію.

18. ibidem VIII.14 - 16. Він перший возвістив, що душа зв.зана то з тим, то з иншим тілом, виконуючи неодмінний коловорот. Він перший увів у греків міру й вагу, як каже музика Аристоксен. Також він ніби перший установив тотожність вечірньої і світової зорі, тоді як инші приписують це /одкриття/ Парменідові....

До часів Філолая не було відомо ніодного положення пітагорейської науки; цей перший видав три славетних книги, які Платон наказав для себе купити за сто мін. Не менш як шістьсот слухачів збиралось слухати /Піфагора/ в ночі, і коли хтось досяг чести його бачити, то писав про це своїм, як про велике щастя, що припало на його долю....І инші пітагорійці звичайно казали, що не годиться все всім розповідати....

19. ibidem VIII.17. Його "символи" були такі: не треба розпалювати вогню мечем; не можна дозволяти перекидатися вазі; не сидіти без діла на хлібній мірі, не їсти серця; треба приймати участь не при розвантажуванні, а при навантажуванні ваги; треба завше мати завязаний одяг; не

треба носити з собою образу божества на перстні; заметати слід горщика в попелі....

20. ibidem VIII.I8. Сенс цих речень такий: не розпалювати вогню мечем: не збуджуй гніву і бурхливої лютости могутних володарів; не дозволяти перекидатися вазі - не переступати права і справедливости; не сидіти на хлібній мірі - пеклуватись про сучасне й будучність, бо хлібна міра є денна їжа. Речення "не їсти серця" значить не розїдати душі жалем і стражданням....

2I. ibidem VIII. I9 - 20. Перш за все заборонив він їсти барбунів та чорнохвостів й боби.... Він сам задовольнявся, як дехто переказує медом, патокою і хлібом. Вина він удень не пив, його страва складалась із вареної чи сирої капусти і у скрайніх випадках з морських риб. Він одягався в довгий, білий чистий одяг і вживав білі покривала з вовни....Він уникав як сміху, так і всякого бажання вподобатися....

22. ibidem VIII.46.Його розквіт припадав на 60 олімпіаду...

II. Звістки про послідовників Пітаґора.

I.Геродот. III,I25-I37. /В Полікрата і в Дарія Персського/ Демокед, син Каліфона з Кротона, ліпший лікарь того часу...

2.Діоген Лаерцій.V. 25 /з каталього творів Аристотеля/: 97. Проти Пітаґорейців, I кн..... IOI. Про Пітаґорейців, 1 кн.....

3. ibidem. VIII. 7.Тарентський пітаґореєць Лізіс,який, яко вигнанець поїхав до Теб і там був учителем Епамінонда. -

4. ibidem. VIII.43. Син /Пітаґора/ Телавґ був наступником батька і, згідно де з ким, учителем Емпедокла.

5. ibidem. IX.40... Пітаґорейці Амікл і Клінній.....

6. ibidem. VIII. 78....Спіхарм, син Гелотала.. також був слухачем Пітаґора...залишив твір, де розвивав свої погляди на природу, моральність і лікарське вміння....

7. ibidem. VIII. 84. Гипас із Метапонту був також пітаґорійцем. Він казав, що зміни всесвіту закінчуються в певному часі і всесвіт є обмежений і в постійному русі...

8. ibidem. VIII.86. Евдокс син Есхіна з Книда, був астрономом, геометром, лікарем і законодав-

цем. В геометрії він був учнем Архіти... /Аполодор каже, що його розквіт припадає на 103 олімпіяду....

9. ibidem VIII.54. Що він /Емпедокл/ слухав Пітаґора, оповідає Тимей у девятій книзі....

10. Плятон. Timaeus 20 A.....наш Тімей, громадянин м. Локр ув Італії, міста, де уряд є найліпший, не уступить нікому зі своїх співгромадян, щодо багацтва та походження, був також у вищих рангах і почесних посадах свого міста, а з другого боку щодо фільософії, то досягнув, на мою думку, найбільшої висоти.—

11. Аристотель Metaphysica. XIV.5.1092 в... як є числа причиною субстанції й буття, чи як межі, як точки, що обмежують величини, як означив Еврит....

12. Діоґен Лаерцій. III.6. Після того він/Плятон/, виїхав до Кірени до математика Теодора, а звідтіля до Італії до пітаґорейців Філолая і Еврита....

13. Ямбліх. Vita Pythagorae. 267-9. Пітаґорейців.. що відомі, такі імена: Кротонці: Гипострат, Димай, Егон, Гемон, Сил, Клеостен, Аґелад, Епісил, Фініад, Екфант, Тимей, Вут, Ерат, Ітанай, Родип, Бріас, Енандр, Мілія,...../Кротонців 29, далі приведені тільки імена відомих ще з якихсь ин ших джерел/, Алкмеон, Мілон...; Метапонтійці: Бронтин, Париск, Орестад... Еврит..../усього - 38/; Аґраґантієць-Емпедокл; Елеєць - Парменід; Тарентці: Філолай, Еврит, Архіта, Теодор,...Ліхон,...Архін, Ліпзіс, Ехекрат, Ік, Кліній, Бріас...../усього - 43/; Сибариссьці: Метон, Гипас....Менестор..../усього - 12/; Карфедонці: /4/....; Пороссьці: /9/....,Локрійці: Тімей..../усього-11/; Посідонійці: /7/..; Левканійці: Окел і його брати,.... /ще 4 імені/; Аґросссьці: /6/...; Лаконці:/3/...;Гиперборей - /1/; Регінці:....Сисим.../усього-12/; Сиракузьці: Дамон..../усього - 3/; Самосьці: Меліс,... Гипон /усього - 6/; Кавлонійці /5/...; Флійці:... Ехекрат...Фантон.../усього - 5/; Сикіонці: /4/....; Киренці: Прор, Меланіп,.... Теодор /усього-4/;Кізикійці:.... Ксенофіл /усього - 4/; Катанці:/2/..; Коринтянин - Хрисин; Тиренєць - Навсітой; Атенянин: Неокрит; Понтієць - Лирамн. А усього 218.

Пітаґорейські ж жінки: Тимиха - жінка Мілія Кротанського, Філтис- дочка Теофрія Кротонського, сестра Бундака Окело й Екело з Левкана, Хілоніс- дочка Хілона з Лакедемону, Кратесиклея з Лакая -

жінка Клеанора з Лакедемону, Теано- жінка Метапонтця Бротина, Мія - жінка Мілона Кротонського, Ластенія з Аркадії, Габротелія - жінка Габротелія з Таренту, Ехекратія з Флія, Тирсеніс з Сибарису, Пісирода з Таренту, Ністеадуса з Лакая, Бойо з Аргосу, Бабелика з Аргосу, сестра Клеехлея Автохарида з Лаконіки. А усього 17. /підкреслені імена, які відомі нам і з инших джерел/.--

14. Діоген Лаэрцій. VIII.55. Неант оповідає, що до Філолая та Емпедокла вступ на виклади пітагорійці держали вільним...

15. ibidem VIII.46....його школа трималась девять чи десять генерацій, бо останній пітагорійці були ті, чий час життя ще приходився на часи Аристотеля, а саме: Халкідець Ксенофіл із Тракії, і Фантон з Флія, і Ехекрат, і Діокл, і Полимнест, рівно ж із Флія. Вони були учнями Тарентця Філолая й Еврита...

III. Видатніщі пітагорейці.

А. Алкмеон з Кротону.

1. Фрагменти.

1. Так казав Алкмеон, син Перитоя з Кротона, до Бротіна, Леонатта Батила: про невидиме як і про земне тільки боги мають певність, людям даний тільки здогад...

2/1а/. Людина одріжняється від инших /тварин/ тим, що вона думає, між тим, як инші приймають, але не думають.

3/2/. Люде гинуть тому, що не можуть звязати кінець із початком.

4. Здоровля підтримує рівновага сил - вогкого, сухого, холодного, теплого, гіркого, солодкого і т.и. Єдиновластя ж, навпаки, викликає хоробу. Бо шкідливо впливає єдиновластя однієї протилежности. А саме випадки хороб щодо їх причини, можна звести до лишку жару чи холоду; щодо їх притоки - до лишку чи недостачі їжи; щодо місця - то доторкнуті бувають чи то кров чи мозок у костях, чи головний мозок; але повстають хороби і з зовнішніх приток, як - з якостей води, чи місцевости, чи з напруження, чи зі страждання і т. под. Здоровля навпаки грунтується на рівномірному змішенні якостей.

5. Легше охоронитися від ворога, ніж од приятеля.--

2. Свідоцтва про Алкмеона.

1. Діоґен Лаерцій. VIII. 83. Алкмеон походив із Кротона. Він теж був учнем Пітагора. Його твори присвячені переважно медицині, хоч він висуває рівночасно й загальні міркування про природу, як прикладом він говорить:"в тім, що відноситься до людей багато подвійного". Здається, що він з початку склав фізичний трактат, як одмічає Фаворін в своїх "Мішаних замітках"; на його думку місяць і ввесь небесний звід є вічний утвір. Він був сином Перитая, як він сам каже в початку свого твору /фр. 1/...і т.д. Він твердив також, що душа безсмертна й рухається безперестанно, яко сонце.--

2. Платон: Phaedon. 96.AB... чи то кров, за допомогою якої ми думаємо, чи то повітря, чи вогонь, або ніщо зі згаданого, але мозок, де повстають прийняття слуху, зору й нюху, з яких повстає память та гадка...

3. Діоґен Лаерцій. V.25.-96. "Проти теорій Алкмеона", 1 кн.---/у списку творів Аристотеля/.

4. Аристотель. Metaphysica. I,5. 986a /Ар. перетаховує пари протилежностей у пітаґорейців/.... Подібне ж гадає, здається, і Алкмеон з Кротону, і цей погляд чи він від них, чи вони від нього переняли; бо Алкмеон відноситься вже до часу, коли Пітаґор був старцем; але твердження Алкмеона схожі з твердженнями Пітагора. Бо він каже, що більшість людського є подвійне, але при цьому не висуває ніяких певних протилежностей, але перші випадкові: біле - чорне, солодке - гірке, добре-зле, мале-велике. Отже він висунув тільки неясні твердження, а пітагорійці - зясували скільки протилежностей і яких саме. Отже для обох - протилежности є основа буття....

5. Аристотель. De anima. I,2. 405a. Східне з цими /Талеса, Геракліта.../ твердженнями про душу приймає, здається, і Алкмеон; бо він говорить, що вона безсмертна, через подібність свою до безсмертного; цю ж подібність має вона, оскільки знаходиться вічно в русі; бо усе божеське безустанно в русі,- місяць, сонце, зорі й ціле небо.-

6. Аристотель. Historia animalium. I.11.492a.... частина голови - вуха, якими слухають, а не дихають; бо Алкмеон помиляється, коли припускає, що кожа дихає вухами...

В. Філолай із Таренту.

1. Фрагменти.

1.Природа в космосі складається з необмеженого / ἄπειρον / і обмеженого / πέρανον /,як космос у цілому так і все, що в ньому.

2. Конечним є, що все буття повинно бути чи обмежене, чи необмежене, чи обмежене й необмежене заразом. Але тільки необмеженим чи тільки обмеженим воно не може бути. А як що буття очевидно не складається ні з тільки обмеженого ні з тільки необмеженого, то ясно, що космос і все, що в ньому складається з обмеженого та необмеженого. Це видко і в дійсности. Бо частина її,яка збудована з обмеженого, є обмежена; та що складається з обмеженого та необмеженого є почасти обмежена, почасти необмежена; навпаки утворена з необмеженого є очевидно необмежена....

3.Коли б усе було необмежене, то не булоб нічого приступного для пізнання.

4. І дійсно, все,що приступно для пізнання має число / ἀριθμός /. Бо без /числа/ його не можна було б ні схопити розумом, ні пізнати.

5. Число має два ріжних роди: непаристе й паристе і третє - змішане з обидвох: паристо-непаристе. Кожний з обидвох родів має ріжні форми, на які вказує кожна річ...

6. З природою й гармонією справа стоїть так: єство / ἐστώ / вічних річей і сама природа вимагає божеського, а не людського вигляду. Тим більше, що ніщо з існуючого не могло б бути пізнане нами, коли б основі не лежало єство річей, з яких складається космос, як обмежених так і необмежених. Але тому, що ці обидві основи не подібні і не споріднені, то ясно, що було б неможливо на них збудувати космос, коли б не було ще й гармонії, відкіля б вона не повстала. Подібне споріднення ніколи не потребує ще й гармонії, тоді як не подібне й неспоріднене й невпорядковане мусить бути звязане такою гармонією, яка може їх зєднати в космос.

Обсяг гармонії / октава/ обіймає кварту і квінту. Але квінта на один тон / 8:9/ більша, ніж кварта. Бо від тона E до A - кварта, від A до E - квінта, од E до H - кварта, від H до E - квінта. Між H та A лежить цілий тон. Але кварта має відношення 3:4, квінта 2:3, октава 1:2. Так октава складається з пяти цілих тонів і двох півтонів, квінта з трох цілих тонів а одного

півтону, кварта - з двох цілих тонів та одного півтону.

7. Те що звязалось уперше, єдине лежить у центрі сфери і зветься гестією /огнищем/.

8. Єдине - основа всього.

9. Від природи не встановленням.../φύσει καὶ οὐ νόμῳ/.

10. Гармонія - єднання ріжноманітного і співзвучання ріжно наладнаного.

11. Про впливи і єство /ἡ οὐσία/ числа можна мати уявління з тієї сили, яку посідає число десять; бо воно - велика сила, воно веде все до цілі, діляє на все й є основою й керманичем божеського, небесного й людського життя. Без неї ж усе є необмежене, неясне й неяскраве.

Бо число своєю природою кожному дає пізнання, керує й навчає всьому, що є неприступним і непізнаним. Бо ніщо з річей не було б нікому ясно ні саме в собі, ні в їх відношенню до иншого, коли б не було числа і його єства. Але воно приводить в душі усі речі до згоди зі змисловим приймянням, робить усі речі приступними до пізнання й відповідними одна до одної, згідно з природою гномена, наділяючи їх тілом і розділяючи відношення обмежених і необмежених річей.

Тим можеш природу числа і його силу бачити діяльною не тільки в божеських і демонських річах, але й усюди в усіх людських ділах та словах /λόγοι/ в усіх технічних вміннях не менше, ніж у музиці.

І омани природа числа, природа якою є гармонія, не визнає; бо це їй не належить. Бо ж омана й зависть належать до природи необмеженого, незрозумілого й нерозумного.

Подув омани не дотикається числа, природа якого є ворожа омані й ненависна. Правда ж є належна і привязана до природи числа.

12. Світова сфера складається з пяти тіл: ті, що у сфері знаходяться - вогонь, вода, земля й повітря, пяте - обсяг самої сфери.

13. Чотирі основи розумного сотворіння: мозок, серце, пуп і половий член. Мозок є основа розума, серце - душі й почування, пуп - вкорінення й росту ембріона, половий член - ізілляння сімя й зародження. Розум же визначає основу людини, серце - тварини, пуп рослини, член - усіх заразом. Бо всі цвітуть й ростуть.

14. Та стверджують і старі теольогі й провидці, що душа звязана з тілом ніби за певним карним вироком і в ньому похована, як у труні.

15. Бог тримає все ніби в тюрмі замкненим.

16. Існують певні сили / λόγοι - у душі/, що сильніші за нас.

2. Свідоцтва про Філолая.

1. Діоґен Лаерцій. VIII.84-5. Філолай із Кротона пітагореєць. У нього Платон, як він пише до Діона, купив пітагорейські твори. Він знайшов смерть на підставі підозріння, що він стремить стати тираном..

Він учив, що все відбувається за законом конечности й гармонії. Він, ніби, спочатку вчив про коловий оборот землі, в той час, як інші називають Гикета Сиракузського, як першого, хто висловив цей погляд.

Він написав тільки одну книгу. Про цю книгу оповідає Германн, що якийсь письменник твердив, що фільософ Платон підчас свого перебування в Сицілії в Діонісія купив її в родичів Філолая за сорок александрійських срібних мін і з неї зробив свого "Тімея". Але інші гадають, що Платон иншим шляхом одержав у власність цей твір; на основі цієї звістки він заступництвом перед Діонісієм здобув свободу одному юнакові, учневі Філолая, що сидів у вязниці.

Про Філолая каже Деметрій у 'Гомоніміях", що він уперше видав пітагорейські твори під назвою "Про природу"; /твір цей/ починається такими словами: /фр. 1/.

2. Стобей Eclogae. I.I5.7. Космос є єдиний. Він почав повставати з середини й саме з середини в рівній мірі до гори й до долу. Бо те, що лежить у горі від середини є протилежне до того, що лежить у долі. Бо для річей, що знаходяться в самій долині, ті, що лежать в середині є найвище і инше подібним же чином. Бо в відношенні до центру обидва напрями є однакові, тільки що протилежні...

3. Платон. Phaedon. 6I6. Кебес: З яким же правом, о Сократе, твердять, що не дозволено вбивати себе. Бо я вже чув це... також і від Філолая, коли він був у нас, також і від инших, що цього не дозволено робити...

4. Діоґен Лаерцій. III,6. /Платон/ поїхав до Італії до пітагорейців Філолая й Єврита...

5. ibidem. III,9. Дехто, з них Сатир, оповідають, що він /Платон/ послав Діонові до Сицілії доручення купити за сто мін три пітагорейських книги Філолая.

6. ibidem. IX.38. Аполодор Кізикійський каже, що

він /Демокрит/ зустрічався з Філолаєм...

Г. Архита з Таренту.

І.Фраґменти.

1. Мені здається, добрі пізнання здобули математики й тому не може дивувати, що вони вміють правильно судити про якости окремих річей. Бо,коли вони здобули добрі пізнання про природу всесвіту, вони повинні добре дивитися й на якости окремих річей. Вони передали ясні пізнання про скорість світил і про ґеометрію, аритметику, сферику і не менше про музику. Бо ці науки, здається - рідні сестри. Бо вони займаються обома спорідненими первоформами буття /-числом і розміром/.

2./1/т- Отже ясно з цих багатьох прикладів,що високі тони рухаються скоріше, низькі - повільніше.

3.Науки можна досягнути чи виучуючи від иншого те, чого не знаєш, чи находячи сам. Вивчення отже буває від когось иншого і за чужою допомогою, знаходження - навпаки - через нас самих і за власною поміччю. Знаходження ж без шукання є сумнівним і рідким; з шуканням - надійно й легко; правда, для того, хто не розуміє, шукання є неможливе...---

4.І аритметика /ἡ λογιστικὴ/ має, як мені здається, щодо мудрости /ἡ σοφία/ досить значне першенство; зокрема також і перед ґеометрією, бо вона може розбірати що хоче ясніше, ніж ґеометрія---- де навіть ґеометрія відмовляється там аритметика дає, як докази, так розбір форм, коли взагалі можливий якийсь науковий розбір форм...

2. Свідоцтва про Архиту.

1.Діоґен Лаерцій.VII.79. Архита був сином Мнесарґа,чи, як каже Арисфоксен, сином Гестіея.Він походив з Таренту і був також пітаґорейцем. Це він врятував листом до Діонісія Плятона від смерти, що тому загрожувала від Діонісія. Його многосторонні й визначні вміння знаходили здебільша визнання й подив. Так, його співгромадяне сім разів обірали його на посаду стратеґа, в той час, як постанови закону дозволяють повнення цієї служби не більше як один рік. До його написав Плятон два листи, після того,як Архита написав до нього такий лист.../цей лист і відповідь Плятона,

що наводить Діоген, є фальшований/.

2. ibidem. VIII.83... Він займався спочатку механікою методично і з приложенням основ математики і перший звязав органічний рух із ґеометрічними схемами; він шукав для подвоєння кубу дві середніх пропорційних шляхом перетину півциліндра. В ґеометрії він перший знайшов куб, як каже Платон у "Республіці" /У творах Платона немає відповідної згадки/.

3. Платон. Epistola. VII.338c...перед моїм відїздом /із Сицілії/ я встановив зближення і дружбу між Архитою і Тарентцями з одного боку і Діонісієм - з другого.../також в инших місцях/.

4. Аристотель. Metaphysica. VIII.2.1043a. При встановленні, що таке є будинок, ті що називають каміння, цеглу й бантини - вказують на можливість будинку /ἡ δύναμις/. Ті ж, що дивляться на нього, як на замкнений простір для перебування осіб і річей чи щось подібне - вказують на здійснення /будинку/ ті ж, що зеднують ці обидва визначення, вказують на третє єство /ἡ ὕλη/, яке є продуктом двох перших. Здається, що визначення через розріжнення має на увазі форму /ὁ εἶδος/ та здійснення, а визначення утворене зі складовин - навпаки - матерію /ἡ ὕλη/. Так стоїть справа, здається і з дефініціями, які вихвалює Архита у своїх творах. А самевони мають на увазі зложене ціле. Наприклад, - що є спокій вітру? покій у просторі повітря; матерія тут є повітря, здійснення й єство - покій. Що таке спокій моря? рівність поверхні моря; субстрат /τὸ ὑποκείμενον/ і матерія-море, здійснення й форма-рівність поверхні.---

IV. Загальні свідоцтва про пітаґорійську науку.

1. Діоген Лаерцій. VIII.24-27. Александер оповідає у своїй теорії фільософії, що він знайшов у замітках пітаґорійців таке: основа всього монада /=єдність/. З єдности ж походить неозначена подвійність, яка є і матерією /ἡ ὕλη/ для своєї причини - єдности. З єдности й неозначеної подвійности походять далі числа; з чисел - точки, з них - лінії, з цих - площі, з площ - стереометричні фіґури, з цих - стереометричні тіла /приступні змисловому приняттю/, яких чотирі елементи є: вогонь, вода, земля, повітря; вони всі змінюються й постійно переміюються і з них утворюється космос,

що має душу, розум, що має кулеобразну форму з землею в центрі, яка має в свою чергу форму кулі і населена. Також існують антиподи, для яких наш діл є вгорі. В рівній мірі розподілені в космосі світло й пітьма, тепло й холод, сухість і вогкість;коли й де має перевагу тепло, там наступає літо, коли холод - зима, де сухість - весна, де вогкість- осінь. Коли вони в рівновазі,- є найкращі часи року,з яких весна,що росте, є здоровою, осінь, що вяне, сприяє хоробам. Також і день має ті ж одміни: ранішній ранок й його частина, що зростає, вечір- що вяне, тому він і більше сприяє хоробам. Повітря довколо землі є насичене і сприяє хоробам і все,що в ньому, є смертне, навпаки горішне повітря є в постійнім русі і тому чисте і здорове й усе в ньому є безсмертне і тому божественне. Сонце, місяць і інші світила є боги, бо в них переважає тепло, яке породжує життя. Місяць же отримує своє світло від сонця. З людьми споріднені боги, оскільки люде причастні теплу; тому й піклування богів про людей. Доля є причиною неодмінного ходу цілого та й окремих частин.

2. Аристотель. Metaphysica. I.5.985в-916в...так зв. Пітагорейці почали студіювати математику й були першими, що її посунули наперед, і цілком в неї ввійшли, й гадали, що її основи є основи всього буття. А тому, що в математиці числа є по природі перше, а вони бачили в числах багато подібности з буттям й становлінням, більше ніж у вогні, землі й воді - бо, мовляв, одне виявління чисел є справедливість, друге - душа й розум, інші - час і все й кожне, що ще існує - і оскільки вони, далі,якости й відношення музичних тонів знаходили в числах, то вони і вважали, що все инше своєю природою зроблено на зразок чисел, числа ж є перше в цій природі і елементи чисел є елементами усього і ціле небо гармонія й число. І що вони ще могли вказати, яко подібности між числами й гармоніями з одного боку й особливостями та мірами неба й цілого будового всесвіту - з другого, вони збірали й протиставляли одне одному. І коли десь трохи невистарчало, то допомогали цьому штучно, щоб усюди в їх системі був звязок. Говорю про подібне: тому, що десять здається найбільш доскональним числом і обіймає ніби всю область чисел,то, на їх думку, мусить бути також десять тіл, що обертаються на небі, а тому що є тільки дев'ять, яких можна бачити, то вони утворили власне десяте - протиземлю / ἡ ἀντίχθων /. Ми в иншому місці вже дослідили цей предмет уважніше.....

Очевидно вони тримаються також погляду, що число є основа, яко матерія буття, так і як його стан і якости, і що елементи числа є паристе й непаристе. З цих же одне є обмежене /πεπερασμένον/, друге - необмежене /ἄπειρον/, єдине ж складається з цих обидвох, бо воно рівночасно є паристе й непаристе. Число ж складається з одного, а з чисел.як сказано,- усе небо. Инші ж цієї самої школи кажуть, що є десять основ, які в парах елементів є:

межа /πέρας/	необмежене /ἄπειρον/.
непаристе	паристе.
єдно /ἓν/	многість /πλῆθος/.
праве	ліве
чоловіче	жіноче
спокійне	рухливе
просте	криве
світло	пітьма
добре /ἀγαθόν/	зле /κακόν/
квадрат	прямокутник.

Таким чином здається гадав і Алкмеон Кротонський... Протилежности - основа буття.... Скільки ж їх і які вони, це ми довідуємось од одних тільки пітагорейців. Правда, як вони зводяться до наведених причин, цього вони не зясували ясно, але здається, що вони вважають елементи матерією; бо,за їх словами, єство складається й утворюється з елементів, яко складовин.

3. ibidem XII.7.1072в....Пітагорійці припускають що добре й гарне не лежать у першій основі /ἀρχή/ що добре й гарне вперше виявляються в тому, що розвивається з цих основ; вони помиляються...

4. ibidem XIII.4.1078в. Пітагорійці... означило тільки небагато де чого, поняття чого вони зводили до чисел, наприклад, що є відповідний час /καιρός/, чи справедливе, чи шлюб...

5. ibidem XIII.6.1080 в....Пітагорійці ж знають тільки одне число математичне /-1 не знають числа змислового/,але воно,на їх думку, не відірване, але навпаки - з нього складаються змислові єства.Бо вони утворюють усе небо з чисел,тільки не з монадичного /=неділимого/, а надають монадам розмір.Але як пере єдине перетворилось у щось розмірне, на це вони, здається, не можуть дати відповіді.....Пітагорійці,отже, кажуть, що числа мають розмір і протяглість...

6. ibidem. XIV.3.1090ав. Пітагорійці-навпаки- хоч і роблять числа буттям /бо вони знаходять багато якостей чисел у змислових тілах/, але не відірвано, а так,що буття складається з чисел. Але чому?Бо яко

сти чисел знаходяться в музиці в /закономірности/ неба й багато в дечому иншому..Ясно,що математичне не є відірване.... В цім розумінні не можна бути проти Пітагорейців. Коли ж ці утворюються із числа фізичні тіла, з того, що не має ні легкости ні ваги,те,що має й легкість і вагу, то здається, що вони говорять про инше небо і про инші тіла, не про ті, що приступні змислам....

7. ibidem XIII.8.1083в...вони вважають число не відділеним /від змислового/-це знищує багато неможливостей, але що тіла складаються з чисел, і що ці числа є математичні,це - неможливо. Бо з одного боку неправильно говорити про про неділимі величини; до того ж, коли б це й було правильно, єдиність не має ніякої величини. Але як можливо, що величина складається з неділимого....

8. ibidem I.6.987 в. Пітагорійці кажуть, що речі існують через наслідування /μίμησις/ числам....

9. ibidem XIУ.3.1091а Бо неможливо... говорити про повстання вічного..... Пітагорейці ж.... кажуть ясно, що після того, як утворилась єдність з площ чи форм, чи сімя, чи з чого иншого, що вони не можуть назвати,- зараз же найблища частина необмеженого була притянута межею і стала обмеженою....

10. Діоген Лаерцій. VIII.27. Сонячний промінь проникає також через холодний і густий етер. Вони саме звуть повітря "холодним етером",море й вогке "густим етером". Цей промінь,отже, проникає також у глибину й так оживляє все. Бо все живе є причетне теплу,тому є живими й ростини. Але не все має душу. Бо душа є сдірваний кусник як теплого так і холодного етеру, так що вона також причетна холодному етеру. І є ріжниця між душею й життям; бо душа є безсмертна, бо й те, від чого вона відірвана є безсмертне...

11. ibidem VIII.29-32. Приймання взагалі і зокрема зір є певний рід дуже теплого подиху. тому й кажемо, що бачимо крізь повітря й крізь воду, бо тепле приймає протитиск холодного. Коли б був подув ув очах холодним,то він був би відділений од подібного ж повітря; отже в оці знаходиться протилежне повітря, яке він називає воротами сонця. Те ж каже він і про слух і про нюх.

Людську душу поділяє він на три частини: розум /ὁ νοῦς /,розсудок /ἡ φρήν /,мужність/ὁ θυμός/. Розум і мужність є і в инших живих істот, розсудок-тільки в людини. Царство душі простягається

від серця до мозку і частина душі, що належить до серця є мужність, тоді як розум і розсудок мають собі місце в мозку.... Розсудок є безсмертний - усе инше смертне. Душа годується від крови;.....Все царство повітря повно душ,і це їх звуть демонами й героями. Від них люде отримують сни і попередження про хороби і здоровля, і не тільки люде, але й вівці й инша худоба....

12. Аристотель. De anima I.2.404a...Сказане піфагорейцями, з яких деякі кажуть, що душі це порошинки, що освітлені сонцем у повітрі; инші те, що їх приводить у рух. І вони тому звернули на них увагу, що ці, здається, є в невинному русі, коли навіть і вітер уповні спочиває....

13. Ієрон. I.3.407в. Згідно з пітагорейським митом приймається, що випадково сформована душа приймає тіло з випадковими особливостями...

14. Діоген Лаерцій. VIII.32-36...Чесноти є гармонія й також здоровля й усе добре й божество; отже все складається з гармонії. Також і дружба є гармонічна рівність.....Чистоту підтримують покаянням, купеллю, обливанням, також і тим, що утримують себе незабрудненим діткненням до мертвих тіл, половими зносинами, усяким занечищенням, також тим, що утримуються від/м'яса/ здохлих тварин, також барбунів і чорнохвостів, яєць і тварин, що кладуть яйця, бобів і инших подібних річей, які заборонені жерцями, що у храмах виконують містичні посвячення.. Це,каже Олександер, він знайшов у замітках пітагорейців, і Аристотель, який за цим слідує...

VII. Ксенофон.

1. Фрагменти.

/фрагментів,що не мають фільософічного значіння, ми тут не наводимо/.

З "елегій".

I./8/. Вже сімдесят шість років женуть мене туди й сюди по елінській землі. А від народження тоді було мені двадцять пять, коли я ще спроможний про це вірно розповідати.

2./7/.Тепер почну иншу пісню й укажу вам шлях./Слухайте, що переказують про старого мудрого Пітагора/: Коли він одного часу йшов і побачив, як б'ють цуценя, він жалівчи,сказав таке

слово: "Кинь його бити. Бо це ж душа одного приятеля,- Я пізнав її коли почув голос."

.З "сил".

3./10/.Бо зпочатку всі вчились на Гомері...

4./11/.Гомер і Гезіод усе накинули богам,-те що в людей є ганебного й соромного: крадіжку,перелюбодіяння і взаїмне шахрайство.

5./12/.І багато оповідають вони про соромецькі вчинки богів: крадіжку, перелюбодіяння і взаїмне шахрайство.

6./14/.Та гадають смертні,що боги народжені і є обличчям, одягом і голосом до них подібні.

7./15/.Але ж, коли б бики й /коні/ і льви мали руки, або вміли б малювати та різбити своїми руками, то коні подібні коням, бики - подібні бикам змалювали б і вирізбіли б тіла такими, як і самі вони мають.

8./16/. Ефіопи /кажуть що їх боги/ - чорні й курносі, тракійці,- що з голубими очима й руді.

9./18/.Не з самого початку боги відкрили смертним все заховане, але потроху шукаючи люде знаходять ліпше.

.З поеми "про природу".

10./23/.Єдиний бог,найбільший із богів і людей ні в образі ні в думках не подібний до смертних.

11./24/./Бог/ - ввесь бачить, ввесь мислить /νοεῖν/ ввесь чує.

12./25/.Без зусилля приводить він усе в рух силою думки /νοῦς/.

13./26/.Постійно ж на тому місці нерухомо, й не личить йому йти чи сюди чи туди.-

14./27/. З землі все і в землю все повернеться на прикінці.

15./28/.Цю верхню межу землі бачимо в . нас під ногами, де її кордон з повітрям;нижня ж тягнеться в безмежність.

16./29/.Земля й вода є все, що родиться й росте.

17./30/.Море - джерело води,джерело вітру; бо у хмарах/ніякого подуву вітру не повстало б/ без великого понту, ні течії потоків, ні дощових вод ув етері, великий понт є навпаки батьком хмар,вітру й потоків.

18./31/.Сонце піднімаючись над землею й її огріваючи.

19./32/.А що вони звуть веселкою /Ἶρις/ є своєю природою хмара, яка здається багряною,червоною

й жовтою.

20./33/.Бо ми всі родилися з землі й води.

21./34/.Що ж до правди, то не було й небуде нікого, хто б знав її про богів і всі речі,що я згадую. Бо коли б він висловив і саме найдоскональніше, він і сам би того не відав. Бо уділ усіх є гадка / /.

22./35/.Це я висловлюю тільки як імовірне.

23./38/.Коли б Бог не сотворив жовтого меду, то гадали б, що найсолодше є фіґи...

2. Свідоцтва про Ксенофана.

1.Діоґен Лаерцій.IX.18-21. Ксенофан, син Дексіона чи, за Аполодором - Ортомана з Колофану... Вигнаний із свого рідного міста, він жив у у Цанкле на Сицилії та в Катані. Згідно де з ким він не був нічиїм учнем /згідно з иншими - атенянина Ботона,але як инші кажуть, Архелая/. І, як оповідає Сотіон, він жив за часів Анаксимандра. Він є автором віршів ув епічному метрі, елеґій і ямбів, що спрямовані проти Гезіода та Гомера, твердження яких про богів він різко засуджує. Він також публично предносив свої вірші,як рапсод. Він ніби виступив проти поглядів Талеса та Пітаґора,також засуджував Епіменіда. Він досягнув глибоких літ,як він сам десь каже /фр.8 Дільса/.

Він приймає чотириелемента й нечислені,але незмінні світи. Хмари утворюються,коли випари підіймаються під упливом сонця вгору вигибаються по небу. Бог є сферична істота без подібности до людини. Він є цілком зір, цілком слух,не має дихання. Він є цілком розум і розсудок і є вічний. Він перший указав, що все,що повстало є прехідне й душа-дух.....

Він оспівав також у віршах заснування Колофону і заснування кольонії Елеї в Італії, дві тисячі віршів. Його розквіт припадав на 60 олімпіяду...

Ксенофана слухав Парменід..... про /Ксенофана/ Теофраст каже..., що він слухав Анаксимандра...

2.Аристотель. Metaphysica. I.5. 986 в. Ксенофан,що викладав про теорії ще до /елеатів/ бо Парменід був ніби, його учнем - висловлювався не ясно... і каже про ціле небо, що Єдине є Бог.--

3.Платон. Sophistes 242 СД. Чужинець із Елеї:.... Елейська школа, що походить від нас - від Ксенофана, чи ще раніше - у своїх казкових оповіданнях твердить,що те,що звичайно зветься всім є Єдине.

VIII. П а р м е н і д.

1. Фрагменти / З поєми "про природу"/.

1. Коні, що мене везли, як тільки бажало моє серце, привезли мене туди до Богині славетним шляхом, що веде крізь пітьму до цілі; ним везли мене розумні коні, що були впряжені у віз, а дівчата вказували шлях. Скрипіла різким згуком у втулці розпечена вісь, окрилена з обидвох боків колами, що крутились, коли в цій поїздці до світла поспішали соняшні дівчата, що залишили дім ночі і скинули покривала зі своїх голів.

Там брама, де зходяться путі дня і ночі. Перемичка й камінний поріг підтримує їх самі етерні ворота закриті великими дверима змінні ключі від яких переховує могутня месниця Справедливість. До неї звернулись дівчата улесливо, прохаючи її відсунути нарешті з воріт закинений заслін. Він одскочив і широко одкрив глотку воріт, як повернулись окуті бронзою бревна, що крутились закріплені в петлях шипами й гвіздками. Туди дівчата й направили просто шляхом через середину воріт коней і віз.

Милостиво приняла мене богиня й узявши мою руку своєю десницею мовила мені таке слово: "Вітаю тебе, о юначе, що приїхав у проводі безсмертних привезений кіньми в наш дім. Цей шлях тобі не вказала ніяка зла зоря, бо він лежить далеко від пути людей, але - право і справедливість. Отже ти повинен уже пізнати: закінчену правду / Ἀληθείη / в її неколебимому ґрунті і гадки / δόξα / смертних, яким не належить певна правдивість. Не дивлячись на це ти пізнаєш і те, як всебічно перевіряти видимість гадок.

Але не звертай свій дух на цей шлях дослідження, і не дозволяй звичці увести тебе на цей шлях, дозволити рішати твоєму блукаючому зору, твоєму бренячому слуху, твоєму язику. Ні! розумом переведи многоскладну перевірку до рішення. Тоді в тебе залишиться рішимість лише до одного шляху.....

2. Дивись, як далеке стає ясно-близьким в твойому розумі. Бо він не вириває буття із звязків буття, так що він ніколи не виділяє його з порядку, щоб його розсіяти та знов зібрати....

3.....Нерозривним є для мене /буття/, де б не почати. Бо сюди я знов повернусь...

4. Я хочу тобі возвістити - ти ж слухай уважно - які два шляхи пізнання тільки і є мислимі. Один: що буття є, а небуття й бути не може, це шлях переконання, бо він слідує правді; другий: що є небуття і що воно по-

винно бути, цей шлях - возвіщаю я тобі- є ніяк недослідимий. Бо небуття ти не можеш ні дослідити / , бо воно не здійснюється/, ні висловити...

5. Думати / νοεῖν / і бути / εἶναι / - є одне і теж...

6. Треба так думати й говорити: буття існує. Небуття ж навпаки неіснує,—це я прохаю добре запамятати. Це є перший шлях пізнання, від якого тебе остерегаю, далі від того,на якім товпяться несвідомі смертні, двуликі, з хитаючимся розумом та безпорадним серцем. Так блукають вони німі й сліпі, безпорадні, заблукале стадо, для якого буття й небуття є одне і те ж і не одне і те ж, бо в усьому для них існує і протилежний шлях.

7. Що небуття є, цього не можна довести переконливо. Не звертай твого духу до цього шляху дослідження.

8...Отже є мова лише про один шлях, що нам залишився: що /буття/ існує. Ознак воно має багато: воно ніколи не повстало, отже й не загине, є ціле, однородне, нерухоме і без кінця. Воно не було й не буде,воно є тільки тепер як ціле, єдине, звязане. Бо який початок хочеш ти для нього знайти. Відкіля й чого воно росте -- Не можна ж повстання з небуття помислити чи висловити. Бо немислиме, невисловне є, що його немає. Яка потреба примусила б його раніше чи пізніше початись у нічому й рости. Отже воно повинно в кожнім разі взагалі не існувати.

Також сила переконання ніколи не доведе, що з буття могло б повстати щось иншого, ніж воно саме.Тому справедливість не випустила з кайданів повстання й загибелі, а стримує їх. Рішення ж полягає в наступному: чи буття є чи немає. Цим необхідно рішене: залишити один шлях як немислимий і невисловний - бо це неправдивий шлях - другий же є правдивий і дійсний. Але як може бути буття в будучині. Як могло воно колись то повстати. Бо коли воно повстало - його немає, також, коли воно лише має повстати. Так гине повстання і втрачається загибель.

Також не є воно /буття/ й подільне, бо воно є усюди однорідне. Бо немає ніде ні сильнішого буття, яке б перешкодило його звязку, ні меншого, але все наповнене буттям. Тому все звязане; бо одне буття граничить з иншим. Воно покоїться нерухоме, звязане міцними путами - безначальне й безкінечне. Бо повстання й загибель загнані в далечінь, відштовхнуті правдивою певністю. І як тотожне в тотожнім покоїться воно в собі самім і лишається всюди постійне. Бо міцна необхідність тримає його у звязках тих меж, що його довколо обходять. Тому не може в буття не бути

закінчення. Бо воно є без недостач. Не було б/закінчення/ воно було б у всьому з недостачею.

Думання / νοεῖν /і думка / νόημα/ є одне і теж; бо без буття, в якім воно висловлено, ти не знайдеш думання. Немає нічого і не буде нічого поза буттям. Бо його доля звязала, щоб було воно неподільне й нерухоме. Тому є тільки слова те, що говорять смертні, переконані, що це-правда: повстання і загибель, буття й небуття, зміна місця й переміна блискучих фарб.

А оскільки воно назверх обмежене, остільки воно закінчено з усіх боків, подібне формою до закругленої кулі. Однакове від центру в усі боки. Воно не може бути більше чи менше де небудь. Бо немає ні небуття, яке перешкоджало б безупинности ні буття не може бути більше чи менше ніж буття. Бо воно є нерушиме . Бо воно від центрального пункту, що є рівно віддалений від усіх боків, рівне аж до всіх меж. Цим закінчую мої певні слова й думки про правду; далі приймай людські гадки, прислухаючись до моїх обманливих віршів. Їх погляди є: мають імена дві форми - замість однієї- /тут вони помиляються/- вони вважають їх протилежними і одріжняють їх якости одну від однієї: це етерове полумя - вогонь, тонке, легке й усюди рівне собі, иншому ж не рівне. І йому протилежна темна ніч, плотна й важка. Я цілком опишу тоді цю будову світу, якою вона здається: бо неможливо, що тебе доторкнеться людська омана.

9. А тому, що все має імена світла й ночі, що було уділено тому й иншому, згідно з їхніми силами - усе є повне світла і невидимої ночі,- що обидва утримують вагу. Бо ніодин /з них/ не є причетний до другого.

10. Ти пізнаєш природу етеру, й усі сузірря в етері і чистої ясної соняшної лямпади впливи і відкіля вони повстали, й про змінного круглоокого місяця акцію й природу довідаєшся і пізнаєш, відкіля-небо, що все обіймає і як необхідність закона примусила його поставити межі зорям.....

11.....як земля, і сонце, і місяць і небесний етер, що все обіймає і небесний чумацький шлях і зверхній Олімп і палаюча сила зір стремить народитися....

12. Бо найтісніші кола наповнені чистим огнем, наступні за ними - ноччю, між ними переливається полумя. Посередині Богиня, що всім керує. Вона починає тяжке родження і парування, засилаючи

жінку чоловікові до пари й навпаки - чоловіка - жінці....

13. З початку утворила вона з усіх богів Ероса.

14. Освічує ніч чужий вогонь, що блукає навколо землі.

15. /Місяць/ завше дивиться на проміння сонця.

16./15а/. /Земля/ коріниться в воді....

17./16/. В залежности від змішування в многозмінних органах є людський розум. Бо одне й те ж думає в людині - в усіх і в окремої - якість органів. Що сильніше то й стає думкою.

18./19/. Отже він /світ/, повстав згідно з гадкою, і є нині, і буде рости в будучині, й пароміті закінчиться. Але кожній з цих річей люде дали імя.

2.Свідоцтва про Парменіда.

1.Діоґен Лаерцій.IX. 21-23. Ксенофана слухав Парменід, син Піра з Елеї.... Але хоч він і був його слухачем, він не був його послідовником. Він стояв також у тісних зносинах із пітагорейцем Аманіем, сином Діохонта, як оповідає Сотіон...до якого він і приєднався.

Це він перший виставив теорію про сферічну форму землі. На його думку є два елементи : вогонь та земля; перший є для нього майстер, другий матерія. Люде зародилися спочатку від сонця; від нього починаються тепле й холодне, з яких усе складається. Душа й розум є одне, як каже і Теофраст у "фізиці", де він викладає теорії всіх фільософів. Фільософія, думає він, розвивається у два боки - до правди і до простої гадки. В цім розумінні він каже десь /фр. 1 Дільса,рр28-30/--І він, подібно до Гезіода, Ксенофана та Емпедокла, написав фільософічний твір у поетичній формі. Яко критерій він виставляє лоґос: змислове прийняття не є досить точне. Так він каже /фр.1 Дільса,рр.34-6/.....

...Його розквіт припадає на 69 олімпіяду. Здається, що він уперше одкрив ідентичність вечірньої та ранішньої зорі, як оповідає Фаворину своїх споминах. Інші приписують це одкриття Пітагорові....Здається,що він був і законодавцем для своїх співгромадян, як оповідає Спевзіп у своїм творі про фільософів. Також він ніби виставив доказ, визначений яко "Ахіл",як каже Фаворин.....

2. ibidem VIII.48...Спершу назвав небо космосом і землю - кулею....Згідно з Теофрастом - Парменід...

3.Платон. Sophistes.244E. Чужинець із Елеї: отже коли буття є ціле, як каже і Парменід /фр.8 Дільса рр.43-4/.

4. ibidem 237А. Чужинець із Елеї:. ...великий Парменід забезпечував нам...../фр.7 Дільса/.

5. Платон. Theaetetus .180Д. Сократ....Але я майже забув, мій Теодоре, що інші знов твердять упрост протилежне: а саме, що всесвіт є нерухомий, і напр., такі як Меліс чи Парменід в протилежність до цього всього кажуть, що все є єдине і стоїть нерухомо, що немає ніякого простору, де б воно рухалось.. 181А-.. .оборонці нерухомого стояння всього..-183Е Сократ:... Парменід, здається мені, щоб сказати за Гомером,-"почесним і грізним"..../його/ з душевним благородством звязана глибина духа....

6. Аристотель: Metaphysica I.4.984в.... любов чи пристрасть зроблена основою буття, як у Парменіда; він каже, викладаючи повстання всесвіту:..../фр.13 Дільса/.

7. ibidem I.5.986в...Парменід говорить більше, яко прозорець; бо поскільки він дотримується погляду, що поруч із буттям немає небуття, він гадає, що конечне буття є єдине і иншого нічого немає-... але вимушений скоритись перед зявищами, він судить що єдине є єдиним для поняття, але многе - для приймання. Так він знов установляє подвійність причин і подвійність основ,- теплого й холодного і ніби вогню та землі; з цих двох - тепле він ставить на боці буття, друге - на боці небуття.--

8. ibidem III.4.1001а-в....за доказом Парменіда...усе буття єдине, а це останне-буття.-- XIV.2. 1089а... положення Парменіда:..../фр.7. Дільса/.

9. ibidem IV.5.1009в...Емпедокл каже, що зі зміною /нашого/ стану міняється й наше мислення... І Парменід каже теж саме:/-фр.16 Дільса/.

10. ibidem I.5.986в....Парменід, мовляв, був його /Ксенофана/ учнем...

11. Діоген Лаерцій. VIII.55. Теофраст каже, що він /Емпедокл/ шанував Парменіда і узяв його поему за зразок....

12. ibidem IX.23. Його /Парменіда/ має на увазі діялог Платона під назвою: "Парменід чи про ідеї".-

13. Платон: Parmenides /оповідання про розмову молодого Сократа зі старим Парменідом /зрівняй також Sophistes . 217, Theaetetus. 183./. Сполучення цих двох осіб є - певно - тільки мистецький засіб і не має під собою ніяких об'єктивних підстав, бо є хронольогічною неможливістю./.

IX. З е н о н.

1. фрагменти.

I.Коли те,що існує /τὸ ὄν/не має ніякого розміру, то воно взагалі не існує.-- Коли ж воно існує, то воно повинно мати певний розмір і грубости й віддалення від иншого. А це ж саме можна сказати і про те, що лежить перед ним. Бо і це буде мати розмір і за ним далі буде лежати ще щось инше. Однаково, чи ми це скажемо одного разу, чи будемо вічно повторювати, бо ніодна частина /цілого/ не буде крайньою межею й завше буде в певному відношенню до иншого. Таким чином - коли існує многість, то вона повинна бути рівночасно великою й малою;остільки малою,що не має вже ніякого розміру, остільки великою,- що є безмежною.

2. Щось, що не має ні розміру, нітовщини ,ні маси не може існувати. Бо коли б воно було додано до иншого, то не збільшило б його. Бо коли величина, що не має розміру додається до иншої,- вона не може збільшити її розміру. Таким чином, є додане -ніщо. Коли ж инше не зменшиться і при відниманні його, також як не збільшилось при додаванні, то ясно, що як додане, так і відняте є ніщо.

3. Коли є многість, то необхідно мусить бути рівно стільки річей, як їх є в дійсности, не більше, й не менше. Коли ж їх є стільки, скільки є,то / їх кількість/ необхідно обмежена.

Коли є многість,то те що існує необмежене/кількостю/. Бо між окремими річами лежать завше инші а між тими - знов инші. Отже,те що існує, необмежене.

4. Те,що знаходиться в русі, не рухається ні у просторі, де воно знаходиться, ні в тім, де його немає.

2. Свідоцтва про Зенона.

1.Діоген Лаерцій.IX.25-29. Зенон був Елейцем.Про нього Аполодор оповідає у своїй хрониці, що він був із походження сином Телевтагора, а прийомним сином Парменіда... Зенон був вірним учнем і улюбленцем Парменіда. Він був гарної зовнішности, як замічає Платон в "Парменіді".Також у Софісті він його згадує й називає "елейським Паламедом". Аристотель називає його винахідником діялектики, а Емпедокла -реторики. Ця людина заслуговує найвищої поваги,яко фільософ і яко державний діяч; ще залишились його твори, які виявляють вищу міру розуміння.

Коли він хотів скинути тирана Неарха /згідно з иншими Діомедона/,його схопили, як Гераклід оповідає в екцерпті з Сатира. Коли ж його запитали про співучасників і про транспорт знаряддя до Ліпари, він назвав, яко учасників, усіх приятелів тирана з наміром представити його вповні покинутим; потім він сказав, що про де кого він хоче його довірено сповістити на вухо, при цьому він схопив його ухо зубами і не одпустив, поки його не закололи...
Деметрій оповідає в "Гомоніміях", що він одкусив йому ніс. Антистен оповідає в " διαβολαι ",що... нарешті він одкусив собі язика і виплюнув його в обличчя тиранові;тоді громадяне в сильнім роздратуванні побили тирана камінням. З цим згоджується більшість тих, хто передає /про нього/ звістки.....

Зенон виявив себе доброю людиною, як в усім иншім, так зокрема в тім, що він зустрічав вищих з погордою подібно до Геракліта. Він також любив Гіелу, як вона раніше звалася чи, як пізніще - Елею, це поселення фокейців, своє рідне місто,просту громаду, яка хотіла б мати в собі тільки мужних людей- він любив її більше ніж славетну красномовність атенян; тому [illegible] він не часто в них бував,але кріпко держався рідного міста.

Він перший висунув вивід, відомий під імям "Ахіл". Але Фаворин називає Парменіда, та й инших.

Його теорії зводяться до таких положень. Е багато світів і немає порожнечі. Усе у природі повстало з теплого й холодного, сухого та вогкого,які взаїмно переходять одне в одне. Люди повстали з землі, а душа є мішанина цих елементів, без того, щоб оден з них переважав.....

....було вісім /ріжних/ Зенонів....Наш мав час свого розвитку в 79 олімпіяді.

2.Платон. Phaideos. 261.Д. Сократ: хіба ми не знаємо про елейського Паламеда, який мистецькою промовою досягав великого успіху, що слухачам одне і теж здавалося схожим і несхожим, яко одне і многе, далі яко безрухе і в русі...

3.Платон. Parmenides.128В.... відповів Зенон... мій твір.... у дійсности не хоче нічого иншого, як прийти на поміч положенню Парменіда проти тих, що хочуть його висміяти, вказуючи на ті мнимі незгоди й протиріччя, в яких заплутується твердження про едине буття. Отже цей мій твір звертається проти тих, що вважають, що є многе і повертає їм їх закиди навіть у більшій мірі, доводячи, що їх передпосилка - існування многого приводить до ще більших

незгод ніж предпосилка буття єдиного, коли тільки рішуче підійти до питання...

4 Ibidem 128А....сказав Сократ Парменідові.. він /Зенон/ твердив до певної міри те ж що й ти, тільки даючи справі иньший оборот, він пробує нас обманути - ніби він говорить щось иньше. Ти кажеш у своїй поемі, що усе є єдине і даєш цьому добрі і влучні докази. А він каже, що немає многого і дає з свого боку для цього багато сильних доказів....

5. Аристотель: Topica. VIII,8.160в...Гадка Зенона, що немає руху і є неможливо пробігти стадіон...

6. Аристотель: Metaphysica. III.4.1001в...Зенон... Бо що будучи додане не робить чогось більшим, а будучи віднято - меншим, про те він оспорює, що це є щось дійсне, ніби буття неодмінно було величиною, а коли величиною, то й матеріяльним...

7. Діоген Лаерцій. V.27. В списку творів Аристотеля № 100 "Проти Зенона" I кн...../до нас не дійшла/.

8. Аристотель: Physica. IV,3.210 в. Зенон же затруднюється що коли існує простір, він повинний бути в иншому просторі.....IV,I.209а..... Затруднення /Зенона /Зенона - в аргументації: коли все/буття/ у просторі, ясно, що і простір є у просторі - і так до безмежности.

9. Ibidem VI.9.239в. Є чотирі аргументи Зенона про рух... Перший - що рух неможливий, бо те що рухається, повинно раніше, ніж до кінця, дійти до половини /шляху/....VI.2.231а. І Зенон помилково виводить, що неможливо пройти необмежене, чи дторкнутися кожного з необмеженої кількости/елементів/ за обмежений час. Але й довжина, й час, і все бездоріжне у двох розуміннях зветься безмежним: щодо /можливости/ поділу /на безмежну кількість частин/ і щодо своїх меж. Того, що є безмежне у другім розумінню, не можна перейти в обмежений час, те ж, що є /безмежним/ щодо ділимости можна.- /див. рис.I/.

10. Ibidem VI.9.239в. Другий /аргумент/ так званий "Ахіл". Він такий: найскорше ніколи не зможе наздогнати найповільнішого. Бо для цього потрібно, щоб те, що слідує прийшло туди, відкіля вийшло те, що втікає. Тому завше повільніше буде трохи попереду..../ див.рис.2/

11. Ibidem VI.9.239в. Третій /аргумент/...що стріла в русі стоїть. Це засновується на припущен-

ні, що час складається з /окремих/ моментів... VI.9.239в. Зенон будує паральогізми, бо каже: коли/припустити,що/ завше все, що рухається,чи знаходиться у стані спокою, знаходиться в рівнім собі самому просторі й коли завше те,що рухається знаходиться в певнім моменті, то стріла в русі є нерухома.

I2. ibidem. VI.9.239в. Четвертий є / аргумент/ що рівні тіла, що рухаються по гонбищу в протилежних боків повз рівне їм тіло, одне - з кінця гонбища, друге з його середини з однаковою швидкістю. І він гадає, що в цім випадку половина часу рівна /цілому-/ удвічі більшому. Але/цей аргумент/ є паральогізм.....Помилка є така: нехай стоїть рівне тіло, в якім маємо /складові частини/ $\alpha\alpha\alpha\alpha$. А тіло $\beta\beta\beta\beta$ починає рух з середини /тіла/ $\alpha\alpha\alpha\alpha$, з яким воно рівне розміром і кількістю /складових частин/, тіло ж $\gamma\gamma\gamma\gamma$ починає свій рух од краю- $\beta\beta\beta\beta$, з яким воно рівне розміромі кількістю /складових частин/ й рухається з тією ж швидкістю, що й саме $\beta\beta\beta\beta$.Отже перше β і перше γ одночасно дійдуть до кінців /$\alpha\alpha\alpha\alpha$/, в напрямі до яких вони рухаються. Отже /усі/ γ пройдуть повз усі /елементи β /, β ж пройдуть тільки повз половину /елементів α /: отже й час є половинний...

I3. ibidem. VII. 5.25аа. Неправильна є аргументація Зенона, що дає згук і найменша міра ячменю; бо ніщо не стоїть проти того,що вона ніколи не приведе в рух повітря, яке привів би в рух цілий медимен.-

Рис. I.

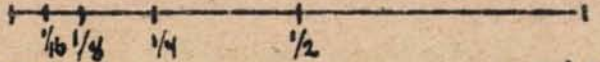

Аргументація в розвернутій формі: щоб пройти цілий шлях тіло повинно спершу пройти половину його; щоб пройти половину - сполетку 1/4 й т.д. без кінця.

Рис. 2.

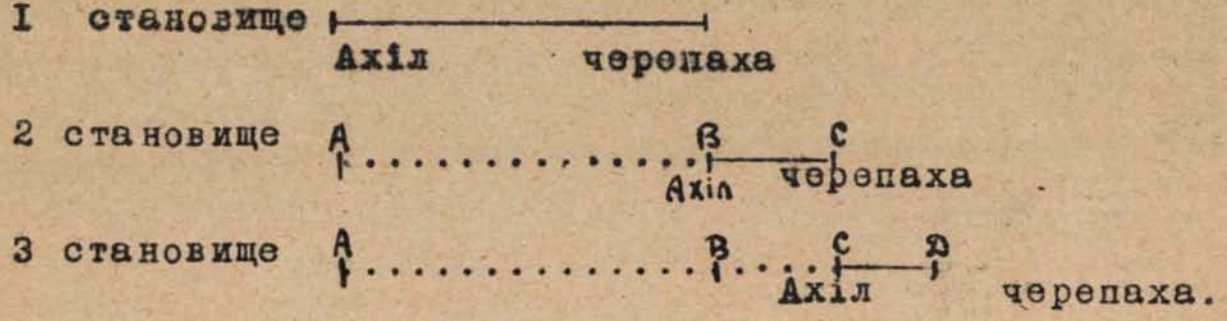

1 т.д.

Аргументація. Коли Ахіл прийде на місце, де знаходилась черепаха, вона пересунеться на якусь частину наперед, коли Ахіл прийде в це нове місце - черепаха знов буде попереду на якусь частину, що вона пройде за час, який потрібує Ахіл щоб дійти з B до C і т.д. без кінця.

Рис. 3.

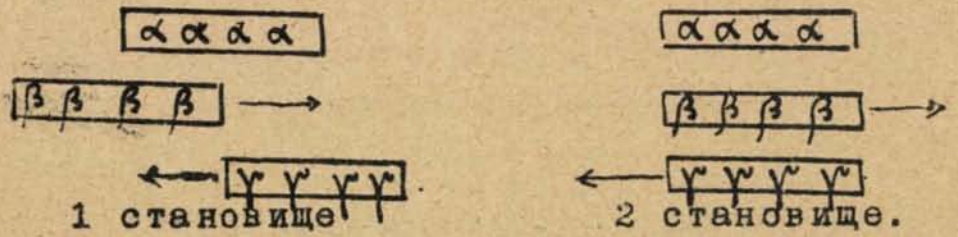

Аргументація. За певний час тіло $\beta\beta\beta\beta$ пересунулось щодо $\alpha\alpha\alpha\alpha$ на два елементи, а щодо $\gamma\gamma\gamma\gamma$-на 4.

Х. М е л і с.

1. Фраґменти / з твору "про природу чи про існуюче./

І. Завше було те, що є, й завше воно буде. Бо коли б воно повстало, то воно конечне перед повстанням було б нічим. Коли ж воно було нічим, то ніяким чином з нічого не повстало би щось.

2. Коли ж воно не повстало, а все ж є й завше було й завше буде, то воно не має ні початку /ґрунту/ ні кінця, а є безмежне. Бо коли б воно повстало, воно мало б початок /бо воно б мусіло в разі, коли повстало, колись початися/ та кінець / бо воно б мусіло, в разі коли повстало, колись скінчитися/: коли ж воно не почалось і не скінчиться, навпаки - завше було й завше буде, то воно не має ні початку, ні кінця.

3. Як воно завше було, то також і розміром воно має бути безмежним.

4. Ніщо, що має початок і кінець не є вічне чи безмежне.

5. Коли б воно не було єдиним, воно мало б межу з чимось иншим.

6. Бо коли б /безмежне/ було, воно було б єдине. Бо коли б були дві речі, вони не могли б бути безмежними, але обмежували б одна одну.

7. Отже воно є вічне, безмежне, єдине і цілком однорідне. Воно не може ні загинути чи зрости, ні змінити свого стану, воно не терпить ні болі, ні страждання. Бо коли б з ним траплялось щось подібне, воно б не було більш єдиним. Бо було б инакше, то було б неможливо, щоб те, що існує, було однорідне, але те, що було раніше повинно загинути і те, чого не було, повстати. Отже коли б воно за десять тисяч років змінилось би хоч на волос, воно в вічности загинуло б цілком. Але й зміна стану є неможлива. Бо стан, що був досі, не загине, і той, якого немає - не повстане. Але того, що ніщо не добавиться і ніщо не втратиться чи зміниться, як могло б воно в иншому стані ще належати до буття. Бо коли б щось змінилось, то воно вже було б в иншому стані. Воно не терпить, далі, ніякої болі. Бо йому б не належало безумовне буття, коли б воно терпіло біль; бо те, що терпить біль не може бути вічним і не має тієї ж сили на здорове. Воно б не було й однородним, коли б терпіло біль, бо воно б терпіло біль чи від чого, що щось утратило, чи щось одержало, себто

вже не було б однорідним. Також здорове не може терпіти болю, бо инакше гинуло б здорове і існуюче і виникало неіснуюче. І про страждання дійсний той же доказ. Також немає порожнього: бо порожне є ніщо, а ніщо не може існувати. Тому буття є нерухоме. Бо воно не може ухилитись нікуди, а є повне. Бо коли б було порожне, воно могло б ухилитися туди; а коли немає ніякої порожнечі, то немає нічого, куди б буття могло ухилитися. Густого й рідкого також немає. Бо рідке не може бути так повне, як густе, рідке своєю природою пустіще, ніж густе. Між повним та неповним треба б провести різницю в такий спосіб: є в чимось простір, і воно може щось у себе прийняти,- значить воно - не повне; коли ж в ньому немає ніякого простору й воно не може нічого в себе прийняти - значить воно повне. Тому воно повинно бути повне, коли не є порожнє. Коли ж таким чином воно є повне,- то воно є нерухоме.

8. Головний доказ є тільки одне вищенаведене обґрунтування; але й наступне може служити доказом. Коли б було многе, то воно мусіло б бути саме таким, як я стверджував про єдине. Бо коли є земля й вода, повітря й вогонь, залізо й золото, живе й мертве, чорне й біле й усі инші речі, для яких люде вважають дійсним буттям, коли це є і ми правдиво бачимо й чуємо, то кожна річ повинна бути такою, якою вона нам з початку зявляється й не може міняти свого стану чи змінятися, а кожна повинна бути саме такою, якою вона є. Але ж ми гадаємо, що бачимо чуємо і приймаємо правдиво. При цьому ж нам здається тепле холодним і холодне теплим, тверде - мяким і мяке - твердим, живе - вмираючим, а мертве- з початками життя, й усе мінливим, і те що було й що нині є - не однородними; а залізо, що здається твердим, треться о палець і так зникає, та теж саме трапляється і з золотом і камінням і всіма иншими ніби твердими матеріями, і з води, здається, повстає земля й каміння. З цього слідує, що ми не бачимо й не пізнаємо того, що є. Отже це не знаходиться у згоді. Бо в той час, як ми гадаємо, що є багато річей постійної і кріпкої форми, нам здається - ми бачимо, що усе міняється і змінює свій стан. Отже ясно, що ми не бачимо правдиво й що ця многість є тільки здана видимість; бо коли б ціми річами дійсно було притоманне буття, то вони не змінювали б свого ста-

ну, а кожна була б така, якою здавалась зпочатку. Бо немає нічого сильніше, ніж те, що справді є. Коли ж щось змінює свій стан, то буття гине й повстає небуття. Отже коли існує многе, то воно повинно би бути саме таким, як єдине.

9. Коли б воно існувало, то могло б бути тільки єдиним. Коли ж воно є єдине, то воно повинно бути безтілесним. Бо коли б воно мало матеріяльний розмір, то мало б частини і тому не було би більше єдиним.

10. Коли ж буття має частини, то воно й рухається; коли ж воно рухалося б, то йому не належало б буття.

2. Свідоцтва про Меліса.

1. Діоґен Лаерцій. IX.24. Меліс, син Ітаґена, Самосець. Він був учнем Парменіда. Але він увіходив у науковий звязок і з Гераклітом... Він був також і видатним державним діячем і його дуже поважали його співгромадяне. Через те його обірано навархом, на якій посаді він знайшов глибоке признання і здивування, що належали його видатним якостям.

Його фільософічний пункт погляду такий: всесвіт є безконечний, незмінний і нерухомий, собі самій рівна єдність і цілком повний. Руху немає, а тільки видимість його. А також і про богів, казав він, не можна нічого сказати, бо немає певного пізнання про них.
Аполодор каже, що його розквіт припадав на 84 Олімпіяду.

2. ibidem I,16....Інші були авторами тільки одного твору, як Меліс, Парменід....

3. Аристотель. Metaphysica I.5.986в...Парменід, здається, думає про єдине розумове, Меліс - матеріяльне.....для цього дослідження Ксенофан і Парменід повинні цілком залишитись без /нашої/ уваги, бо вони занадто примітивні....

4. Платон, Theaetetus 180 - /див. свідоцтва про Парменіда- 5/.

5. ibidem. 183E. Сократ: Я не хотів би заняти ся дослідженням, що мало б дещо некоректного, я боявся б цього менше в відношенні до Меліса і инших, ніж до такої людини, як Парменід - /див. далі свідоцтва про Парменіда - 5/.

6. Аристотель. Sophistici elenchi. 5.167в.... Обґрунтувати, що дає Меліс положення: світ є необмежений /не має ніякого початку/. Він приймав що

світ не повстав - бо з небуття не може щось повстати,- в той час як усе, що не повстало не має початку, то він немає початку, отже є необмежений. Але це не є конечний наслідок. Бо коли все, що повстало, має початок, то ще не повинно те, що має початок повстати; як не слідує з того, що коли хорий горячкою є теплий, то що тепло має горячку....

7. Ibidem. 6.168в... Угрунтування Меліса - повстати й мати початок є одне й теж....Тоді, тому що те, що повстало, має початок, хочуть, щоб було й навпаки, що те, що має початок, повстало, ніби обидва - те що повстало й обмежене, бо воно має початок є одне й теж.-

8. Ibidem. 28.180а... Доказ Меліса: коли те що повстало має початок, то те, що не повстало повинно не мати ніякого; і тому світ, коли він не повстав, повинен бути необмежений у часі. Але це не є так...

XI. Емпедокл.

I. Фраґменти.

А. З поеми "Про природу".

I. Слухай, о Павзанія, сине розумного Анхіта!

2. Тісно обмежені змисли, що обіймають органи /людей/, на їх уплив має багато дрібниць, що притупляють думання. Тільки що встигли люде оглянути частину власного життя, як вже відлітають як дим у височінь, одігнані долею. Так кожний вірить тільки в те, що зустрінув у своїому блуканні; а все ж кожний хвалиться, що знайшов ціле. Бо так мало воно приступне людському зорові, слухові чи розумові. Але оскільки ти прийшов сюди осторонь /від загального шляху/, ти довідаєшся про те, що приступне людському пізнанню.

3....Заховай у мовчазних грудях.

4. О боги, стримуйте мій язик од того безуму й дайте бігти тільки чистому струмкові з побожних уст! і тебе, о муза, многословна, білорука діва, молю я, оскільки це дозволено чути однодонним людям, надійшли з країни побожности легку колесницю /пісні/ Тебе не мусить тягнути - підняти почесний вінок, що його дає пошана смертних, щоб висловити більше, ніж дозволено і відтак сісти на троні мудрости. Ні, розглядай усе /окреме/ точно ри допомозі кожного зі змислів, оскільки воно є ясне і не довіряй вирокому зорові більше, ніж слуховій чи загучному слуховій, як ясне пряняття смаку, і не вміщуй нижче правдивість инших органів, як що є тільки один шлях пі-

знання; але пізнавай усе /окреме/, оскільки воно є ясне.

5.Але гіршим належить нахил, духові сліпіщих не можна довіряти. Ти ж пізнавай, вірячи тому, що одкрила наша муза, коли її мова пройшла крізь решето твого духа.

6.Зпочатку довідайся про чотирояке коріння усього / ῥιζώματα πάντων/: Зевс - променистий,Гера що дарує життя, Гадес та Нестида, зі сліз якої тече джерело життя смертних.

7. Неповстале /ἀγένητα =елементи/.

8. Я повідаю тобі инше. Народження немає ні в одної зі смертних річей, і немає кінця в погибельній смерти, тільки змішання і розділення змішаного: народження ж - тільки звичайна назва в людей.

9. Правда, вони звуть народженням,коли щось повстає на світ зі змішання - людина, чи якась з породи диких тварин, чи ростин, чи птиць.А коли буває розділення /елементів/,вони говорять про нещасливу смерть. На це не мають ніякого права. Але і я кажу згідно зі звичкою.

IO....Смерть....месниця...

II. Дурепи! Короткий у них розум, бо вони переконані, що може повстати щось, чого не було і щось може цілком вмерти і знищитись.

I2. Бо як з того,чого ніде немає, не може щось повстати, також нечувано й неможливо, щоб щось знищилось.Бо воно буде завше тут, на вказанім йому місці.

I3.У всесвіті немає порожнього,чи переповненого.

I4. Але у всесвіті немає порожнього.Відкіля ж може щось додати.

I5. Ніодин розумний чоловік не помислить того,що поки ми живі - як розуміють звичайно життя так довго ми й існуємо й терпимо зле й добре, до того ж як ми смертні склались / з елементів/і по розкладі - ми - ніщо.

I6./Любов і ненависть /φιλία, Νεῖκος//,як вони були, так і будуть, та гадаю - ніколи не зникне безконечна вічність їх обох.

I7. Возвіщаю подвійне: то з многого росте єдине, то воно поділяється: з одного стає ноге. Як подвійне повстання смертних так подвійне й зникання: о єднання усіх річей народ й знищує ол[illegible]ине ж то тільки що зросло з[illegible]у розсипає розєднуються матерії. І ця по-

стійна зміна ніколи не припиняється: то все зєднується в Єдине в Любові, то все розпадається в боротьбі Ненависти. І оскільки одне повстає з многого а многе знов виникає з розпаду Єдиного, оскільки є повстання, і життя річей не є незмінне, а оскільки постійна зміна не припиняється, остільки нерухоме залишається в коловороті. Так слухай мої слова! Бо наука усилює твого духа. Як я вже раніще, пояснюючи ціль моєї науки, сказав я хочу возвістити подвійне: то росте Єдине буття з многого , то воно знов поділюється - з єдиного на многе: вогонь, воду, землю, повітря безкінечно в височінь. Зовні гибельна Ненависть, що втримує рівновагу і в середині Любов, що рівна в ширину й довжину. До неї придивись розумом, а не здивованими очима; вона, як така, відома й людині і має для неї значіння. Це вона збуджує любовні думки й веде до зєднання, тому її і звуть Радістю чи Афродитою. Це вона ж таки приводить у рух вищезгадані елементи, тільки цього ніхто з смертних не відає. Ти ж прийми непомильний хід моїх доказів /λόγος/. Бо елементи всі - рівної сили й рівно старі. Кожний із них має свою функцію і свій характер, але першенство вони отримують змінно в ході часу. Ніщо не додається до них і не втрачається. Коли б вони все гинули й гинули, то дотепер не залишились би більше; що ж могло б збільшити це ціле і відкіля б воно взялося І як би могли вони загинути, коли немає порожнього/простору/. Ні, є тільки елементи і з їх змішення повстає то те, то инше й так завше й до віку.

18/20/. Ця /боротьба обох сил/ ясно виступає в людських членах, вони всі то зєднуються в тілі силою Любови, в розквіті життя, то розділяються злою владою Ворожнечі і блукають туди й сюди на березі життя. Також і з ростинами і з рибами, що живуть у воді і з звірями гір і з перокрилими мандрівницями.

19/21/. Добре! Дивись на дальших свідків моїх попередніх слів. Коли в раніщому ще була недостача щодо форми /μορφη/: на сонце усюди тепле і світле, на всі безсмертні світила, що напоєні теплом і промінястим блиском, на вогкість, що завше темна й холодна, а з землі піднімається тверде й кріпке. Це все розірване і сплутане в боротьбі, але в Любові воно зєднується і примиряється. Бо з цих /елементів/ виростає все, що є,

було й буде, дерева й чоловіки, жінки і тварини птиці й водяні риби й навіть боги, довголітні й почесні. Бо є тільки ці /елементи/ зміняні в різноманітних річах, так велика є зміна, що її викликає взаїмне змішування.

20/22/.Бо вони дружно звязані зі своїми частинами: сонце і земля, і небо, і море, хоч би вони й повстали у світ відокремлено. І також усе, що добре змішане - схоже між собою і звязане Афродитою. Вороже між собою навпаки найбільше те, що найдалі відстоїть одне від одного походженням, змішенням і формою; таке ніколи не помириться між собою і є зовсім жалюгідне - за заповіддю тієї Ненависти, якій вони зобовязані своїм походженням.

21/23/.Коли малярі готують многофарбні святі картини, люде, що розуміють і здібні до своєї штуки, беруть і гармонійно змішують руками многоколірові матеріяли, одного менше, иншого більше і за їх допомогою утворюють образи,подібні до всього можливого: вони утворюють то дерева, то чоловіків і жінок,то птиць і водяних риб то також богів довголітних і почесних: таке ж і джерело смертних річей,- тих,що ми бачимо. Не дай себе злудити прийманню! З певністю знай це! Бо ти чув словеса Бога.

22/26/. Вони /елементи/ тануть у коловороті і повстають один з одного і гинуть один в одному в певнім порядку.Бо існують тільки вони: але при сполученні межи собою, вони стають людьми і иншими тваринами; вони то зєднуються в законі Любови, то ж окремі елементи розділяються ворожою Ненавистю, і тільки що вони зєднуються в цілість, як ненависть знов їх перемагає.Отже оскільки одне повстає так із многого, а многе знов повстає із розкладу одного, остільки має місце повстання, і їх життя не є незмінне; оскільки ж їх постійна зміна ніколи не припиняється, остільки вони залишаються в коловороті незмінні.

23/27/ Тем ще не одріжнити а ні хутких членів Геліоса, ні волохатої сили землі,ні моря. Так у глибокій пітьмі гармонії покоїться кулевидний Сфер радісний од пануючої навколо самотности.

24/27а/ В його членах немає ніякої боротьби й ніякої ворожнечи.

25/28/Цей був із усіх боків рівний і всюди

безмежний кулевидний Сфер, радісний од пануючої навколо самотности.

26/29/ У нього не підніматься зі спини дві вітки, немає ні ніг, ні швидких колін, ні дітородного члена, але він є куля й з усіх боків собі самому рівний.

27/30/ Все ж коли Ненависть в його членах зросла й стала почесною, коли сповнився час що був їм призначений взаїмно скріпленим договором...

28/31/ Тоді за чергою здрігнулись усі члени Бога....

29/35/ Я хочу, почавши знову, повернутись на той шлях співу, яким я почав раніще, виводячи з одного аргумента другий. Коли Ненависть одійшла в найглибші глибини вихоря і Любов досягнула середини коловороту, тоді в ній зєднується все це, щоб утворити єдність - не одразу, але в міру бажання кожного з них. З цеї мішанини і виливаються нечисленні кола смертних створінь. Але поміж змішаним залишилось ще багато нєзмішаного, бо його утримувала ненависть. Бо не без решток вона відійшла наверх до крайніх меж кола, але почасти ще залишилася, почасти вже втекла з його членів. Чим далі вона уходила, тим більш наближався ніжний божественний порив Любови. Так виросли смертні речі, що були раніще безсмертними, і на перехресних шляхах - змішані, що були раніще чистими. З цієї мішанини і виливаються нечисленні кола смертних створінь, різнорманітної форми і постати, дивовижні.

30/36/...Коли ж це зєдналось, ненависть зосередилась на крайній межі...

31/38/...Добре! я хочу тобі повідати /які є/ перші й рівноначальні /елєменти/, з яких зявилось усе, що ми розглядаємо: земля, хвильливе море, вогке повітря й етер, що як титан обхоплює ввесь світ.

32/42/./Місяць/ закриває його /сонця/проміння, коли воно проходить поза ним і затемнює землю на ширини диска одноокого місяця.

33/52/ Багато вогнів горить під землею.

34/55/ Піт землі - море....

35/56/ Сіль твердіє під упливом соняшного проміння.

36/62/Тепер слухай добре долі, як вогонь, що виділився, кинув закутані в ніч нещасні

зачатки чоловіків і жінок. Ця теорія не безцільна й не ненаукова. Спочатку виросли безформні маси землі, в яких правильно змішані вода й тепло. Вони викидали догори вогонь, що стремів до подібного собі. Вони ще не мали тілесної форми членів, ні мови ні пола, як це все є в людей...

37/57/ З неї /землі/ росте багато голів без ший, одинокі руки блукали сюди й туди без плеч, і очі мандрували всюди без лбів...

38/58/.Окремі члени блукали навколо /шукаючи зєднання/.

39/59/.Коли ж Боги більше зійшлись, то зєднались і ці /члени/, так як вони зустрілись один з одним і багато иншого повстало за чергою...

40/60/Тяжконогі з нечисленими руками...

41/61/Так виросли створіння з подвійним обличчям і подвійними грудями, зпереду люде ззаду бики, чи навпаки биконоголові людські тіла мішані створіння чоловіко-жінки з захованими половими членами...

42/71/ Коли ж ти й ще не йметь віри, що через змішення води, землі, повітря й сонця могло повстати стільки форм і фарб смертних річей, скільки їх тепер повстає, звязаних силою Афродити...

.....

43/73/...тоді Афродита передала землю, наповну вогкістю, пеклуючись про її тепло, на просушку вогню.

44/77.78/.Дерева, що завше носили листя й плоди підіймались переобтяжені ними цілий рік у повітрі...

45/82/Волосся, листя, густе пірря птиць і луска, що росте на міцних членах, є одне й те саме...

46/84/Як коли хтось у зимову ніч повинен вийти і для цього запаливши світлий вогонь, закриває світло з усіх боків од вітру лихтарем; вона хоч і розриває подув бурхливого вітру, але світло проходить назверх, бо він остільки є тонкіщий і ссяє до неба невтомним промінням: так: вічний вогонь сховався тоді /при створенні ока/ за круглу зіницю /ока/ і закрився у шкірі та серед тонких проводів, що пронизані створеними Богом дірочками, ці останні утримують розлиті /в оці/ води, але пропускають вогонь, бо він остільки є тоньший.....

47/89/Знаючи, що з усього, що б ні повстало, виходять виливання....

48/90/ Так солодке схопило солодке, гірке накинулось на гірке, кисле піднялось на кисле, горяче зєдналось із горячим...

49/96/ Земля ж блага приняла в широких глибинах із восьми частин ще дві з блиску Нестиди і чотирі від Гефеста. Так повстали білі кости, звязані божественою Гармонією глини...

50/98/ Коли ж земля прибилася до пристані Кіприди, вона зустрілась із иншими елементами: з Гефестом, із водою і з світлим Етером майже в рівних умовах, хоч би один із них і був сильніщий, а решта слабіще. З них повстала кров і инші роди мяса.

5I/99/ /вухо/ є також дзвін /для тонів, що в нього входять/.

52/I00/Усе вдихає й видихає. Малокровні труби з мяса доходять у всіх до поверхні тіла, а на їх кінцях поверхня шкіри пронизана наскрізь багатьома ходами, так що хоч кров і залишається в середині, але повітрю одкритий вільний вхід крізь дірочки. Коли тонка кров одпливає відціля то повітря хвилюючись стремить струмком за нею, коли ж вона повертається, то повітря знову виходить; подібно до того, як би дівчина гралась із водяною трубою з блискучої бронзи /див. рисунок 4/ ... вона своєю гарною рукою закриє

Рис. 4.

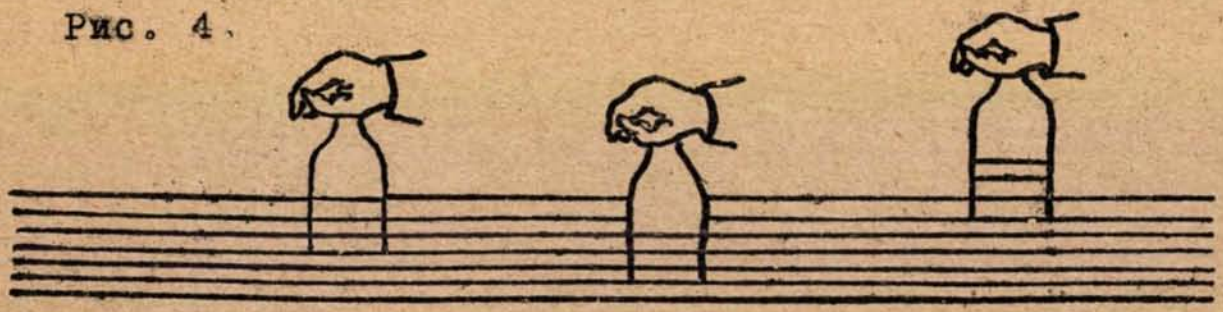

Нормальне становище. I.

Закрита "шийка", рух до низу. 2.

Закрита "шийка", рух до гори. 3.

отвір шийки труби і так опустить трубу в мягку срібну воду, то вода більше не вийде в посуд, але сила повітря, що давить на числені дірочки, утримує її, доки не звільниться течія стисненого повітря. Тоді ж увіходить одповідна кількість води, бо повітря займає порожнє місце. Те са-

ме буде, коли вода заповнює черево бронзової /труби/, а отвір шийки закритий людською шкірою й повітря, що стремить із довкола в середину, затримується вогкістю при виході з вузької шийки, бо вона заняла основу /шийки/; коли ж/дівчина/ звільнить руку: тоді - навпак до попереднього - відповідна кількість води витікає знизу, в той час, як повітря заходить. Також стоїть справа і з тонкою кровю, що тече членами. Коли вона одпливає до середини /тіла/- зараз увіходить хвильлива течія повітря, коли ж /кров/ повертається назад - то повітря йде тим же шляхом назверх.

53/101/.Носм винюхати частини членів диких звірів, які вони своїми ногами залишили в ніжній траві.

54/103/.Так усі волею випадку наділені свідомістю...

55/105/.З хвиль крови, що тече до нього годується/серце/, де переважно і знаходиться те, що в людей зветься думкою. Бо кров навколо серця є в людей здібністю думання.

56/106/. Бо за тілесними відносинами росте у людей і розум.

57/107/. Бо з /елементів/ усе складається і через них люде думають, радіють і злобляться.

58/109/Землею приймаємо ми землю, водою - воду етером - божественний етер, вогнем - ничевящий вогонь, любовю - любов,і ненависть - суворою ненавистю.

59/110/.Коли ж ти спираючись на свій міцний дух із чистим зусиллям придивишся до них, то не тільки вони будуть все життя тобі до послуг, але ти здобудеш і багато иншого. Бо сам од себе росте цей /скарб/ у твоїм внутрішнім, як годиться його природі. Коли ж ти хочеш шукати иншого, як це в звичаї в людей нечисленого, нещасного, що приголомшує думання, тоді вони вірно кинуть тебе за часом. Во вони прагнуть тільки повернутись до їх старого первісного роду. Бо знай,- усе має свідомість і участь в думанні.

60/111/. Ти пізнаєш усі ліки, які звязують хороби і старість, бо для тебе хочу я виконати це все. Ти будеш далі заспокоювати і силу невтомних вітрів, що напинаються проти землі і своїм подувом знищують поля,і навпаки ти будеш, коли тобі вподобається, піднімати вітри; ти зможеш обертати темні дощі в засуху і навпаки - літню посуху переводити в дощі, що годують дерева, ллючись із неба;нарешті

ти маєш повертати з Аду силу вмерлих мужів.....

<u>В. Із "пісень очищення".</u>

61/II2/Вітаю вас - о, друзі,що живете в великім місті, що сумежне з жовтим Аграґонтом,близько від Замкової гори, ви - що охороняєте добре, ви, почесні й щирі захисники чужинця! Але я тепер вже не смертний, а - безсмертний бог;як такого мене шанують повсюди, як то й слід, повязуючи мені святі повязки і вінки з квітів на голову. Коли я з цими чоловіками й жінками вхожу до великих міст, на мене моляться й тисячі слідують за мною, щоб довідатися про шлях до спасіння. Одні прагнуть пророкування, инші питають про ріжні хороби, щоб почути слово, що принесе здоровля, бо вже довший час їх мордують тяжкі страждання.

62/II3/Чого ж я про це так багато говорю,ніби це щось важливе. Я ж вищий за них - смертних сказаних на загибель людей!

63/II4/О,друзі, хоч я і знаю, що правдиві ті слова, що возвіщу; але для людей важко їх досягнути, і не легко опановує дух пильність до віри.

64/II5/.Е вирок долі,старий,вічний присуд богів, закріплений міцною клятвою: коли хтось з божественних істот, що мають вічне життя, гріховно заплямує свої руці кровю вбивства, чи під упливом Ненависти дає неправдиву клятву,той повинен трицять тисяч років блукати далеко від блажених і міняти важкі шляхи життя і бути протягом часу народженим у всіх можливих формах смертних істот. Бо сила повітря жене його до моря, море випльовує його на сушу, земля - до соняшного блискучого проміння, а це кидає його в вихор повітря. Один від одного приймає його, але всім він є ненависний. До таких належу й я, що довірився шаленій Ненависти, і вигнаний богами блукати....

65/II6/Харита ненавидить важку Необхідність.

66/II7/Я був уже хлопцем, дівчиною, ростиною, птицею й німою рибою, що поринає у хвилях.

67/II8/Я плакав і стогнав, як побачив незнайоме місце.

68/II9/З якого сану, з якої повноти щастя /вигнанець/ зустрічаюсь я тут, залишивши / дім Зевса/, зі смертними....

69/I20/Ми прийшли в цю замкнену печеру.....

70/I2I/....безрадісне місце, де Вбивство і Злоба і много инших Зол, де засушлива хворість та тління й повінь блукають в пітьмі на полі Нещастя.

7I/I24/. Горе, горе тобі людський роде, горе тобі нещасному; з таких суперечок і стогону ти виріс!

72/I28/І в них /людей золотого віку/ не було ще бога, війни та бійок, ніякого царя Зевеса чи Кроноса чи Посейдона, тільки одна богиня -Кіприда.....Цю вони хотіли вблагати благочестивими дарами,- намальованими жертовними звірями і благовонними мазями дарами з чистої міри й запашного тиміяму, і лили з жовтих сотів мед на землю.Але кровю биків не були залиті вівтарі,бо не вважалось у людей за найбільш богопротивне -віднімати життя й їсти міцні члени /живих тварин/.

73/I30/Тоді усі /створіння/ були мирні й покірні людям, дике звіря, і птиці, і палало полум'я взаїмної дружби.

74/I29/Все ж між ними жила та людина /-Піфагор/ із надлюдським знаттям, що за загальним признанням, володіла найбільшим багацтвом духа і що була майстром у ріжних мистецтвах: коли він напружував всі сили свого духа,- він легко бачив на десять і двацять поколінь назад усе в цілім світі.

75/I32/ Щасливий, хто має скарб божественних думок, нещасний, кого охоплюють темноші щодо Богів...

76/I33/./Божество/ не можна до себе наблизити так, що воно стане приступним очам, чи схопити його руками - головні дороги, якими віра йде до людського серця.

77/I34/Бо Бог не має людської голови на своєму тілі, в нього не підніймаються зі спини дві вітки, немає ні ніг, ні швидких колін, ні волохатого члена, а тільки дух / πνεῦμα /,святий і невимовний; який хуткими думками оббігає ввесь світ.

78/I35/ Але загальний закон розкинутий над пануючим усюди етером і і незмірним блискучим небом.

79/I36/Чому ж ви не припиняєте вбивств.чи ж не бачите, як ви розриваєте один одного в вашім безглуздді.

80/I37/ І батько приносить у жертву власно-

го сина, що змінив обличчя, вбиває його й ще читає до цього молитву, дурний! Різник прохає його не вбивати; але той, не слухаючи рева /тварини/, вбиває її й готує дома гріховну їжу. Також син схоплює батька, діти - свою матір, одбирають у неї життя й поїдають тіло рідної.

81/139/. Горе мені, що мене не знищив щасливий день, раніше, ніж я подумав, що мої уста доторкнуться образливої для богів їжи.

82/140/Цілком утримуватись од лаврового листя.

83/141/Нещасні, всенещасні! Не доторкайтеся до богів!...

84/145/ Так ви, оплутані тяжким гріхом ніколи не звільните серця від нещасливої скорботи...

85/146/Нарешті вони стануть прозорцями, співцями, лікарями і князями між земними людьми і так зростуть до Богів, многославних...

2. Свідоцтва про Емпедокла.

1. Діоґен Лаерцій VIII, 51-54. Емпедокл, як оповідає Гипобот, був сином Метона й онуком Емпедокла; його рідним містом був Акраґант. Те саме оповідає й Тимей у п'ятнадцятій книзі своєї історії... Також Гермін згоджується з цим.... І Аполодор- граматик каже у своїй/віршованій/ "хрониці": "Він був сином Метона і прибув до Турій, як каже Главк, коли це місто тільки що було засноване...."
.....Телавґ - син Пітагора каже в листі до Філолая, що Емпедокл ніби був сином Архінома....

2. *ibidem* VIII.54-56. Що він слухав Пітаґора - це оповідає Тимей у девятій книзі, де він каже, що він /як і Платон/ був тоді спійманий, коли він таємно забрав /списки/ лекцій, за що він і був вилучений зі шкільного союзу.....Після того, як Емпедокл у своїй поемі виніс на широкий форум пітагорейську науку, вони /Пітагорейці/ постановили, не допускати /до слухання викладів/ поетів /так само зробили і з Платоном, бо і йому був заборонений вступ/. Кого з них слухав Емпедокл він /Неант/ не оповідає, бо писання, що ніби походить од Телавґа, згідно з яким він слухав Гипаса і Бронтина, не заслуговує віри; Теофраст каже, що він був пильним почитателем Парменіда й узяв його поему собі за зразок... Гермін, навпаки, думає, що він був послідовником не Парменіда, а Ксенофана, з яким він навіть був у тісних зносинах і йшов за ним в поезії. Алкідамас у своїм "Фізику" каже, що Парменіда рівночасно слухали Зенон та Емпедокл.....

VIII.70. Діодор Ефеський каже у своїм творі про Анаксимандра, що він /Емпедокл/ узяв його собі за зразок, прийнявши його трагічний стиль мови й його святочне вбрання.

3. ibidem. VIII.58. Сатир каже у своїх біографіях, що він був також лікарем і чудовим промовцем, бо й Горгій з Леонтин був його учнем....

4. ibidem. VIII.60-61. Також Тимей каже в вісімнадцятій книзі, що він викликав загальне здивування....Він одержав назву "Той, що заспокоює вітер"....Здиханням, як оповідає Гераклід, було так,що він міг тринадцять день пробути без дихання й живчика, але залишитись живим; тому Гераклід зве його також лікарем і пророком, при чому зокрема посилається на такі вірші./Фр.112 Дільса/.

5. ibidem. VIII.59. Сатир каже,що він сам бачив чудеса чарівного вміння Емпедокла....

6. ibidem. VIII.63. Аристотель каже, що він був свободолюбцем, проти усякого панування, так що він відмовився від царської влади, що йому пропонували, за свідоцтвом Хсанта в його книзі про Емпедокла.....Того ж погляду й Тимей, що наводить і причину популярности.....VIII.66. Тимей каже, що він, мабуть, був невдоволений станом держави...Коли він був ув Олімпії, він найбільше притягав до себе увагу, так що в суспільстві ні про кого не говорилося з таким інтересом, як про Емпедокла.... VIII.72. Неант з Кізика..оповідає, що після смерти Метона виникли стремління до Тиранії. Тоді Емпедокл силою свого слова засягнув того,що акрагентці відмовились од партийної боротьби і приняли принцип рівноправности...

7. ibidem, VIII.73....він одягнув багряницю й носив золоту повязку на чолі, як оповідає Фаворин у споминах, також залізні сандалії і дельфійський вінок. Він мав довге волосся й за ним слідували хлопці. Він мав суворий вигляд, завше однаковий. Так зявлявся він перед своїми співгромадянами, які його зустрічали і приймали це як свого роду ознаки царського сану....

8. ibidem. VIII.67-72. Про його смерть оповідають рідне. Гераклід....оповідає, що він приносив жертву в маєтку Пейсіонакса....Після жертвеного бенкету инші одійшли спочити...він же залишився на тім місці, де він возлежав під час бенкету. Але коли вдень знов піднялись,він був єдиним, кого не знайшли. Коли ж його шукали й розпитували даремно рабів, один з них заявив, що о півночі він чув могутній голос, що кликав Ем-

педокла; тоді він встав і бачив небесне світло й блиск смолоскипів, більше ж нічого. Усі були же в переляку від того,що сталося,як вийшов Павзаній і послав кілька людей шукати / Емпедокла/. Але незабаром він припинив дальше святкування,сказавши, що його /Емпедокла/ молитву почув /Бог/ і ми повинні йому приносити жертву бо його піднесено до стану божества.... Гіпобот оповідає, що він, підвівшись, почимчикував до Етни і коли підійшов до її кратеру,то вскочив у нього і зник з наміром зміцнити розповсюджену про нього думку, що він є божество; але далі правда зясувалася, як одну з його залізних сандалій викинув кратер....Цьому протирічить Тимей, який ясно каже, що він виселився до Пелопонесу й більше не повертався,а тому нічого невідомо і про його смерть..."Отже він умер на Пелопонесі. І це не може здаватись дивним, що його могилу ніде не показують;бо це є і з багатьома иншими".....

.. VIII. 73-4 /оповідає Неант з Кізика./.. він зламав собі ногу, як їхав до одних святочних зборів в Месені й упав із повозки.Від цього він ніби й умер на 77-му році. Його ж могила, мовляв,знаходиться в Мегарі. Щодо його старости, то Аристотель одхиляється /від цього твердження/, бо згідно з ним він вмер на 60-му році, згідно з иншими - на сотому році. Його розквіт припадає на 84 олімпіяду....

...VIII.52...бо Аристотель каже, а також і Гіподам - він умер на 60-му році...

9. ibidem.VIII.72..Гіпобот оповідає, що закрита статуя Емпедокла стояла раніше в Акраганті, пізніше ж одкрита в Римі, мабуть її перевезли туди римляни. Портретів же його є декілька й тепер.

IO. ibidem.VIII.77. Його поема про природу й його пісні очищення обіймають 5000 віршів,його лікарські вказівки 600 віршів....

VIII.57-8. А у творі про поетів він /Аристотель.Твір цей до нас не зберігся/ каже, що Емпедокл має Гомерівську рису й велике вміння зображення, багацтво образного виразу й володів усіми иншими засобами для досягнення поетичного успіху; далі він оповідає,що/Емпедокл/ писав і инші вірші, як про перехід Ксеркса /через Гелеспонт/ і склав гимн Аполону.... Резюмуючи,він каже, що він писав також

трагедії й політичні трактати. Навпаки Гераклід, син Сарапіона, твердить, що трегедії написані иншим /Емпедоклом/. Гієронім каже, що бачив сорок три, Неант навпаки твердить, що Емпедокл написав трагедії в молодих роках і що він бачив їх тільки 7.

II. Аристотель: Metaphysica. I,3.984a. Емпедокл визнає чотирі /первооснови, чи перших причини/, додаючи до названих /повітря, води, огню/ ще землю, яко четверту. Вони, на його думку, вічно залишаються незмінні, і мають повстання лише в відношенню до великої чи малої кількости, оскільки вони то зєднуються в єдине, то знову виділяються з одного...

I2. Ibidem. III,4.1000a,в...чому речі, що будуються з однієї і тієї ж первооснови, частинно од природи вічні, частинно гинуть. Але оскільки вони /фільософи/ не наводять ніякої основи й не є ймовірно, що справа так стоїть, то речі повинні мати не одну й ту саму причину та первооснову. Навіть з такою людиною, як Емпедокл, у якого найбільше можна визнати, що його твердження виправдані, трапилось те саме. Він висуває певну первооснову, як причину загибелі - а саме Ненависть; але здається, що Ненависть є і творча первооснова усіх річей за виїмком Єдиного. Бо все инше, окрім Бога, з нього походить. Він каже принаймні / фр. 2I Дільса, рядки 9 - I2/. Але й не дивлячись на це речення це ясно й без того. Бо коли б Ненависти не було в річах, то все було б Єдиним, як він каже. Бо коли все зєднується, тоді

/ фр. 36 Дільса/

.....Так само любов є не більш причина буття/ніж загибелі/. Бо коли щось зєднується, то гине инше. Рівночасно він не надає зміні ніякої причини, крім того, що так є в природі -

/ фр. 30 Дільса/

Хочби це й було необхідно, то він не наводить ніякої основи необхідности. Але все ж його пункт погляду остільки є консеквентний, оскільки він не вважає речі частинно смертними частинно ні, але все за виїмком елементів /στοιχεία/-смертним.

I3. Платон. Sophistes. 242.C....Іонійські чи Сицилійські музи прийшли пізніше до думки, що найпевніше - зєднати обидва /пункти погляду/, себто, сказати, що буття є як многе, так і Єдине і вязується Любовю та Ненавистю. Бо розділяючись, воно завше знов зєднується: так кажуть суворі Муси.

Більш мнягкі відмовились од твердження,що так є постійно, а почали твердити, що змінно ціле є то єдине й зєднано силою Афродити /с.т.любови/, то знов Многа і в ворожнечі одне до одного, через те саме, що вони звуть Ненавистю.

I4. Аристотель: Metaphysica. I,4,985a.... инший /Емпедокл/ увів Любов і Ненависть...Коли простежимо твердження Емпедокла згідно з їх сенсом і зрозуміємо їх не так, як ніби він тільки лепетав, як дитина, то знайдемо, що Любов є причина добра, Ненависть - зла. Коли бажати згідно з тим сказати, що Емпедокл у певнім розумінні зло й добре вважав за первоначало /в першу чергу/, то може це й буде правильним, коли з другого боку причина всього доброго є добре /в собі/ і усього злого - зле/в собі/.--

I5.Діоген Лаерцій.УIII.76. Його теорії слідуючі: елементів є чотирі - вогонь, вода, земля, повітря; Любов є сила,що їх зєднує, Ненависть,- що розділяє. Його слова є /фр.6. Дільса,рядки 2 - 3/, при цьому під Зевсом він розуміє вогонь, під Герою - землю, під Гадесом повітря і під Нестидою - воду. Про них він каже: /фр.I7.Дільса, рядок 6/, бо цей світопорядок є вічний, тому - /фр.I7.Дільса,рядки 7-8/.

I6.Платон: Leges. X.889. Атенянин:... вогонь,вода, земля й повітря, кажуть вони є утвори природи й випадку...І з них, з бездушних елементів, повстали тоді світові тіла - земля, сонце, місяць і зорі.... Таким чином отже виникла світова будова з усім, що є на небі, далі й живі істоти й рослини, як і пори року цілком повстали цим шляхом не як утвір розуму /кажуть вони/ чи якогось Бога, також і не мистецтва, але, як сказано - природи й випадку.

I7.Аристотель: Metaphysica IУ,5.I009в. Тому, що вони змислове приняття утотожнювали зі розумним пізнанням..... Емпедокл, Демокрит та й усі інші дійшли до таких поглядів. Емпедокл каже, що зі зміною стану, міняється й наше пізнання: / фр. I06 Дільса/
і в иншім місці каже:
/ фр. I08 Дільса/

I8.Аристотель. 2.437в. Емпедокл, здається, має уявління, що зір зясовується виходженням світла /з обєктів/,як вже сказано. Він каже: /фр.84 Дільса/... почасти таким шля-

хом, каже він, ми бачимо, почасти ж завдяки ізіллянням з того, що бачимо....

I9.Платон: Менo.76 С.....Сократ: Чи ви не говорите вкупі з Емпедоклем про певні ізілляння з річей. -Менон: розуміється.-Сократ: І про пори,через які і в які проходять ці ізілляння. - Менон: Так! - Сократ: І з ізіллянь одні підходять - так ви кажете - до деяких з пор, в той час як інші є чи замалі чи завеликі.- Менон: Так і є!-...Сократ:...І фарба є відповідна зору і здібна до приняття ізілляння тілесного.- Менон: Я не знаю, Сократе, чи можна дати на наше питання прощу відповідь.-

20. Аристотель: Metaphysica. III.4.I000в. Подібне ж пізнається подібним /

/.Бо, каже він: /фр. I09 Дільса/.-

2I.Аристотель: De partibus animalium. I,I.640а... Емпедокл каже, що в тварин багато дечого є тому, що так побажав випадок при їх повстанні і що наприклад хребет повстав таким чином, бо він був випадково поламаний при повертанні....

22.Діоґен Лаерцій. УIII.77.Сонце він зве великою масою вогню, яка є більша, ніж місяць, місяць же він вважає дискообразним, а небо - кришталевим. Душа, гадає він,переходить в різні постаті живих істот і ростин,так каже він: /фр. II7.Дільса/.

23. ibidem. УIII. 57. Аристотель в "Софісті" /загублений твір/ зве Емпедокла першим винахідцем реторики....

24.З арабських джерел/ Schaharastani ; у Dielsa 4 изд.т.I,стор.XXXIII /-Він /Емпедокл/ твердить,що ростинна душа,є шкарлупа тваринної душі,і тваринна душа-шкарлупа здібної до мови душі,і здібна до мови-шкарлупа розумної; все, що нижче,є,мовляв,шкарлупа для вищого,а вище є зерно;иноді вживає він для шкарлупи й зерна вирази-тіло й дух.

XII.А н а к с а г о р .

I.Фрагменти. /з твору"Про природу"/ περι φυσεως.

I .Усі речі були вкупі,безмежні кількістю й малим розміром.Бо /розмір їх/ був безмежномалий.І як довго речі були вкупі,не можна було їх відріжнити зза їх малого розміру.А повітре й етер,дві безмежні /матерії/ утримува-

ли все.Бо вони є кількістю й розміром найвидатніщі /матерії/,які є у всесвіті/ σώματα /.

2.Повітря й етер виділились з зокільної маси,і це зокільне кількістю є безмежне.

3.Бо в малім немає нічого найменшого,але завше ще менше.Бо неможливо,що буття перестане бути.І в великого є завше ще більше. І воно однаково численне,як і мале.Кожна річ є в собі також велика,як і мала.

4.Коли це стоїть так,то треба припустити, що во всіх сполученнях є ріжні /матерії/ і сімена усіх річей,ріжні формою,фарбою,пахом і смаком;що також люде й усі инші живі тварини повстають через такий зв'язок;що земля для них зрощує ріжноманітні ростини,з яких вони ліпші культивують і споживають.Це я розповів про виділення,що може бути не тільки в нас, але й ще денебудь.-Перед цим виділенням, коли все було ще в купі не можна було ясно пізнати ніякої фарби.Бо цьому заважало змішення всіх річей: вогкого й сухого,теплого й холодного, світлого й темного; також знаходилось там і багато землі,і безмежна кількість сім'ян, що були одне з одним цілком несхожі.Бо із инших /матерій/ одна одній нерівна.-Тому,що справа так стоїть,треба прийняти,що всі речі входили у склад всесвіту....

5.Коли все таким чином виділилось, то треба визнати,що цілість не може зменшитись,ні збільшитись /бо більшого за "все" не може бути/,але все завше залишається рівним собі...

6. / I7 /.Щодо повстання й загибелі, то греки мають для них неправильні назви.Бо ніщо не повстає й не зникає але,чи складається з уже існуючого,чи виділюється.Тому вони говорили б правильно замісць повстання про складення й замісць загибелі про виділення...

7./6/.І тому ще в великому й у малому є однаково багато частин,то згідно з цим усе знаходиться в усьому.І не може бути ніякого відокремленного буття,але все причетно всьому.

І тому,що не може бути найменшого,то воно не може одділитись і жити для себе, але усе/повинно/ як раніще,так і тепер бути вкупі.Але в усіх річах є багато /елементів/,а саме стільки ж у великіх,як і в малих,що виділились....

8./7/.Тому ми не можемо довідатися про кількість /елементів/,що виділились,ні розумом, ні із дійсности....

9./8/.В нашім єдинім космосі /елементи/ не одділені один від одного і не відрублені сокирою,ні тепле від холодного,ні холодне від теплого....

IO./9/...коли ж ці елементи так рухаються навколо,вони одділяються черезсилу і скорість.

Сила ж повстає зі скорости.Але їх скорість не можна зрівняти зі скорістю якоїнебудь речі, що існує тепер у людськім світі,але в багато разів більше....

II./IO/.Як би волос міг повстати з не-волосу й мясо з не-мяса.....

I2./II/.В усьому є все,за виїмком духа.Де в чому є також і дух/ νοῦς /.

I3./I2/.Инше причетно кожному,але дух є безмежний і самодержавний і незмішаний ні з чим, але сам один,самостійний для себе.Бо коли б він не був для себе-а змішаний з чим-небудь, то він був би причетний усьому,оскільки він був би змішаний з чим-небудь.Бо в усьому є частина всього /иншого/,як я сказав раніше;а до того змішані з ним елементи перешкодили б йому, так що він не міг би також панувати над усім,як сам один і через себе.Бо він є тоньший за все й найчистіщий і посідає усяке знаття про все й найбільшу силу.І над усім,що має душу / ψυχή /, великим і малим,дух має владу.Також має він владу і над усім вихрем,так що він дає початок цьому рухові.Спочатку цей вихор починається від одної маленької точки,але він захоплює /матерію/далі й буде захоплювати ще далі.І духа знало все, що там сполучалось і відокремлювалось і виділялось.

І дух наряжав усе,як воно повинно бути в будучині і як воно було /як нині вже не є /й як є.Також і цей вихр,в якім знаходяться тепер зорі,сонце,місяць і повітря й етер,які виділяються.Їх виділення є саме наслідком /існування/ цього вихря.А саме одділяється густе від рідкого,тепле від холодного,світле від темного, сухе від вогкого.При цьому є багато частин різних елементів.Вповні ж ніщо не одділяється чи не одривається від иншого,крім духа.Усякий дух є одного роду,як більший,так і менший. З иншого ж ніщо не однородне з чимось иншим,але кожний в окремій речі елемент,що їх у ній найбільше, на-

дають характеристичну якість.

I4/I3/. І коли дух привів усе в рух, почалось виділення всього, що прийшло в рух; і що було приведене в рух духом, те все одділилось одне від одного. Але під час руху й виділення вихор провадив ще сильніше одділення одного від одного.

I5./I4/. Дух, що є вічний, є розумістю я, також і тепер тут, де є все инше, в зокольній масі, в тім, що тільки намічається й у тім, що вже виділилось.

I6./I5/. Густе, й вогке, й холодне, й темне збиралось на тім місці, де тепер знаходиться земля, рідке, й тепле, й сухе віддалилися в далечінь етеру.

I7./I6/. З цих виділень утворюється і тверда земля. Бо з хмар виділюється вода, з води земля. З землі під упливом холоду каміння, а ці останні ще більше відріжняються від води.

I8. Сонце позичає місяцеві свій блиск.

I9. Веселкою звемо - відблиск сонця у хмарах.

20./2I/. Завдяки слабости /змисліа/ ми не є в стані бачити правди.

2I./22/. Видиме відкриває вгляд у невидиме.

2 . Свідоцтва про Анаксагора.

I. Діоген Лаерцій .II.6 - 7. Анаксагор син Гегезібула чи Евбула з Клазомен. Він був учнем Анаксимена й уперше поставив поруч із матерією дух. А саме його твір, що визначається гарним і дотепним стилем, починається так: усі речі були вкупі, прийшов дух і впорядкував їх..... Він визначався /знатним/ походженням і багацтвом, але також і шляхотністю духа...він присвятив себе цілком дослідженню природи, не переймаючись про суспільні справи. Одному, що його запитав "чи ти зовсім не цікавишся батьківщиною", він відповів "добре; нічим я не цікавлюсь більше, як батьківщиною" й указав при цьому на небо. Він мав при переході Ксеркса через Галеспонт двацять років і дожив до сімдесять двох років. Аполодор оповідає у своїй хрониці, що він народився в 70 олімпіяду й умер у першім році 88 олімпіяди. Як філософ він виступив уперше в Атенах, коли архонтом був Калій, мав тоді 20 років, як каже Деметрій із Фалеру у своїм списку архонтів; там він прожив трийцять років....

2. Idem II.12-15 Звістки про його процес є різноманітні. Сотіон у своїй книзі Διάδοχή каже, що його обвинувачував у безбожности Клеон, бо він вважав сонце роспеченою кам'янною масою ; тільки дякуючи своєму учневі Периклові, йому пощастило врятуватися штрафом у 5 талантів і вигнанням. Сатир одначе каже у своїх біографіях, що його обвинувачував Тукідид, політичний ворог Перикла, і не тільки в безбожности, але й у державній зраді на користь мідійці і був заочно приговорений до смерти..../слідує ще декілька оповідань з приводу процесу/....Дехто оповідає також про його ворожнечу з Демокритом, який відмовився з ним розмовляти. Нарешті він поїхав до Лампсаку, де й умер. Коли тамошня влада запитала про його останнє бажання, він відповів: у місяць моєї смерти повинні щорічно відбуватись дитячі гри. Ще й досі дотримуються цього звичаю. По смерти, лампсакійці поховали його з усіма почестями..Було ще три инших Анаксагора.....

3. Платон: Hippias major, 283A Сократ:...З Анаксагором трапилось як раз протилежне, як із вами /софістами/: він дістав у спадщину великі гроші, але все стратив зі своєї безпечности; так нерозумно він поводився зі своєю мудрістю.

4. Плутарх: Perikles 4 - 6. Той, з ким найчастіше зустрічався Перикл.....був Анаксагор з Клазомен, якому сучасники дали призвіще -дух, чи то зі здивування до його великих і надзвичайних пізнань у природознавстві, чи тому, що він уперше принципом будови всесвіту вважав не випадок і не необхідність, але чистий незмішаний дух, який виділив подібні частини із річей, що змішані з усім иншим. Перикл....дуже високо ставив цього чоловіка і вчився в нього пізнанню надземних і небесних річей.. ....Але не тільки це була користь, яку мав Перикл від зносин з Анаксагором; він мабуть навчився від нього і піднятись над усякими забобонами, які при метеорольогічних зявищах зараз же охоплюють страхом та переляком тих, що не знають причин /цих зявищ/ і з незнаття лякаються і страхаються божественого....

Одного дня, як оповідають, до Перикла з його маєтку на селі принесли голову барана з одним тільки рогом і ворожбит Лампон, коли побачив твердий і кріпкий ріг, що виріс з середини лоба, обявив, що уся влада, яка тоді була розділена між обома пануючими партіями: партією Тукідида та партією Перикла, перейде до одного, до того, кому тра-

пився цей чудесний знак. Та Анаксагор розрізав череп і довів, що мозок не заповнює його цілої порожнечи, але, що він є довжелезний, як яйце і звужується з усіх боків до того місця, де починався корінь рогу. Тоді всі присутні дивувались Анаксагорові, але скоро по тому також і Лампону, коли Тукідид був скинутий і все правління державою перейшло до рук Перикла.

5. *Hidem*. 32. Діофіт випустив декрет, згідно з яким переслідуються всі, хто з призирством ставиться до традиційної релігії і зясовує метеорольогічні зявища; тим він хотів кинути підозріння на Перикла з причини /його зносин з/ Анаксагором. ....Анаксагора Перикл врятував од небезпеки й сам провадив його з міста.

6. Діоген Лаерцій. II, 8 - 12. Він обявив, що сонце є розпечена, вогняна, залізна маса, більша за Пелопонес./инші звуть не його, а фізіольога Тантала основоположником цього погляду; а на місяці є міста, гори й долини. Первоосновою є гомеомерії; як золото складається з так званих крупинок, так і все складається з однородних маленьких тілець. Початком руху є дух / νοῦς /. З тіл важкіщі, напр., земля, лежать нижче, легші, як прикладом вогонь, навпаки - вище, вода й повітря посередині. Так море має своєю основою землю, до є дисковидна і плоска, а вода під упливом тепла сонця випаровує до повітря. Зорі мали зпочатку рухатись по зводу, так що видимий Полюс був у зеніті, а потім схилився в бік. Чумацький шлях є одсвіт зір, що неосвітлені сяшним світлом. Комети повстають при зустрічі вогняних планет, що відділились, як іскри від повітря. Вітри повстають через розрідження повітря від соняшнього тепла. Грім є зіштовхування хмар, блискавка-тертя хмар, землетрус-проходження повітря до глибин землі. Живі істоти повстали з вогкого та теплого й землевидного, а далі шляхом зародження одна від одної..... Переказують, що він передбачав падіння метеора коло Єгоспотамоса;/про цей метеор/ він казав, що він упаде з сонця. Тому і Евріпід, його учень, назвав у своїому "Фаетоні" сонце золотою масою. Одного разу в Олімпії він був присутний на іграх у шкіряним плащі, ніби чекав дощу; і дійсно дощ пішов. Коли його хтось запитав чи будуть гори коло Лампсака колись морем, він ніби відповів:" так, коли вистарчить часу"; на питання, для чого він прийшов на світ, сказав: "для спостереження сонця, місяця й неба".....

Одного,який гірко жалкував,що мусить умерти на чужій землі,втішав він словами:"Схід до Гадеса є усюди однаковий".Здається,як каже Фаворін у своїх історичних уривках,що він перший указав,що гомерівська поема говорить про чесноту і справедливість. Силен оповідає в першій книзі своєї історії,що за архонства Деміла впав камінь з неба;тоді Анаксагер сказав,що все небо є каміння; воно утримується лише колосальною силою,/що повстає/ з оборотового руху,колиб він припинився,то небо б розсипалось.

7. ibidem I.16. Інші написали тільки один твір,так.... Анаксагор.....II,II. Анаксагор був першим, що писав прозою.

8. Аристотель Metaphysica I,3,984 a Анаксагор з Клазомен,який щодо часу йде поперед нього/Емпідокла/,а щодо творів за ним,твердить,що основи є безмежні числом.Бо вся сила дається з однородних частин,повстає на його думку,майже так,як вода й вогонь тільки через зєднання й гине через розділення, иншого повстання та загибелі воно не має, але залишається вічно...

9. ibidem XII,2.1069 в."Єдине Анаксагора"...

10. ibidem I,4, 985 a. Анаксагор, вживає , щоб зясувати повстання світу,дух, як , коли він знаходиться затрудненні,чому саме є так, він притягає його,в инших випадках він шукає причину скорше усюди,тільки не в дусі.

11. ibidem I.8. 989 ав.Щодо Анаксагора, то припущення,що він приймає дві первооснови, булоб найбільше відповідним до тих поглядів,які він,правда,сам не розвинув,але з якими він повинен був би згодитись,коли його до них привести... Отже він не говорить ні правильно ні ясно....

12. ibidem IУ.5.1009 в. Також од Анаксагора передають речення,яке він ніби придумав проти своїх учнів; /а саме,що/ речі є такі,якими вони їх приймають.....

13. Аристотель: De anima I,2,405 a. Тільки Анаксагор каже про дух,що він не терпить і не має нічого спільного ні з чим иншим.Як і з якої причиини він при такій якости пізнає,цього ні він не сказав,і це не ясно з того,що він говорив иншого....

14. Платон. Kratylos 400, A. Сократ:а чи не думаєш ти за Анаксагором,що дух і душа дають порядок і міру.

15. ibidem 409 A....Анаксагор недавно возвістив, що місяць одержує світло від сонця.

16. ibidem 415 C.Сократ: Анаксагор пра -

вий: дух є справедливість.Бо він необмежений у силі й ні з чим не змішаний,впорядковує все,все просякаючо....

17.Платон: Phaedon 97 B....Коли це я одного разу чув читання з книги ніби Анаксагора й почув що не дух все впорядковує,й усім керує,то я радів, що є причина такого роду й мені здавалось дуже вірним,що дух є причина всього....98 в. Але яке розчарування,коли я побачив при дальшім читанні,що він не робить нілякого вжитку з духа і йому не приписує найменшої причиновости у впорядкованні річей,але наводить,яко причини повітря,й етер, і воді і инші незлагоджені речі....

18.Аристотель: De partibus animalium IV. 10.697 але Анаксагор,хоч і каже,що людина є найрозумніще з тварин,бо вона має руки,але розумію /навпаки/, і що вона має руки,бо є найрозумніща тварина.

19.Аристотель: De anime I.2.404 a.... каже й Анаксагор, що душа є двигун....

20. ibidem I.2.404 в. Анаксагор,здається, думає, що душа одріжня ється від духа....вживає ці обидва, як одне єство,поза тим,що дух є перед усім иншим,яко його основа. Про буття /його/ він каже, що тільки він є незмішаний та чистий; але обидва,-яко рух так і пізнання зясовує з тієї ж основи,кажучи, що дух рухає всесвітом.

21. ibidem III.4.429 a. Він повинен,тому, що він усе мислить, бути незмішаним, як каже Анаксагор, щоб він міг оволодіти предметом,себто,щоб він міг пізнавати...

22. Galen старо-жидівський переклад з арабського Diels fr. 20/....і він каже...що початок літа є схід Плеяд, а початок зими - їх захід....

3. Свідоцтва про учнів Анаксагора.

1.Діоген Лаерцій.IX.41. Архелай,учень Анаксагора й Епоніда....Августин De civitate Dei VIII. 2. Анаксагору наслідував його слухач Архелай....

2.Діоген Лаерцій..II.16-17. Архелай з Атен чи з Мілету,син Аполодора чи по инших звістках Мідона, був учнем Анаксагора та вчителем Сократа. Він уперше переніс філософію природи /ἡ φυσικὴ φιλοσοφία / з Іонії в Атени; його прозвали фізиком,бо з ним згасла філософія природи і дала місце етиці,яку ввів Сократ. Але здається,що вже Архелай займався етикою, бо він філософував про закони,про красу й про справедливість.Від нього і Сократ отримав побуд і розвинув

иого далі так,що його вважали винахідцем.Він виставив дві основи повстання: тепло і холод.Живі істоти на його думку повстали з ілу.Про справедливе і ганебне він твердив,що вони встановлені не природою / φύσει /,але встановленням людським / νόμῳ /. Його теорія така: вода,мовляв,приводиться теплом в рідкий стан і, уплотнюючись в якусь гущину,стає землею;оскільки ж вона залишається в обороті - родить повітря.Землю усилює повітря,повітря - віяння вогню.Живі істоти,мовляв, повстають з землі,яка в нагрітому стані утворює молошний іл,як їжу/для них/; так дійшло і до повстання людини.Він уперше казав що згук повстає завдяки вдарам повітря.Море утворюється на його думку,у поглибленнях землі,куди воно збирається через земні простори.Найбільше зі світил є сонце,всесвіт є безмежним.

Було це три инших Архелая....

XIII. Атомісти.

А. Левкіп.

1. Фрагменти:

1. Ніщо не повстає без причини, але все на певній основі / λόγος / і під тиском необхідности / ἀνάγκη /.

2./окремі терміни/ - атоми / ἄτομος /... масивне...світова порожнеча...розділення..... форма.... взаїмний дотик....положення....сплетення.... вихор...

3. Світила не мають душ....

2. Свідоцтва про Левкіпа.

1. Діоген Лаерцій.IX,30. Левкіп походив із Елеї , згідно з другими з Абдер,згідно з третіми- з Мілету; він вчився в Зенона...

2. Цицерон. .X,13. На його /Епікура/ думку, а також на думку Гермаха, взагалі не було фільософа Левкіпа, між тим инші, а з ними епікуреєць Аполодор, кажуть, що він був учителем Демокрита.

3. Аристотель. *Metaphysica*. XII,6,1071 в... Згідно з деякими фільософами дійсність / *ενέργια* /[x] так є в Левкіпа та Платона;....бо вони казали, що рух існує завше. Але чому це так і що це за рух вони не вказували,....XII,6,1072a....[illegible] є перше... /Це кажуть/ фільософи, згідно з якими рух існує завше, як Левкіп.

4. Діоґен Лаерцій. IX.30-33. Його теорії були такі: ціле є безмежне й усе змінюється, переходить одне в одне, всесвіт є порожній і наповнений тілами. Світи утворюються тому, що тіла в порожнім просторі сплітаються між собою. Коли росте скупчення тіл, з їх руху повстають зорі. Сонце рухається по ширшому колі поза місяцем. Землю утримує в її положенні рух коло центру; її форма, як в тарабана. Згідно з ним первісне є атоми. Це головні пункти/його теорії/.

В деталях /його теорії/ такі: ціле, як тільки що сказано - безмежне. Воно почасти повне, почасти порожнє, як він називає елементи. З них повстають незчислені світи і знов розпадаються на елементи. Світи ж повстають у такий спосіб: у міру свого виділення з безмежного, числені тіла ріжноманітних форм входять у великий порожній простір, і зіштовхнувшись утворюють великий вихор, в якім вони, наштовхуючись одне на одне й обертаючись багато разів по колу, розділяються так, що подібне сполучується з подібним. Коли ж вони, по встановленні рівноваги, з причини своєї численности більше не можуть обертатись по колу, то легші ухиляються в напрямі до назверхньої порожнечі, як ніби вони були просіяні; инші лишаються вкупі, тримаються, сполучені в єдність тієї самої путі й утворюють таким способом кулеподібну масу. Ця виділяє з себе шкіру, що обіймає тіла ріжного роду. Коли ж вона під тиском свого змісту почне оборотовий рух, то шкіра стоншується, при чому всі дальші сумежні частини, що дотикаються до вихора, приєднуються до нього. Так повстала земля через те, що частини, що зібрались до середини, залишаються вкупі. Подібна до шкіри шкаралупа все зміцнюється, бо приєднуються тіла, що виділилися і вона приймає в оборотовому русі вихоря все з чим стикається. З них деякі сплітаються й утворюють єднану цілість, що спочатк у вогка і глиниста, помалу-малу засихає і обертаючись, через загальний оборотовий рух, нарешті засвітиться й утворює зоряний світ. Коло сонця є найзовнішне, коло місяця - найближче до землі, останні орбіти тіл лежать між ними. Всі зорі запалюються з причини скорого руху, сонце ще збільшує свій блиск /світлом/ зір. Місяць має небагатьох/ є постійна.

то світла. З затемнюється я ж сонце й місяць через те, що земля схиляється до півдня. Підбігункові місцевости завше вкриті снігом, застиглі в холоді й леді. Сонце затемнюється рідко, місяць частіше, з причини нерівности їх орбіт. Як повстає світ, так і зріст, і зменшення, і загибель - усе згідне з необхідністю, про єство якої він не дає блищих вказівок. Див. далі у свідоцтвах про Демокрита.

I. Фрагменти.

-про себе-

I./II6/....бо я прийшов до Атен, ніхто тоді мене не знав....

2./II8/....я хотів би ліпше знайти один причиновий звязок, ніж зробитися царем персів....

3./5/....я написав цей твір/"малу теорію всесвіту"/ 730 років по завоюванню Трої. Я був ще молодим, коли Анаксагор був уже літній чоловік...

4./299/./Фальшований фрагмент/... Я мандрував по землі більше, як усі мої сучасники, при чому я провадив широкі досліджения, я бачив найбільше небес і земель і чув найбільше вчених; і в доказах про проведені лінії ніхто не стояв вище за мене, навіть і египетські землеміри. З ними я зустрічався цо пять років у чужій землі....

-Філософія природи і наука.-

5./I56/."Ніщо" існує також, як і "що"....

6./I68/. Атоми є природа, вони блукають у порожнечі.

7./II9/. Люде утворили собі ідола випадку, щоб врятувати свою безпорадність. Бо лише рідко випадок діляє проти розуму: правильний і розумний зір може вияснити більшість /подій/ у житті.....

8./I67/. Многоформний вихор виділився з цілого....

9./I64/.Бо усі живі істоти зєднуються зі своєю природою - як голуби з голубами, журавлі з журавлями, і те саме з іншими тваринами. Але те саме є і з неживими річами, як можна бачити при просіванні зерна і в /морського/ каміння на березі. Бо так впорядковується через обертання сита - сочевиця до сочевиці, ячмінь до ячменя, пшениця до пшениці, тут ударами хвиль довші камінці котяться до довших, круглі до круглих, ніби схожість річей упливає на них, як сила, що зєднує.

10./34/.Людина - малий всесвіт /= мікрокосмос/.

11./15/. Земля не є кругла, а довга; довжина її півтора рази більша за її ширину.

12./22/. Орел має чорні кістки.

13./154/. Люде на шляху імітації стали учнями тварин у найважніших справах: павука - у тканні і плетенні, ластівки - в бідівництві, а співочих птиць лебедя та соловейка - у співі.

14./142/. Слова є малюнки, що промовляють.

15./30/. Дехто з вчених людей піднімає руки туди, де,як кажуть тепер Греки,знаходиться повітря й говорять при тому: все Зевес утворив,і все знає, й дає й однімає, і є царь усього.

16./297/.Деякі люде, що не знають про загибель людської природи,але навпаки знають добре своє зле життя,полегшують собі ціль свовго життя в неспокої і страху, вигадуючи казки про час по кінці /життя/.

17./155/.Коли конус перерізано площиною рівнобіжно до основи,як ми повинні уявляти собі розрізи, що повстали від того: як рівні чи нерівні. Коли вони нерівні,то вони зроблять і конус нерівномірним, бо він одержить врізи і виступи, подібні до смодів; колиж вони,навпаки,рівні то будуть рівні /усі/ розрізи і конус матиме вигляд циліндра,оскільки він складається з рівних, а не з нерівних кол, що неможливо.

-Теорія пізнання.-

18./165/.Те, що ми всі знаємо, є людина.

19./6/. Людина повинна дізнатись з цих правил,що вона є далека від дійсности.

20./117/. Ми справді нічого не знаємо; бо правда у глибині.

21./125/.Видимість є фарба, видимість - солодке, видимість - гірке: в дійсности є тільки атоми й порожнеча...../Змисл и кажуть розумові: /"ти,бідний розуме, від нас ти береш свої докази і хочеш нас тими побідити. Твоя побіда є твоя поразка."

22./7/. І цей довід показує також,що ми в дійсности не знаємо ні про що,але гадка кожного збудована на тих його уявліннях, що доходять до кожного.

23./9/.Але ми не приймаємо в дійсности нічого безпомилкового,але тільки те,що змінюється, згідно з кожним окремим станом нашого тіла і /впливами/,що до нього приходять чи на нього ділають.

24./10/.Що ми не можемо приймати того,як утворені чи не утворені речі в дійсности, про це часто говорилося.

25./64/. Багато з тих, що много знають не мають розуму.

26./65/. Багато розуму, а не багато знаття є потрібне.

27./8/. І все ж буде ясно, що є важко пізнати як в дійсности утворена кожна з річей.

28./II/. Є дві форми пізнання: правдиве й неправдиве. До неправдивого належить усе це: зір, слух нюх, смак, почуття. Инше ж є правдиве, що цілком одріняється від цього....Коли неправдиве більше не може бачити дрібного, чи слишати, чи нюхати, чи смакувати, чи приймати дотиком, а дослідження повин но бут и переведено до тоньшого, тоді його місце заступає правдиве, що посідає тоньший орґан-думання....

29./141,6/ форма /=постать - ἰδέα /.

Етика - дух і тіло.

30./37/. Хто стремить до духовних благ -стремить до божественого придбання, хто до тілесних - до земного.

31./31/. Медицина лікує хороби тіла, фільософія звільняє душу від пристрастей..

32./40/. Не тілесна сила чи гроші роблять людину щасливою, а прямота та многобічність.

33./57/. Раса коней є добра якість їх тіла, раса людей - добрий напрямок їх характеру.

34./223/. Чого потрібує тіло, те є до послуг усіх без зусиль та труднощів. Але всього, що потрібує зусиль і труднощів і засмучує життя, вимагає не тіло, але безцільність суду.

35./187/. Людям личить більше пеклуватися про душу, ніж про тіло. Бо сила душі виправляє слабість тіла; сила ж тіла без сили розуму не робить душу ні трохи кращою.

36./171/. Радість / εὐθαιμονίη / не живе у стаді чи золоті: мешкання її благої - душа -

Пізнання добра і джерела добра.

37./108/. Хто шука добра знайде його лише з трудом, зла ж-навіть коли не шукає.

38./69/. Усім людям одне і те ж добре і правдиве; приємне ж є одному одне, иншому-инше.

39./170/. Радість / εὐθαιμονίη / і жаль / κακο δαιμονίη / є в душі.

40./172/. Відкіля приходить добре, відтіля ж і зле і засіб його уникнути. Глибока вода, напр., у многих випадках корисна, а иноді-шкідлива; бо є небезпека втонути в ній. Проти цього вигадани

один засіб: вміння плисти.

41./175/. Боги ж забезпечили людей усім добрим, тепер і назавше. Тільки того, що зле, шкідливе й некорисне боги ні тепер, та й ніколи не дарували людям, але люде самі , через свою заслiпленість та безум, дійшли до цього.

42./2/.З розуму виростають ці три плоди: добре думати,, добре говорити, добре робити.

43./53/.Багато таких,що не навчились нічому розумно му, а проте живуть розумно.

44./56/.Пізнають добро і стремлять до нього тільки ті, що від природи до того здібні.

45./242 /.Більше є людей добрих із управ, ніж од природи.

46./83/.Незнаття ліпшого є причина /моральних/ помилок.

- <u>обовязок; його внутрішній і абсолютний характер.</u>

47./53[a]/. Багато з тих, що роблять лихо,ведуть дуже розумні промови.

48./177/ Добрі слова не покриють злого діла, а добре діло не споганиться від грішних слів.

49./62/.Не є ще добрим не робити несправедливого, а,навіть, не бажати несправедливости.

50./68/. Не тільки з діла, а й з її волі, пізнаємо моральну й неморальну людину.

51./78/.Придбати гроші не є непотрібне , але придбати несправедливо - є найгірше.

52./89/.Ворогом не є кожний, хто робить мені зле, але хто робить це з бажанням /злого/.

53./96/.Добродійний не той, що чекає нагороди, а той, хто робить /добро/ з вільної побудки.

54./41/.Не зі страху, а зі свідомости обовязку /to δέον/ уникай гріха /244/. Таксамо і коли ти є сам один, не говори й не роби нічого злого. Вчись стидатися більше себе, ніж инших./ср.81/.

55./42/.С щось велике в вірности обовязкові в нещасті.

56./45/.Хто робить несправедливість є нещасливішим за того, хто несправедливо терпить.

- <u>зміст обовязку; чесноти.-</u>

57./189/.Найліпше для людини - прожити все життя як можно в найкращім настрої: як можно менше- в злім. Але це буде тоді, коли він направляє свою насолоду /τὸ ἡδύ/ не на смертне.

58./233/.Коли перейти правильну мірy,то найпри-

єдиніше може є зробитись найприємнішим.

59./235/.В усіх,хто в насолоді черева переходить міру в їжі,питті чи коханні,насолода продовжується не довго, і тільки в той мент,як довго вони їдять чи пють; але страждання - довгі й численні. Бажання ж до тих річей відновляється знову коли вони одержуть те,чого бажали,насолода скоро проходить і вони не мають від того нічого,хіба що мент вдоволення: тоді знов повстає та сама потреба.

60./70/. Необмежені бажання є діло дитини,а не дорослої людини.

61./71/. Несвоєчасна насолода викликає відворот.

62./72/. Бажання,що направлені з усією силою на якусь ціль засліплюють душу і відштовхують її від усього иншого.

63./211/. Поміркованість /σωφροσύνη/ приємнохує приємне й робить вдоволення ще більшим.

64./102/.Добра,усюди належна міра; забагато й замало мені не до вподоби.

65./3/.Хто хоче жити в добрім настрої,той не повинен робити забагато ні в власній, ні в державній справі, і щоби він не робив,не прагнути понад свою силу й природу,але бути остільки на своїм рівні,що,навіть,коли йому випаде щастя,і, здавалось, підесе його до гори, він на нього не вважає і не вживає понад силу. Бо поміркована повнота є певніща, ніж надмірна.

66./191/.Доброго настрою /εὐθυμία/ досягають люде поміркованість в насолоді й гармонією в житті. Недостача та надмір звичайно змінюються і викликають великі зворушення в душі.Душі,що зворушені сильними протиріччями не є ні постійні,ні в добрім настрої.Отже,треба своє думання направити на можливе й задовольнятись тим,що є,не звертаючи багато уваги на тих,кому заздрять та кому дивуються,і не слідуючи за ними думками.Навпаки,треба дивитись на життєву долю тих, що страждають,пам'ятати на їх страждання,в порівнанні з якими тобі буде здаватись твоє сучасне становище великим і гідним заздрости,і ти не будеш нести втрат у душі від зростаючої спраги більшого. Бо хто дивується багатіям і тим, кого вихваляють инші люди, і завше жене за ними думками, той буде змушений завше вигадувати щось нового і направити свою жадобу навіть на якесь невиджалуване, заборонене законом злочинство.Тому й є обовязком,ні за ким

не г натись і бути в добрім настрої,і своє життя порівнювати з тим ,кому ведеться ще гірше,і співчуваючи їх стражданням,вважати себе ще цасливим,бо тобі ведеться і ти робиш остільки ліпше.Коли ти дотримуватимешся цього пізнання,то ти житимеш у добрім настрої, і позбавишся у твоїм житті чимало проклятого: заздрости,жадоби почести,скорби.

67./127/. Коли людина чухається,вона має насолоду і почуває себе так, як у любовній насолоді.

68./188,зрівняй 4/. Межа між корисним та шкідливим є вдоволення і невдоволення.

./149/.Коли ти одкриєш собі своє внутрішнє, ти там знайдеш склад і скарбницю всіх злих пристрастей.

70./61 /.Ті,що мають упорядкований характер /бо гарно/ - мають і впорядковане життя.

71./214/.Сильний є не тільки той,хто перемагає ворогів, а і той, хто переборює свою насолоду.Дехто панує над містами, а одужить жінці.

72./213/.Сильність зменшує удари долі.

73./236/.Важко боротись із власним серцем;. перемога вказує на сильну людину.

74./216/.Мудрість,що не дає себе обдурити,гідна всього; бо вона є найпочесніша.

75./219/.Коли жадоба до грошей не знаходить межи в тому,щоб мати досить,- вона є гірша за гнітючу бідність.Бо більша жадність викликає і більші потреби.

76./198/.Розумніше людини тварина/,що знає у своїй потребі,скільки їй треба. Людина ж не бачить цього, коли має потреби.

77./283/.Бідність,багацт во;слова для недостачі та лишку: отже хто почуває недостачу не є багатий, а хто не почуває недостачі - не бідний.

-окремі замітки-

78./159 /.Коли б тіло підняло проти неї /душі/ процес за ті болі і страждання,що воно перенесло /від неї/ протягом життя,і я сам мав би рішати як суддя,то я б з охотою засудив душу,бо вона губила тіло, почасти з необережности і ослаблювала піяцтвом, почасти знищувала і зносювала насолодою, як необережний споживач був би обвинувачений,коли його струмент чи знаряддя є в поганім стані.

79./43/. Каяття у грішних вчинках є спасіння життя.

80./60/.Ліпше засуджувати свої,ніж чужі помилки.

81./84/. Хто робить щось сороміцького, повинен стидатися насамперед себе самого.

82/74/ Відмовляйся від кождої насолоди, що не є корисна.

83./88/. Хто заздрить, той готує собі самому біль, ніби ворогові.

84./75/.Для нерозумного ліпше підлягати, ніж панувати.

85./77/.Слава й багацтво без розуміння - непевні скарби.

86./146/....звик зі себе самого черпати радість.

87./97/.Багато є тих, що видаються друзями, не є ними; і багато таких, що не видаються друзями, ними є.

88./99/.Хто не має ні одного доброго друга-не вартий жити.

89./100/. У кого не залишаються довго вірні друзі - той є непевний.

90./249/.Громадянські розрухи є нещастя для обох боків. Бо вони ведуть до загибелі, як переможців так і переможених.

91./251/. Бідність у демократії остільких треба ставити вище щастя в деспотії, як свободу вище рабства.

92/252/.Потрібне для держави треба ставити на перше місце, щоб ним добре правили. Не можна порушувати справедливости суперечками чи піднімати якусь силу проти загального добра. Бо добре правління держави є найбільший скарб. Усе в ньому є: коли воно здорове, усе є здорове, коли воно гине, гине усе заразом.

93./267/.Панувати є природне ліпшому...

- педагогіка.

94./59/.Ні одна штука, ні одна наука не достаються без навчання. / ар.45=242 /.

95./183/. Буває також розум у молоді і нерозуміння у старих. Бо не час вчить думанню, але ранне виховання та природний нахил.

96./180/. Виховання / і пайдія / є прикраса щасливих і пристановище нещасних.

97./182/.Шляхотне вироблюється в навчанні лише з труднощами, нешляхотне падає без труда саме з дерева. Бо і проти волі воно примушує славу від природи людину бути такою.

98./185/. Ліпше надія вихованого, ніж багацтво невихованого.

99./275/.Виховання дітей-непевна справа. Як воно вдається,- воно є важкою боротьбою і клопотом, ко-

ли ж ні - то горе з цього приводу не можна порівняти ні з яким иншим.

100./276/.На мою думку, треба було б зріктися того, щоб мати дітей. Бо я бачу в дітях багато небезпеки й багато смутку, напроти того - мало приємного і те тільки в незначнім і слабім розмірі.

101./277/.Коли є потреба мати собі нащадків, це ліпше було б, на мою думку, робити, адоптуючи дітей друзів. Бо цим шляхом отримували б дитину, яку бажаєте. Бо можливо вибрати таку, яку хочеш; дитина, що здається тобі здібною, буде також і слідувати тобі в силу природного нахилу. І при цьому ріжниця є: тут можна вибрати дитину з бажання, якої потрібуєш, із багатьох; коли ж його родиш собі сам, то є багато небезпек: тоді треба з необхідности прийняти таку, яка народилась.

102./278/ .Люде думають, що від природи як і за старою суспільною традицією належить до обовязків пеклуватися про нащадків також є, здається, і в инших живих істот. Бо всі, підлягаючи природі, народжують дітей без власної користи. Напроти того, як ті народжені, кожна /істота/ напружується і, як тільки можна, викормлює їх, і пеклується про них, коли вони ще малі, побивається за ними, коли з ними щось трапиться. Такий природний інстинкт у всіх істот, що мають душу. У людей виробився вже певний звичайний погляд, що треба від свого нащадка чекати користи.

103./33/.Природа й виховання схожі. Бо хоч виховання і перероблює людину, але з цеї перерібки твориться /друга/ природа.

104./181/. Більше пощастить при /вихованні/ до моральности тому, хто вживатиме підтримування і впевняючі слова, ніж тому, хто- закон та примус. Бо хто бачить, що робити зло йому перешкоджає тільки закон, той буде певно грішити таємно, кого напроти приведе на шлях обовязку розмова, той мабуть ні явно, ні тайно не зробить чогось неправдивого. Тому той, хто робить правдиве зі знаттям та свідомістю, є також рішучий та щирий.

105./145/. Слова є тінь діла.

106./179/.Коли діти можуть ходити до чогось иншого, ніж до праці, вони не навчаться ані читанню, ані музиці, ані спортові, ні поважанню, яке перше з усього зумовлює доблесть. Бо з цих виростає звичайно поважання.

107./178/. Найгірше, чому може навчитись юнацтво є легковажність. Бо вона збільшує ті насолоди, з яких росте кривда.

108./184/. Постійні зносини зі злими збільшують злі нахили.

109./208/.Поміркованість /σωφροσύνη/ батька є найправдивіший, переконливий для дітей доказ.

110./228/. Діти скупого,що зростають у незнанні подібні танцюристам,що танцюють у колі мечей. Коли вони становлячись /на землю/ не потрафлять на те єдине місце, де вони повинні поставити ноги,вони загинули. Але потрафити на це місце є важко. Бо тільки містечко для ніг є вільне. Також і ці. Коли вони не повторять батьківського зразку точности та скупости, вони звичайно гинуть.

2. Свідоцтва про Демокрита.

I. Діоген Лаерцій IX.34-39. Демокрит,син Гегезистрата, згідно з иншими, Атанокрита,ще з иншими -- Дамазипа, походив із Абдори,або,як дехто передає, з Мілету. Він одержав науку від кількох магів і халдеїв,що їх залишив його батькові царь Ксеркс, у якого він був гостем,як читаємо про це в Геродота.Вони його це хлопчиком зазнайомили з теольогічними та астрономічними теоріями. Далі він увійшов у ближчі зносини з Анаксагором,що був старший від нього на 40 років... Кажуть Деметрій в Гомоніміях і Антистен у Διαδοχαι що він їздив також і до Єгипту,щоб вчитись у жерців геометрії, і до Халдеїв у Персію і до Червоного моря. Також і гімнософістами в Індії він ніби зустрівавсяі був і в Етіопії... Він приїхав і до Атен. але Деметрій Фалерейський оповідає у своїй апольогії Сократа,що він узагалі не був в Атенах.. Він,як оповідає Антистен,бажав також дослідити ріжними способами хід своїх уявлінь,перебуваючи иноді насамоті, навіть живучи серед могил.....Як він умер,держава урочисто його поховала; було йому понад 100 років.

2. ibidem IX.41. Щодо хронольогії,то він був, як сам оповідає в Малій теорії всесвіту,ще молодим, коли Анаксагор вже був старим - на сорок років молодшим од Анаксагора. Ця Мала Космографія, каже він, написана 730 р. по взятті Трої. Отже,його народження падає,,як каже Аполодор у хроніці,на 80-ту Олімпіяду,а згідно з Тразилом у "Вступі до читання творів Демокрита" - на 3-ій .....

році 77.олімпіяди;отже він був на рік старший од Сократа.Він міг бути також сучасником Архелая,...бо він згадує й його.....

3. ibidem .IX.37. Він був у дійсности пятиборцем у царстві фільософії;бо він оперував знанням не тільки фізики та етики, але й математики і знаттями,що належать до загальної освіти,а до того ще /посідав/повне вміння в мистецтві.

4. ibidem .IX.38.Він здається, як каже Тразил,дуже шанував Питагора;він і сам згадує зі здивованням Питагора у творі його імени.....В кожнім разі він повинен був- каже його сучасник Главк з Регія - слухати якогось Питагорейця.Також Аполодор Кізикійський каже,що він був знайомий з Філолаєм...

5. ibidem .IX.46-49.Тразил склав спис його творів,розкладіний у тетральогії,як і спис творів Плятона:

До етики належать такі твори:

I.1.Питагор;2.Про настрій мудрого; 3.Про Гадес;4.Тритогонія /те трояке,що утримує все людське /.

II.1.Про мужність чи відвагу;2.Про ріг Амальтеї;3.Про добрий настрій / εὐθυμία /;4.Етичні замітки.Твір про"добрий стан /εὐεστώ / загублений.Це етичні твори.

До фізики такі:

III.1.Велика теорія всесвіту /яку Теофраст приписує Левкіпу/;2.Мала теорія всесвіту, 3.Космографія;4.Про плянети.

IУ.1.Про природу,перша книга;2. Про природу людини /чи про тіло/,друга книга;3. Про розум;4.Про змисли /ці книги дехто зеднує в одну під назвою "про душу"/.

У.1.Про соки;2.Про фарби;3.Про різні форми;4.Про змінні форми.

УІ.1.Виправдання, себто,про перевірку припущенного;2.Про образи / εἴδωλα / чи про обережність;3.Льогічний канон,3 кн.;4.Труднощі.Це твори про природу.

Поза списком такі /книги/:1.Небесні причини / αἰτίαι /;2.Причини в повітрі;3.Земні причини;4.Вогняні причини й що таке вогонь; 5.Причини згуку;6.Причини щодо сімені,ростин і плодів;7.Причини,щодо тварин;8.Різні причини; 9.Про магнет. Це - /твори,що залишились / поза списком.

До математики - такі:

УІІ.1.Про ріжницю напрямів чи про дотик кола і сфери;2.Про геометрію;3.Геометрія;4.Числа.

УІІІ.1.Про ірраціональні лінії та тіла,2 кн.; 2.Полеміка;3.Великий рік чи астрономія;4.Суперечка клепсидри /водяного годинника/.

ІХ.1.Уранграфія;2.Географія;3.Опис полюсів;4.Опис проміння. Ці - математичні.

До музики такі:

Х.1.Про ритм і гармонію;2.Про поезію; 3.Про красу епоса;4.Созгучність і дисонанси літер.

ХІ.1.Про Гомера чи про правильність мови й темні слова;2.Про спів;3.Про слова;4.Про імена. Це - музичні.

До мистецтва такі:

ХІІ.1.Про пророкування;2.Порядок життя чи діетика ;3.Лікарські приписи;4.Причини своєчасного й несвоєчасного.

ХІІІ.1.Про землеробство чи землемірство;2.Про малярство;.3.Тактика;4.Про військове знаряддя.Ці /книжки/ на цю тему.Інші наводять ще такі книги з його замітох: 1.Про святе письмо вавилонян; 2.Про святе письмо в Мерої;3.Про історію;4.Хальдойська мова;Про гарячку та кашель;7.Правничі основи;8.Херника чи проблеми.

Все инше,що із його творів наводять, є почасти взяте із них і спеціяльно оброблене, почасти є за загальним признанням фальшоване....

6. *Ibidem* .І Х.40.Аристоксен оповідає в історичних споминах,що Платон намірявся спалити твори Демокрита,які він міг зібрати,але ж Піфагорейці Амікл та Кліній стримали його від цього,як від недоцільного,бо книги вже були розповсюджені серед публіки.Але ясно одне: в той час як Платон згадує майже всіх старших фільософів, Демокрита він не згадує ніде,навіть там,де він робить йому якийнебудь закид,очевидно з х/ тої причини,що він є свідомий того,що він має най - більшим з усіх фільософів.....

7. *Ibidem* .ІХ.44-46. Його теорію можна зрезюмовати в таких положеннях:

Основа всього є атоми й порожнеча, все инше є тільки хитка гадка.Існує безліч світів,що повстали й загинуть.Ніщо не повстає з небуття й ніщо не гине в небутті.Також і атоми є несчислені обсягом і кількістю;вони рухаються у всесвіті вихореподібно і так породжують усе зложене,вогонь,

х/ділo.

воду,повітря,землю;бо всі ці /роди матерії/ є сполучення певних атомів; атоми ж є вільні від терпіння й незмінні через свою силу. Сонце й місяць утворились з таких гладеньких і круглих скупчень атомів і душа також;душа й розум -одне й те саме.Наша здібність бачити залежить од приходу образів / εἴδωλα /.Все відбувається згідно з необхідністю,бо вихревий рух є причина всього,а це й є необхідність.Ціль є добрий настрій / ἡ εὐθυμία /,що ніколи не є насолодою / ἡ ἡδονή /,як дехто помилково думає,але такий стан, в якім душа існує спокійно й рівномірно,і рівновага її не порушується ніяким страхом, ніяким забобоном чи якою иншою завадою.Він називає /цей стан/ добрим / εὔεστώ /,має для нього ще й инші імена.Якости тільки встановлені / νόμῳ /, від природи / φύσει / є тільки атоми й прожнеча. Такі були його теорії.

8.Аристотель. Metaphysica.XIII.4.1078 в.. з фізиків трохи займався означеннями тільки Демокріт,який до певної міри означив тепле й холодне.

9. ibidem .IУ.5.1009 в...гадка,що зявище є правдива /дійсність/ ,впали деяким фільософам на думку на основі змислів.Бо про правду не можна,мовляв, судити на підставі більшої чи меншої кількости голосів,бо одне й те саме одному здається солодким,иншому - гірким; коли б усі люде були хворі чи душевно-ненормальні,а навпаки двоє чи троє здорові й розумні,то би хворими і божевільними здавались би останні,а не перші.Далі,-багатьом иншим істотам,що мають змисли,теж саме видається цілком иншим,а ніж нам,та й окремий /індивідуум/ не отримує постійно від речі те саме змислове приймання.Отже не можна знати,що в тім є правдивого і злудного; бо одне, мовляв, є не більш правдиве од другого,але основа - однакова.Тому то й каже Демокрит,що або не має правди,або вона є нам невідома.Взагалі вони, оскільки вони утотожнювали розумове пізнання зі змисловим приманням,а приймання вважали зміною, повинні були з конечністю прийти до твердження, що правда є те,що зявляється у прийманні,- цим шляхом і прийшли до таких поглядів Емпедокл,Демокрит і в суті речі і усі инші....-

IO. ibidem .IУ.5.1009 а.За Демокритом..в кожній частині знаходяться однаково повне й порожне;одно з них є буття,друге - небуття.....

II._____. Pirroniae Institutiones . I.

214. Демокрит каже,що в дійсности існують тільки атоми й порожнеча. " В дійсности " він вживає,як "справді".... атоми й порожнеча, отже , існують справді.....

12.Аристотель: Metaphysica.I.4.985 в.Левкіп і його учень Демокрит вважають за елементи повне й порожне,при чому вони мають на увазі буття й небуття,розуміючи під повним і твердим-буття,під порожнім і рідким - небуття.Тому вони вважають,що буття існує не більше,ніж небуття,як і порожне - не менше,ніж тілесне.Це - для них-причини всього,як /його/матерія.І як ті,хто вважає єдиною субстанцію,що лежить в основі /ἡ δια-κεκριμένη οὐσία /,а все инше породжують з її якостей,вважаючи густе й рідке основою змін якости, так само й вони /Левкіп та Демокрит / кажуть, що ріжниці /в субстанції/ є причина инших.Ріжниці ж можуть бути такі: ріжниця форми,ріжниця порядку, ріжниця положення.Бо /частинц/ буття,ковляв, одріжняються чи то рисами,чи дотиком,чи поворотом, а з них: в рисах - форма,в дотику - порядок, в повороті - положення.Так, А та Н одріжняться формою,АН та НА - порядком,Н та Ⅎ положенням...

13. ibidem .VIII.2.1042 в.Демокрит гадає,здається,що є три /роди/ ріжниці.Бо на його думку,хоч тіло,що лежить в основі,і є матеріяльно тех саме,але воно одріжняється чи рисами,себто,виглядом;формою;чи поворотом,себто, положенням;чи дотиком,себто,порядком.-

I . ibidem . .VII.13.1039 a. Коли субстанція / ἡ οὐσία / єдина,то вона не може складатися з инших іманентних субстанцій.В цім розумінню Демокрит має рацію,коли каже,що не можливо,щоб із двох стало одне чи з одного - два. Він сам робить субстанціями неділимі /тіла/.

15.Аристотель.De part. animalium.I.1.642 a.коли б кожна тварина й кожна її частина тільки з фарби та форми,то мав би рацію Демокрит,або він, здається так і розуміє /свої слова/,коли каже,що кожному ясно,як людина утворена за своїм образом / ἡ μορφή /,що її можна одріжнити формою /σχήμα/ та фарбою;також і мертвий має ту ж назверхню форму / τοῦ σχήματος μορφή /,але не є вже людиною..

16.Лукрецій: De rerum natura. V.622 - 636.

Демокрита,святого чоловіка така була думка: чим ближче до зонді зорі.тим менше вони спроможні ні нестись з небесним вихорем,

скорість якого зменьшується до низу,
також як і його сила,
Отже, сонце завше повинно відставати
від инших світил, нижче від яких воно знаходиться,
і нижче, ніж місяць; а той біжить
нижче від неба, ухиляючись від нього до землі,
і тому не може йти рівнобіжно зі зорями.
Чим слабше вихор, знизу коло сонця,
тим і збільшою силою він несе зорі
згори в їх коловороті.
Тому нам здається, що місяць повертається
до зір, тоді як /в дійсности/ вони вертаються до нього.

17. Аристотель: De anima. I.2.403 в. одушевлене одріжняється від бездушного найбільше здібністю до руху / κίνησις / та змислового приняття / αἴσθησις /. Приблизно ті ж ознаки душі одержали ми від попередників; бо одні кажуть, що душа переважно й у першу чергу є причина руху. А гадаючи, що те, що не рухається, не може рухати иншого, вони припустили, що те, що рухається, має душу. Тому то й каже Демокрит, що душа є вогонь та тепло; бо в нечисленій кількости ріжних форм атомів круглі зве він вогнем та душею. Бо й соняшні порошинки в повітрі, що їх видко у промині, що падає в вікно, він називає сімям усього, елементами / στοιχεῖα / цілої природи. Також і Левкіп. Круглі атоми вони тому звуть душею, бо /атоми/ подібної форми найлегше можуть проходити всюди й мають здатність оживляти все инше, будучи самі в русі, Бо вони ж визнають, що душа є те, що дає рух живим істотам. Тому й дихання є умова життя. Бо в той час, як зокільне /повітря/ зтискує тіла й /тим/ виганяє з них ті форми /атомів/, які дають тваринам рух, бо самі ніколи не знаходяться в спокої, - /в той самий час/ їм приходить допомога через дихання, /з яким/ усе приходять зокола нові такі форми. Бо ні, мовляв, не дають вийти тим /атомам/, що є вже в тварині і яких вимітовхують ті що приходять ізнакола, і здавлені тиском. І життя продовжується так довго, як довго вони мають змогу перешкоджати приходу зокільних атомів.

18. ibidem. I.2.404 а. Демокрит утотожнює душу / ψυχή / й дух / νοῦς /, бо зявище є правда... Отже він вважає дух не здібністю до

пізнання правди, але каже, що душа й дух є одне й те саме.....405 а. Душа й дух є єдине; це єдине є первісне й неділиме тіло і є рухомим з причини дрібности частинї форм; з фігур в і н називав круглу, як найлегше рухому; так утворений дух та вогонь.

19. ibidem .I.3.406.в. Дехто каже, -що душа рухає тілом, ув якім знаходиться; Демокрит каже так подібно до коміка Філіпа. Той оповідає, що Дедал зробив саморухливу деревляну Афродиту, наливши в неї розтоплене срібло. Подібне ж каже Демокрит, рухливі й неділимі кулькі, що з природи не можуть зупинитися, тягнуть із собою й рухають усяке тіло. -Ми можемо запитати чи вони також спричиняються і до спокою. Як вони до цього спричиняються, важко чи неможливо сказати.. Взагалі здається, що душа рухає твариною не цим шляхом, але чер ез намір і думання.

20. Арістотель. De sensu. 4.442 а.. біле й чорне, каже він, є одне гладке, друге гладеньке; до фігур /атомів/ зводить він смак. Між тим або ніодин із змислів або найбільше зір є здібний приймати загальне. А нусів би як найбільше смак приймати загальне та найгостріше судити про фігури /атомів/, коли до /здібностей/ найгострішого змислу належить: одріжняти роди дрібніщих часток.

21. Аристотель. De anima. II.7.419 а. Отже неправдива гадка Демокрита, коли він каже, що як би оточення було порожне, то ми бачили б точно, навіть комашку на небі. Але це неможливо тому, що .....приймаючого подразнює не сама фарба, яку він бачить,....але оточення, яке тому є конечне. Тому, коли б повстала порожнеча, ми не тільки не бачили б точно, а й взагалі не бачили б...

22. Цицерон : De divinatione. I.38.80. Демокрит нерує, що пост може бути без певного божевілля, що каже також і Платон... II.46.194; Горацій: De arte poetica. 295.

3. Фрагменти послідовників Демокрита і свідоцтва про них.

α. Метродор Хіоський - фрагменти.-

1. Ніхто з нас не знає нічого, навіть того, чи ми щось знаємо чи ні /або чи щось існує чи нічого не має/.

2. Усе є тим, що хтось тільки може подумати /про нього/.

свідоцтва:

1.Теофраст.. Physicorum opiniones /fr8/.....1 Метродор Хіоський приймав за основи майже тех саме,що й Демокрит - вважаючи першими причинами повне й порожнє,які є буття й небуття....

2.Діоген Лаерцій.IX.58... Метродор Хіоський казав,що він не знає навіть,що він нічого не знає.. .він слухав Хіосця Неса,а за иншими свідоцтвами і Демокрита.

. β.Навзифан - Фрагменти:1/4/.Здається, що буття нічим не більше,ніж небуття....

1.Діоген Лаерцій I.15. Слідує.....за Демокритом ціла низка,між ними зокрема Навзифан та Навкід,від яких виходив Епікур...

2.Цицерон. De natura deorum.I.26.73. Навзифан Демокритовець ...

γ.Діотим - свідоцтва-

1.Секст Емпірик. Adversus mathematicos. VII. 140.Діотим каже згідно з ним /Демокритом/,що є три критерія..... / в дальшому викладі наближення до свідоцтв Аристотеля, - див. вище 2,

δ.Біон із Абдери - свідоцтва-

1.Діоген Лаерцій.IУ.58. Було десять Біонів...четвертий: демокритовець та математик, що писав аттичним та йонійським діялектом.Це він уперше твердив,що в країни,де ніч і день продовжуються по 6 місяців...

ε.Анаксарх - фрагменти-

1.Багато знати дуже корисно,але й дуже шкідливо для того,хто це знання має.Воно корисно для моткої людини,але шкодить тому,хто легковажно все висловлює перед всякими людьми.Треба знати межі відповідного часу / καιρός /,це - покажчик мудрости.Ті ж хто в невідповідний час заспівають свої словеса,хоч би їх і розуміли,накликають на себе закид у глупстві,бо вони не зуміли звязати мудрости з розумністю....

-свідоцтва-

1.Діоген Лаерцій.IX.58.Анаксарх з Абдери був учнем Діогена зі Смірни,а цей знов -учнем Метродора Хіоського.... /Він/ стояв у звязку з Олександром /Македонським/,час його розквіту припадає на 110. олімпіяду....

2. ibidem .IX.60.Він був за свій непохитний спокій духа званий "блаженим" /Εὐδαιμονικός/.....

3. Плутарх. Alexander 28.52.54... /легендарні звістки/

XIУ. Софісти.

1.Фрагменти.

А.Протагор із Абдери.

1.Людина є мірою всіх річей,існуючих, оскільки вони існують,неіснуючих,оскільки вони не існують.

2./А4/.Про кожну річ є два протилежних вислови....

3./7/.Лінії,що змислово приймаються не є такі самі,як ті,про які говорить геометр. Ніщо з того,що змислово приймається,не є так просте чи кругле.Бо й коло дотикається лінійки не в одній тільки точці.

4.Про богів я не знаю,ні того,що вони є,ні того,що немає ніяких.Бо багато труднощів стоїть на перешкоді нашому пізнанню: неясность справи й короткість людського життя....

5./3/.Навчання потребує природної здібности та вправи.Треба навчання починати з юнацтва.

6./10/.Немає не вміння /τέχνη / без студії,ні студій без уміння.

7./11/.Наука не приймається в душі, як що не піде до дальної глибини.

8./12/.Труд,і праця,й навчання,й виховання,й мудрість є почесний вінок,що зплетається з квітів красномовного язика й покладається на голову тих,що його люблять.Хоч язик і є важкий,але його квіти числені й завше нові,а слухачі,й ухвальники,й учителі радіють і учні роблять поступ,а дурні злобляться - чи може й не злобляться,бо не досить розуміють... /фрагмент заховався в сирійськім перекладі й його не можна приписати Протагорові з повною певністю/.

9.Коли в Перикла обидва його прекрасні молоді сини вмерли протягом одного тижня,він переніс це без скутку.Він утримав добрий настрій, що дуже сприяв його станові безжурности і його повазі в нас.Бо хто бачив,як він міцний серцем, переносив,повинен був би в свідомости власної безпорадности в такім положенні прийти до переконання,що Перикл є великодушна,мужна й вища/людина/.

В. Ґоргій з Леонтин.

1./3,в скороченні/.Ніщо не існує;а коли щось існує,то воно неприступне для /пізнання /

* Бібліотека

людей;коли б воно й було приступним,то його не можна було б довести до відома когось иншого чи зясувати.

Бо колись щось існує,то воно є чи буття, чи небуття,чи обидва заразом.Але небуття не існує Бо коли б небуття існувало,воно б заразом було й не було.Але цілком неможливо,щоб щось рівночасно було й не було.Отже небуття не існує.

Але також і буття не існує.Бо коли воно існує, воно є чи вічне,чи повстале,чи обидва заразом.Але ні одне з цих припущень не правильне,а тому воно /буття/ не існує.

Бо коли буття є вічне,то воно не має початку.А все,що є,має початок;вічне ,навпаки, що не повстало,не має ніякого.Але те,що не має початку,є безмежне;коли ж воно є безмежне,то воно є ніде.Бо коли щось є десь,воно повинно мати щось по-за собою,в чому воно знаходиться. Отже буття не було б безмежним ,бо воно було б оточене чимось иншим.Бо оточення є більше за те, що воно оточує.Але немає нічого,що було б більше за безмежне.Отже безмежне є ніде.Коли через це буття є вічне,воно є безмежне;коли воно є безмежне, -воно є ніде,і коли воно є ніде,воно не існує.

Буття не може однак і повстати.Бо як що воно повстало,воно повстало чи то з буття,чи то з небуття.Але воно не повстало ні з буття: бо коли воно є буття,воно не повстало,але вже є; ні з небуття: бо небуття не може нічого породити, бо здібність до породження повинна конче бути причетною до якогось буття.Отже буття також і не повстало.

Але також не може воно бути рівночасно обидвома: вічним і повсталим.Бо ці взаїмно знищуються;і коли буття є вічне,воно не повстало-воно не є вічне.

Коли отже буття не є ні вічним,ні повсталим,ні обома рівночасно,воно не існує взагалі.

Але також,коли щось існує,воно є непристуване для пізнання та розуміння людьми.Бо коли те, що мислиться,не існує,то не є буття те,що мислить - ся.Але те,що мислиться ,не існує.Бо коли те, що мислиться,існує,- тоді існує все,що мислиться, яке б і щоб тільки не мислилося.Але це протирічить досвідові.Бо коли хтось мислить собі людину,що літає,чи віз,що їде морем,тоді ще людина не літає та не їде морем віз.Отже не існує /ще/ те,що мислиться.

Далі,коли те,що мислиться,існує, то небуття не мислиться.Бо протилежности відповідає

протилежність: а небуття є протилежність до буття. Отже, коли буттю відповідає - бути помисленим, то небуттю відповідає - не бути помисленим. Але це безглуздя: бо мислиться я і скила, й хімера, і багато иншого, що не існує.

Але, як те, що бачимо - тому зветься видким, що його бачимо, і те, що чуємо - тому зветься чутним, що його чуємо і ми не неґуємо видкого тому, що його не чуємо, ні чутного не одкидаємо тому, що його не бачимо /бо кожне приймання одержуємо від відповідного йому змислу, а не від иншого/, так і обєкт мисління існує, коли ми його й не бачимо очима чи не чуємо вухами, бо він схоплюється відповідним орґаном. Коли хтось мислить вози, що їдуть морем, то він повинен вважати, що є вози, що їдуть морем, навіть, коли він їх не бачить. Але це є безглуздя. Отже буття не мислиться і не схоплюється.

Але коли б буття і схоплювалось, то все ж не можна б було довести пізнання до відома когонебудь. Бо коли зовнішне /для нас/ буття є видке й чутне й загально приступне для приняття, і з нього видке схоплює зір, чутне - слух, а не навпаки, як тоді воно може бути доведено до відома иншим шляхом. Шлях доведення до відома є слово / /λόγος/. Але воно не є те, що є субстанцією і буттям / τὰ ὑποκείμενα καὶ ὄντα /. Отже ми доводимо людям до відома не буття, а слово, яке є щось инше, ніж субстанція. І як видке не можна зробити чутним, або навпаки, так є і зі словом, бо буття є поза ним. Коли ж слово не є буття, як його можна довести до відома когось иншого.

2./26/. Буття є невидке, чому не щастить зявлятись; зявище / τὸ δοκεῖν / - несильне, чому не щастить бути.

3./4/. Фарба є витікання з тіл, що відповідає зорові й здібне до приймання.

4./19/. Чеснота чоловіка є здібність до політичної діяльности, при чому він силкується робити добро друзям, пошкодити ворогам і оберегтись від усякої напасти. Також і чесноту жінки не важко означити: це - добре вести домашнє господарство, берегти масток і коритися чоловікові. Знов инше є чеснота дитини, дівчини та хлопця, і знов /инша/ старого чоловіка, вільного або раба. Та є й багато инших всіляких родів чесноти, так що досить матеріялу для розмов про те, що таке чеснота. Бо кожний із нас має у своїй справі і у своєму віку для кожного діла свою чесноту, а на

мою думку, - і свій порок.

5./21/.Хоча приятель і буде вимагати від своїх приятелів тільки того,щоб він йому допомагав у справедливому,але само з себе прийде до того,що він буде допомагати і в несправедливому.

6./23/.Трагедія дає ілюзію /дійсних / подій і пристрастей.Поет,що її викликає /глядач/,що їй підпадає - мудріщий од того,хто їй не підпадає.

7./28/.Вища краса скритого виявляється тоді,коли мудрий маляр не може її змалювати своїми випробованими фарбами.Бо її велика праця і її велике зусилля дає дивне свідоцтво тому,як чарівне воно у своїй таємничости.І коли досягнені окремі ступні її праці.вони дають своїм мовчанням йому побідний вінець.Те ж,що не схоплює ніяка рука й не бачить ніяке око,як може язик це висловити чи - почути вухо слухача./з сирійського тексту;належність Горгію не є цілком певна/.

8./12/.Треба серьозність суперечників знищувати сміхом,їхній сміх - серьозністю.

9./11 . у скороченні/.Із "Прославлення Елени".-Елена робила те,що вона робила або з волі випадку,рішення богів і примусу долі,або ж її або побіждали словами та любовю.В першім випадку закид падає на винне божество.Бо це намірові божества не може перешкодити людська обережність. Це закон природи,що сильніщому не може перешкодити слабший,а що слабший кориться сильніщому й дозволяє йому керувати собою,так що сильніщий йде наперед,а слабший за ним мусить слідувати. Божество це сильніще від людини,завдяки своїй силі,мудрости й иншим якостям.Отже,коли винні випадок та божество,то Елену треба звільнити від її злої слави....-

---Якщо це мова впевнила Елену й побідила її душу,то із цього пункту погляду не важко її оборонити й од вини звільнити.А саме так: мова є могутня володарка,що досягає найменшими й малопомітними засобами найдивніщих результатів; бо вона може розвіяти страх, заклясти страждання,викликати радість,пробудити співчуття ---- і вважаю і зву всю поезію,обробленою мовою.Хто її чує,того охоплює жахливий страх,жалібна туга, болюча журба,а щастя й нещастя чужих людей і обставин уносить у душу при допомозі мови нове х/ ліпше того,що її не викликає.

почуття.----------

--А тому,що сила переконання,що живе в мові,формує з своєї волі душу,треба зрозуміти вперше мову астрономів,що знищуючи одну віру й насаджуючи на її місце иншу,виводять перед очима віри неймовірне й невідоме; /треба зрозуміти/ також і звичайну мову судових процесів,бо одна мистецька промова,коли й не відповідає дійсности, тішить і зворушує багатьох,у третє /треба зрозуміти/ дискусії філософів,що виявляють скорість духа,легко перекручуючи в иншім напрямі доказ своєї віри.Впливи мови відносяться до настрою душі так,як акція отрути до природи тіла.Бо як кожна отрута виганяє з тіла якісь соки,і одне приносить кінець хоробі,друга - життю,так і мова у слухачів викликає то жаль,то радість,то страх,то довірря,а иноді отруює й зачаровує душу,спокушуючи її до злого.-----

IO./11 а. у скороченні/"Із Апольогії Паламеда" ---- Я можу сказати -,і говорячи це, я не брешу і мене не спростувати -:що я не тільки не створив ніякого злочину,але є великий доброчинець для вас і еленів та й усіх людей,що тепер живуть і поколінь майбутніх.Бо хто ще дав людям допомогу в їх безпорадніім стані,хто вивів їх при допомозі винаходів із безкультурного стану до культури.Чи це не я,що вигадав війну - могутній засіб до збільшення міці;писані закони - захист права;абетку - піддержку памяти; міру й вагу-зручні мірники торговельного обороту;щот - охорону грошей;вогняні сигнали - найліпшого й найбистрішого вістника;гру на дошці - веселе заняття на дозвіллі? Чому я вам про це нагадую?Щоб вам показати,що я направив свій дух на такі завдання, щоб вам довести,що я не здібний до поганих та зліх вчинків.Бо хто стремить до таких завдань,той не може стремити до чогось подібного.------

С.Продик з Кеосу.

1./6/.Софіст є напів філософ і політик.

2./5/.Сонце й місяць,ріки й джерела,коротко - все,що пожиточне в нашому житті,у старовину вважали богами з-за тієї користи,що від них йде : так у єгиптян - Нил,томуж бачили у хлібі Деметру, в вині - Діоніса,в воді - Посейдона,в вогні - Гефеста і так далі, - в усьому придатному - божество. 3./7/.Подвійне бажання - пристрасть, по-

двійна пристрасть - несамовитість.

4./8/. Багацтво ж для добрих і порядних людей і для тих, хто вміє його розумно вживати - добро, для злих і нерозумних - зло. І таксамо є з усіма іншими річами: вони є для людей те що люде з них в силу свого характеру роблять.

5./2/. Коли Геракл переходив із дитинства в юнацький вік, коли вже люде самостійно рішають і пізнають, чи мають вони в житті ступити на шлях чесноти чи порока, він усамотився, сів і мав сумнів на який шлях йому ступити. Тоді йому привиділось, що до нього підходять дві жінки, одна приємна на вроду з шляхотним виглядом, чистим кольором обличчя, чистим зором і скромною постатю в білім одязі, друга - з роскішними й ніжними формами, підмальована, щоб колір її обличчя здавався рожевійшим і біліщим, ніж то було в дійсности, з неприродно струнконою поставою, з широко відкритими очима і в одязі, скрізь який скільки можна просвічували б її молоді принади, вона все оглядала себе, оглядалась навколо, чи не дивиться хто на неї, і ввесь час дивилась на свою тінь. Коли вони підійшли ближче до Геракла, перша спинила свої кроки, друга ж випередила її, підбігла до Геракла і сказала: "Я бачу, Геракле, що ти не знаєш, на який шлях в життя тобі ступити. Коли ти вибереш мою дружбу й підеш за мною, я поведу тебе найспокійнішим і найприємнішим шляхом, всяку насолоду ти спробуєш, а життєві неприємности тебе не доторкнуться. Бо поперше - ти не будеш думати про боротьбу і працю, але завше будеш дивитися тільки, щоб страви і напої були тобі до смаку; як готувати насолоду для очей та ушей, кохатися в ароматах, або розкішнім почуванні; як навязувати любовні відносини, що дадуть тобі найбільше насолоди, як найліпше спати і як найліпше отримати всі ці утіхи. Коли ж ти коли небудь будеш у скрутному стані, тобі буде бракувати засобів, щоб здобути собі щось подібного, то не лякайся, що я примушу тебе шукати їх шляхом тілесної чи духовної праці і труду; ні! ти будеш отримувати плоди праці інших людей, при чому ти тільки не повинен вдержуватись нічого, що дає прибуток. Бо я забезпечую моїм послідовникам змогу, з усього витягати користь"..

На це відповів Геракл: " Як їмя твоє, жінко ". Та мовила: "Мої друзі звуть мене щастям; а хто мене ненавидить, ті звуть мене завжди поро-

ком".

В цей мент підійшла друга жінка й мовила: "І я прихожу до тебе,Геракле;я знаю твоїх батьків і бачила твої природні здібности під-час твого виховання;тому я й маю надію,що коли ти ступиш на шлях,що веде до мене,ти станеш добрим працьовни - ком у прекрасних і високих завданнях,а я придбаю ще більшу славу й пошану за мої добрі успіхи. Я не хочу обманювати тебе обіцянками насолоди,але хочу розповісти тобі про світ,такий як його в дійсности утворили боги.З того,що дійсно є добре і шляхотне,боги нічого не дають людям без праці й зусилля.Коли бажаєш,щоб боги були милостиві до тебе,то мусиш їх шанувати;хочеш,щоб тебе любили друзі,мусиш їм служити; стремиш до слави в державі,мусиш бути державі корисним;хотів би,щоб уся Елада тебе славила,спробуй заслужитися перед неб. Хочеш,щоб земля приносила багаті плоди,мусиш її обробити;бажаєш збагатіти на скотарстві,мусиш займатися скотарством.Коли хочеш стати великим вояком і могти освободити своїх друзів і покорити своїх ворогів,то мусиш од спеціялистів вивчити військову науку й вправлятися в її прикладеннi. Хочеш досягнути тілесної сили і спритности,мусиш привчити своє тіло підлягати волі й гартувати його у труді й поті".

Тоді слово забрала перша й мовила:" бачиш,Геракле,який важкий та довгий є шлях до доброго життя,яким хоче тебе вести оця жінка. зручний і короткий є,навпаки,шлях,яким я хочу вести тебе до щастя". Тоді мовила чеснота: "Ти,негідниця,відкіля маєш ти якесь добро,та як ти знаєш, що таке приємність,без того,щоб потрудитись. Ти навіть не чекаєш,поки пробуджується стремління до насолоди,але вже наперед насичуєшся всім ти іси раніше,ніж маєш голод,пєш раніше,ніж маєш спрагу. Щоб тобі їжа була смачніша,ти готуєш ласий обід,а щоб подобалось питво,замовляєш коштовні вина й розшукуєш у літі льоду.Щоб добре спати ти робиш собі мягкі подушки й ліжка й навіть колиски,бо ти хочеш спати не від стомлення,а з нудьги.Любовну насолоду ти вимушуєш до того як є потреба в їй усякими штучними засобами й послуговуєшся чоловіками,як жінками.Так ти виховуєш своїх друзів - у ночі псуєш їх,а в день примушуєш їх проспати найліпший час.Ти безсмертна,але викинена з кола богів і в зневазі в добрих людей.Того,що найбільш приємно уху-похвали,ти ніколи не чуєш,і найбільш

гарного для ока ти ніколи не бачила, бо не бачила ніколи заподіяного тобою доброго діла. Хто вірить твоїм словам, хто виконує твої прохання? Яка порядна людина хотіла б бути у твоїм суспільстві: з людьми, які в молодому віці тілесно нездібні, а в старшому - духовно слабі, що в молодих літах вели без праці блискуче життя, а старші з зусиллям доживають, стидаючись своїх старих учинків і виснажуючись од своєї сучасної діяльности, бо в молодости вони поспішали від однієї насолоди до другої і одкладали важкі завдання на старі роки? Я ж - в суспільстві богів і добрих людей. Ні на небі ні на землі без мене не буде доброго вчинку. Мене, як найвище шанують боги й люде, в яких треба бути вшанованою. Для мисців - я люблена допомагачка, для панів - вірний сторож дому, для слуг - добра помішниця, справна співробітниця у справах миру, в військових завданнях - певна товаришка і в дружбі найліпша приятелька. Моїм друзям подобається і страва і питво і вони мають од них задоволення: бо чекають, поки прийде апетит. Вони мають ліпший сон, ніж гулящі і вони не сердяться, коли повинні вставати і не занедбують своїх обовязків. Молоді люде радіють ухвалі старших, а старші горді пошаною молоді; з задоволенням споминають вони свої старі діла й охоче працюють над завданнями часу. Через мене вони в милости в богів, люблені друзями, в пошані в батьківщині. А прийде з призначення долі кінець, вони покояться не забуті і не без шани, але спомин про них вічно свіжий і вони живуть і далі в пісні. Коли ти так пробешся крізь життя, Геракле, сине шляхотних батьків, тоді тобі буде уділено блаженне щастя"..

6./9. в уривках/. Чи є якийсь вік життя, що є вільний од жалоби? Чи ж не плаче мале дитя зараз по народженні і так починає життя стражданням? Воно не спасеться ні від якої скорботи: то воно страждає від якої-небудь недостачи, то від спеки й холоду, то його щось мучить і воно не може висловити, що саме, а тільки плакати, бо не має иншої змоги висловити своє невдоволення. Коли хлопчик уже досягнув 7 літ і вже це усе перетерпів тоді зявляються виховники, вчителі письма й гімнастики і тримають його під своїм примусом. Стає він ще більшим - прибавляються ще вчителі літератури, математики й військової науки, - стільки могутніх панів! Коли його занесено в список сфе-

бів.то хоча догляд і дисципліна зменшуються, але він повинен дожити до гімназії,підлягати гімназіарх і його вимогі і дозволяти над собою безліч осоружного Так знак ввесь час є під муштрувальниками і урядовцями ареоп.гу,що доглядають за молоддю. Коли його звільнено в ід цього пог тають інші турботи и питання,на який шлях життя ступити. В порівнянні з пізніщими труднощами ці зявляються дитячими і страхополохливими для дітей,якими вони й в дійсності:далі починаються походи,поранення й довгі битви.А тоді непримітно підповзає старість,в якій зведено все,що є в нашій природі важкого й безпорадного.І коли не виплатити боргу своїм життям то природа,як лихварка відбірає в застав у одного світло денне,у другого - слух,часто-густо обидва.Коли й це витримаєш,вона робить каліком, хорим чи паралізує Більшість слабіє у старості й духовно,і так старий стає удруге дитиною.-Тому й боги,що знають людську істоту,звільняють своїх улюбленців раніше від життя.------А чи ві людина, що не може нічого закинути професії чи праці,яку вона обрала,чи не має чого жалітись на своє положення?-------

D. Гіпій з Елеї.

1./6/.З цього одне стоїть може в Орфея- в Мувея,коротко - це тут,те - там,одне в Гезіода , инше - в Гомера ,инше - в инших поетів,те - в елінських, це - в варварських творах.Я ж зі рав із усього найважніще та споріднене і зроблю із цього новий та многообразний твір.

2./16/.Є два роди лс.риязности: виправдана, коли ганблять шанувати злих людей; і невиправдана,- коли це роблять щодо справедливих людей;До того неприязні люде удвоє гірші в цім відношенні від инших людей: бо вони незадоволені ільки власними невдачами,як усі,а й чужим щастям.-

3./17/ Наклеп є дуже злий /вчинок/,бо за нього закон не знає ніякої кари,як за крадіжку;між тим обмовця краде найцінніше майно: любов.Тому й насильство,що є напевно злочин,є,власне,ліпше,ніж наклеп.бо воно не ховається в пітьмі.

E. Антифон - Софіст.

1.Для розума все є єдине - як що це пізнав,то побачиш також в видимого оком,аж до меж зорь,ніщо з приступного розуму,аж до меж пізнання,

не є щось відокремлене.

2 /9/. Час є думка / ἡ νόημα / та маштаб.

3 /10/.Бог не потребує й не приймає ні від кого нічого,а є безмежний та без потреб.

4 /15/.Коли закопати ліжко, і життя пробудило б у дереві життя,то з нього не повстало б ліжко,а тільки дерево.

5 /48/.Людина твердить,що вона є найбожественіша з усіх живих істот.

6 /51/.Про всяке людське життя,навіть коли воно було дивне й щасливе,можна легко довести,що в ньому не було нічого надмірного,нічого великого й високого,але що все в ньому було мале,слабе,коротке і сполучено з великими стражданнями.

7 /52/. Не можна повторити життя,як тяг на дощі

8 /53а/.Є люде,що не живуть своїм теперішнім життям,але працюють з великим запалом - ніби мають ще життя друге життя,а не теперішнє;між тим проходить час,що їм ще залишався...

9/59/. Самоопанування не в тім,щоб ніколи не бажати чогось злого й ніколи до нього не мати відношення; бо в такім випадку не було б можливости побороти себе самого й виправдати свою /моральність/.

10/60/ Найважливіше у світі на мою думку,-виховання / παίδευσις /; бо коли діло добре почати,то воно треба думати,добре закінчиться. Яке сім"я,що посіяв в землю,такі й жнива,що на них можна сподіватися.Коли сіємо в молоду душу освіту,то вона росте й цвіте протягом цілого життя, і ні дощ,ні посуха не можуть її знищити.

11/61/.Нічого у світі немає гіршого над нестриманість.Виходячи з цієї гадки,люде колись насамперед привчали своїх дітей до слухняности й підлягання наказам,щоб вони,коли стануть дорослими не повинні були до сього зразу цілком змінюватись.

12. / Оксиринхські папіруси XI, № 1364 Diels. 4 вид., II, XXXI-XXXV/ справедливість у тім,щоб не порушувати законів держави,якої є громадянином. Найліпше поставиться людина до справедливости,коли вона буде у присутности свідків дотримуватись закону,без них /законів/ природи. Бо вимоги законів є самовільні,-природи - необхідні. Бо вимоги законів є умовні, не природні,/вимоги/природи повстали природно,не умовно. Отже порушивши закон потайки від тих,хто зробив умову,залишається без ганьби й кари, в иншім випадку - ні.Коли ж порушити над міру закони,що зросли від природи, то зло не буде менше,коли навіть /порушення/ ніхто не помічає і - не більше,коли його бачить увесь світ

Бо зло вирастає/ в цім випадку/ не з гадки, а з дійсности. Дослідження цього потрібно тому, що більшість справедливого на підставі закону стоїть у протиріччі до природи. Бо закон визначає, що можуть бачити очі й що ні, що можуть слухати уха й що - ні, що може вимовити язик й що-ні, що можуть робити руки й що ні, куди можуть йти ноги й куди - ні, чого може забажати воля і чого - ні. І те, від чого закон одтягає людину не більш дружні природі чи споріднені з нею, чим те, до чого вони /людину/ направляють. А життя і смерть є природні, а саме життя - від того, що корисне, а смерть - від того, що шкідливе. Корисне ж те що на таке означив закон, є пута природи, природнє це - свобода. В дійсности природі не сприятливіше те, що приносить страждання, ніж те, що приносить задоволення. Отже - що неприємне є несприятливіше ніж те, що дає насолоду. Бо справді сприятливе не повин но шкодити, лише бути корисним. Отже те, що сприяє природі /дає насолоду/----------/є згідно з законом справедливий/, хто стає до оборони, коли йому пошкодили, а не сам починає /ворожу/ акцію, і той, хто робить батькам добро, навіть коли вони гніваються на нього, і хто дає змогу почати проти себе / судову/ справу, а сам цього не робить. Багато з наведених учинків, як знайдемо, в протиріччі до природи. Бо при таких принципах маємо більше страждання, а можнаб мати менше і меньше насолоди, коли можнаб мати більше, і переносимо зло, коли можна б не переносити. Підлеглість законові не булаб невигідна, колиб ті, хто додержується цих принципів були підтримувані з боку а ті, хто їх не додержується, а з ними бореться, зустрічалиб перешкоду. Але ясно, що збудована на законі справедливість не вистарчає, щоб допомогти тим, хто додержується її принципів. Бо вона спершу дозволяє тому, хто терпить несправедливість, її терпіти а тому хто її вчиняє,- її вчиняти, і не втуляє ні того, хто терпить, терпіти, ні того хто вчиняє, вчиняти Колиж справа пізніще доходить до суду, то той, хто потерпів несправедливість, не має ніякої переваги перед тим, хто її вчинив. Бо перший буде бажати переконати суддів, що він потерпів несправедливість і так досягти можливости стати зі своєю скаргою перед судом. Але ця можливість є і з того, хто вчинив несправедливість, коли він допомагає собі одкидаючи /обвинувачених/---------- ніж сила аргументів обвинителя, щоб охоронити того, хто потерпів несправедливість, як і того, хто її вчинив. Бо ж побіда повстає з промови та.....

13 /Diels, Чвид, II, XXXУ-XXXУI/. --- Ми поважаємо й

почитаємо людей,що походять од шляхотних батьків; тих же хто походить із нешляхотних родин,не поважаємо й не почитаємо. При цьому ми взаємно дивимось одні на одних, як на варварів.Від природи всі в усьому утворені однаково - і варвари й еліни. Це можна бачити з того,що всім людям необхідно від природи. Це всі можуть однаково здобути, і цього не бракує нікому - ні варвару,ні еліну. Бо ми всі вдихаємо повітря скрізь ротом і носом і їмо всі руками. ----------

А. Критій - Тиран.

I /9/. Здебільша люде є добрі від навчання,а не від природи.

2 /22/ Безпечніщий од закону є розум законодавця,його не може знищити ніякий промовець, а закон він своїми словами перевертає і жене його туди й сюди.-----

3 / 40/.Коли ти вправляєшся,щоб поліпшити свій ум - змислові приймання найменше будуть тобі в цім заважати....

4/ 49/. Для людини немає певніщого від того, що вона повинна вмерти,після того як - народилася, і що неможливо,щоб вона пройшла крізь життя не зустрічаючись із нещастям.

5 / 33 /На Кіосі та Тассі пють з великих келехів /по колу в напрямі/ на право, в Атиці -з малих,на право,а Тессалії - з великих як завгодно.В Спарті ж не кожний тільки зі своєї власної чарки і хлопчик доливає,коли хтось випив.

6 / 25 /. В старі часи життя людей було невпорядковане і подібне до життя звірів; сильний панував; добро не знаходило нагороди, злі вчинки - кари. Мені здається,що зпочатку утворили карні закони,щоб над усіма рівно запанувала справедливість і зв"язала гріх. Хто винен,той карався. Коли ж закон став утримувати людей від явного насильства, злочин навчився ховатися. Тоді,на мою думку,якись хитрий,розумний чоловік вигадав для смертних страх перед богами, щоб у злих був якийнебудь страх, щоб були таємні і вчинок,слово й думка. Він почав вчити про богів: /бог/ є істота з вічним життям, розумом бачить і чує,всемудрий,

нам дарував це, божественний єством.
Він слишить кожне слово людське,
і може бачити кожний учинок.
Коли ти тільки хочеш злого в душі,
боги про це дізнаються, бо їх розум все-
присутній.
В таких словах цей чоловік навчив/людей/
найтонкіші із усіх теорій,
що словом обману закриває правду.
А як мешкання богів він назвав місце, що
найбільше повинно лякати людей,
бо відтіля - як він знав - виходить
і страшне і сприятливе для життя:
у горі блискає блискавка й гремить грім,
там - зоряний образ неба,
мистецький витвір майстера - часу,
там мандрує світла груда - сонце
відти лле на землю мокра вогкість.
Такими страхами він налякав людей,
чудово їм указав мешкання бога в тім
місці.
І беззаконність скорилась перед зако-
ном.
Так, гадаю, навчив людей вірі в богів
уперше розумний Чоловік.

Анонімні уривки.

І. / З так званого "Anonymus Famblichi", I /-В чому б не треба було завести себе до вищої досконалости - в мудрости, в хоробрости, в красномовности, в чесноті всій чи якійсь окремій, все може вдатися лише при такім передумові. Поперше-треба мати природжену здібність, - це є щастя, другеж залежить од людини самої: стремити до прекрасного й доброго, бути працьовитим, рано почати вчення й продовжувати його довший час. Як що з цих предумов немає, хоч би одної, то неможливо досягнути вищої досконалости; коли ж усі є, - то усе буде ліпше, чим не займатись.-

2. /Тех. 2 у скороченні/. Треба з дитинства починати ту діяльність, за допомогою якої хочемо здобути слави та виявити свої здібности, і продовжувати її в однім напрямі, не відхиляючись од нього. Бо честь і слава воздаються такій діяльности, що зростає разом із людиною, яка рано її почала, бо їй дарують безсумнівне довірря й на неї не звертається людське незадоволення, яке приводить до того, що люде не оцінюють успіх

почитанням,або визнанням, а то й несправедливо його знищують та відкідають. Бо люде не охоче почитають инших - бо вважають це невигідним для себе -а тільки тоді роблять це,як неможливо инше, й вони змушені до цього,вони зважаються кого б визнати. Тоді вони не сумніваються вже,чи є ця людина дійсно така,як це здається,або чи вона тільки стремить до слова і робить тотой з марноти сутности,щоб обманути людей .....------

3. / Тех . З в скороченні /. Як що хтось стремить до такої цілі й підготував себе до якогось фаху , чи то красномовности,чи то філософії, чи то атлетики,той повинен вживати придбане вміння до добрих і моральних цілей. Коли це він вживатиме їх до несправедливих або не моральних цілей,то це- найгірше , й було б ліпше,як би він не мав /цього уміння/ніж що він його має. І як кожен,хто посідає певну здібність,буде добрим,як що він вживає її для доброї мети,так він буде зовсім злим,як що вживає її для злої /мети/.-------

4. /4 скорочені/. Кожному потрібне самопанування й воно виявляється найбільше у протистоянні силі грошей,що все псує,і в стремлінні до чесноти,не піклуючись про своє життя. Бо в цих двох відношеннях більшість людей не може над собою панувати. І це з такої причини: вони люблять життя,бо в житті -їх існування.Тому вони піклуються про життя і стремлять до нього з любовю до існування і зі звички. Гроші ці вони люблять із причин,що їх лякають. Що за причини.Хороба,старість,шкода - - - - як ось пожежа,смерть рабів і худоби й подібні нещастя , що торкаються почасти тіла і життя,почасти грошей й майна. На випадок усіх цих можливостей і щоб мати гроші,коли їх потрібно кожен стремить до богатства. Є й инші мотиви,що побуджують людей не меньше од згаданих до придбання грошей:честолюбство,конкуренції і стремління до влади; за для них так цінять ся гроші,бо вони дають засоби до досягнення/тих цілей/.--------

5. /6-/. Не треба також занадто багато віддавати стремлінню до влади /πλεονεξία/,щоб не піддержувати погляд,що чесноти це міць, що збудована на стремлінні до влади,слухняність законам є - напроти тому - слабість. Але це найгірший можливий настрій і його наслідки. Є протилежність до добра:зло й шкода.Бо поскільки люди були від природи нездібні жити відокремлено,й, улягаючи нужді,зібрались до купи, при чому винайшли все потрібне для життя

й потрібні приладдя; далі для людей неможливо жити без законів-бо при тому вони терпілиби ще більше , ніж при відокремленному житті-,тому з цієї примусової причини між людьми панує закон і право,й ніколи не буде инакше;бо це встановлено силою природи. Як би що була людина від природи так створена, що її тіло було б забезпечено від поранення й хороби, що була б нечутлива,сверхприродня і кріпка тілом та душою; для такої людини,можна б думати,було би досить правління, засноване на стремлінні до влади: бо така людина не потрібувалаби підлягати законові й нічого не могла б утратити. Але це фальшиве уявління.Бо коли б і була така людина,якої нема, то й вона могла б утримати себе,тільки ставши по боці закона і права,й підтримувала б їх і свої сили вживала б на користь того,що вони підтримують.Инакше вона не моглаб існувати. Бо булоб досить щоб усі люде протистояли на підставі свого законного порядку такій істоті, й вони всі побороли би таку людину, запанували над нею хитрістю або силою. Отже ясно, що й сила,якаб ця сила не була,може втриматися лише при допомозі закона і права /νόμος Καὶ δίκη/.

6 /7/ Законність /εὐνομία/- найліпше в суспільнім і приватнім житті, а беззаконність /ἀνομία/ - - найгірше. Бо з беззаконности одразу ж повстають великі шкоди. Ми розглянемо спочатку єство законности,що є для нас важливіше.

Поперше наслідком законности є кредит /довірря/ що приносить велику користь усім людям і є великим добром. Бо через нього гроші стають спільним майном і тому досить мати й небагато,як воно входить ув оборот, а без/ кредиту/ не досить мати й багато. Далі -на підставі законности регулюються випадкові відношення власности й житєвих умов,-сприятливі та несприятливі: бо заможні користують своїм безпечно, й певно, а незаможні дістають підтримку від заможніх,завдяки зносинам та кредиту. Такий результат законности. Далі законність приводить до того,що люде не втрачають на політику й боротьбу час,що його можуть вжити для власної праці. Бо люде при правнім порядку звільнені від зайвої заботи й можуть присвятити себе приємнішому:бо зайва забота є політичні суперечки,приємніше - власна праця. Цукаючи сну,в якім люде спочивають од своїх негод,вони можуть вставати: вони не потребують лякатись,ні чекати неспокойного дня політичних перемін,але можуть працювати для свого життя без страху і смутку і при тому улегшуються для них труднощі,бо вони можуть певно й безсумнівно надіятись на добре. Усе це є нас-

лідок законности. І війна,що приносить людям найбільше нещастя,що кінчається /для людей/ залежністю й рабством, і /війна/ легше трапляється при беззаконному стані,ніж при правному. І в цьому законність приносить багато вигід,які підтримують життя й полегшують його труднощі.

При беззаконному ж стані постають такі шкоди : по перше люде не мають часу для власної праці ,а мусять займатись найнеприємніщими політичними суперечками замість власної праці;гроші правда при збіруються,бо немає кредиту й обороту,але це не йде на користь суспільству,й тому гроші стають рідкими,навіть як що їх є багато. Далі власність , велика так і дрібна стають у протилежности про між себе:заможні не мають у беззаконному стані ніякої безпечности,але - вічні небезпеки;біднота ж не зменьшується, а зростає,бо бракує кредитуй обороту.З тієї же причини лекше вибухає зовнішна війна,або внутрішня революція,й починається,як що їх ще не було раньше. Повсечасно знаходяться в стані політичних суперечок,завдяки взаїмним інтрігам, з-за яких треба завше стерегтись і проти яких приймати міри. В яві немає приємних забот,а шукаючи сну,не знаходить приємного спокою, а - повний ляку і пробудження приносить людині - жах і страх і нагадує їй її негоди.

Але й найбільше й найгірше зло - тиранія зростає тільки на грунті беззаконного стану. Правда, де які люде,що неправдиво думають,гадають,що причина тиранії - де инде й що люде позбавляються свободи без власної вини,але з насильства тирана Це - помилкове уявлення. Бо дурень той,хто думає,що царство та тиранія виникає з чого иншого, як з беззаконня і стремління до влади. Це трапляється тільки,які усі звернуться до зла.Бо люде не можуть жити без закона і права. Колиж загал звільниться від обох сил - закона і права, то управління й кермування зразу ж переходить, до когось одного. Бо як же уся влада дістанется до рук когось одного,як що не знищено закона який приймає загал . Бо людина,яка хотіла б одкинути право й усунути загальноприйнятий закон , муділа б бути залізною,як що вона хотіла б відняти це в загалу - одна в багатьох. Людина ж з плоті і крови,як усі не моглаб цього зробити.. Тільки коли вона принесе звільнення від протилежних законів,вона може зробитись самовласною.

Тому багато людей цього не помічають.

7 /т.зв. " Dialexis ", І в скороченні./ Добро і зло. Двоєрідні погляди існують у грецьких філософів про добро і зло. Одні кажуть, що добро є щось инше, ніж зло, другі - обидва - теж саме, але для одної людини - добре, для другої - зле, а то й для одної й тієї ж людини то добре, то зле. З останніми згоджуюсь і я й хочу звернути увагу на людське життя, / а саме на / потребу їжи й пиття й сексуальне життя: що зле для хорого, те для здорового, що цього потрібує, - є добре. Невміркований спожиток цих річей має злі наслідки для невміркованих /споживачів/, а для людей, що цим торгують і цим заробляють собі гроші - добрі. Хороба є зло для хорого, але добро для лікаря. Смерть є зло для того що вмирає, а для того що робить домовини та могильника - добро. Коли земля дає рясні плоди - це добре для селянина, але не для крамаря. Що кораблі старіють та гинуть є зло для моряків, але добро для тих що будують кораблі. Що ржа поїдає залізо що воно тупіє й псується є для всіх зле, для коваля - добре. Що горщики бються є для инших зле для горшечника - добре. Що черевики знощуються та деруться є для инших зле, для шевця добре. В співочих і музичних конкурсах і на війні, та наприклад у турнірах перемога є для переможця - добро, для побитого - зло. І це ж дійсно для борців і кулачних бойців і для инших, і в музичних конкурсах, побіда в грі на лірі є для побідника добро, для побитого - зло. І на війні - я хочу привести приклад із недавної історії - побіда лакедемонців над атенянами та їх союзниками, - добро для Лакедемонців, але для Атенян і союзників - зло ; і побіда греків над персами, добро для греків, для варварів - зло.

-Але мені здається, що коли хто твердить таке, не може відповісти коли його запитати: "Скажи, чи зробили тобі твої батьки щось доброго ." "Так, багато і значного." "Тоді ти винен їм багато і значне - зло, як що добро і зло одне і теж саме." "Зробив ти твоїм родичам уже щось добре ." "Так, - часто й багато!" " тоді ти зробив твоїм родичам багато злого!" --------- Я не хочу, з"ясовувати, що таке добре, але тільки-показатися що добре і зле не дне і теж, але кожне відріжняється від иншого.

8 /теж, 2 у скороченні/ Пристійне і непристій-

не або "гарне і негарне"- /περὶ καλοῦ καὶ αἰσχροῦ/. Таких і на пристійне й непристіне є два погляди : одні твердять,пристійне є щось инше,ніж непристій не й одріжняється від нього іменем й еством;другі -пристійне й непристійне є одне й те саме. І я хочу в цьому розібратися таким чином: ----- пристій но купатись жінкам дома, непристійно - в палестрі, для чоловіків - пристійно /купатись/ і в палестрі, й у гімназії --------Прикрашатися,підфарбовутися й вдягнути золоті клейноди непристійно чоловікові,жінці ж - пристійно; робити добро друзям - пристійно,ворогам - непристійно; бігти перед ворогом -непристійно,перед товаришем у бігах пристійно. Вбивати друзів і співгромадян - нелічить,ворогів -треба. І ув усьому так.

Я прихожу до того,що вважається пристійним у /різних/держав і народів.В Лакедемоні,напр., вважається пристійним,коли дівчина ходить роздягнена- без рукавів та хитона, в Іонії - це вважається непристійним. Там вважається пристійним,коли хлопці не придбають вищої духовної освіти, в Іонії ж навпаки -непристійним,як що /хлопець/ нічого з того не розуміє. В Тесалії вважається пристійним самому ловити коні в табуні й усмиряти їх,також і мулів . Але самому піймати вола,вбити,зняти шкуру,розрубати в Сицилії вважається непристійною й рабською працею. В Македонії пристійно,що дівчата до шлюбу люблять чоловіків і живуть із ними,але ж по весіллі вже непристійно; в Греції непристійно в обох випадках; і у Тракії дівчата для прикраси таврують себе, у инших народів тавро кара для злочинців. Скіти вважають пристійною звичкою здіймати шкіру з голови вбитого ворога й чепляти її на коня, а череп оправляти в золото і срібло та пити із нього та возливати богам. В Греції ніхто не захотів би з людиною,що таке робить,бути в одному домі.Масагети вбивають своїх батьків і з"їдають їх. І їм здається найліпшим бути похованим у /череві/дітей.Хтоб зробив подібне в Греції,того покаралиб вигнаннямабо смертью,як людину,що зробила непристійне та страшне. В Персії пристійно,що чоловіки прикрашуються , як жінки, і що одружуються з донькою,матерью чи сестрою; в Греції це непристійно і протизаконно.

Я думаю,як би наказати всім людям,знести до купи все,що вони вважають непристійним,і із цього забрати те,що/десь/ вважається пристойним,не залишиться ні одного звичая,але все розподілиться між усіми.

Бо не всі мають ті самі звичаї.Я наведу місце з поета:

Так ти побачиш у світі багато звичаїв.
Не всюди тех саме є пристійне й непристійне.

Місце й час справільно міняють
одне і те саме в пристійне й непристійне.

Коротко кажучи,все пристійно в правильному місці, в неправильному - непристійно. Що ж я довів. Я обіцяв показати,що пристійне й непристійне те саме й я показав це на всіх цих прикладах.

----------Коли запитати людей які вважають,що пристійне й непристійне одне й те саме,то вони мусять признати,що коли вони зробили щось пристійне,що воно є непристійне,коли тільки пристійне і непристійне одне і те саме. - - - - - - - - - - -

9 / тех,3/ -<u>Справедливе й несправедливе.</u> Таких і про справедливе й несправедливе є двоякі погляди: однікажуть - справедливе є щось инше,ніж несправедливе,другі - справедливе й несправедливе є одне й те саме. Я хочу допомогти останньому поглядові. З початку я доведу,що брехня й обман є справедливі.Кажуть,що робити це ворогам є пристійним і справедливим,друзям - непристійно та зле. Чому ж тільки ворогам,але не наймиліщим людям, напр., батькам. Коли батько,або мати повинні прийняти ліки, а не хочуть,чи тоді не є ми в праві, дати їм ліки в якійсь зупі або напої,не кажучи , що там є. Отже справедливо оббріхати та обманути батьків. І є також справедливо покрасти майно друзів і насилувати найулюбленних людей. Коли напр.,родич з журби та горя хоче вчинити самогубство при домозі кинджала або мотузка або иншого знаряддя,чи тоді не в праві ми у них ці речі,як що можливо, забрати,або,коли прийдемо замітно й зустріннмо їх вже / з цими знаряддями в руках/,відняти в них насильно . І продати в неволю - як би це не було справедливо продати,як що можна,ціле місто по завоюванні. І вдертися до приватського будинку явно є справедливо: як що мій батько,переслідений своїми політичними ворогами , присуджений до смерти сидів би в вязниці, чи не був би я в праві,вдертися до вязниці й потайки вивести батька і врятувати його. А фальшива присяга:коли хтось схоплений ворогами,клянеться видати своє місто,як що його звільнять,чи вчинить він справедливе,утримавши прирічення. Я не думаю

цього; але навпаки - нехай він ліпше збереже,зламавши присягу,своє місто,своїх друзів і святині своїх батьків. От же справедлива й фальшива присяга. А крадіжка з храму: я залишаю окрему власність окремих міст на боці,але чи не є це справедливо, в разі коли варвари загрожуватимуть Греції, забрати з Дельф та Олімпії спільне майно й матеріальні засоби Греції,щоб вжити їх для війни. Також і вбивати найлюбимішних людей є справедливо: Орест і Алкмеон - приклади на користь цього, і оракул підтвердив,що вони були праві. - - -

є і брехуном. Згідно з цим поглядом вони кажуть,що речення звуть правдивим,коли йому відповідає дійсність,де ж не/відповідає/ - брехливим. І різниця лежить отже не в вислові, а в дійсности. Не можна запитати суддів,про що вони судять,бо вони не були при самій справі. І самі вони визнають,що брехливий є вислів,якому присутня є брехня,той же що має змістом правду -правдивий. Це ж цілком ріжне - - -

II /6/ Чи можна навчати мудрости й чесноті. Виставлено твердження,яке не є вірне і не є досить обгрунтоване: що мудрости та чесноті не можна а ні навчати, а ні навчитись. Люде,що це кажуть, доводять, це так. Поперше:неможливо,коли передаємо щось комусь иншому,утримати так само і для себе,це- єдине. Друге:коли б їм можна було навчати,то були б і вчителі,як для музики. Третє: /коли б це так було/то освічені люде в Греції навчилиб своїм знаттям своїх друзів.Четверте:люде,що вчащали до шкіл софістів не мали від цього ніякої користи.Пяте:багато людей,що не ходили до шкіл софістів зробились визначними людьми. Я вважаю це твердження цілком помилковим.Я бачу,що є вчителі,які навчають читати та писати,що вони вміють і самі, й такі,що вчать грі на лірі. Щож торкається другого доказу,що для цього не має вчителів,то я запитаю: а чому ж иншому вчать софісти,як не мудрости й чесности. І ким иншим /як не такими вчителями/ були анаксагорівцій питагорейці. І Поліклет навчив же свого сина робити статуї.І коли хтось не навчив своїх приятелів своєму вмінню , то це ще не протидоказ,але коли хоч один їх навчив то це вже доказ,що таке навчання можливе. Також мало грунтовний четвертий доказ,що де які люде не навчились у школі софістів. Бо багато людей робило спроби навчитись читати та писати й не навчились цього. Далі де що значить і природна здібність, завдяки якій де хто,хто не вчащав до школи софістів , все ж зробився визначною людиною,бо він був досить обдарований природою,щоб легко засвоїти собі все, потому,як він де чому навчився в тих,у кого міг вчитись й розмовляти; а це вчать більше чи меньше с дні в батька,другі в матері.Коли ж хто не вірить, що ми вчимось розмовляти, а /гадає/,що я не вмію від себе,нехай довідається про таке:коли когось як дитину,що ще не вміє розмовляти було б одіслати до Персії й там виховати, то він говорив би по - перському, і навпаки-хтось,кого привезли б відтіль сюди - по грецьки. Таким робом ми вчимось розмовляти

не знавчи вчителів.Отже я висловив свій погляд і ти маєш початок ,кінець і середину.Я хоч і не хочу твердити,що мудрість та чесноту можна вивчити; але ті ри наведені доказ мене не задовольняють.

12 /7/ Деякі політики кажуть,що посади треба роздавати за жеребками,але це не найліпша гадка. Бо того,що так гадає можна б запитати:чого ти роздаєш свої рабам працю не за жеребками,так що кучер буде варити,коли на нього впаде жеребок бути куховаром, а куховар - керувати кіньми і т.и.. І чому ми не збираємо ковалів та шевців,архитекторів та ювелірів , не кидаємо жеребків і не примушуємо кожного займатись тим,до чого його призначить жеребок, але на чому він не розуміється. Теж саме було б,коли на музичних турнірах кидалиб жеребки для музикантів і примушували б кожного виступати в тому роді /музики /, який призначив жеребок:тоді флейтист повинен би був грати на лірі, а лірист на флейті. І на війні таким самим чином стрілок і гоплїт повинні були б їхати верхом, а кінноточик - зробився стрілком,так що усі б робили те, на чому вони не розуміються й чого не вміють. Кажуть,правда, що це демократично. Я,навпаки,гадаю,що це зовсім і ніяк не є демократичним . Бо в кожній державі є вороги демократії.Коли на такого впаде жеребок,то він буде шкодити демократії.- Нарід,навпаки,повинен дивитися,хто до нього добре ставиться і обирати цих всіх, а саме - здібних людей до полководців,инших для догляду за виконанням законів і т.и.

2. Свідоцтва.

А. Протагор.

1. Діоген Лаерцій IX, 50-56. Протагор ; син Артемона,або як оповідають Аполодор та Дейнон у своїй Історії Персії - Меандрія,походив із Абдери,як каже Гераклід Понтійський у своїй книзі про закони. Згідно з останнім автором Протагар склав закони для турійців.... Він і Продик з Кеосу заробляли лекціями .....Протагор слухав Демокрита.....

Він поперше висунув твердження,що можливі про кожну річ два протилежних твердження.При допомозі таких протиставлень він приходив до певних вчинків і при навчанні в розмовах про методу він відкрив перший . Один із своїх творів він починає словами / див. фрагмент 1/. Він казав що душа складається виключно

з змислових приймань ,як характеризує його і Платону Тесететі,і що усе є правдиве.Другу книгу він почав словами / див. 4/ і що усе є правильне,за цей початок його твору він був вигнаний із Атен,а його книги,після того,як їх через оголошення повідбирали від усіх власників,були спалені на площі.

Він був перший,хто вимагав гроші за навчання,він був також перший,хто означив різницю /граматичних/ часів і пояснив значіння правильного часу й улаштував перші діспути і прислужився аматорам дискусій софізмами.Не звертаючи уваги на зміст він дотримувався у словесній боротьбі тільки слів і так став творцем евристики,що тепер є загальною модою..... Він же таки перший почав Сократичну методу розмов; він ужив для діспутів аргумент Антистена,за яким як каже Платон ув Евтидемі протиріччя взагалі неможливе. Він же перший висунув методи доказів виставленої теми,як оповідає діалектик Артемідор у своїм листі до Хрисипа. Він же вигадав підставку /τυλή/,на якій носять ваги, як оповідає Аристотель у своїм творі " про виховання",бо він носив дрова,як каже десь і Епікур; і через це на нього звернув увагу Демокрит, який бачив його при праці над дровами.

Він одріжняє чотире форми мови: прохання,питання,відповідь,приказ. Інші розріжняють сім форм:оповідання,питання,відповідь,приказ,звідомлення,прохання,приголошення,які він зве основами мови..... .....Свої лекції він викладав у Атенах у домі Евріпіда,за иншими - Мегаклеіда,ще за иншими-в Лікеї.

Від нього дійшли такі твори /список утрачений , залишився лише кінець його/: Еристичне вміння, про боротьбу,про науки,про державу,про честолюбство , про чесноти,про стан річей на початку,про Аід, про помилкові вчинки людей,Приписи,Судова з-за платні, Суперечні питання - 2 книги.Це його книги.

.... Філософ оповідає,що при його поїздці до Сицилії потонув корабль; на це натякає й Евріпід у "Ужіоні". Де хто розповідає,що він вмер в мандрівці на 90 році життя.- Навпаки Аполодор дає йому лише 70 років,як софіст він -мовляв - працював 40 років і його акме впадає на 84 олімпіяду..... .....

Як розповідають,коли він вимагав платні від свого учня Евалта й той відмовився-" бо я ж не вів і досі ні одного процесу",Протагор сказав - "Але я повинен дістати гроші в кожнім випадку,бо як що я виграв /процес/ гроші мені належаться через те,що виграв, коли ж ти виграєш,то це те,що ти виграв".....

2. Аристотель: Rhetorica. B.24.1402a..../на думку Протагора/ Ораторське вміння може найслабший аргумент зробити найсильніщим.....

3. Плутарх: Pericles. 36...Ксантип /син Перикля/ ....зробив себе смішним розмовами, які вів з Софістами. Між иншим він ніби одного разу як якийсь Епітний й Фарсала в пятиборстві з необережності потрапив списом у коня й убив його, цілий день потратив на дискусії з Протагором /про питання/; кажу з більшим правом треба приписати вину-самому списові, чи тому хто його кинув, чи тім що влаштували цей турнір....

4. Платон: Meno. 91.D ....оден Протагор зі своєю цією мудростію заробив більше грошей, ніж Фідій, якому ми завдячуємо за такі гарні твори, або як тепер инших різбарів.

.....Шевцям та кравцям не вдалось би й тридцять день повертати черевики та вбрання в гіршім стані, ніж вони їх одержали; навпаки вони б повинні були, як би що були в цьому винні, вмерти з голоду; а Протагор, на якого направлені очі цілої Греції ніби непомітно тільки шкодив своїм учням і випускав їх /від себе/ гіршими, ніж він їх одержав; - і так протягом сорока років ! Бо я гадаю він умер приблизно 70 років, і 40 років він займався своїм ділом, і весь цей час до сьогодні його репутація ніяк не постраждала. Тай не тільки про Протагора можна б це сказати....

5. Платон: Protagoras. 319A. /Протагор/: Чому в мене вчаться - це з одного боку, вчення поводитися в особистих справах, с.т., вміння управляти своїм домом, з другого - у громадських справах, отже, найможлива велика здібність керувати державними справами словом і ділом.-

-/Сократ:/ Чи розумію я.... вірно твої слова. Як я не помиляюся, ти маєш на увазі державне життя й береш на себе зробити зі своїх учнів добрих громадян держави.- /Протагор:/ Ти потратив раз на те, Сократе, що я беру на себе. - /Сократ:/ Тоді ти маєш....в руці справді чародійну паличку-як що ти дійсно її маєш у руці. Бо я хочу бути з тобою цілком одвертим і казати тільки те, що дійсно думаю. Бо я, Протагоре, гадав, що цьому не можна навчити.- - - -

6. ibidem 349.A. /Сократ:/...Ти ж, як сам гарний, /καλός/, так і инших можеш зробити гарними, і ти сам настільки в цьому певний, що в той час, як инші тримають своє вміння захованним, ти даєш прославити себе в цілій Греції яко Софіста,-як ти се-

бе цілком одверто називаєш,от же даєш пізнати,що ти вчитель науки й моралі.Ти також перший,хто за це /навчання/ вимагає гроші.

7. ibidem 328 В./Протагор:/...Треба бути тільки задоволеним,як що між нами з"являється хтось хто ліпше за инших розумівся на навчанні моралі. А я вважаю себе одним з поміж таких/людей/і вважаю себе покликаним більше за инших бути корисним людям у їх стремлінні до краси й добра; а плата ня за навчання,яку я вимагаю скоріше за низька, ніж висока,так само є й на думку самих учнів. До того ж я улаштував збірання грошей за навчання , таким способом:коли хтось користувався моїм навчанням,то він має платити,як що згоджується,суму, яку я призначаю; коли ж не згоджується,то у храмі під присягою визначає,в яку ціну він цінить моє навчання й вносить відповідну суму.

8. ibidem . 328 С /Протагор:/... Я довів .... що моралі можна навчати й що такою вважають її й атенці....

9. Платон : Sophistes.232 Д.- - Чужинець:що до усіх/практичних/ умінь і до кожного з них ізокрема,то ті закиди,які можливі проти кожного/в них/ майстра,зібрані в виданій уже книзі,й кожний,хто хоче,може з неї про це довідатись. - Теетет: Ти натякаєш на писання Протагора про боротьбу та ини ші /практичні/ вміння.- - -

IO. Платон: Euthydemos .285 - 286 /Ктесип:/... Чи думаєш ти Діонісіодоре,що неможливе протиріччя .- Ну ти, відповів той - навряд чи доведеш мені, що ти чув,як хтось противорічив комусь иншому.- - - Чи ми противорічимо один одному,коли обидва висловлюємо щось,що належить до однієї й тієї самої речі. Чи не будемо ми тоді,навпаки,говорити те ж саме. - З цим він /Ктесип/ погодився.- Але коли оден із двох- продовжує той /Діонісіодор/-не говорить чогось,що належало б до однієї й тієї самої речі,як тоді можливе протиріччя? Чи не стояло б тоді справа так,що ні оден із нас не мав би на увазі цієї речі. - І з цим він погодився. - І нарешті,коли я висловлюю щось,що належить до речі,а ти говориш щось иншого про иншу річь, чи ж ми тоді протирічим один одному? Чи не стоїть справа навпаки так: я говорю,що правда,про річ, але ти взагалі не говориш про неї.А як же може той хто зовсім не говорить про це,протирічити тому , хто про це говорить. - Ктесип занімів...але я/Сократ:/ запитав його --- я часто це твердження чув --- бо вже й Протагор і його прибічники були

представниками цієї думки, як і ще старші мудреці - "неможливо говорити неправди" -це ж зміст цього речення.

II. Арістотель: Metaphysica IX.3.1046 в.- - не було б нічого холодного, нічого теплого, нічого солодкого, взагалі нічого, що ми приймаємо за виїмком тих випадків, коли ми його приймаємо, й вони /представники мегарської школи - див.нижче/ мусіли б визнати вчення Протагора.

I2. Платон: Cratylos. 385E-386. Сократ: -- чи тобі також реальні речі здаються такими, що їх буття для кожного є щось своєрідне, як гадає Протагор у своїм реченні "людина міра всіх річей" себ-то, як мені з'являються речі, такими ж вони і є для мене, і як тобі - такі вони для тебе - чи ти думаєш, що вони мають певну форму свого буття? Гермоґен: Я вже сам, Сократе, в наслідок мого сумніву доходив до позиції Протагора --- Сократ: Як. Ти доходив уже до того, що ти не міг вірити, що є злі люде? - Гермоґен: Ні!...

I3. Платон: Theaetetos. I5ID-I52. Теетет: - - Знання є не що інше, як приймання.-- Сократ: Здається ти дав не зле означення знання, але теж саме, що дав Протагор. Тільки він це ж висловив инакше. Він каже, що людина є мірою всіх річей, існуючих, оскільки вони існують, неіснуючих, оскільки вони не існують. Ти ж читав це? - Теетет: Розуміється й не один раз. - Сократ: Чи не думає він так, що для мене все є таким, як мені здається, і для тебе також таке, як здається тобі? Я ж є людина, як і ти. - Теетет: Так, він так думає.- Сократ: Неможна ж припустити про мудру людину, що вона говорить несинітницю. Отже, ми простежимо за його думками. Чи не трапляється, що при подуві вітру один із нас мерзне, иньший - ні, притому один незначно /мерзне/, другий - сильно? - Теетет: Розуміється.- Сократ: Чи ми в такім разі повинні назвати вітер, як такий, холодним, чи не-холодним, або ми повинні сказати, разом із Протагором, що він є холодний для того, хто мерзне, для иньших же - не холодний? - Теетет: останнє /є вірно/- Сократ: І так здається кожному з обох?- Теетет: Так! - Сократ: йому "здається" є теж саме, що "він приймає". - Теетет: Це так.- Сократ: Отже при теплі й усьому подібному "здається" і "приймання" одне й те саме? Бо, як це кожен "приймає" таким воно йому й здається.- Теетет: Згоджуюсь.- Сократ: Отже приймання завше направлене на

буття і є безпомилкове. Це ж може бути тільки тоді, як що воно є знання.- Теетет: Здається.- Сократ: Так на це певно Протагор у загадковій формі натякнув нам---

І4. Платон: Protagoras. 320С-323А: -- Як що ти можеш довести нам ясніше, що моралі можна навчити, то не відмовляйся; докажи. - Добре, Сократе - відповів Протагор -я від цього не ухилюсь. Але як мені вам це довести - чи як старий молодшим, розповідаючи міт ,або логічною аргументацією?-

Багато з тих, що сиділи навколо, пропонували йому зробити, як він хоче.

Тоді - мовив він - цікавіше розповісти вам міт.

Був колись час, коли існували боги, а смертних порід не було. Коли ж прийшов і для них призначений долею час народження, боги утворюють їх форми в глибинах землі, зробивши сумішку з вогню, землі й усього, що змішується з вогнем та землею. А як дійшло до того, що їх уже треба було виводити на світло денне, боги повеліли Прометеєві та Епіметеєві прикрасити їх та дати кожному сили,як слід. Але у Прометея Епіметій випросив дозволу самому зробити цей розподіл - "як я зроблю - сказав він - ти поглянь". І переконав так його, він розподілив. Але наділяючи він одним дав силу без хуткости, слабших істот наділив хуткістю; одним дав знаряддя, другим, не даючи знаряддя, вкладав якусь силу для порятунку. А саме тим,хто мав малий зріст, він давав здібність втікти на крилах, або жити під землею, а тих хто мав великий зріст, врятував вже цим одним; і в усьому иньшому він при розподілі дотримався таким чином равенства. Це він робив з обережности, щоб не зникла якась-небудь із порід. Коли ж він дав окремим породам досить засобів проти взаїмного знищення, він почав находити для них полекшення від негод, що їх надсилав Зевес, одягаючи їх густим волоссям,або грубою шкірою, здібною захищати й від холоду, й од спеки, й щоб вона служила їм, як власна і природжена ковдра в постелі; далі хотів їм допомогти, узуваючи одних у копита, других - у тверду та безкровну шкіру. Потім став діставати для них різні страви: одним траву з землі, другим плоди з дерев, третім - коріння; декому ж дав до їжи мясо иньших тварин. При тому одних він дав /здібність народжувати/ небагато дітей, другим - що їх зни-

шукть перші - багато, рятуючи їх рід. Але тому що Епіметей не був дуже розумний, то він і не помітив, як роздав усі сили й нарешті залишився невивінуваний рід людський, і він не знав, як бути. Коли він був про це роздумував, приходить Прометей, глянути на розподіл і бачить, що всі живі істоти рівномірно наділені всім, а людина й боса й гола й безпостелі й без знаряддя. Між тим прийшов уже і той день, коли людині належало вийти з під землі на світло. Тому Прометей, не знаючи яку знайти оборону людині, краде хитру мудрість Гефеста та Атени вкупі з вогнем - без вогню ніхто не міг її здобути або вживати - і таким чином дарує її людині. Отже життєву мудрість людина дістала таким чином, але не мала громадянської: вона була в Зевса. Прометею ж не було приступу до вишнього замку Зевса, та й сторожі Зевса були страшні, а в спільний дім Гефеста й Атени, де вони займались мистецтвами, він входив непомітно, і, вкравши вміння Гефеста, що працює при допомозі вогню, та ще до того мистецтво Атени, дає їх людині. З того часу життя людини стає забезпечене. Прометея же, після, було, завдяки дурному Епіметею, як оповідає міт, обвинувачено в крадіжці.

Коли людина стала причетна божественій долі, вона вперше з причини свого родства з Богами, єдина з усіх живих істот, уявірувала в них і почала ставити їм олтарі та куміри; скоро по тому своїм мистецтвом розділила звуки й склала слова, знайшла собі житло, одіж, обув, постель і їжу з землі. Отак прилаштувавшись, жили люди спочатку розсіяно й не було міст. Тому вони гинули від диких звірів, бо були усюди за них слабіші, а їх вміння досить допомогало їм здобувати собі їжу, але не досить його було для боротьби з звіррям; вони не знали громадянського мистецтва, частиною якого є й військове. І ось вони зробили спробу збиратись і рятуватись, засновуючи міста. Але - лише зберуться, починали ображати й тіснити одне одного, бо не мали громадського мистецтва і зараз знов розходились та гинули. Тоді Зевс, боячись за наш рід, щоб бува він не загинув зовсім, посилає Гермеса привести до людей стид і право, щоби був порядок по державах та звязки дружби. Гермес і питає в Зевса, як він повинен дати людям стид та право - "чи роздати їх так як розподілені мистецтва? Розподілені ж вони так: один, що має лікарське мистецтво може допомогти багатьом лю м,

також як і всі взагалі ремесники.- Отже роздати і стид та право також цим чином, або розподілити їх між усіма людьми?"- "Між усіма - відповів Зевс - хай усі будуть їм причетні. Бо ніколи не зможуть утворитись міста, коли б їх / Право та Стид/ знало, як мистецтво, лише небагато людей. І встанови від мене закон, щоб того, хто не знає Стида та Права вбивати, бо він є болячка держави.

От таким то чином, Сократе, і з цієї причини всі люде, а в тому числі атенці, коли йде мова про будівничі або які иньші ремесничі здібности, вважають, що голос належить лише небагатьом, а як радить хтось не з цих небагатьох, то не слухатись його ради --- й природно - гадаю; коли ж приходить до обговорення громадських здібностей, які цілком грунтуються на праві та самоопануванні, то природно слухають ради кожного, вважаючи, що кожному треба бути причастним цій чесності, що инакше не могли б існувати й держави. ----

xx xx

xx

В. Ґоргій із Леонтин.

1. Діоґен Лаерцій. VIII.58/про Емпедокла/ - Сатир каже в "біоґрафіях"- Ґоргій з Леонтин був його /Емпедокла/ учнем.---

2. Платон: 282B.Сократ:виступав же тут посланець свого рідного міста знаменитий Ґоргій,софіст, з Леонтин,як найбільше здібний до державних справ із усіх леонтинців,і не тільки зробив на нарід добре враження своїми промовами,але й повіз із собою до дому велику суму грошей,які зібрав своїми приватними викладами й лекціями, які він давав молодим людям....

3. Платон: Мено.70АБС-71А.- Сократ:Раніше, Меноне, тесалійці були славні між греками з-за їх їзди й багацтва, тепер вони теж славні,але, гадаю, за їх мудрости, і найбільше співгромадяне твого приятеля Аристипа в Ларисі. А цим ви завдячуєте Ґоргію. Бо по приїзді до цього міста він не тільки своєю мудрістю придбав приязнь найвидатніших серед Алевадів /до яких належить твій любий Аристип/, але і серед иньших тесалійців. Це ж він призвичаїв вас просто та свобідно відповідати на кожне запитання, яке вам ні поставити,- иньшого й не чекають од знавців: бо він сам дозволив кожному грекові, який тільки бажав, питати його про всякі справи, й не було того, кому б він не відповів.---

4. ibidem. 95С.- Сократ: Щож ти думаєш про софістів ---? Вбачаєш ти в них учителів моралі. - Менон: Як раз, Сократе, я найбільш дивуюсь у Ґоргія тому, що я ніколи не чув од нього такої обіцянки -- Треба виховувати/з людей/ добрих промовців - це його думка!-

5. Платон: Philebos. 58А.- Протарх: Я чув раніше, Сократе, як Ґоргій завше запевняв, що вміння переконувати є найбільше за всі инші вміння.Бо воно заставляє все собі служити, й то не силою, а свобідно, й тому воно найчудесніше з усіх вмінь...

6. Платон: Gorgias. 456В-457 - Ґоргій: -- воно /ораторське мистецтво/ так мовити зєднує в собі всі инші мистецтва і вміє їх підпорядкувати

своїй волі. Добрий доказ цьому такий: я часто разом з моїм братом або з иншими лікарями відвідував хорого, який відмовлявся заживати ліків, або дати себе оперувати чи припікати лікареві, і ось що лікарь не міг його переконати, вдавалось мені його переконати, при допомозі не якого иншого мистецтва, як ораторського. Я твердю далі, що, коли прийде до якогось міста оратор та лікарь, і треба буде на основі сили слова все рішити на народних чи инших зборах, кого з них треба обрати, на лікаря ніхто не зверне уваги, а вмілий оратор буде обраний, як що тільки він хоче. І коли б умілий оратор виступив на конкурсі проти майстра якогось фаху, то він би, а не хто инший добився свого обрання. Бо немає нічого, про що оратор не міг би сказати проще, ніж хтось із майстрів діла - а саме перед натовпом.-

Отаке значіння нашого мистецтва, щодо його обсягу та характеру. Але, Сократе, було б неправильно робити инший вжиток з ораторського мистецтва, ніж з якогось иншого мистецтва боротьби. Бо й иншого мистецтва боротьби не можна вживати проти кожного. Як що хтось навчився битись на кулачки, боротись, або битись мечем - а цими способами можна побороти і друга і врага - то ще не можна через це бити, колоти або вбивати другів. І коли буває, що кріпка людина, походивши до школи атлетів і підготувавшись до кулачного бою, почне бити свого батька та свою матір або когось иншого з своїх родичів або друзів, то це було б несправедливо - переслідувати за це вчителя гімнастики або фехтування й висилати його з міста. Бо кожен майстер учить своєму мистецтву з припущенням, що воно буде правильно вжите проти ворогів та злих людей, в обороні, не для нападу. Але ці учні перекручують справу і зловживають свої сили та вміння. Отже негідники - не вчителі і мистецтво не є з цієї причини винне або зле, але, коли я вірно миркую, ті, хто його зловживає. Те ж і з ораторським мистецтвом. Бо оратор є в стані говорити проти всіх і про все, отже може в великих зібраннях, як що хоче, ліпше притягти на свій бік слухачів, все одно, про що йде справа. Але ніколи він не сміє через те, наприклад, безчестити лікарів, що він міг би цього досягнути і також мало инших майстрів, але він має право тільки на справедливий вжиток ораторського вміння, як і усякого вміння взагалі. Коли ж хто, підготувавшись на оратора на основі досягненого

вміння буде поводитись несумлінно, то, гадаю, не можна переслідувати /за це/ вчителя й висилати їх із міст. Бо він навчив свого мистецтва для справедливого вжитку, а той /учень/ робить ужиток протилежний. Отже тих, хто цим /мистецтвом/ зловживає, треба ненавидити й виганяти й осуджувати на смерть, але не вчителя.---

С. Продик із Кеосу.

1. Платон: Hippias major. 282С.- Сократ:----- Славний Продик, який і раніше бував тут частенько в громадських справах, а недавно з'явився тут, як посол із Кеоса й викликав похвалу, як за свою промову в Раді, так і за гарні промови в приватних колах і своїм навчанням, яке він уділяв молодим людям, заробив нечувану силу грошей. З старих же /фільософів/ ніхто не доходив до того, щоб вимагати гроші, яко платню, або виставляти свою мудрість напоказ у викладах перед людьми різного гатунку. Так байдужні були вони й так сліпі до цінности грошей.---

2. Платон: Cratylos. 384.В.- Сократ:-- о колиб я чув виклади Продика за пятдесят драхм, слухання яких, як він сам каже, дає потрібні для цього знання, то ти зараз би взнав правду про правильність імен. Але я такого /викладу/ не чув, а тільки за одну драхму ----

3. Платон: Charmides. 163.ВС. - Сократ: ---- я ж, бог зна скільки разів слухав /виклади/ Продина про подібні розріжнення слів - /вище одріжнені- "робити",- ділати" і "вчиняти"; "власний" і "свій/

4. Платон: Protagoras. 337 АВС.- На ці слова відповів Продин: Мені здається, що ти правий, Критіє; бо присутні хоч і повинні рівно слухати обох промовців, але не однаково. Бо це визначає не одне й те саме рівно слухати треба обох, але не оцінювати обох однаково, а того, хто більш знає, оцінювати вище, того, хто знає менче,- нижче. Я зі свого боку, Протагоре й Сократе, чекаю від вас стільки взаїмної уступливости, щоб ви, хоч і дискутували про спірне питання, але не сперечались, бо дискутувати можуть і друзі з друзьями в повній згоді, а сперечатися - діло противників і ворогів. У такім дусі й наша розмова прийде до найліпшого кінця. Бо й ми - слухаючи будемо вас промовців оцінювати, а не тільки вихваляватн - бо перш душі слухачів без обмана, а друга - часто в устах тих, хто без огляду на правильне розуміння

ня, каже неправду; а з другого боку ми - слухаючи будемо раді, а не тільки вдоволені; бо радий буває той, хто щось пізнає тільки через дух і стає причетним пізнанню, а вдоволений,- хто через тіло задовольняє свою пристрасть до їжи, або одержує инше приємне почування.- Цим словам Продика багато дехто з присутних висловив живе співчуття.

5. Платон: Laches. 197.B.- Сократ: --- Продик, що, як відомо, славний тим, що з усіх софістів найліпше встановлює такі синонімічні ріжниці ---

6. Платон: Protagoras. 340.A - Сократ /Продику/ -- твоє тонке вміння, при допомозі якого ти одріжняєш "бажати" й "хотіти", як цілком ріжні поняття ---

7. Платон: Euthydemos. 277E - Сократ: -- зпочатку треба, як каже Продик, зрозуміти правильне вживання слів ---

8. Аристотель: Topica. II,6,112 в. --- як, наприклад, Продик розріжняє в насолоді - радість, задоволення та веселість...

9. Платон: Meno. 75E.- Сократ: -- "кінець". Я маю на увазі щось подібне до кордону чи периферії. Всі оці вирази визначають, гадаю, приблизно одне. Продик, може, з цим би не погодився. ---

10. Платон: Phaidros. 267B.- Сократ: -Колись Продик... заявив, що він один знайшов правила для промов; вони повинні бути не задовгими й не закороткими, але відповідної довжини.

Д. Гипій з Еліди.

1. Платон: Hippias minor. 363 C - 364 C --Гипій: Я на святах олімпійських ігр перед грецьким народом, що збирається в Олімпії, до храма якої я не оминаю зявитися з мого рідного міста Еліс, і обявляю себе готовим не тільки тримати урочисті промови на бажання, але також і відповідати кожному на запитання, які будуть мені поставлені ---------- Сократ:-- Але чи можу я тебе просити зробити мені приємне. А саме - щоб ти мене не висміював, коли мені твої твердження будуть мало зрозумілі й я тебе засиплю питаннями. Будь, прошу дуже, такий ласкавий, вислухай мене спокійно та дружно.- Гипій: Це ж було б ганебне, Сократе, як би я, який хоче вчити инших цьому вмінню відповідати й вимагає за це платні, коли б я не прийняв на увагу й не відповідав би на твої питання.---

2. Idem 368BCД.- Сократ:-- В кожнім разі в більшости галузів знаття ти наймудріший із

смертних,як я сам чув,ти хвалився,коли ти коло столів мінял на площі розповідав уривок за уривком із твоєї завидної мудрости. Там ти заявив,що був раз ув Олімпії в одязі,що цілком був виробом твоїх рук. І саме ти каблучку - з цього ти почав -,яку ти носиш назвав твоїм власним виробом,бо ти розумієшся також і на техніці ювелірній,також другу каблучку з печаткою - теж твоєї роботи, також скребло,і пляшку для косметики, також твоєї роботи. Далі ти запевнив,що й черевики,які ти носиш,ти зробив сам, і твій плащ також як і сорочку ти сам виткав.Але найбільше зробило враження й принято за доказ великої мудрости,коли ти обявив пояс хітоніска,пояс подібний дорогоцінним перським,виробом твого власного вміння плести. Крім того ти,мовляв,приніс з собою вірші,епос,трагедії й дитирамби,також,як і числені прозаїті промови ріжного змісту. Розуміється ти виступив і яко великий майстер і в раніще згаданих науках /аритметиці,геометрії,астрономії/,також у ритмиці,гармонії та граматиці та зверх того в багатьох инших фахах,як що мене не обманює моя память; але щож я! Як раз я ніби зовсім забув твою мнемоніку, якою ти так пишаєшся. Але напевне я забув ще і багато иншого----

3. Платон: Hippias major. 285СД.- Сократ:-- Спартанці - щож вони,мій Гіпію,хвалять у тебе й що вони охоче від тебе слухають? --- Гипій: Що вони слухають найбільш óхоче, це розкази про ґенеольогію героїв і людей і про їх поселення, себ то про заснування міст у старовину, та й узагалі про всю науку про старовину. Ця їх любов примусила мене ознайомитися о усім, що до цього відноситься й підготуватись.--- Я можу сказати тобі на память пятьдесять імен, що я чув тільки один раз.- Сократ: Правда. Я й не подумав,що ти маєш мнемоніку.---

4. ibidem 286А.- Гипій: А що ж до виховання молоді для добрих життєвих фахів,то я,Сократе, клянусь богами не так давно читав про це доклад, який був принятий із одобренням. Я розробив на цю тему особливо гарну промову,яка мені вдалась,як ув инших відношеннях,так і зокрема щодо підбору виразів. Вступ і вихідний пункт промови такий: по взятті Трої Неоптолем запитав Нестора,які добрі заняття можна порадити юнакові, щоб він став славним.Одповідає Нестор, даючи багато порад,які направлені на закон та добрі звичаї.З цією промовою я виступав там і хочу прочитати її й тут,а саме післязавтра в залі Фейдострата, а разом і ще дещо,що варто

пслухати. Мене просив про це Евдик, син Алеманта. Але не пропусти зявитись і сам там і привиди иньших людей, які здібні оцінити вислухане.--

5. Ibidem. 282АЕ.- Гипій: - Тебеб вразило, якби ти знав, скільки грошей я заробляю. Коли я - залишаючи инші /випадки/ - одного разу прибув до Сицилії, коли саме там був високоповажаний і старший за мене Протаґор, і я заробив, без огляду на те, що був молодший за нього, в короткий час понад 150 мін, а в однім маленькім місті - Інікупонад 20 мін. А повернувши до дому, я зараз же передав гроші моєму батькові, який був здивований і вражений не менше від инших громадян. І, коли я не помиляюсь, я заробив більше грошей, ніж два якихось инших софіста.- Сократ: Те, що ти оповідаєш, є добре та важливе свідоцтво як твоєї мудрости, о Гипію, так і духовного превосходства сучасних людей над людьми раніщих часів.--

6. Ibidem. 281А.- Гипій:- Як тільки моє рідне місто - Еліда - хоче чогось досягнути в якоїсь держави, я завше є той перший зпоміж громадян, до якого воно звертається й якого воно обирає послом, у переконанні, що немає ліпшого спеціяліста та доповідувача для тих пропозицій, які робляться тій державі. Отже я вже був послом в кількох містах, але ніде не був частіще і в численніщих та важливіщих справах, як у Лакедемоні.--

7. Ксенофонт: Memorabilia. IV, 4, 5.-- Гипій сказав - "отже завше тіж промови, Сократе, які я чув од тебе вже перед роками." "Так - сказав Сократ - і що ще гірше, я висуваю не тільки тіж тамі твердження, але і про ті самі речі; ти ж, розуміється, з твоєю всебічною освітою ніколи не кажеш того самого про той самий предмет". "Розумнійший - відповів Гипій - я хочу завше розповісти щось нового."---

8. Платон: Protagoras. 336Д. Після Продика слово забрав мудрий Гипій і мовив: Ви, мужі, що тут зібрались, я вважаю нас усіх рідними і звязаними проміж собою і співгромадянами і то від природи / φύσει /, а не в силу закона / νόμῳ /; бо схоже рідне зі схожим од природи, навпаки закон, цей тиран людей, вимагає багато і проти природи. Це було б ганебне, як би ми, знаючи дійсне єство річей, ми, наймудріщі люде Греції, що як такі зібрались до міста, що є духовним осередком Греції, а в цім місті в його найроскішніщім та найблагословенніщім домі - коли б ми не виявили б себе

достойними цієї висоти, а як дрібязкові люде почали б сперечатись між собою---

Е. Антифон-Софист.

І. Діоген Лаерцій: II,46. Свого роду його /Сократа/ противорцем був,як оповідає Аристотель у третій книзі Поетики,Лемносець Антилох і прорицатель Антифон.--

2.Ксенофонт: *Memorabilia*. I,6,I-3.- Антифон займався тим, що підбурював проти Сократа його учнів. Тому приймов він один раз і в їх присутности говорив так:"Мій любий Сократе,я завше мав погляд,що хто фільософує,той повинен стати щасливіше; між тим ти дістав од фільософії як раз протилежне: ти ведеш життя,якого не витримав би й раб; ти їси найгірші страви й пеш найгірші напитки,ти носиш старий плащ і до того все той самий в зимі й улітку, цілий рік ти не маеш черевиків та хітона; ти не приймаеш грошей,що дають радість і дозволяють вільне та приємне життя.Колиж і відносно тебе правильне те положення,що вчителі виховують учнів для наслідування собі,то ти є без сумніву вчитель нещасного життя!""Моє життя, відповів Сократ, "любий Антифоне, здається тобі таким нещасним,що ти,я гадаю,скоріше би вмер,ніж жити так,як я ---- *ibidem*. I,6,IO. Ти,любий Антифоне,шукаеш щастя в роскоші на насолоді. А я гадаю - нічого не потребувати є божественно,можливо найменше потребувати -найближче до божественого, божественне - найліпше,той найближче до божественого,те найближче до доброго".-

3. *ibidem*. I,5,II-I3. Другий раз розмовляв Антифон із Сократом і сказав так: "Ти справедливий чоловік,але я не знаходжу в тобі якоїсь особливої мудрости; це підтверджуеш і ти сам,не беручи ніякої платні за навчання; між тим ти напевне нікому не дав би ні твого плаща,ні дома,нічого, що ти маеш із цінного майна,не те що дурно, але й нижче ціни. Отже коли ти вважаеш твоє навчання цінним,то повинен вимагати й за його повну ціну; отже ти справедливий,бо нікого не обдуреш, щоб забагатіти,але ти все-ж не мудрий,бо ти знаеш тільки те, що не має ціни"- На це відповів Сократ: "--- хто /мудрість/ продає за золото кожному,той зветься софістом,хто ж того, чиї добрі нахили знає вчить тому добру,яке знає сам,-- того вчинок вважається вчинком благородного та доброго громадянина."

К. Критій - Тиран

I. Ксенофонт. I,2.-- Обвинувач закидає, що два чоловіки, з якими дружив Сократ, принесли державі багато нещастя - Критій та Алкібіад: Критій - найбільший грошомот та насильник із усіх олігархів, Алкібіад - найбільш нестриманий та нахабний із усіх демократів --- Між атенцями не було більш честолюбивих, за цих двох людей -- як тільки їм здалось, що вони вже розумніші за инших учнів Сократа, вони відійшли від вчителя й занялись державними справами.--- Критій і Алкібіад дійсно були в стані, як довго вони були близькі до Сократа, з його допомогою опанувати своїми лихими пристрастями. Коли ж вони одійшли од Сократа, Критій відїхав до Тесалії і водився там з людьми, що більш вихваляли беззаконність, ніж справедливість; ....Обидва були горді від народження, напинались із-за свого багацтва, пишались своєю владою, натовп їх все це вкупі їх зіпсувало й вони були вже довший час внутрішне чужими Сократові,- чи не дивно, що вони роскішув в погорді--- Сократ ніби сказав в присутности багатьох --- Критій має щось од природи свині -- Після цього Критій був лихий на Сократа й не забув цього йому й тоді як зробився, разом із Хариклом, одним із трицяти тиранів, і законодавців, бо він узаконив заборону навчання ораторському мистецтву, виключно з намірок допекти Сократа, бо инакше він його не зміг допікти. Він закинув /Сократові/ те, в чому натовп звичайно обвинувачує фільософів, і зробив спробу кинути проти нього в народі підозріння --- Як тільки Критієві й Алкібіадові здалось, що вони вже сильніщі за тодішніх державних діячів, то вони обірвали свої зносини з Сократом, бо коли він їм і без того вже не подобався, то зокрема тепер він викликав їх гнів кожного разу, як вони приходили, вказуючи на зроблені ними помилки; вони присвятили себе цілком державним справам, ради яких вони шукали й зносин з Сократом.---

2. Платон: *Timaeos*. 20A. Критій -- це ми його земляки всі знаємо -- ні до одної з галузів, про які ми тут говоримо не стоїть як дідік ./Мова йде про фільософію і природничі науки/.

3. Аристотель: *De anima*, I,2,405 в. Далі инші /кажуть, що душа є/ - кров, як Критій; приймаючи, що приймання є власність душі; а це їй належить завдяки природі крові.---

---

х/ Збожував

9. Свідоцтва про софістів узагалі.

1. Платон: Protagoras. 313-317.-Мн/Сократ і Гипократ/ пішли. Але як ми прийшли на площу перед будинком /Калія/, зупинились, бо ще не закінчили початої в дорозі розмови про одну справу. Щоб не переривати розумувань, а закінчити їх перед тим, як увійдемо, ми залишились стояти перед домом і розмовляли поки не прийшли до згоди. Придверник, евнух, здається, прислухався до нашої розмови. І, видно, він був досить лихий на усіх відвідувачів дому, завдяки великій кількості софістів, що сюди приходили. Отже ледве він одчинив двері, як ми застукали, та побачивши нас, як закричить "А, знов софісти! Мій пан не має часу!" При тому він ухопився за двері обома руками й грюкнув ними з усієї сили. Ми знов застукали. Він одповів з-за зачинених дверей: " Чи ж ви, панове, не чули, що мій пан не має часу."

Але ж, дорогий, - одповів я - ми хочемо зовсім не до Калія, й не є софісти. Отже заспокойся! Ми прийшли тільки до Протагора, з яким хочемо побачитись. Отже доложи йому! Лише з великою неохотою він нам, нарешті, відчинив двері. Ми нарешті війшли й наш зір упав спочатку на Протагора, що гуляв під кольонадою взад і вперед; а з ним ходили з одного боку Калій син Гипоніка й його брат по матері. Парал, син Перикла, і Хармід, син Главкона, а з другого боку другий син Перикла - Ксантип, і Філіпід, син Філомала, і Антимойр із Менди - славетний учень Протагора, який систематично вчиться в нього, бо хоче й сам стати софістом. Числені слухачі, що товпилися ззаду, були, здається, здебільшого чужинці, яких Протагор уводить з собою з кожного міста, де доводиться йому бути - бо він як Орфей притягає їх своїм голосом, а вони слідують за його чародійним співом- але був і дехто місцевий у цім хорі. В рухах цього натовпу мені вподобалось надусе, як вміло й обережно всі вони уникали того, щоб, бува, не стати перед Протагором на його шляху. Як тільки він і його окруження обертались, - німі слухачі роступались з великою пошаною й у повнім порядку на обидва боки, пропускали його через своє коло і з надзвичайною грацією знов скупчувались за ним.

"Зперщу його я побачив", як каже Гомер -Гипія з Еліди. Він сидів під протилежною кольона-

дою в високім кріслі. Навколо нього сиділи на лавках Ериксимах син Акумена, Федр з Мірину, Андрон син Андротіона, деякі чужинці - земляки Гіпія і ще дехто. Здається, вони ставили Гіпієві ріжні астрономічні запитання про природу небесних явищ, а він зі свого підвищеного сідалища давав кожному відповідь і ясував справу.

"Також і Тентала я побачив". Бо й справді тут був і Продик з Кеосу, а саме він знаходився в закутку, який раніше служив Гіпоніку коморою, але тепер з-за кількости прибувших гостей був випорожнений Каліем та пристосований для перебування чужинців. Продик лежав у постелі, закутаний у силу футер і ковдр, як можна було побачити. А коло нього сиділи на постелях Павзаній із Кераміка й поруч із ним юнак, як мені здається, з добрими задатками та здібностями, в кожнім разі дуже гарний. Коли я вірно чув, то імя його Агатон, і мене не здивувало б, коли б він був улюбленцем Павзанія. Отже ж про юнака. Крім того там були обидва Адиманти, син Кепіда і син Левколофіда і дехто ще. Про предмет їх розмов я не довідався, як не бажалось дуже мені почути Продика - бо цей чоловік здається мені справжній мудрецем і богоподібним - але через його низький голос і шум у цім закутку я не зміг ясно почути його слів.

Як тільки ми увійшли, то серед нас спинився й Алкібіад, прекрасний - як ти його звеш, гадаю, з повним правом - та Критій син Калесхра.

Ми зупинились ще на хвилину й постояли, розглядаючи сцену, а тоді підійшли до Протагора, і я привітав його словами: Це ти, Протагоре, кого ми прийшли сюди побачити.

Хочете ви - відповів він - говорити зі мною насамоті, або у присутности инших.

Нам - мовив я - це однаково. Послухай чому ми прийшли й виріши сам.

Що ж це таке, що побудило вас прийти сюди.

Мій спутник - оцей Гіпократ є вроджений атенець, син Аполодора, член великої та заможної родини; він сам обдарований, на мою думку, не меньше, ніж хто инший із його ровесників. Тому, як мені здається, він захоплений бажанням грати видатну ролю в державі. А цього він думає найліпше досягнути, як що піде до тебе в науку. Отже рішай, чи хочеш ти говорити про це з нами на одинці, або у присутности инших.

Дякую тобі,Сократе,- відповів він - за твою належну увагу до мене. Бо хто, як чужинець, відвідує великі міста й хоче в них переконати найздібніших юнаків припинити своє знайомство з иншими,чи це будуть родичі,або чужі,старі або молоді, і приєднатись до нього в надії морально удосконалитися за допомогою його морального впливу,- той має всі причини бути обережними у своїх виступах. Бо з цього для нього повстає не мала зависть і ворожнеча й напади різних родів. Тому я твердж у,що софістика є мистецтво,що існувало вже в старовину, тільки її представники серед людей старовини зі страху перед небезпекою її шукали прикриття. Тому одні крилися під маскою поезії,як Гомер,Гезіод, Симонід ,другі зєднували її зі священним культом і пророчеством, як Орфей та Музей і їх прибічники, а дехто,коли мої спостереження вірні,навіть із гімнастикою, як Ік із Таренту та Геродик із Селімбрії,а започатку з Мегари,який і нині не відстане від якого-завгодно софіста. Музику ж узяв за прикриття ваш співгромадянин Агатокл,видатний софіст,і Пітоклід із Кеосу й ще дехто. Вони всі вживали,як сказано, цих мистецтв зі страху,яко маску.Але я щодо цієї справи не згоджуюся з ними. Бо, гадаю, вони зовсім не досягнули своєї мети. Коли я вірно гадаю, то їх намір не укривається від правителів держав,ради яких вони й уживають цих засобів; бо широкі кола й зовсім нічого не помічають, але танцюють під музику правителів. Але готуватись утікти й не могти цього зробити та бути спійманим - це ж велика глупота, коли навіть робиться тільки спроба, і в результаті цього люде стають тільки ще більш ворожими. Бо вони вважають тоді таку людину,крім усього иншого,ще й за злодія. Тому я пішов цілком протилежним шляхом: я одверто визнаю,що я софіст і що я полиппую людей вихованням, і гадаю, що це ліпша обережність, ніж та,- а саме: одверто признаватись; ніж відмовлятись. Але і в иншому я вживаю деяких мір для безпечности,так що мені, дяка Богу, не може пошкодити моє одверте визнання того,що я софіст. І все ж я займаюсь моїм мистецтвом уже довгі роки; бо їх сума досить велика,щоб визначити літа батька кожного з вас. Тому для мене найбільш бажано розмовляти з вами про ваші справи в присутности усіх, хто тут є.

Я,помітивши,що йому хочеться виставити й ви-

славити себе перед Гіпієм та Продиком тим,що ми прийшли до нього,як його поклонники,відповів-не будемо ж баритись! Нехай покличуть сюди Продика та Гіпія з їх товаришами,щоб і вони послухали.

Добре - відповів Протаґор.

Чи не хочете, змішався тут і Калій, щоб приготувати покій, де б ви могли розмовляти сидячи.

Ця пропозиція знайшла загальну згоду. Ми не чекали вже на слуг, але самі всі в радісній старанні, чекаючи на промови мудрих людей,скопили лавки і стільці і зібрались коло Гіпія, бо там уже були лавки. Між тим підійшли і Калій та Алкібіад, ведучи Продика,якого підвели з постелі, і його товариші.----

2. Платон: Протагор. 271А - 272 /в скороченні/ Критон: Хто це був,Сократе,з ким ти вчора розмовляв у Лікеї? Слухачі товпились таким тісним колом із усіх боків,що мені не вдалось протіснутись,без огляду на всі старання я нічого не міг розібрати. -- Хто був це?

Сократ: Евтидем,- мій Критоне,-- а инший, що сидів ліворуч коло мене був його брат Діонісіодор; і він приймав участь у розмові -- Обидва,здається, уроженці Хіоса або відкілясь із тих місцевостей,виселилися до Турій,яко колоністи; а вигнані відтіля ведуть вже довгі годи мандрівне життя в нашій стороні. Що ж до їх мудрости, про яку ти питаєш,то вона,Критоне, дивного роду. Вони просто все знають,обидва,і до цього часу я ще не мав ніякого дійсного уявління про те, що треба розуміти під всеборцями.Ці обидва ж є в повнім сенсі всеборці--- Вони можуть також зробити здібним до боротьби кожного, хто тільки добре платитиме. Далі вони зокрема сильні в судовій боротьбі й уміють навчати й инших мистецтву слова й писання для судових цілей --я, Критоне, збираюсь уже віддатись обом до науки Бо вони обіцяють у короткий час зробити кожного майстром у своїому мистецтві.--- 273-277. /Тут, як і далі, у скороченні/.- Сократ - щаслива доля хотіла,щоб я заняв місце як раз там,де ти мене бачив --- Через короткий час увійшли обоє,Евтидем та Діонісіодор і велика купа їх учнів, як мені здалось.-- Війшов і Клінія,який, як ти вірно замітив, значно виріс за останній час --- Як тільки він мене побачив, як я сидів сам,він підійшов просто до мене і сів праворуч біля мене--

Як тільки замітили це Евтидем та Діонісіодор,-- підійшли теж і оден - Евтидем сів поруч із хлопчиком, а другий - ліворуч од мене, в той час як усі инші розсілись дехто потрапив. Я привітав обох, бо давно їх не бачив. А тоді сказав Клінієві: Мій Клініє, це мудрі люде, Евтидем та Діонісіодор, і саме мудрі не в дрібницях, а в важливих річах. Бо вони розуміються в тих вимогах війни, що повинен виконати майбутній полководець, у збіранні армії та керуванні нею й у всьому, що належить до виховання для оружної боротьби. Але вони можуть і робити инших здібними оборонять себе перед судом, як що хтось потерпів несправедливість.

Але ці мої слова не знайшли в них співчуття; і кожнім разі обидва сміялися, дивлячись один на одного, а Евтидем мовив: це тепер уже не наш фах, Сократе, а тільки побічне наше діло-- Мораль -, Сократе, їй ми навчаємо скоріше й бистріше, ніж хтось инший із людей думав би це робити.-

Клянусь Зевесом, одповів я, чудове відділо, що ви назвали. Де вам пощастило це знайти.-- Безумовно й у кожнім разі ви повинні виконати просьби та й мені показати ваше мистецтво --- Цей юнак -- на ім'я Кліній. Він ще молодий, і ми боїмося, що хтось инший помимо нас нахилить його розум до иншого й зіпсує його --Як ваша згода, то зробіть спробу з хлопцем і втягніть його в розмову в нашій присутности.---

Що за цим слідувало, Критоне, я хотів би показати тобі наочно! Бо це вимагало б чогось - передати цілком вірно таку безодню премудрости-- Отже, пригадую, почав Евтидем так: Скажи Клініє, як стоїть справа з людьми в тім відношенні хто з них вчиться? Є ще розумні або нерозумні? Евтидем нагнувся до мене і прошепотів на вухо, сміючись цілим обличчям: будь певен, Сократе, хлопець може відповісти, що хоче, бо слова його в кожнім разі будуть спростовані.

-Відповідь була, що розумні вчаться.

Тоді відповів Евтидем: Є люде, що звуться вчителями, чи таких немає?

Кліній ствердив.

Чи не є ці вчителі вчителями тих, хто вчиться, як напр. були вчителі гри на китарі або початковий учитель тій і инших дітей, а ви були їх учнями?

Той згодився.

Чи не правда, як довго ви вчитесь, ви не знаєте того, чому ви вчитесь?

Ні, мовив той.

Отже ви були розумні вже, коли ви ще цього не знали?

Певно ні, відповів той.

Коли ж не розумні, то й не знаючі?

Розуміється.

Отже, коли ви вчили те, чого ще не знали, то вчились як незнаючі?

Хлопець кивнув головою

Отже незнаючі є ті, що вчаться, Кліпію, а не знаючі, як ти думаєш.

При цих словах, як хор на знаку диригента, всі спутники Діонісіодора та Евтидема вибухли шумом задоволення і сміху. І раніше, ніж хлопець цілком прийшов до себе кормівництво перейняв Діонісіодор і мовив: як же, Кліпію, коли початковий учитель вам щось розповідав, які діти запам'ятовували скоріше - розумні або нерозумні?

Розумні - відповів Кліпій

Отже розумні вчились, а не розумні і ти мусів обережніше відповідати Евтидему! Тоді здивування перед мудрістю обох із боку їх прибічників виявилось у бурі сміху й оплесків; ми ж мовчали, як паралізовані від страху ----------

283-286 - Скажи ж мені - почав він /Діонісіодор/ -Сократе й ви всі, що обявляєте своє живе бажання, щоб цей юнак став причетним до мудрости: Обявляєте ви це в шутку, або ви серьозно маєте живе бажання цього? -- Я забезпечив, що це цілком серіозно.

Отже - ти кажеш, що дійсно бажаєш, щоб він став мудрим?

Цілком певно.

А як справа з ним тепер? чи мудрий Кліпій, чи ні?

Він не казав, що він таким є. Він не хвалько

Ви ж - продовжив він - бажаєте, щоб він став мудрим і не був немудрим?

Ми згодились.

Отже ви бажаєте, щоб він став таким, яким не є, й не повинен більше бути таким, яким він тепер є?

При цих словах я зрозумівся, що він й ви користав для питання: не правда коли ви бажаєте, щоб він більше не був, яким він нині є, то ви

жаєте, щоб він загинув? Але це гарні друзі і приятелі, що не бажають своєму улюбленому нічого більше ніж загибелі!

Ці слова викликали у Ктесипа таке обурення, що він -- викрикнув: - як ти можеш між иншим приписувати таку брехню ---

Як, Ктесипе, звернувся до нього Евтидем. Ти дійсно вважаєш можливим брехати?

Так, клянусь Зевесом, одповів той, - я ж у здоровім розумі.

Чи говорить брехун про річ, про яку йде мова, або говорить не про неї?

Він говорить про неї - відповів той.

Чи не правда? Коли ж він говорить про неї, то він же не говорить про якусь иншу річ, як про ту, яку він називає в своїм реченні?

Без сумніву так - одповів Ктесип.

Але до можливих річей належить, як одна з них і та, про яку він говорить і саме, як буття по собі, окремо від инших річей?

Розуміється.

Отже як хто говорить про цю річ, він говорить про щось що є?

Так.

Хто ж говорить про буття і говорить те, що існує, той говорить правду?----

А небуття є ніщо?

Ніщо.

Небуття отже немає ні найменшого спільного з буттям?

Ні найменшого.

І чи є можливо зробити щось у відношенні до цього небуття, так, хоч би, що хтось, хто би це не був, міг би встановити це небуття?

----Отже ніхто не говорить того, чого немає. Бо як би він це робив, то він би робив щось, ти ж згодився, що в відношенні до небуття не можна чогось робити. Тому, згідно з твоїм власним поясненням, ніхто не говорить неправди.----------

Чи ти говориш про протиріччя, як про щось, що дійсно існує? /запитав Діонісіодор/ -

В кожнім разі, відповів Ктесип, і з повною певністю; а ти, Діонісіодоре, думаєш, що неможливо протиріччити?

Ну, мовив той, ти навряд чи доведеш, що ти чув, як хтось протиріччив комусь иншому

Може бути, сказав Ктесип, але зараз я дійсно чую, як Ктесип протиріччить Діонісіодорові і тим даю доказ.

Можеш ти й оборонити це твердження?

Цілком - одповів Ктесип.

Як же це?- продовжив той. До кожної існуючої речі відноситься якесь речення.

Очевидно

Але так,як вона є? Або так як вона не є?

Як вона є.

Бо,Ктесипе, як пам'ятаєш,ми ж довели раніще,що ніхто не каже,чого не має. Бо виявилось,що ніхто не може сказати небуття?

Що ж цього? Мовив Ктесип.-Чи ми через це менше можемо протиріччити?

Як же? відповів той,- хіба ми протиріччимо один одному,як що обидва висловили щось, що відноситься до речі? Чи не кажемо ми тоді скоріще те ж саме?

Це він визнав.

Але ж коли ніодин із обох - продовжив той - не висловлює чогось,що відноситься до речі,чи тоді можливо протиріччя. Чи не стояла б справа тоді скоріще так,що ніхто з нас обох узагалі не має на увазі відповідного предмету?

І з цим він згодився.

І нарешті,коли я висловлюю щось до речі, ти ж говориш щось иншого про иншу річ,чи ми тоді протиріччим один одному? Чи не стоїть справа навпаки, так: я говорю,правда, про річ,ти ж узагалі не говориш про неї? А як же може той,хто про це не говорить, протиріччити тому, хто говорить про це?----------

297-299. Зветься твій брат Патроклос?-мовив він /Діоніс1одор/ -

Правда,відповів я - але лише по матері він мій брат не по батькові.

Отже він є твій брат і також не є твій брат?

По батькові ні,я сказав я - здміть це, мій дорогий. Бо його батько був Хередем,а мій Софроніск.

Адже ж батько був він - сказав він - Софроніск,як і Хередем?

Правда - відповів я - один мій батько, другий батько його.

Отже - сказав він - Хередем був инший, ніж батько?

Так,ніж мій батько - замітив я.

Отже чи був він батько,як що він був инший ніж батько?

Хередем,тому,що він инший,ніж батько є

ніякий батько?

Здається-сказав я - що він не батько.

Тоді вмішався Евтидем і мовив: отже,як що Хередем не батько,то з другого боку і Софроніск бо й він є инший,ніж батько не є батько і ти,Сократе,безбатченко!

Тут вмішався вже Ктесип і мовив: А чи не так і з твоїм батьком? Чи він инший,ніж мій батько?

Це була б помилка - відповів Евтидем

Отже той самий? питав Ктесип.

Той самий,дійсно!

Хотів би я,навпаки,щоб було инше! Але,Евтидеме,чи він тільки мій батько,чи також батько инших людей?

Також і инших - кинув той. Чи ти думаєш, що один і той же є батько й не батько?

Це я,правда, думав - сказав Ктесип.

Як? мовив той. Чи має,напр.,золото, бути також і не золотом? Чи людина - і не людиною?

Ну,не так,Евтидеме --це ж було б вже занадто,якби твій батько був батьком усіх!

І все ж він є-сперечався той.

Тільки людей? - продовжував Ктесип - чи також і коней? чи також і инших тварин?

Усіх.- мовив той.

І також і твоя мати?

Також і вона.

Отже твоя мати також мати морських їжаків?

Так,також і їх.

І ти отже брат телятам,цуценятам та порсятам?

Але також і ти -

І твій батько крім того й пес?

Але і твій - дав той відповідь.

Це ти, увірвав Діонісіодор,як будеш мені відповідати,мусиш скоро припустити. Скажи — є у тебе пес?

І досить злий - відповів Ктесип.

Має він дітей?

Так, і не менш злих?

Отже цей пес батько?

Так, я сам бачив,як він спарувався з сукою.

Як же? чи це не твій пес?

Розуміється - відповів він.

Отже він батько і твій,тим самим твій батько - пес і ти брат цуценятам.----------

Діонісіодор приєднав ще питання --- чи на твою думку не є добре мати золото?

Правда, і як найбільше - відповів Ктесип

Як це? Ти гадаєш, добре треба завше й усюди мати.

Рішуче - відповів він.

І ти вважаєш також золото добром

Це я вже визнав - зауважив він

Отже чи не треба його завше й усюди мати гри собі в можливій кількості. І чи не був би найщасливіший той, хто носив би три таланти золота в череві, один - в черепі і по статеру в кожній оці.

Принаймні сповідають, Евтедеме - відповів Ктесип - що між Скитами ті вважаються за найщасливіших, і за найвидатніших людей, хто має багато золота в своїх - так як я мав на увазі батька - черепах і, що найбільш дивне, вони п'ють зі своїх позолочених черепів і дивляться в їх з середини, тримаючи в руках. -- ---------- ---- ----------

300-301.-- Чи бачив ти, Сократе, вже колись красну річ? - вмішався Діонісіодор.

Так - і багато, Діонісіодоре! - сказав я.

Були ці всі одріжнені від краси, чи одна з неї? - продовжив він.

-- вони одріжнені від краси по собі; але в кожнім окремім прекраснім зявищі є присутня певна краса.

Отже, коли присутній він, то й ти він; коли не присутній тут, то й ти Діонісіодор?

Цього ліпше вже не кажи - замітив я.---- ----------

А знаєш ти, що личить кожному з ремесників? По перше кому личить ковати? знаєш?

Так - ковалеві.

А як з горщиками?

Гончареві.

А різати і знімати шкіру, розрізати, варити й пекти мясо?

Кухареві - відповів я.

Отже як хто робитиме те, що личить він робитиме празильно?

Напевне.

Ти ж казав, що личить кухареві розріза. і знимати шкіру, визнав ти це чи ні?

Я це визнав, одповів я, але змилуйся надмічною!

Отже ясно - відповів він - що,як хтось убє кухаря,розріже,зварить та спече той робитиме те,що личить?

І коли хтось підкує коваля,і пектиме в печі гончара,той буде робити те, що личить?

Клянусь Посейдоном,сказав я,ти вдягнеш корону своєї мудрости! Чи буде ця мудрість колись уділена й мені,чи зможу я назвати її своєю?

ЗО С.- І отже я прихожу,Критоне,за порадою - чи не бажаєш зі мною йти в науку до обох панів; бо вони заявляють,вони здібні кожного, хто хоче заплатити, навчити їх мудрости, ні здібности,ні літа не перешкоджають уступити до них. Але що найбільш важливе почути,це: вони заявляють, що навіть і праця для заробітку й найменше не заважає легко придбати собі їх мудрість.

---

3. Платон: *Sophistes* 221-223.

Чужинець: Тож розглянемо -- також софіста, щоб ухопити його дійсне єство.- Теетет: Так! добре.- Чужинець: Маємо ми в цім випадку розглядати його,як ляїка--?- Теетет: Ні в якім разі не яко ляїка -- Чужинець: Навпаки ми повинні розглядати його,як знавця певного мистецтва.-Теетет: А якого саме? - Чужинець: Клянусь богами, ми ж зовсім не помітили,що обидва тісно спорідненні! - Теетет: Хто з ким? - Чужинець: Рибалов і софіст.- Теетет: Як це?- Чужинець: Обидва є мисливці.- Теетет: А яка ж галузь охоти другого? -----Чужинець: -- софістику можна було б означити,як мистецтво,що підрядне праці для заробітку, а саме таким його частинам та підрозділам:праці для заробітку підрядна праця з приміненням сили, їй - охота, охоті - охота на тварин, їй - охота на сухопутних тварин, цій - охота на людей, такій - охота через розмову, цій - через приватну розмову, цій - за платню, цій - нарешті - мистецтво,що хоче виховувати через показну мудрість. А це є -- охота на багатих та шляхотних юнаків.

226А.- Отже софіст -- не хто инший, як представник користолюбивої частини евристики,ця ж є частина вміння протирічити, це ж - частина словесного мистецтва,а це - частина вміння боротьби,-- а це - нарешті - праці для заробітку

253-254. Чужинець: Перевозити правильний

поділ понять і вміння не надавати одному й тому самому понятті ріжних значінь, або ріжним поняттям - одного й того самого значіння,-чи ми не вважатимемо цього за завдання діялєктичної науки? Теетет: Так, ми це скажемо -- Чужинець: але діло діялєктики ти не доручиш нікому иншому,як тому, хто займається чистим і правильним способом філософією?- Теетет: Як же можна було б доручити її кому иншому!- Чужинець: Що ж до фільософа, то ми знайдемо його в сфері, де його шукаємо тепер, як і пізніще; але і його є важно ясно пізнати, хоч труднощі є иншого роду,ніж для софіста - Теетет: Як це?- Чужинець: Останній втікає в пітьму небуття, де й затримується охоче. Отже темнота цих місць заважає його пізнати. Чи не правда ж?- Теетет: Здається,що так.- Чужинець: В фільософа, який перебуває в безперервній розумовій ідейній праці,навпаки не легким пізнати його робить світло. Бо духове око здебільшого не витримує довго погляду на божественне.----------

268. Чужинець: - Ми зустріваємо двояких людей. Одні є здібні прилюдно й у довгих промовах перед великими зборами виступають як лицеміри,другі - що в приватних колах і в коротких словах приводять співбесідника до того,що він собі протирічить.- Теетет: Дуже добрі слова.- Чужинець: Ким же ми вважатимемо першого довгомовця? Державнок людинок або демагогом? - Теетет: Демагогом - Чужинець: А як іменувати другого? Фільософом або софістом?- Теетет: Розумним він не є, бо ми ж його визнали незнаючим. Але як наслідувач мудрого він одержить схоже з ним ім'я, й уже майже не сумніваюсь, що його справді саме треба визнати за того безсумнівно-дійсного софіста.- Чужинець: Чи не треба нам -- зрезюмувати його означення, звязавши все спочатку до кінця?- Теетет: Розуміється.- Чужинець: Отже мистецтво, що заводить у протиріччя,що грає свою гру в промовах і є частина ліцемірного мистецтва,яке підрядне показній мудрости та вмінню підроблятись,- а це останнє є знов частина показно-виховничої діяльности, діяльности, що утворює образи,яко людська, а не божественна частина продуктивного мистецтва взагалі - хто дійсного софіста буде вважати з цього роду й цієї крові,той, здається мені, скаже повну правду.- Теетет: Так,без сумніву!.-

4. Платон: Politikos .299.Прорицателі по-

годи, брехунці й софісти...

5. Платон: *Phaidros*. 266-267.- Сократ: -- Спочатку вступ, гадаю я: його треба сказати на початку промови. Ти думаєш про ці тонкості мистецьких приписів? - Федр.:Так - Сократ: Вдруге сповідання і свідоцтва,втрете - докази, в четверте - обгрунтування ймовірности;а прекрасний і чудовий візантійський мистець говорить ще, гадаю, про засвідчення та побічне засвідчення? - Федр.: Ти думаєш про смілого Теодора? - Сократ: Розуміється. Далі - спростування й побічне спростування: як це робиться при обвинуваченні та обороні. Але чи залишимо ми без уваги тонкого майстра з Паросу - Евена? Він вперше вигадав заховання натяк і форми для хвали при нагоді, за деякими свідоцтвами він вчив і ху при нагоді: в віршах, щоб легче це запамятати, бо був розумний чоловік. І чи залишимо без згадки Тізія та Горгія тих, які пізнали, що видимість треба почитати більше за правду; які силою слова робили мале великим і ...ике малим; нове представляли старим, а протилежне - новим, також як і додумались до безмежної довжини оповідань про кожний предмет. Правда як це колись почув од мене Продик, він засміявся й зая... він один вигадав увід до промов,треба ж не ...овгий й не закороткий,але відповідного розміру.- Федр.: Дуже мудро, Продике! - Сократ: І не згадаємо про Гипія? Здається й цей чужинець з Еліди згоджувався з ним?- Федр.: Чому ж ні.- Сократ: І далі риторичний музей Полоса: що скажемо про нього.Він доставив подвійні вислови, афоризм, образну мову і прикрасу слів за рецептом Лікімнія, бо той йому це подарував.- Федр.: Хіба ж не мав уже і Протагор дечого з цього? - Сократ: Так, мій сине, певну гармонію мови тай багато иншого гарного. Але в мистецтві жалібних промов, що взивають до старости та бідноти, мені здається побідила сила халкедонця. Одночасно він виявив себе першим майстром у розбурханні пристрастей і навпаки в заспокоєнні розбурханих своїми чарівними тонами,як він казав; він був також першим майстром у розвитку підозріння й у спростованні підозрінь. Що ж до закінчення промов,то,здається, всі однакової думки; тільки одні вживають назви: резюме, а инші-иншої,а ще инші - ще якихось.- Федр.: Ти думаєш про стислий перегляд окремих головних моментів,що його дають промовці на при-

кінці слухачам? - Сократ: Про це я думаю; а що ти маєш ще про будову промов? - Федр: Я міг би додати тільки дрібниці, що не заслуговують згадки.--

6. Аристотель: *Sopl. elendi* I,165a.--------
є люде,яким більше до вподоби удавати мудрих,ніж бути ними такими без удавання - бо софістика тільки показна, а не дійсна мудрість,а софіст-людина,що має діло з показною-не дійсною мудрістю тому згадані, очевидно, мають виконувати завдання мудрих лише з видимости,замість того, щоб дійсно їх виконувати,а не роблючи вигляду,ніби виконують -- Отже ті,що хочуть бути софістами, повинні шукати аргументів згаданого характеру / виводи й докази, що здаються такими, не будучи ними/. Бо вони можуть служити їх цілям, бо подібне вміння дає їм видимість мудрости.---- /є/ багато родів софістичних доказів.----

7. *ibidem*. 34,183в-184а.-- Кермівництво тих,хто робив фах з софістичних доказів, було подібне до мистецтва Горгія. Одні вчили реторичним, другі - еристетичним промовам,які на їх думку згодяться для більшости промов в оборону та проти /якоїсь справи/. Отже, хоч навчання їх учнів і було коротким, але без усякої підстави науковоЇ теорії. Вони думали сховати той такий,що вони не вчать теорії, а тільки висновкам з неї. Отже, вони робили подібно,як людина, що обіцяла б навчити вмінню,що пекльоться, щоб у людей не боліли ноги, але тоді не вчила б швецькому рукомеслу й не вказувала б засобів та шляхів,якими досягнути при тому згаданої мети, а просто давала б великий вибір усяких черевиків: цим засобом була б задоволена потреба, але не навчено ніякому вмінню.------

8. Аристотель: *Metaphysica* IV,3,1004 в.- Діялектики та софісти придають собі тільки вигляд філософів; бо софістика є тільки видима мудрість, а діялектики тільки диспутують про все ---. Софістика та діялектика займаються тим самим, що і філософія, але філософія одріжняється від діялектики характером своєї здібности, від софістики - моральною ціллю. Бо діялектика тільки робить спроби там, де філософія пізнає, а софістика - тільки показна,а не дійсна мудрість.

9. *Ibidem*. :XI,9,1064в. Софістика займається виключно акциденціяльним / τὸ συμβεβηκός /, чому Платон і сказав не погано,що софіст має спра-

ву з небуттям... зр.IX,9,1049в.

10. Аристотель: Politica. III,9,1280в /про Лікофрона/. Закон є договір, яким взаємно забезпечується право; але він не може виховати моральности та справедливости у громадянах.--

11. Аристотель: Rhetorica. III,3,1406в/про Алкідама/.Філософія є знаряддя для нападу на закон і звичай.

12.Тразимах. fr. 8 Diels'a .Боги нічого не бачать із діл людських, бо инакше б вони не нехтували найбільшим благом людським - справедливістю; бо її ми бачимо не в силі у людей.

13. Платон: Respublica.338С. /про Тразимаха/: Справедливість є не що инше,як вигода сильнішого.

14. Платон: Gorgias. 482-484С.- Калікл:---- Як правило - вони знаходяться один із одним у суперечці - природа /φύσις/ й закон /νόμος/. Отже, коли хтось із почуття сорому вагається сказати, як він думає,то він примушений стати в протиріччя з собою.-- Від природи погане є також і зле,а саме-терпіти несправедливість;за законом і звичаєм - навпаки - робити несправедливість. Терпіти несправедливість це не є достойно людини,але - раба, для якого смерть ліпше ніж життя, який, коли йому роблять несправедливість і його ображають, не може собі допомогти і також мало /може допомогти/ комусь иншому,про кого він пекдується. Закон і звичай завше бувають виставлені слабими людьми та натовпом.Для себе сами і в своєму інтересі вони встановлюють закони й розподіляють хвалу та огуду. Тим то вони бажають смирити сильних людей,що мають більше ніж вони сили,щоб придбати собі всі вигоди,- ніби було зле й несправедливе мати більше вигід,ніж инші. І під несправедливістю розуміють,коли хтось хоче здобути більше вигід од инших; бо вони - маловарті розуміється задоволені,коли мають рівне право з иншими /сильнішими/. Тому за законом та звичаєм усюди звуть злим і несправедливим,коли хтось шукає більше вигід, ніж має натовп і це звуть - "робити несправедливість". На мою ж гадку сама природа доводить,що справедливість у тім,що шляхотніщий має більш вигоди,ніж незначний, а здібний до більшого - більш, ніж менше здібний. У багатьох випадках, як у инших живих істот,так і в людей,на прикладі цілих держав та пород бачимо,що справа так стоїть: що визнається справедливим,як сильний панує над слабим і має більше вигід ніж цей.Або на

яке право міг спиратися Ксеркс, як він виступив у похід проти Греції, або його батько, почавши війну проти Скитів, або---та таких прикладів можна б навести тисячі! - Правда, я гадаю, ці люде роблять так згідно з природою справедливости і, клянуся Зевесом, згідно з законом природи, розуміється не за тим законом, що ми вигадуємо,- ми накладаємо руку на найліпших та сильніших ще з дитинства й приборкуємо їх, як львів, вмовляючи в них, що має панувати рівність і це є добре і справедливе. Але коли повстає дійсна людина, що має досить сили, то така скидає з себе все, розриває свої кайдани й визволяється, топче ногами всі наші приписи, наші засоби усмирення й гамування й усі протиприродні закони й так підіймається зі становища раба до правителя над нами: і тут ссяє найяскравіше право природи! Що я кажу, це, здається, думав і Піндар у тім вірші, де він каже:

Закон є царь усіх
смертних і безсмертних.

Бо, продовжує він

Діла сили, переведені
могутньою рукою, виправдують себе,
це доводять діла Геракла.

Так, приблизно, він каже; бо я не памятаю вірша точно. Він розповідає, що Геракл захопив худобу Геріона, не купуючи її й не діставши її в подарунок; бо це є від природи справедливе, що худоба й усяке инше майно слабих і гірших належить ліпшим та сильніщим.

15. *ibidem*. 491C-492C. Калікл: -- від природи справедливе й добре те, що я тобі тепер возвіщаю: хто хоче жити справедливо, той повинен дати найбільше волі своїм бажанням і не обмежувати їх, але досягнути такого стану, щоб мати змогу, як би великі вони не були, мужньо й розумно задовольнити їх і виконувати кожне своє бажання. Це неможливо для натовпу, й тому він ганить таких людей: із почуття сорому й щоб прикрити власну нездібність; він каже - що нестриманість є зло. Натовп хотів би, як я вже раніще сказав, зробити найздібніщих своїми рабами, а тому що він не може власними силами досягнути своєї мети, то й вислявляє поміркованість і справедливість з причини власної слабости. Але бути для людей, що народились царськими дітьми, або призначені від природи стати правителями, тиранами або сильними світа, що може бути для

них гіршого й ганебнішого за уміркованість та справедливість. Вони,що мають можливість насолоди всіма благами,не зупиняються ні перед чим,вони самі повинні визнати над собою панування закона,поговору й огуди натовпу. Або як мають вони не бути нещасними через моральність, справедливість та уміркованість, коли вони не можуть доставити своїм друзям більше добра,ніж своїм ворогам, та це як правителі власної держави.--- В дійсности справа стоїть так: розкіш,нестримання та свобода,коли вони посідають достатні засоби, це є моральність і щастя! Усе инше є пусте,протиприродні умовности суспільства,пусті слова, і нічого не варт! ---

o

----ooo----

x:x:x:x:x:x:x:x:x:x:

----ooo----

o

В/Сократ і Сократики.

XV. Сократ

I. Нічого писаного від Сократа не дійшло/та він і не писав нічого/. Приписувані йому листи є фальшовані.

2. Свідоцтва про Сократа.

- життя -

I. Діоген Лаерцій. II,I8-47. Сократ - син скульптора Софроніска та бабки Фанарети,як згадує і Платон у "Теететі," був атенцем та походив із дема Алопеки. Переказували, що він допомагав Еврипіду в віршуванні. До цього відносяться й місця у Мнесимаха..., Калія,... та в "Хмарах" Аристофана.

Він був, за деякими свідоцтвами, спочатку учнем Анаксагора, як і Домон, за словами Александра в його [illegible], а потім, по засудженні Анаксагора,- учнем Архелая та, за Аристоксеном,його улюбленцем. Дурид каже,що він працював як скульптор на замовлення. Йому ніби належать ті вдягнені харити, що стоять ув Акрополі. ----------

Він був також сильний у реторичному вмінні, як оповідає між инш. Ідоменей. Йому ж і тридцять /тиранів/ заборонили вчити ораторського вміння, як відомо з Ксенофонта. І Аристофан висміяв його вміння робити з невірного вірне. Бо,як оповідає Фаворин у своїх "замітках," він був першим, хто вкупі зі своїм учнем Есхином учив ораторського мистецтва. Це ж запевняє і Ідоменей у своїм творі про сократиків. Він був також першим, хто як учитель викладав про основи життєвої поведінки,а також перший філософ, що втратив життя з судового присуду.--- ----------

Деметрій Візантійський оповідає,що - - - - він пізнав, що натурфілософія для нас нічого не

варта і звернувся до моралі, яку він і проповідував у майстернях і на площі, кажучи що він шукає, що злого й доброго трапилось у цьому домі.

Часто бувало, що незадоволені його випитуванням учасники розмов поводилися з ним нечемно й гостро та, здебільшого, з призирством і насмішкою. Але він переносив усе це з непохитним терпінням. Одного разу він ніби навіть дістав стусана ногою й коли хтось висловив здивування, що він переносить і це, то він відповів: "Що ж! Коли б на мене наступив осел, чи я скаржився би на нього до суду?" Так оповідає Деметрій.

Його зовсім не цікавили поїздки до чужини, що їх так любить більшість людей; він мандрував тільки, як від нього цього вимагав його військовий обовязок. Решту ж часу він залишався вдома та провадив у захопленні спорами свої дослідження зі своїми співбесідниками, не бажаючи зовсім накидати їм своїх поглядів, а керуючися лише стремлінням дослідити правду. - - - -

Він приймав участь у поході до Амфіполіса й у битві при Деліоні й там уратував життя Ксенофонтові, що впав із коня; при відступі він стримано відходив серед загальної втечі атенців, спокійно озираючись, і готовий до оборони, якби хтось на нього напав. Він приймав участь і в поході до Потидеї, а саме він плив туди на кораблі, бо війна перешкоджала пішому походові. Там він, кажуть, простояв цілу ніч нерухомо; також відступив Алкібіядові почесну нагороду, що була йому присуджена. Алкібіяда, між инш., Аристип у четвертій книзі /свого твору/ про роскішне життя старовини називає улюбленцем Сократа. Іон Хіосський розповідає, що він як юнак ходив з Архелаєм проти Самосу. Аристотель каже, що він одвідав Дельфи, а Фаворин у своїх мемуарах говорить, що він був і на Істмі.

Він не відступав від своїх переконань. Він стояв за народоправство як бачимо із його опіру проти Критія й його товаришів, коли приказали йому доставити їм багатія Льва Саламінського, щоб покарати його на смерть. Він був також єдиний, хто дав голос за виправданих десяти полководців. І він не втік, коли була змога втікти з вязниці. Тих, хто оплакував його долю, він осудив і розвинув перед ними своє високе вчення, закований у темниці. Він був умірковний і простий у потребах.----- Часто він казав до себе при погляді на велику кількість

ріжного краму: "Як числені є речі, яких я не потребую!" --- У своїм житті він був такий простий і суворий, що його одного не доторкнулись числені епідемії в Атенах. Аристотель сповідає,що він мав дві жінки, від першої Ксантипи народився син Лампрокл, від другої - Мірто - доньки Аристида Справедливого --сини Софроніса та Менексен. Инші ж кажуть,що Мірто була його першою дружиною.

Він гордився відсутністю потреб і ніколи не приймав платні. Він казав, коли йому вподобались його їжа й пиття,що він найменше потребує лакомств і найменше думає про те, що ще має пити. Та - хто найменш потребує, той найближчий до богів. Це можна бачити і в авторів комедій,які,непомічаючи цього, тільки вихваляють його своїми насмішками. Так-Аристофан.... та Амінсій у своїм "Плащі" - - - - - Хоч і бували випадки, коли він згідно з умовами зявлявся в ліпшому вбранні,як напр. в платонівському Симпозіоні у Агатона.

Він умів однаково доводити та спростовувати. Так,за оповіданням Платона, Теетет розлучився з ним по розмові в повнім захопленні; навпаки Евтіфрона, який почав процес проти свого батька в справі вбивства чужинця, він перестеріг від того через розмову про побожність. Лізиса він навів через свої розмови на шлях високої моральности. Бо він посідав дар, вироцувати свої слова з фактів. Так він примирив свого сина Лампрокла з його матірр'ю,з якою він посварився,як оповідає десь Ксенофонт. І Платонового брата Главкона, що хотів стати державним діячем, Сократ одмовив від цього,бо тому бракувало здібностей та досвіду,як оповідає Ксенофонт. Харміда ж він навпаки привів до цього,бо той був /до державної праці/ здібний. - - - - - - - - - - - -

Він казав - що дивно,як кожен легко може сказати,яке майно він посідає,але не легко - яких друзів має; так мало думають про них. Коли він дізнався, що Евклід з захопленням накинувся на заняття евристикою,він сказав: "Мій Евкліде,я гадаю ти справишся з софістами,але не /справишся/ з людьми. Бо він вважав ці тонкощі непотрібним сміттям,як каже і Платон у Евтидемі - - - - - - - - - - - - - - - - - - Дозвілля він вихваляв, як найліпше майно,як оповідає і Ксенофонт у Симпозіоні. Тільки одне, говорив він, є дійсне добре - знання, тільки одне дійсне зло - незнання. Багацтво і шляхотне походження не мали для нього ціни,але навпаки /здавались йому/

тільки нещастям.---

Він навчився грати на ліру вже /в віці/, коли вже пройшов дійсний час для цього, і грунтував своє рішення словами, що не треба стидатися, коли вчитися тому, чого ще не знаємо. Далі він охоче займався танцями, в переконанні, що такі тілесні рухи корисні для здоровля, як сповідає і Ксенофонт у Симпозіоні.

Він казав звичайно, що його демон каже йому майбутнє наперед. Добрі успіхи в великому починаються з малого. Далі -- він не знає нічого, крім того саме, що він нічого не знає. ---На запитання, що є чеснота юнака, він відповів - "нічого що надміру"---Для юнаків він пропонував, що вони повинні себе завше розглядати в дзеркалі, щоб, як що вони гарні, - були й достойними /цієї краси/, як що не гарні - вирівняти і прикрити цю хибу освітою.---- Инші люде, казав він - живуть, щоб їсти, а він сам їсть, щоби жити. Коли хтось сказав йому: "атенці присудили тебе на смерть", він одповів - "а природа їх засудила на смерть". Инші приписують ці слова Анаксагорові. Коли ж його жінка мовила "Ти вмираєш, незаслуживши смерти", він відповів "а ти би ліпше бажала, щоб я вмирав, заслуживши смерть.----- До Ксантипи він сказав раз, коли вона після лайок вилила на нього ще й помиї: "Чи я ж не казав, що, коли Ксантипа гримає, то йде і дощ? - - Життя зі злою жінкою, казав він, подібно до відношення виїздців коней до найгарячіших коней. "Як вони, опанувавши раз таких коней, потім легко справляються і з иншими, так і мені, завдяки життю з Ксантипою будуть легкі зносини з усіма иншими людьми".

Ці його розмови й одповідне життя принесли йому і те славне свідоцтво Пітії в одповідь на запитання Херефона:

В мудрости ніхто не зрівняється з Сократом.

Відділя й велика зненависть до нього. Її основа була також і в тому, що він доводив їх нерозумність суетним людям, що мали про себе найвищу думку, як напр., він /висміяв/ Аніта, про що читаємо в платоновому Меноні. Цей останній, розлючений насмішками Сократа, спочатку підбив проти нього Аристофана, а потім намовив і Мелета подати скаргу до суду за безбожність та спокусу юнацтва. Так Мелет і поскаржився, а Поліевкт обвинувачував Сократа на суді, як твердить Фаворин у своїх "історичних замітках"; а промова була написана софістом Полікратом, як каже Германн; за свідоцтвом инших, Анітом, а під-

готовив усе демагог Лікон. Антистен у "хроносльогії філософів" і Платон ув Апології звуть обвинуватцями цих трьох: Аніта, Лікона та Мелета; Аніта яко гнівного представника ремесників та політиків, Лікона, яко представника ораторів, а Мелета-поетів, бо Сократ усім їм дозволив. Фаворин каже в першій книзі своїх достопамятностей, що промова Полікрата проти Сократа не є та, що була виголошена в дійсности; бо в ній згадується відсудова /атенських/ стін Кононом, що відбулась шість років після смерти Сократа. Це безпереречний факт. Але ж ув акті обвинувачення, який, за свідоцтвом Фаворина, ще й нині переховується в архиві, сказано так: "Цю скаргу склав і під присягою подав Мелет, син Мелета з дема Піта проти Сократа, сина Софроніска з дема Алопеки: Сократ винний у тому, що заперечує існування визнаних державою богів, як і у введенні нових богів; також він винний супроти юнацтва, яке він псує. Кара пропонована: на смерть". Лісій написав промову в його оборону, коли ж її прочитав сам філософ, то мовив "гарна промова, Лісіє, тільки не для мене". Дійсно, вона була витримана більш у стилі судових промов, ніж у дусі філософії. Коли ж Лісій спитав: "Як же це може бути, що для тебе не годиться промова, що є однак гарною?", -Сократ відповів: Адже ж не личить мені й гарне вбрання та взуття?-----Сократа признали винним більшістю у 281 голос. Коли ж поставили питання про рід і розмір кари, то Сократ оголосив, що згоджується заплатити 50 драхм, - Евбулід, правда, каже, що він згодився заплатити 100 драхм. Коли ж серед суддів піднявся шум з цього приводу, Сократ сказав: "За мої заслуги я пропоную правно визнати мене достойним обіду в Пританеї". Тоді його засудили на смерть, при чому до більшости приєдналось ще 80 голосів. Через кілька днів у вязниці він мусів випити кубок яду. Ці дні він присвятив останнім розмовам, що передає Платон у Федоні.

За свідоцтвом декого він склав пеан, що починається словами: Вітаю Аполона й Артеміду, брата й сестру!

Діонісіодор каже що пеан не належить Сократові. Він склав також Езопову байку, не дуже вдалу, що починається так: не судіть моралі з погляду мудрости натовпу, казав колись Езоп до мешканців Коринта.

Отже Сократа вже не було серед живих. А

Атенців скоро обхопило каяття. Вони зачинили палестри та гімназії, покарали декого вигнанням, а Мелета засудили на смерть. Сократа ж вшанували, поставивши в Помпейоні бронзову статую, твір Лісипа. Що ж до Аніта, який тоді мандрував, то з Гераклітеї мешканці вислали його зараз же в день приїзду. Цей випадок із Сократом та атенцями не є одинокий ув історії, були й інші подібні випадки.---

Тому й Евріпід в "Паламеді" ганьбить їх такими словами:

Ви вбили, вбили
Знавця мудрости,
Соловя муз, що нікому не робив зла.

Це може й так. Але Філохор опсвідає, що Евріпід умер раніше за Сократа.

Сократ народився, як каже Аполодор, у хроніці за архонства Ансефія в 4 рік 77 олімпіяди 6 дня м. сяця Таргеліона, в день, що є на думку Делійців днем народження Артеміди, і в який атенці очищують місто покутою. Він умер у І році 95 олімпіяди в віці 70 років. Так розповідає Деметрій Фалерейський. Бо дехто гадає, що він умер на 60 році життя. Обидва - Сократ та Евріпід - були слухачами Анаксагора.---

Мені здається, що Сократ робив предметом своїх розмов також і натурфільософію. Бо ж він, за свідоцтвом Ксенофонта, займався питанням про боже передбачення, хоча той самий Ксенофонт каже, що Сократ у своїх розмовах мав справу тільки з етикою. Також справа стоїть і у Платона. В апольогії він говорить про Анаксагора й инших натурфільософів, мов про речі, про які Сократ ніби нічого не знає. І все ж там, де він займається натурфільософією, він все вкладає в уста Сократові.

Був і инший Сократ - історик..., і другий - перипатетик з Вітинії, третій поет, що писав епіграми, й нарешті косіець, що написав про імена богів.

2. Платон: Apologia. I7Д. Це в перший раз я з'являюсь перед судом у віці 70 років.

3. Платон: Crito. 52Е.-- сімдесят років лежать за тобою.

4. Платон: Theaetetus. I49A.- Сократ: Але ж ти, дурний, ще й не чув, що я з сином дуже доброї та почесної бабки - Фенарети?

5. Платон: Crito. 50 Д.---- о Сократе,---- що ж ми маємо закинути держави?---чи не те, що вона --- дала вказівку твоєму батькові навчити тебе

[illegible] та музиці.

6. Платон: *Phaedo* 96АВ.-Сократ: Як я ще був молодий, мій Кебесе, я мав непереборимну жадобу тієї мудрости, що звуть природознавством. Бо в ній було для мене щось високе, як джерело пізнання причин кожної речі,- чому вона повстає й чому вона гине, й чому вона існує. І часто я звертався то туди то сюди з питаннями такого характеру: чи дійсно повстають живі істоти з гниття теплого та холодного, як дехто каже? Чи ми думаємо при допомозі нашої крові, або повітря, або вогню, чи ж ніщо зі згаданого, але мозок допомагає повстанню приймань слуху, зору й нюху, з яких постає память та суд; а з памяти та суда, коли вони вийшли зі стану негевности й неясности утворюється знання? З другого боку я розглядав загибель цих річей, а також знищення на небі та землі, щоб нарешті дійти до того, що я здавався собі абсолютно нездібним до цілої цієї методи дослід - ження.----------97 .

7. Ксенофонт: *Memorabilia*. I,I,I4.- Коли він одного разу був членом ради і дав, яко такий, звичайну присягу, в якій говориться також, що він буде голосувати в згоді з законом,-тоді нарід, саме коли Сократ був головою одного дема, збирався протизаконно засудити на смерть полководців /між ними Трасила та Ерасиніда/ всіх заразом одним голосуванням. Сократ противився цьому голосуванню, як не був обурений проти нього нарід та як не загрожував йому дехто з сильних /цього світу/. Але він вважав свою присягу вищою, ніж присилування волі народа проти закона і права та ніж врятувати себе від загроз.

8. Платон: *Protagoras* 34IA.- Сократ: Я, як учень цього Продика, посвятився /в тайну синонімів/ -- *Sul. Meno*.96Д, та свідоцтва про Продика.

9. Платон: *Symposion*.2I9E - 222В.- Алкібіад -- а пізніше ми разом /із Сократом/ робили похід до Потидеї й ми належали до одного товариства. Вперше він був витреваліший не тільки від мене, але й од усіх инших. Коли ми, як це буває на війні, були окружені і змушені голодувати, то ничших не можна порівняти з ним, що до витревалости. А на пирах він єдиний був найкріпший, зокрема в питті; хоч він і не хотів, але, як його змушували, з ним пив із кожним і що найдивніше-ніхто не бачив його ніколи пяним.-- Також і в тер-

пучости зимового холоду - бо там зими дуже суворі- він робив чудеса; зокрема, одного разу, як ударив найбільший мороз, і инші або зовсім не виходили, або, як що вже доводилось, натягали на себе все й узували сандалії й огортали ноги повстю та мішком,- Сократ же ходив спокійно в коротенькому плащі, який носив і звичайно; а босими ногами він легше ступав по льоду ніж инші в сандаліях. А солдати дивились на нього косо, ніби він хотів насміятися з них.

Отак це було.

Але варто почути й "що він учинив та переніс хоробрий вояк" у цім поході. Він стояв заглибившися в думки при розсвіті й думав про щось, і тому, що йому щось не вдавалося, він не пішов з місця, а залишився стояти й думати; було полудне й люде помітили це й дивувались, і один говорив до другого, що Сократ мовляв, стоїть уже з ранку і про щось міркує. Нарешті в вечорі деякі йонійці по вечері винесли свої постелі на двір - бо було тоді літо- щоб спати на холодку та щоб і побачити, чи буде він стояти й уночі. І він залишився стояти аж до ранку і сходу сонця. Тоді він помолився до сонця і пішов собі.

Або хочете почути про битви - бо було б справедливо прославити його й за це. А саме в битві, по якій я дістав нагороду від полководців, ніхто инший урятував мені життя, як він; бо він не побажав залишити мене пораненого, але виніс і мене й мої знаряддя з небезпеки. І я вимагав тоді, Сократе, щоб полководці дали нагороду тобі! І тут ти мене не спростуєш та не скажеш, що я брешу. Але полководці, дивлячись на мою шляхотність, хотіли мені дати нагороду та й ти ще більше пильнував про це ніж полководці, і тому я її дістав, а не ти.- І далі, панове, варто було глянути на Сократа, як військо втікало від Деліона. Я був там на коні, а він важко озброєний пішки. Він відступав разом із Лахесом, як вже всі розбіглись. Я зустрінув їх і, як тільки побачив, підбадьорив їх і сказав, що я їх не залишу самих. Там я міг придивитись до Сократа ще ліпше, ніж у Потидеї. Я сам був у малій небезпеці, бо я був на коні - Перше, як він був спокійніший за Лахеса і здавався він мені зовсім, як у твоїм вірші, Аристофане, там ішов як і тут просто своїм шляхом "виступаючи, як пава, та озираючись", оглядаючись спокійно на друзів та ворогів, так що кожен уже здалека повинен був помітити, що цей чоловік

буде оборонятися з усієї сили,як на нього напасти. Тому він і відступив недоторкнений,він та його спутник,бо на війні не зачіпають тих,хто так тримається,але переслідують инших,які втікають так, що шия переганяє голову.

IO. Платон: Charmides. I53A - Сократ:Зараз як я повернувся з походу до Потидеї - - -

II. Платон: Laches. I8IA.- Лахес: - - при відході,що був подібний до бігства,від Деліона він/Сократ/ відходив разом ізі мною й я можу тобі сказати,що коли би й инші побажали бути такими мужніми,то наше місто було б возвеличено й ми не мали би тоді такої поразки --

I2. Платон: Апологія. 28E.- Пригадайте ж,мої співгромадяне,- як полководці - - що ви їх призначили моїми начальниками,вказали мені певну службу при Потидеї,при Амфіполісі,при Деліоні,-я виконав цю службу, як і инші,ризикуючи смертю.--

I3. Платон: Theaetetos. I5I A.- Сократ: -з деякими з них /учнів/,коли вони знов зявлялись із проханням одновити наші звязки,мій демон заборонив мені зноситися,з иншими дозволяє - й ці роблять дальші успіхи.--

I4. Платон: Phaidros 242B.- Сократ: -- коли ж я збірався брести через річку, я дістав божественний знак,що часто має-завше він утримує мене від якоїсь справи,що я як раз хочу виконати -- і мені здається,що я чую зблизька голос,що забороняє мені відходити раніше, ніж я покаюся, бо я погрішив проти бога.

I5. Платон: Апологія 3IД.- Є певний божественний і демонічний знак,що його й Мелет висміхає у своїй скарзі. Мене супроводило це явище вже з дитинства: це голос,що завше чується тільки як пересторога, щоб відхилити мене від якогось наміру, але ніколи не з позитивним змістом. Він утримує мене й од державної діяльности. - - -

I6.Ксенофонт: Memorabilia.I,I,2.- Досить було обвинувачень проти того,що Сократ казав звичайно, божество дає йому знамення. І на цьому, мабуть, збудували й його обвинитці обвинувачення, що він уводить нових богів. Але ж він тим також мало вводив чогось нового,як усі инші,хто в вірі у пророцтвня,ворожить із лету птахів, з людського голосу, з жертви й инших знаків. Бо й ці люде не припускають,що птахи або зустрічні люде знають,що їм потрібне,але що боги сповіщають через них; і саме так думав і Сократ. Правда,здебільшого люде число-

ляються так, ніби вони дістають указівки та перестороги від птахів та зустрічних; Сократ одначе говорив точно так, як думав: а саме він казав, що божество дає йому знак, і деяким зі своїх приятелів він радив робити те, або не робити цього, бо йому божество дало такий знак. І хто слідував його раді, мав од того користь; хто ж не слідував, - той мусів у цьому каятись. І напевне же треба погодитися, що в Сократа не було бажання, щоб приятелі мали його за дурисвіта чи дурня; але ж він, здавалось би, бажав і того й другого, як що він спочатку видавав би себе за речника божеської звістки, а потім виказався би дурисвітом. Отже без сумніву він ніколи не передрікав би нічого, як би не вірив твердо, що це і станеться; але чи комусь можна так твердо вірити, як богу. Коли ж він вірив богам, то як він міг би припускати, що немає богів. - -

17. Ibidem. IУ,3,12 - "А до тебе, Сократе, відповів Евтидем - "боги, здається, ще милостивіші, ніж до инших людей, бо тобі вони вказують без того щоб ти їх запитував, що ти повинен робити й чого - ні" - -

18. Платон. Евтифрон. 2-3.

Евтифрон: Як це трапилось, Сократе, що ти відступився від твого звичайного перебування в Ліцеї й чекаєш тут у почекальні царя. Не маєш же ти, як я, якоїсь судової позви перед царем.

Сократ: Атенці називають це, Евтифроне, не позвою, а карною скаргою.

Е.- Що ти кажеш? Проти тебе хтось подав карну скаргу? Бо я ж напевне не доживу, щоб ти виступив против когось зі скаргою?

С.- Напевне ні.

Е.- Отже хтось - проти тебе?

С.- Розуміється.

Е.- Хто ж це?

С.- Я сам цього чоловіка майже не знаю, Евтифроне. Як здається, це зовсім ще молода й невідома людина. Його імя, за моїми відомостями - Мелет, і він належить до округи Піта. Може ти згадаєш Мелета з цієї округи, - людину з довгим волоссям, рідкою борідкою та яструбиним носом.

Е.- Не згадую, Сократе. Що за скаргу він вніс проти тебе?

С.- Яку, питаєш. Не звичайну, здається мені; бо те, що така молода людина розуміється на таких серіозних річах, це - не звичайно. Бо він знає, як каже сам, яким чином псується молодь та хто її

псує. Він також,здається і досить мудрий,і помітивши мою недосвіченість, зараз же йде,як дитина до матері, скаржиться до міста, щоб овинуватити мене в псуванні його однолітків. Мені здається,що він учений, хто починає свою політичну діяльність правильно,- бо правильне зпочатку пеклуватися про те, щоб були як можна ліпші молоді люде,подібно до того, як добрий сільський господар,природно,пеклується зпочатку про молоді ростини,а потім уже й про рошту. Так і Мелет виполює зпочатку нас,бо ми псуємо молодь у зародні ,як він висловлюється. А потім він,очевидно, буде пеклуватися про старших людей і так принесе державі багато добра - кінець,що зрозумілий при такім початку.

Е.- Цього й я би бажав,Сократе! Але боюся, що буде протилежне. Бо мені здається,що він,робляч тобі несправедливість,спустошує державу починаючи саме від сьятощів огнища /очага/. Але скажи: що ж ти таке робиш,що він голосить,що ти псуєш молодь?

С.- Це дуже дивне, дорогий,як почуєш.Він каже, що я вигадав богів, і через те, що я вигадую нових богів,а не вірую в старих,через це саме, мовляв, він мене й оскаржив.

Е.- Розумію,Сократе! Це очевидно походить од того, що ти кажеш,що божество дає знаки свої при кожнім випадку. Отже,він уніс проти тебе скаргу,як проти поновника релігії й він звертається до суду,висловлюючи підозріння на тебе,знаючи добре, що такі підозріння знайдуть віру в натовпі.Бо й мене,гадаю, вони висміють як трохи божевільного, коли ж я щось кажу про божественне та прорицаю будучину, й усеж із поміж моїх прорицань не було такого, щоби не справдилось. Але вони заздрять однаково нам усім, хто має такий дар. Тому не треба звертати на них уваги та спокійно йти своїм шляхом.

С.- Любий Евтифроне,це ще нічого,коли тебе висміють. Бо для атенців,на мою думку,це не грає ролі,як їм здається,що хтось має незвичайне знаття, але не має наміру передавати це знаття иншим. Але як вони думають про когось,що він передає свої погляди й иншим,на того вони розлючуються,чи то з заздрости,як ти думаєш,чи з якої-будь иншої причини.

Е.- Але я не маю бажання скуштувати,як вони поставились би до мене.

С.- Ти ж,мабуть,маєш славу,що ти стоїш самотно й не маєш нахилу передавати твоє знаття иншим. Що ж до мене,то вони думають,як я маю боятися,що я

з дружби до людей передаю щедро все моє знаття, кожному, та не тільки дурно, а й не обмежуючись лише приятелями, а всякому, хто тільки хоче послухати. Отже це було дуже приємно як би вони хотіли мене тільки висміяти, як ти кажеш, вони роблять це з тобою, й час на суді пройшов би серед жартів та сміху. Як що вони роблять це серіозно, то як тоді розвернеться справа, цього не знає ніхто, крім вас провидців. - -

I9. Платон: Апологія./в скороченні/ /Промова Сократа на суді у свою оборону/. Яке враження на вас, співгромадяне-атенці, зробили мої обвинителі, я знаю; на мене ж так уплинули їх слова, що я майже забув себе - так переконливо згучали їх промови. І все ж хочби слід правди був у тому, що вони говорили! - - - Послухайте правду від мене. Але, клянусь Зевсом, мої співгромадяне, те, що ви почуєте від мене, не буде такий словесний твір, прибраний та прикрашений словами й виразами, як був твір обвинителів, а буде проста промова в звичайних словах. Бо я твердо переконаний у справедливости мого діла й кожний із вас нехай слухає мене з довіррям.----------
---

На першому місці мені треба, співгромадяноатенці, виправдатися проти фальшивих обвинувачень старих часів і проти попередніх моїх обвинителів.-- Бо вже дивно, а саме перед багатьома роками вам напотіло проти мене багато обвинителів, що нічого не оповідали, крім неправди, яких я боюся більше, ніж Аніта й його прибічників як би вони не були небезпечні. Небезпечніщі, мої співгромадяне, є все ж перші, що пробували настроїти вас проти мене ще з дитинства й як брехливі обвинителі розповідали: "Є тут дехто - Сократ на ім'я, мудрець, що розумує над небесними явищами, дослідив також усе підземне й уміє представити зле добрим." Ці люде, що розповсюдили такі чутки, - це є мої дійсно небезпечні обвинителі. Бо хто їх чує, той думає, що такий дослідувач не вірить ні в яких богів. Додати до цього, що число цих обвинителів велике, і своїм ділом вони заняті вже довший час; далі, що ви, до яких вони звертались, були в віці, що має найбільшу довірливість - бо ви були ще хлопцями, лише деякі вже юнаками, а оборонця для підсудного не було - отже цілком однобічний процес.--- Але ніяк неможливо хоч одного з них привести сюди - перед суд і запитати. Це якось боротьба з привидами, що я мушу вести, й мої спростування розлітаються в повітрі, бо немає нікого, хтоб на них

відповідав. - - -

---Але кинемо погляд назад на походження обвинувачень проти мене, що створили мені злу славу, і що дали мужність і Мелету виступити зі скаргою проти мене. Добре. Що ж висунули проти мене обмовці. Ми повинні дивитись на них, як на судових обвинувачів і їх обвинувачення прочитати ніби з присяжної скарги - Отже: "Сократ переступає закони й робить злочин, досліджуючи те, що є під землею й що знаходиться на небі, і представляє зле добрим, а також і вчить цьому інших." Така приблизно є скарга. Та ви й самі бачили в комедії Аристофана як плаває сюди й туди у хмарах якийсь Сократ, що видає себе за повітроплавця й вирабляє всяке инше безглуздя, - усе речі, в яких ніяк, зовсім ніяк не розуміюся. Як я це кажу, то зовсім не вкладаю в це якогось призирства до такої мудрости; може й є люде, що мають дійсне знання про все це --- але, як я сказав, співгромадяне, я нічого не розумію в цих річах. Яко свідків я викликаю багатьох зпоміж вас самих і закликаю всіх, хто колись бував при моїх розмовах, поділитися взаїмно вашим досвідом, - не мало з вас таких, що є у стані це зробити. Так подайте ж один одному відомости про те, чи чував хтось хоч найменше з подібних річей у моїх розмовах. З цього ви й побачите, що подібно ж стоїть справа й з усім иншим, що не вигадують про мене люде.

Отже це невірно. А коли ви чували від того, або иншого - я, мовляв, беруся навчати й дістаю за це гроші, то й це - неправда, - хоч у моїх очах і є дуже цінним, як можеш навчати, як от Горгій із Леонтин, або Продик із Кеосу, або Гипій із Еліди.--- І я би скористався цим і гордився б, якби я на цьому розумівся. Але, я не розуміюся на цьому, о атенці!

Може хтось із вас відповість: "але, Сократе, чим же ти займаєшся? Чому ж усі брехливі чутки про тебе? Не від того ж, що ти нічого не робиш, що одріжнялось би від того, що роблять инші? Як би могли тоді повстати такі слова й поговір? Певно ти робиш щось, що дивує людей. Скажи ж нам, як стоїть справа, бо ми не хочемо винести про тебе легковажного присуду."

Хто так каже, здається мені, ставить цілком виправдану вимогу, і я спробую розповісти вам про причинок, що утворили мою славу і злий поговір про мене. Слухайте ж! Дехто з вас думатиме, що я тільки шуткую; але можете бути переконані - а вам скажу саму правду. Я прийшов до цієї слави, моєї співгрома-

дяне, не иншим шляхом, як через своєрідну мудрість. А що це за мудрість? Може бути, не яка инша, як проста людська мудрість. Бо здається і справді це є той рід мудрости, яку я маю.

Отже, співгромадяне-атенці, не доходьте до гучного протиріччя через моє ніби самопрославлення. Бо слово, що я хочу вимовити, походить не від мене, й я віднесу його до когось, хто заслуговує повного вашого довірря. А саме я хочу поставити вам, яко свідка моєї мудрости - як її існування, так і її характеру - дельфійського Бога. Ви знаєте Херефона. Він був моїм другом із дитинства, був другом і вам - народній партії, втік разом з вами з міста й з вами повернувся. Ви знаєте характер Херефона, його енергію в усьому, що він починав. Так він був і, коли прибув одного разу до Дельф, досить сміливим, запитати оракула - тільки не шуміть, громадяне! А саме запитав він, чи є хтось мудріщий за мене. Пітія відповіла, що немає мудрішого за мене. Це може засвідчити і брат Херефона, бо самого його вже немає серед живих.

Не забувайте, чому я кажу вам це - я хочу пояснити вам походження чуток про мене. А саме - я, мені це дійшло до відома, я почав так міркувати: "Що міг думати Бог і що за загадку він задає? Бо я ж не знаходжу в собі а ні сліду мудрости. Що ж він має на увазі, звучи мене наймудрішим? Він же певно не бреше, бо це протирічить його єству." Так довго я сумнівався в значінні його речення. Нарешті після важних сумнівів я так почав досліджувати справу. Я звернувся до одного чоловіка, що славився мудрістю, щоб знайти в ньому по змозі живий доказ проти божого пророчення й довести тим оракулові: дивись, - оцей є мудріщий за мене, а ти проголосив мене наймудрішим. Але зазнайомившися ближче з цією людиною і в розмові з нею - імені я не потрібую тут називати; це був державний діяч, з яким мені трапилось таке при ближчім знайомстві з ним - я дістав враження, що цей чоловік здається правда багатьом людям, а найбільше собі самому, мудрим, але в дійсности таким не є. Після цього я зробив спробу довести йому, що він, хоч і вважає себе мудрим, але таким не є. Наслідком цього було, що мене зненавиділи, як він, так і багато з тих, хто був при тому. А я сам із собою міркував, ідучи від нього: "Цього чоловіка я все ж перевищую в мудрости. Бо, як здається, ні оден із нас не знає чогось правильного та потрібного, але він, проти свого незнання, вважає, що він щось знає; в той час, як я є свідомий мого незнання й не вважаю, що я знаю щось. От-

же, здається, я все ж на небагато мудріший за його,- а саме в цьому: чого я не знаю, про те я й не гадаю, що я це знаю." Після того я звернувся до другого, що всі вважався за ще мудрішого, ніж той, і враження було те-ж саме. Так я зробив і його собі ворогом і багато ще инших.

Після цього я зробив достеменно обхід людей і помічав усюди з горем та клопотом, що мене тільки починають ненавидіти. Але рівночасно мені здавалось, що треба над усе поставити завдання спростувати божественне пророчення. Щоб дослідити сенс речення оракула я вважав потрібним звертатися до усіх, хто має славу що щось знає. І, псом клянусь, атенці - бо я ж повинен вам сказати правду - дивний зробив я досвід. Ті що найбільше славились, здавалось мені, на основі мого посвяченого богу дослідження, нічого зовсім не мають инші ж, що значно менш почитались,- стояли на значно вищому ступні знаття. Я мушу показати вам мою мандрівку, цілу низку труднощів; бо оракул все ж на кінці не залишився зовсім неспростованим.

А саме по державних діячах я звернувся до поетів, майстрів трагічної, дитирамбічної й иншої поезії в переконанні, що вже тут я знайду наочний доказ, що я стою нижче за них. Тому я брав ті з їх творів, на які вони, як мені здавалось, поклали найбільше трудів, і просив їх дати мені пояснення до їх змісту, щоб рівночасно мати й деякий духовий прибуток. Мені соромно співгромадяне-атенці, сказати вам правду; і все ж я повинен. Майже всі присутні могли ліпше, ніж поет сам пояснити твори, що ті самі склали. Отже за коротший час мені стало ясно, що їх твори не є плоди мудрости але якоїсь природньої здібности й натхнення, що буває в прорицателів і жерців оракулів. Бо й ці кажуть багато гарного, але не є свідомі дійсного сенсу того, що вони сказали. В подібнім духовім стані знаходяться й поети, як мені тоді стало ясно. Рівночасно я помітив, що їх поетичний дар тягне їх до віри, що вони мудріші за инших також і в усіх инших річах, на яких вони не розуміються. Я відійшов і від них із переконанням, що я так само вищий од них, як і за державних діячів.

Нарешті я звернувся до ремесників. Що я сам майже нічого не знаю, це мені було цілком ясно. А в цих, мені здавалось, мій намір матиме успіх: я міг рахувати на багато прекрасних знань у них. Я й не помилявся, бо в дійсности вони знали речі, що їх я не знав отже постільки вони були мудріші за мене. Але, співгромадяне, добрі ремесники, здалось мені, страждали на те саме, що й поети,-тому, що кожний із них є добрий

представник свого мистецтва, він рівночасно має претензію також і в інших найважливіших галузях бути вищим за всіх інших, - короткозорість, що кидає темну тінь на їх мудрість. Отже, я поставив собі, в імені оракула, питання, що було б для мене ліпше: залишитися таким, як я досі був, отже: а не бути мудрим, подібно цим ремесникам, а не поділяти їх помилку, або мати й те і друге з ними спільне? Відповідь, що я дав собі і оракулові, була, що ліпше для мене, залишитись таким, яким я є.

Оці дослідження, громадяне-атенці, були для мене джерелом великої ворожнечі, найнебезпечнішого й найважчого роду. Відціля й численні наклепи на мене, відціля й слава, що я її здобув - що я мудрий. Бо ж слухачі звичайно гадають, що я сам вже посідаю мудрість, що я її шукаю через спроби і спростування інших. А в дійсности, здається мені, громадяне-атенці, ця мудрість належить виключно божеству, і його пророчення може значити тільки, що людська мудрість дуже мала, майже ніяка. І має такий вигляд, що речення є власне не про Сократа, але Бог тільки послуговується моїм імям як прикладом, ніби він хотів сказати: "Той із поміж вас, люде, є наймудріший, хто, як Сократ, пізнав, що його мудрість у дійсности не варта й обола." Щоб це не досліджувати й доводити в дусі божества, я й досі обхожу громадян та чужинців усюди, де тільки я вважаю когось мудрим. Коли ж виявляється, що це не є так, то я роблю себе помішником божества і переводжу доказ, що той не є мудрий. І ця діяльність не залишила мені часу присвятити себе державним і хатнім справам: Служба, що я служу Богу, приносить мені тисячу нещастя.

До цього приєднується й така обставина: до мене добровільно пристають юнаки, що, як сини заможніщих громадян, мають багато вільного часу, і знаходять не мало задоволення послухати, як я мучу людей. Часто вони й наслідують мене й випробовують на инших своє вміння виказувати. І при цьому, розуміється, вони знаходять досить людей, які думають, що знають щось, а в дійсности знають мало або й нічого. Так приходить і до того, що ті, кого вони виявили, гніваються на мене, замість гніватися на себе, й говорять про Сократа, безбожну людину, що псує юнацтво. А запитати їх про докази отже, про діяльність та науку цієї людини, - й вони не зможуть нічого сказати, ніби їх вдарило по голові. А щоб не здаватись на цілком безпорадних вони й викидають відомі утерті слова, які висувають проти філософів, а саме "він вчить про небе-

сні зявища і підземні речі,вчить невірувати в богів та вчить умінню злу справу виставляти доброю."Де вони б не насмілились виявити дійсну причину свого гніву. ----- З посеред них вийшли й мої обвинителі Мелєт,Аніт та Ліконґ; Мелєт,щоб дати своєму ображеному серцю помститися на мені за поетів, Аніт - за ремесників та державних діячів, Ліконґ -за промовців.--

Тепер я хочу боронитися проти Мелєта - - - і проти пізніщих обвинителів - - Обвинувачення --таке: "Сократ переступає закони,псуючи юнацтво й не вірячи в богів батьківщини,але прославляючи віру в новий род демонів."

Але - - хиба я не знаю, -- що як я роблю когось злою людиною,то я ж і себе ставлю в таке становище,що маю від нього чекати злого виступу. І під таку небезпеку я маю себе з наміром підвести,як ти кажеш. Ні,в цьому я тобі не повірю,Мелєта,а надіксь не повірить і ні одна инша людина: або я взагалі не псую юнацтва,або, як що псую,тоді без наміру; в обох випадках ти брешеш. Коли ж я псую його без наміру, то і закон не вимагає в такім випадку судового переслідування. Навпаки - треба відповідну особу приватно повчити та перестерегти. Бо нема сумніву: коли б я дійшов до повної свідомости,я б не робив того, що роблю без наміру. ----- -

Далі - - обвинитель ставить у скарзі твердження,де він протирічить сам собі,як коли б він говорив "Сократ є винний в тому,що не вірує в богів,віруючи в богів". А це було б не що инше,як жарт.--Бо я вірую в демонів,як ти й сам припускаєш, а демони є род богів.

Отже,співгромадяне,мені здається, що досить сказаного й не потребується довших доводів для моєї оборони від обвинувачення в дусі скарги Мелєта. Щодо одного пункту,що вже був зачеплений раніще,а саме,що в багатьох прокинулась проти мене сильна ворожнеча,то це,без сумніву,є правда. І це є те,що мене й загубить колись,як що я повинен колись загинути - не Мелєт або Аніт,а злий поговір натовпу й його зненависть. Це згубило вже багатьох прекрасних людей і так,гадаю,буде траплятись і в будучині - та немає підстави,щоб і зі мною не було подібного. Може хтось скаже: та як не сором тобі,Сократе,займатися тим, що вже тебе передає в руки смерти? Але я відповів би та-

кому зі справедливим обуренням: ти дуже помиляєшся, мій дорогий, коли думаєш, що людина, яка хоч щось у собі має, буде боязно вираховувати шанси життя та смерти, замість того, щоб у своїй діяльности стежити за тим, чи робить він справедливо або несправедливо, і чи його вчинки є вчинками шляхотної, або безчесної людини.----------

Як що хтось сам обрав собі місце /в житті/ в переконанні, що немає ліпшого вибору, або дістав своє місце від начальства, то він і повинен витримати, не боячися небезпеки, й не зважати на смерть або небезпеку проти ганьби.

Подумайте тільки, співгромадяне-атенці, - коли полководець, якого тільки ви, люде, зробили моїм начальником вказував мені моє місце під Потидеї під Амфіполісом, під Деліоном, там я вистояв на цій стійці, як і инші та не боявся смерти. І чи не було б це непростимо, як би я проти вказівок Бога, що, як я вірю і припускаю, поручив мені посвятити моє життя дослідженню правди й самопізнанню та пізнанню инших - якби я зі страху перед смертю або з якоїсь иншої страховини залишив свою стійку?---------- Робити ж протизаконне і відмовитись від підлягання ліпшому - хто б не був він: Бог або людина - це, я знаю, є недостойно й ганебно. Ніколи я не буду, замість річей, про які я щось певного знаю, боятись або втікати того, про що я не знаю, чи не є це щастя для нас. Припустіть випадок, що ви мене тепер виправдуєте, й нехай при такій умові ---------- ви обявляєте мені "Сократе, ми тепер не уступимо Анітові, а виправдаємо тебе, але ж тільки під умовою, що ти далі не займатимешся подібними дослідами й не мрітемеш про любов до мудрости.---- Коли ж тебе піймають на цьому, тоді вже напевне будеш покараний на смерть." Отже коли, як я сказав, виправдували б мене під такою умовою, то я відповів би вам: "О співгромадяне, я дуже ціню вашу доброту і приязнь, але підлягати я повинен моєму богу більше, ніж вам, і як що тільки матиму силу та дух, я не перестану досліджувати правду й вас перестерегати та просвіщати й кожному з вас, з ким зведе мене випадок, говорити, як звичайно, до його сумління: Як, мій дорогий, - ти, атенець, громадянин найбільшого й найвидатнішого силою й культурою міста, не соромишся більше пеклуватися про можливу повноту твого гаманця золотом і стремиш до слави й почести, а про знаття, правду й можливе вдосконалення твоєї душі ти й не мало не

думаєш і не турбуєшся? А як один із вас цьому запе-
речить і запевнятиме, що він про це дбає, то я не пу-
щу його зараз йти, але випитаю його, і спробую, і до-
сліжу, й як придбаю враження, що він, не зважаючи
на всі запевнення не має моральности, то не втри-
маюсь і від доказів, що він найцінніше найнижче ста-
вить а не цінне - вище."

Так я буду поводитися зі старим та молодим,
хтоб не зострінувся мені, з чужинцями й земляками, а
вперше з вами - земляками, бо ви мені кревно най-
ближчі. Так велить мені Бог, у цьому можете бути
певні. І я думаю, що вам і вашому місту ніколи не
припадало більшого щастя, як ця моя боговгідна слу-
жба. Бо ж уся моя діяльність полягає в тому, що я
мандруючи постійно, перестерегаю вас - не ставте ви-
ше від блага душі й її можливого вдосконалення ні
тілесного блага, а ні турботи про майно й не зверт-
тайте на них великої уваги.----------

Тому то я й далекий од того, співгромадяне-
атенці, щоб обороняти мене за для мене самого, як
припустить може дехто. Навпаки, я обороняю вас, щоб
вас урятувати від гріха на дарі, яким обдарував вас
Бог, як що ви заподієте мені смерть. Бо як ви візь-
мете моє життя, не легко буде вам знайти иншого в
цьому ж роді, хто, нехай це здається й смішним, є
даний місту Богом, як засіб до приборкання. Ніби мі-
сто є великий добрий кінь, що через свій розмір має
нахил до ліношів, потребує побудження острогою.
Так і мене Бог дав місту, як людину, що невпинно
вас будить, перестерігає, лає, коротко, людину, що
цілий день сидить у вас на карку. Не скоро здобуде-
те собі другого подібного, громадяне!----------

Може вам здається дивним, що я з моїми пора-
дами та з моєю активністю звертаюся завше тільки
до окремих людей, а не можу ніяк виступити перед ва-
ми одверто на народніх зборах, як одпоручник держа-
ви. Причина цьому - в явищі, про яке ви дуже часто
від мене чули. Це певний сокественний і демонічний
знак /див. вище свід. - / - І справді --- коли б я
раніше займався політичними справами, то зі мною
давно б уже покінчили, й я не міг би нести ніякої
служби, корисної для вас, або для мене. Не гнівайте-
ся на мене, коли я скажу вам правду: не може бути
певна за своє життя ні одна людина, що виступить
одверто та чесно проти вас, або иншого людського на-
товпу і спробує перешкодити робити в державі без-

правя та несправедливість. Хто дійсно хоче боротися за право,той мусить, щоби схоронити своє життя, хоч на короткий час, обмежитися виключно приватними зносинами й одмовитися від участи в громадянських справах.

Я приведу вам сильні аргументи для цих тверджень,не слова, а, на що я покладаю велику вагу,- факти. Отже послухайте,що трапилось ізі мною, щоб переконатися, що я ніколи ні перед ким, хто б це не був,не відступлю зі страху перед смертю,якби вона мені не загрожувала в випадку,коли я не відступлю. Що я вам розповім - неприємне й тяжке, але це правда. Я, громадяне,ніколи не займав иншої офіційної посади в державі, як члена ради. У філа, Антіохійська, саме мала в своїх руках керування справами, коли ви захотіли осудити зразу десять полководців, що не дбали про врятування тих, що загинули після морської битви. Це / засудження бажали зробити/ в незаконних судових формах,як ви визнали пізніще й самі. Тоді я був єдиним пританом, що висловився проти таких незаконних форм суду, й хоч проводирі намагалися привести до мого арешту й усунення, а ви це гучно піддержували,я думав, що лише в союзі з законом і правом стояти проти всіх небезпек,ніж зі страху перед вязницею або смертю приєднатися до ваших протизаконних рішень. Цей випадок припадає не часи, коли держава мала демократичне правління.

Коли ж наступив поворот до олігархії,то тридцять тиранів мене,разом із иншими, покликали до державного будинку і приказали привезти перед них із Саламіну Лева Саламінського, щоб його скарати на горло, як давали вони часто подібніж прикази й раніще в намірі зробити своїми співучасниками як можна більше громадян. Тоді, смію сказати, я довів не словами, а ділом, що я, кажучи просто, не лякаюся смерти, а навпаки - ні до чого більш уважно не ставлюся, як до того, щоб не зробити чогось несправедливого та гріховного. Бо навіть і те терористичне правління не могло,не вважаючи на свою силу, мене змусити зробити несправедливість. Ні, як тільки ми вийшли з урядового будинку, четверо инших зараз поїхали до Саламіна й забрали Лева, а я поспішив до дому. І хто знає, чи не заплатив би я за це життям, коли б це правління так хутко не скинули. Цю подію багато з вас можуть засвідчити.

Так чи думаєте ж ви,що я протримався би так довгі роки коли би присвятив себе державній діяльности і при тому завше виступав би,як чесна людина в

оборону права, й у цьому,як належить,убачав би своє найвище завдання?----------

Але може дехто з вас незадоволений, згадуючи на себе самого,коли він як обвинувачений приходив до якогось значно менш серйозного процесу, як він нападався на суддів з приниженими просьбами, з потоками сліз і вказуючи на своїх дітей,що їх привів, щоб виплакати більше співчуття,на своїх родичів і численних друзів,тоді як я одкинув усі ці засоби зворушити;й це у стані,що,здається,несе з собою найвищу небезпеку. - - - Чому ж я не роблю нічого подібного? Не з якоїсь надзвичайної самовпевненості, або призирства до вас,- ні! Але цілком залишивши на боці, чи презираю я смерть чи ні - бо це інша справа - мені здається,що з огляду на добру славу мою, вашу й цілого міста, є вимога пристойности,щоб я не робив цього, я - людина в такому віці й з таким відомим імям,як би не стояла справа з виправданістю цього імені; але це ж фактично розповсюджена думка: Сократ чимось вищий од инших людей.--- ---------- Отже,співгромадяне, не повинні виявляти таких вчинків ні ми,що щось значимо у світі,а ні ви не можете, як що цим ми робили б провину,цього припускати. Навпаки ви повинні вважати дінним як раз показати, що ви значно більше засуджуєте того,хто виводить перед вами такі сентиментальні сцени й робить місто смішним,ніж той, що зберігає спокій та пристойність.

Але й незалежно від доброї слави,співгромадяне-атенці,мені здається вже з пункту погляду чистого права неправильним є виплакувати собі милість судді й домагатись виправдання просьбами, а не розумним і змістовим розясненням. Бо суддя займає своє місце не для того,щоб змінять право на бажання, а щоби безсторонньо встановити факти. І своєю присягою суддя не зобовязався бути милостивим до того,до кого він свавільно добре поставиться,але суворо на підставі законів виконувати функції судді. Отже, ні ми не повинні вас привчати, порушувати присягу,а ні ви не повинні до цього звикати: обидві речі вели-б за собою закид у безбожности. Отже, не бажайте від мене,співгромадяне,такого роду поведінки, що я її не вважаю а ні чесною,а ні справедливою, а ні благочестивою,тим більше, що мене тут оскаржує Мелет у запереченні існування богів. Бо немає сумніву:колиб я вас,що звязані вашою присягою,перетягнув би на свій бік через облудну промову й уплинув би на вас просьбами,то я вчив би вас не вірити в буття Богів,

і своєю обороною сам обвинувачував би себе,що я власне не вірую в богів. Але це далеке від мене. Бо я так твердо вірую в них,співгромадяне-атенці,як ніхто з моїх обвинителів і я прохаю вас і Божество мене судити так, як буде найліпше,як для вас так і для мене.

/ Після визнання Сократа винним/.

Коли я не схвильований,громадяне,присудом,що мене визнає винним,то це,крім деяких инших умов, ще й з тієї причини,що цей присуд для мене не є неочікуваний. Ні! значно більше я дивуюся числу голосів, що впали на обидва боки. Бо я не міг покладатися на таку малу ріжницю,а на значно більшу. Між тим, якби тільки 30 голосів впали инакше,то би був виправданий. - - -

Обвинитель пропонує проти мене кару смерти. Добре! А що-ж за протипропозицію повинен поставити я,співгромадяне? Очевидно пропозицію про заслужену иною кару. Як же це? Що за кару або покуту заслужив я тим, що не залишав собі все життя спокою,але у всупереч до маси,не пеклуючися про заробіток, домашне господарство,військову,ораторську або инші офіційні діяльности,про таємні союзи,про партії й усе, що приносить із собою суспільне життя - - -що я отже не думаючи про все це відмовився від шляху, на якім я ні вам,ні собі самому не міг нічого значного зробити? Навпаки я вибрав инший шлях: я особисто звертався до кожного зокрема,щоб йому зробити - на мою думку - найбільше добродійство. Я пробував кожному з вас дати переконання,що неправильно він робить,піклуючися поперше про майно,а не про себе самого,та про можливе удосконалення свого морального та духового стану.--- Що ж заслуговував би я за такого роду настрій? Щось доброго,коли пропозиція має в дійсности відповідати заслузі. І це добро має відповідати моєму становищу. А що найбільше личить людині,добродієві вашого міста, який потребує дозвілля для своєї діяльности вас перестерігати? Я нічого не знаю,мої співгромадяне,що такій людині найбільш би личило,як не обід у Пританеї. Для нього це значно більш пасує, ніж для тих ваших співгромадян, що побідили в Олімпії в гонитві на конях двійкою або чвіркою. Бо ці доставляють вам тільки видиме щастя,а я навпаки - дійсне та правдиве; вони також і

не потребують опіки,а я потребую. Отже,як що я повинен ставити мою пропозицію відповідно до того,на що я маю правну претензію,то я пропоную - обід у Пританеї.----------
---

Якби я мав гроші,я би визначив суму, якуту, що я можу заплатити,бо це не вразило б мене,як утра .. Але я не маю ніяких. І ви повинні ваші вимоги обмежити тим малим,що я міг би заплатити; це була б приблизно міна срібла. Отже стільки я й пропоную. А ось оцей Платон,співгромадяни-атенці,та Критон та Критобул і Аполодор прохають мене пропонувати 30 мін, за яку суму вони самі будуть ручителями. Отже, стільки я і пропоную, а ці люди будуть вам вірними ручителями за цю суму.

/ Після смертного присуду/.

Ще короткий час залишився б мені,співгромадяне-атенці,що маю прожити без смертної кари,що присудили ви. І із-за цього короткого часу ви досягнете прискорбної слави й будуть вас обвинувачувати чайне стриманіщі вороги нашого міста в тім, що ви вбили Сократа, мудру людину. Так! вони зватимуть мене й мудрецем,яким я не є,бо вони бажають вас обрати. Коли б ви зачекали тільки небагато,то ваше бажання виконане було б само через себе. Во гляньте ж на мене,- як високі мої літа,як близько я стою до смерти. Але це все я кажу не вам усім,а тільки тим,хто присудив мене до смерти.----------
---

А скоро по моїй смерти прийде кара на вас, та клянусь Зевсом,значно тяжча. Во тепер ви це зробили в безумній гадці,що ви не повинні будете віддати відчіт у вашім житті. Але трапиться й з вами як раз протилежне. Число тих,що будуть вимагати від вас відчіту зростатиме: досі я їх стримував, а ви того не помічали. Вони будуть для вас тим небезпечніще,чим вони молодші, й ви будете мати тільки більшу неприємність од того.----------

А з тими, хто мене виправдав, я б охоче ще поговорив про події,що тут сталися,поки ще урядовці заняті своїми обовязками й я ще не мушу йти до місця моєї близької смерти. Отже я прошу залишиться ще так довго. Бо ніщо не перешкоджає поговорити нам,поки ще дозволено. Во вам, як моїм дійсним друзям, я хочу пояснити дійсне значіння того, що з нами сьогодні сталося. Мені трапилося,судді,- бо вас я можу з повним правом іменувати суддями - щось дивне. Зви-

чайний пророчий демонічний голос ув останні часи був дуже активний і перестерігав мене й із незначних приводів, де я міг би порушити право. Але саме тепер, як ви самі бачите, мене зустріло щось, що можна б вважати найбільшим злом, як це й вважається звичайно. А між тим божественний знак не перестеріг мене ні сьогодні вранці, як я виходив із хати, ні на моїм шляху сюди, ні в однім місці моєї промови, як щось було в мене на язиці, - а в инших випадках він же затримує мене иноді серед речення. Сьогодні ж він не перестеріг мене під час цілого процесу ні при моїх вчинках, а ні при моїх словах. Що ж маю думати на підставі цього? Я хочу вам сказати: те що зі мною сталось є за всіма ознаками щастя й не може бути, щоб ми були праві, гадаючи, що смерть є нещастя.----------

----------і ви, мої судді, можете з надією дивитись смерти в обличчя й визнати одне, як непохильну правду, а саме - положення, що для справедливої людини немає зла ні в житті, ні в смерти й що він не буде залишений богами без допомоги. Так і моя доля не є проста гра випадку, й я не маю сумніву, що для мене найліпше є вмерти вже тепер і звільнитись від усіх труднощів. Тому мене не попередив і внутрішній голос, і я зі свого боку не маю особливої злоби проти тих, що мене засудили і проти моїх обвинителів.----------

----------Але вже настав час йти - мені, щоб умерти, вам, щоб жити. Кому ж з обох сторін випадає ліпша доля - це заховано від усіх, крім Божества самого.

20. Платон: Crito. 43-44.

/ Розмова Сократа з Критоном у вязниці/.

Сократ: Як же, Критоне? Ти тут уже, в такий незвичайний час. Хиба тепер уже не ранок?

Критон: Ні! - ранок.

- Як же рано?

- Ще темно.

- Дивно, що сторожі темниці згодилися тебе впустити.

- Та ми вже один із одним знайомі, Сократе, завдяки моїм частим візитам у тебе, також не бракувало й подяки з мого боку.

- Прийшов ти тільки що, чи ти вже довше тут?

- Вже досить довго.

- Чого ж ти не збудив мене зараз, а спокійно просидів тут коло мене?

- Клянусь небом, Сократе, в такім прикрім становищі та ще позбавитися сну, - це було б для мене самого мукою. Але я вже довго дивуюся, як спокійно ти спиш; і коли я тебе не збудив, то це було з наміром, щоб твій час пройшов приємно. Вже часто й раніще за мого життя я вихваляв твоє щастя - а саме твій настрій, але ніколи я не дивувався тобі більше, як у нещасті, що тебе тепер спіткало - а саме /я дивуюсь/ твоїй стриманости та спокоєві, з яким ти нещастя переносиш.

- Так, Критоне! Та це мені б і не личило в моєму старому віці - противитися, коли йде справа про смерть.

- Але ж є, Сократе, досить людей, що в твоєму віці мають подібну ж долю. Але їх це не рятує від того, що вони противяться нещастю, що на них впало.

- Правда! Але чому ж ти прийшов так рано?

- Я приношу, Сократе, злу вістку, злу і гнітючу, мені здається, не для тебе, а для нас усіх, що близькі до тебе; та, дійсно, я не знаю иншої вістки, що могла б бути так гнітюча.

- І що це за вістка? Чи не - про поворот з Делосу корабля, прибуття якого для мене пророкує смерть?

- Ні, він ще не прибув, але як я не помиляюсь, має прибути вже сьогодні, за звісткою деяких мандрівників, що прибули сюди з Суніона, де залишили цей корабль. З їх оповідань ясно, що він прибуде сьогодні, і ти, Сократе, повинен будеш завтра попрощатися з життям.

- Ну що ж, щасливо, Критоне! Як це воля богів, то хай вона здійснюється! Але не думаю, що він прибуде вже сьогодні.

- Що тебе наводить на таке припущення?

- Слухай! Я ж повинен вмерти в наступний день після прибуття корабля?

- Така, в кожнім разі, постанова влади.

- Ну, так я не думаю, що він прибуде сьогодні, а тільки завтра. Моє припущення спирається на сні, що я його мав цеї ночі. І тому є щасливо, що ти мене не збудив.

- А який же це був сон?

- Мені здавалось, що до мене підходить гарна, висока жінка в білім одязі. Вона окликнула мене: Сократе! у третій день од сьогодні прибудеш ти в Фтелисту Фотію.

- Дивний сон, Сократе!

- Так, і мені здається, Критоне, він був досить ясний!

- На жаль, здається, занадто ясний! Але, мій дорогий, ще є час: слідуй за мною й рятуй себе! Бо як ти помреш,- це для мене більше, ніж нещастя. Не досить, що я втрачу друга, якого я вже ніколи не знайду,- багато людей, що не досить знають тебе й мене, гадатимуть, що я, хоч і був у стані тебе врятувати, якби хотів одкрити мій гаманець, не рішився на це. А чи може бути гірше обеславлення - ніж підозріння, що я ставлю вище гроші, ніж друга. Натовп не віритиме, що ти сам не рішився втікти, якщо ми дійсно б серіозно цього хотіли. ----------

ibidem. 45 - 46. Критон: - Не така велика й сума за яку деякі люде згоджуються тебе врятувати й вивести відціля. А що-до сикофантів, то, ти знаєш, їх легко підкупити, й щоб примусити їх замовчати, не треба великих витрат. Поперше ми маємо мій маєток, і я гадаю, його вистарчить, --- але й наші гости з чужини готові покрити потрібні витрати. А оден із них, Сімій з Теб, уже доставив суму, потрібну для цієї цілі. Також і Кебес та й інші цілком готові - - - - І на чужині в численних місцях, куди б ти не прибув, ти знайдеш людей, що з любовю тебе приймуть. - - - -Ти прогрішаєш, на мою гадку, і проти твоїх дітей, що їх ти маєш виховувати й просвіщати, між тим, як ти збираєшся з ними розлучитися й залишити їх, так що, поскільки це залежить од тебе, вони будуть кинуті на рішення долі. Що ж їх чекає, як не звичайна доля сиріт ув їх сиротстві! - - - - - Подумай, Сократе! - - - Зважся, коли ще є можливо! Бо власне вже немає часу роздумувати, рішення має вже бути,- і є власне тільки одне, бо у ближчу ніч усе має бути зроблено. Як що ми прогаємо, то не буде вже можливости щось виконати. Отже, слідуй за мною, Сократе, й залиш усякі інші думки.

Сократ: Дорогий Критоне, твоя готовність допомогти варта визнання, припускаючи, що вона тут є правильна та потрібна; як що вона тим небезпечніша, чим є живіща. Отже треба вкупі поміркувати, чи маю я так робити чи ні. Бо не тільки тепер, але й завше я вважав, що я не повинен кермуватися ніяким иншим унутрішнім побудженням, як тільки тим, що при обміркуванні виявиться як найліпше. Так я не можу й тепер, коли мене вражає доля, відмовитися від тих основ, що я їх висловив раніше. Навпаки, в моїх очах вони є тіж самі, й я шаную й ціню їх,

як і раніше.- - - Запитаємо: чи постійне наше твердження, що треба шанувати певні гадки, а інші не треба - було правильне чи неправильне? Або чи не було воно правильне, поки мені ще не загрожувала смерть, а тепер стає ясно, що це твердження не було серіозне, але було в дійсности тільки грою в розмовах та мрією? Отже я хочу разом із тобою, Критоне, дослідити, чи це правильно, тепер у моїм теперішнім становищі, або втрачає свою правильність, або чи залишається правильним і на далі. Отже - чи ми повинні від нього відмовитись, або слідувати йому й далі?

ibidem. 48. Сократ: - - - "Не життя є найвище благо, до якого треба стреміти, але добре життя". Чи є це твердження ще правильне, чи вже ні?

Критон: Так, воно є правильне.

- "Добре" ж та "прекрасне" та "справедливе" є одне і теж саме. Це твердження залишається правильним, чи ні?

- Так!

- Отже на підставі того, з чим ми погодилися, треба розібрати, чи є я у праві втікти відціля без дозволу атенців, або я не маю на це права. І як встановимо, що я маю на це право, тоді зробимо спробу, як що ж-ні, то залишимо цю справу.----------

ibidem. 49 і далі. - Сократ: З цього пункту розглянемо справу! Коли ми втечемо звідціля без дозволу влади, то чи не зробимо ми тим злого проти когось, а саме проти тих, хто цього найменше заслужив, - або ні? І чи залишимось ми вірні тому, що визнали за справедливе, або ні?-----Припустимо, що ми вже збіралися відціля втекти, або як би ти не хотів назвати цей учинок, і супроти нас стали б на шляху закони суспільного життя й запитали б: " Скажи, Сократе, що це ти збираєшся робити? Чи не починаєш ти твоїм учинком руйнувати, поскільки це у твоїй силі, закони й усе суспільне життя? Або ти вважаєш можливим, що існує й не гине держава де не мають сили вже винесені присуди, але позбавляються сили й знищуються непокликаними до цього?"----------

ibidem. 52-54/продовжують закони/ "Ми маємо рішучі докази того, що ти був задоволений нами й державою; бо як би вона тобі не вподобалась особливо, ти б не виділявся так серед атенців своєю любовю до перебування в нашому місті. Ти ж ніколи не відходив із міста, ні для того, щоб побувати на чужих святах, ні для чого иншого, виключаючи участи в воєнних походах. Та й в инших випадках ти не робив ніколи мандрівки, як усі люде, ніколи не виявляв ба-

кання зазнайомитися з иншими містами,з иншими законами,але задовольнявся нашим містом.Так рішуче ти ставив нас на перше місце і виявляв бажання, щоб твоє життя стояло з нами у згоді. Ти мав тут і свою родину,ніби у знак того, що ти задоволений державою. Нарешті,ще й протягом процесу ти мав можливість поставити пропозицію щодо твого вигнання,якби ти хотів; тоді ти міг би з дозволу держави зробити те,чого хочеш тепер усупереч її волі. Тоді ти мав вигляд,ніби для тебе нічого,як ти повинен вмерти і ти бажав навіть ліпше смерти а ніж заслання.А тепер ти не вважаєш на ці свої слова й не звертаєшся до нас,законів; навпаки - ти хочеш нас знищити й робиш не инакше, як недостойний раб: ти робиш спробу втікти усупереч договорам і умовам,згідно з якими ти звик жити,яко громадянин"- - - - - "Ні,Сократе,кермуйся нами,твоїми виховниками. Не вважай ані дітей, ані життя,ані що иншого вищим за право. Тоді ти можеш,як прийдеш до Гадесу,зможеш похвалитися на це все в виправданні перед тамошніми правителями.- - - - Бо ти попрощаєш цей світ,як прийдеться розстатися,як людина,що терпить несправедливість, не через нас - закони,а через людей. А як розстанешся після такої ганебної помсти та відплати, зламавши дану тобою згоду й умови, зроблені з нами, зробивши діло гріховне проти тих,хто цього найменше заслуговував,проти твоїх друзів,проти батьківщини і проти нас,то не тільки ми будемо до тебе лихі,поки ти ще живеш на землі,але й наші тамошні брати - закони Гадесу - не приймуть тебе милостиво.Бо й вони матимуть звістку про те,що ти,оскільки це залежало від тебе,працював для нашого знищення.Отже не дай Критонові тебе уговорити,щоб ти дав його раді перевагу над нашою."

Отже,мій любий друже Критоне,здається меніможна мені вірити - я чую,так як Корибантам ув екстазі здається,що вони чують музику флейт. Так і в мені бренить згук цих промов і не дає мені почути щось иншого. Отже будь певний,що,що торкається мого теперішнього погляду,кожне суперечне слово з твого боку буде сказане на вітер. Але я тебе вислухаю,як ти гадаєш,що ще можеш чогось досягнути.

Критон: Ні,Сократе; мені нічого більше сказати!

Сократ: Отже рішено,Критоне; будемо й робити так, як нам велить Бог.

21. Платон: Phaedo. 57-61.

Ехекрат: Чи ти,Федоне,був сам у Сократа в той день,коли він випив у вязниці кубок з отрутою, або чи тобі розповів про це хтось инший?

Федон: Я сам був при цьому,Ехекрате!

- Що ж це було,про що він розмовляв перед смертю,й як він закінчив? Я б охоче це послухав.Бо з моїх флійських співгромадян тепер немає нікого в Атенах та і з відтіля вже довший час не було в нас ніякого гостя,що міг би точніше нам розповісти про ці події,крім самого факту,що Сократ випив отруту й умер,- більше ж ми нічого не чули.

- Отже і про перебіг процесу ви нічого не чули?

- Так, це нам оден розповідав і ми дивувалися,що смертний вирок був виконаний,очевидно,тільки через деякий час по закінченні процесу. Як це зясовується,Федоне?

- Випадок,Ехекрате,привів до цього. Трапилось так, що на передодні процесу атенці уквітчали лавровими вінками корму корабля,що висилається до Делосу.

- Для чого це?

- Це,за атенським преданням,корабель, на якому Тесей колись одвіз сім пар до Криту й щасливо повернувся з ними. Тоді атенці обіцяли Аполонові,що в випадку,як жертви будуть урятовані,вони засилатимуть що-року святочне посольство до Делоса. Весь час починаючи з одїзду врочистого посольства місто має бути звільнене від знечищення й за цей час нікого невільно покарати на смерть,до того, як корабель прибуде до Делосу та повернеться до дому. Але це продовжується иноді довший час,як що противні вітри затримають корабель. За початок святочного посольства вважається момент,коли жрець Аполона уквітчує корму корабля; а це було,як сказано,. як раз напередодні процесу.Тому то Сократ і мав досить часу в вязниці між процесом та смертю.

- А як же було при його смерти,Федоне? Що говорилося та робилося,й хто з його друзів був у нього? Або влада нікого не допустила до нього. І він повинен був умерти розлучений з друзями?

- Ні! Зовсім ні! при ньому було навіть багато друзів.

- Оце все ти повинен,прошу,розповісти нам точно,як що тобі ніщо не перешкоджає.

- Ні,я маю час і хочу зробити спробу докладно вам усе розповісти. Бо в мене не має більшої

радости,як спогади про Сократа - чи то розповідаючи чи слухаючи про нього.

- Та й ми -твої слухачі - також. Отже спробуй розповісти все як мога точно!

- Те що сталося в моїм внутрішнім житті є близьке до чудесного. З одного боку мене не охопив той настрій жалю,якого треба було б чекати,з огляду на смерть так близької до мене людини. Бо він робив на мене, Ехекрате,собою і своїми промовами враження найвищого задоволення - остільки відважно й із таким шляхотним спокоєм він ішов на смерть. Немає дива отже,коли в мене зміцнило переконання,що він починає мандрівку до Гадесу не без милостивого божого керівництва й що,як що взагалі когось,то саме його чекає там щаслива будучина. Саме тому в мене не було настрою жалю,що було б природно з огляду на його прикре становище. А з другого боку я не міг бути радісним,як буває в инших випадках при філософічних розмовах,- бо наші розмови були філософічні.Коротко кажучи це я знаходився в цілком незвиклому настрої, в настрої незвичайного зєднання радости й жалю, останнього - при думці про його близьку смерть. І з усіма присутніми було таксамо: то ми сміялись, а то знов плакали. Оден із нас зокрема був схвильованим-Аполодор. Ти знаєш цю людину й її характер?

- Розуміється.

- Отже він був зовсім в захопленні; але й я був вражений також як і инші.

- Хто-ж,Ехекрате,були присутніми?

- З місцевих був згаданий Аполодор і Критобул зі своїм батьком,далі Гермоґен і Епіґен,Есхін та Антистен,також Ктесип з Пеанії і Менексен і ще дехто з їх земляків. Платон же був,здається,хорий.

- Були там і чужинці?

- Так,- Симій і Кебес і Федонід з Теб а з Мегари Евклід та Терпсіон.

- Як? А не було ні Аристипа,ні Клеомброта?

- Ні;казали,що вони були в Еґіні.

- А був ще хтось там?

- Здається вже всі згадані.

- Так розскажи і про розмови,що почалися!

- Спробую розповісти тобі все від початку.Ми реґулярно збиралися в Сократа вже й попередніх днів. Вранці ми сходились у судовім будинку,де відбувався процес,бо він знаходився близько вязниці. Що-разу ми чекали,розмовляючи між собою,поки не відчинялась вязниця,що траплялось не дуже рано. Але як тільки її відчиняли,ми входили до Сократа й залишалися в

нього здебільша цілий день. А цього дня ми зібралися ще раніше. Бо попереднього дня ми ще в вечері довідались ----------по дорозі з в'язниці до дому, що прибув корабель з Делосу. Ми й уговорились між собою зібратися в звичайному місці так рано, як тільки можливо. Як ми прийшли, вийшов воротар, що одчиняв звичайно, і просив нас зачекати й не входити доки він дасть нам знак. "Бо одинадцять - сказав він - знімають Сократові кайдани та проголошують йому наказ, що він мусить умерти цього дня". За короткий час він з'явився знов і просив нас увійти. Коли ми війшли, ми знайшли Сократа вже без кайданів, а поруч із ним Ксантипу - ти ж її знаєш - з малою дитиною на руці. Як Ксантипа нас помітила, вона заридала й заголосила, як звичайно це роблять жінки - "Ах, Сократе, в останній раз твої друзі будуть говорити з тобою, й ти з ними!" Тоді Сократ промовив, звертаючися до Критона. "Критоне, подбай про те, щоб її відвести до дому." Її й повели люде Критона, вона голосила й била себе у груди. Сократ знов сів на ліжко, зігнув ногу, розтер її руками і сказав тручи: "Як дивно, друзі, стоїть справа з тим, що люде звуть насолоджа. В якім дивнім відношенні стоїть вона до того, що звуть її протилежністю - до болю. Разом вони не приходять до людини. Коли ж гнатися за одною з них і її схопити, то навряд чи є можливе не схопити при тому й другої: це дві різних істоти, але зі спільним осередком. Коли б Езоп звернув на це увагу, він мабуть, створив би таку байку: Бог хотів примирити двох воротів, а як це йому не вдалося, звязав їх кінці; тому, як дістаємо одне, то опісля буде й друге тут. Так справа стоїть, здається і зі мною: раніше через кайдани в нозі був біль, а тепер, як його наслідок, з'явилася приємність".

Тоді Кебес узяв слово й мовив: Я, тобі, клянусь Зевсом, дуже вдячний за це зауваження, бо воно викликає у мене спогад, а саме про твої вірші - це перевіршовані байки Езопа та гімн до Аполона - мене вже питав де хто, от недавно Евен, - як ти саме з початком твого перебування в в'язниці приймов до поетичної творчости, з яким раніше не мав нічого спільного. Отже, як-що ти бажаєш, щоб міг відповісти Евенові, коли він мене знов запитає, що він напевне зробить, то скажи, що я повинен йому відповісти.

Добре, Кебесе, - відповів Сократ - ти повинен сказати йому правду. Я пишу вірші не з наміром конкурувати з ним та його віршами - бо я знаю, що це не легко - але щоб уяснити собі значіння певних

слів і охоронити себе від гріха,як що вони вимагають від мене цього роду мистецької творчости. Зі снами це має такий звязок. Часто в моєму минулому житті мене відвідував оден сон,то в тім,то в иншім образі, але завше з одним упоміном: Сократе, займайся мистецькою чинністю / роботу /. І я раніще гадав, що він нагадує мені саме про те,чим я й займався - мені здавалось,що зі сном є таксамо, як з герольдами,що викликають тих,хто вже приступив до бігу. Отже мені здавалось - він мене побуджує до того, що я вже роблю,а саме до служби музам,- бо філософія була в моїх очах найвище вміння муз,а нею я й займався. Але,як мене засудили,а боже свято затримало мою смерть,я став уважати за можливе,що сон наказував мені займатись умінням муз у звичайному сенсі,й ось я вважав потрібним цим займатися, щоб не бути неслухняним. Мені здавалось безпечніщим не йти відділя не звільнившися від можливого гріха в відношенні до поетичної творчости та підлягання наказам снів. Тому я і склав спочатку гимн до Бога,якому присвячене жертвене свято,що мало відбутись; а тоді я згадав, що поет, як що він є правдивий поет,має представляти вигадане,а не дійсне;тому,що я сам не маю дара вигадки, то я й переказав віршом перші ліпші байки Езопа,що я мав при собі і знав їх.- Оце,мій Кебесе, скажи Евенові й вітай його,а як що він буде розумний,то має в скорший час за мною слідувати. А я відійду,очевидно, ще сьогодні;бо такий наказ атенців.

Тоді мовив Симій: Як ти можеш,Сократе, засилати Евенові подібний заклик. Я вже часто з ним зустрічався. Оскільки я його знаю,він певно відмовиться добровільно слідувати за тобою.

Як - сказав Сократ - хіба ж Евен не філософ?

- Мені здається,що філософ. сказав Симій.

- Отже Евен буде цього хотіти,рівно,як і всякий,хто серіозно ставиться до філософії. Проте він не зробить проти себе насильства,бо це,як кажуть, недозволене.

І кажучи так,він спустив ноги на підлогу й у такій позі вів дальшу розмову.----------

/ Платон укладає далі в уста Сократу свої погляди на безсмертя душі,переплітаючи їх із подіями дня./

ibidem. 64ДЕ. /Сократ/ - - - що власне вже давно хоче мені сказати наш Критон?

Ніщо иншого,Сократе,-сказав Критон - як те, що той,хто повинен тобі дати кубок із отрутою, вже ввесь час запевнює мене,що ти повинен говорити ,як найменше. Бо він каже,що розмови розпалюють кров,а цього треба берегтися з огляду на отруту. Як що не оберегтись,то тим хто робить таку помилку,треба пити отруту два,навіть,три рази.

На це мовив Сократ: не слухай його;хай він думає тільки про свою справу,й як треба,дає мені другий,та ба.і третій кубок.

Я й сам казав йому приблизно те саме,відповів Критон,але він не відстає.

Ну,досить про нього!- мовив Сократ - - - - - ідеми 84Д - 85В./Симій/ - - вже довго нас обох /Симія і Кебеса/ мучить сумнів, і один ввесь час висуває другого й підбадьорює його запитати;ми б настирливо вимагали пояснення, але утримувались од цього з ляку обтяжити тебе; бо може в теперешнім прикрім становищі тобі може це неприємно.

Сократ,почувши це,лагідно усміхнувся й мовив:

-Ах,Симіє! Правда,мені важко переконати инших людей, що я не вважаю своє теперішне становище за нещастя,й коли я не тільки не можу вас переконати,але бачу вас повними страху я повинен себе почувати печальніше ніж у попередньому житті. Мені здається,що ви цініте мій дар пророкування менше, ніж дар пророкування лебедів,що співають і в житті тоді,коли почувають наближення смерти,співають найбільше й найліпше з радости,що тепер вони наближаються до Бога,якому служать. Але люде не милують із страху перед смертю навіть лебедів своєю брехнею й кажуть, що вони скаржаться на смерть,і їх голос згучить од жалю,не думаючи про те,що ніякий птах не співає,коли голодує,або мерзне,або терпить инший біль,навіть ні соловейко,ні ластівка,ні одуд, про яких кажуть,що вони співають всіх пісень із гора. Але це,я думаю,неправда, у цих птахів так,як і в лебедя. Навпаки вони,гадаю,як служники Аполона мають здібність передбачення і співають,передбачаючи щастя Гадеса й радіють в цей день більше,ніж в останнє життя. Я ж думаю,що я службою товариш лебедя,присвячений тому ж Богу, й од мого Пана дістав таку саму силу передбаченні з такою ж радістю,як і лебеді,розстаюся з життям. Отже,що торкається мене, то ви можете й повинні говорити та питати, скільки хочете,поки дозволяють одинадцять атенців.---------

ibidem. 115-118./Сократ/ -- Отже ви,Симіє й Кебесе й усі інші,ви попростуєте туди /доГадесу/ тільки піздніще,кожен у свій час. А мене доля кличе,сказав би автор трагедії,вже тепер. Вже час приняти ванну. Бо треба перед питтям отрути взяти ванну,щоб позбавити жінок од праці обмивати мій труп.

Коли Сократ це сказав,Критон спитав: Добре, так,Сократе! Але чи не маєш ти для всіх них або для мене якихось доручень для твоїх дітей або інших,якими ми могли б тобі послужити?

- Нічого иншого,Критоне, позатим,що ви завше чуєте від мене. Коли ви пеклуєтеся про благо душі,тоді ви робите приємне й мені й моїм і вам самим, щоб ви не робили,чого може зараз мені й не обіцяєте. Коли ж ви залишаєте найліпше в собі без уваги й не зважитесь у вашім житті точно слідувати за тим,що я вам указав у сьогодні й раніще сказаному, то ви не матимете успіху,хочби ви тепер й робили багато і цілком певних обіцянок.

- Що до цього твого бажання,то нам не бракуватиме пильности,щоб його виконати. А як ми маємо робити з твоїм похороном?

- Так,як вам забажається.Тільки ви повинні мене ще затримати та не відпускати від себе.

При цьому він спокійно усміхнувся і сказав, поглянувши на нас: дорогі друзі,Критон не хоче мені вірити,що цей Сократ, що тепер говорить з вами і розполагає все сказане і є моє дійсне я; навпаки, він думає,що я це той,що буде за короткий час трупом. Відціля й питання,як мене ховати. Моє ж подрібне оповідання про те,що,коли я випю отруту я більше не залишуся з вами,але буду причетний щастю блажених,воно,здається, цілком затратилося для Критона вкупі з тім заспокоєнням,що є в цьому для вас і для мене. Отже ви повинні ручитися за мене перед Критоном і саме ручитися у протилежному сенсі, ніж ви хотіли ручитися перед суддями. Бо він ручився, що я залишуся тут; а ви повинні ручитися,що я по смерти напевне тут не залишуся,але піду; цим ви доставите Критонові ту полегшу,що він не потребуватиме страждати за мене,коли він побачить як моє тіло спалюють,або ховають,ніби зі мною відбувається щось страшного,й що при похороні він не казатиме, що не Сократ,якого він кладе у труну,або виносить, або ховає в землю. Бо це треба тобі сказати, милий Критоне,що говорити щось невірного не тільки неправдиве змістом,але й сіє в душах лихо. Отже заспокойся й кажи,що це моє тіло ти ховаєш і ховаєш так,

як тобі до вподоби, й як найбільше відповідатиме звичаям.

По цих словах Сократ встав і вийшов до сусідньої кімнати, щоб взяти ванну. Критон пішов за ним, а нам він приказав залишитися. Отже ми зіставлися й розмовляли між собою про те, що чули і обговорювали це ще раз, а тоді знов заговорили про нещастя, що нас трапило, бо нам здавалось, що ми втрачуємо батька й мусимо далі жити, як сироти.

Коли Сократ омився, привели до нього його дітей - він мав двох малих синів і одного старшого - прийшли і жінки з його родини. З ними він говорив у присутности Критона і переказав їм свої останні бажання, після чого відпустив жінок і дітей, а сам вийшов до нас. І вже було близько до заходу сонця. Бо Сократ досить довго залишався там. Як він увійшов, він сів, освіжений ванною і поговорив ще трохи. І от зявився служник одинадцяти підійшов до Сократа й мовив: "Від тебе, Сократе, я не боюся того, чого боюся від инших, - а саме, що вони мене лають і проклинають, коли я їм возвіщаю про необхідність випити кубок з отрутою на приказ влади. А тебе я пізнав вже за цілий час, як найшляхотнішу, найстриманішу й найліпшу людину, яка колись увіходила сюди; і тому я не маю ні хвилини сумніву, що ти не сердитимешся на мене, бо ти знаєш хто винний і гніватимешся на них. Отже ти знаєш моє доручення, прощай і спробуй невідхильне перенести так спокійно, як можеш". При цьому у нього зявились сльози, він одвернувся й вийшов. Сократ глянув йому в слід і мовив: "І ти прощай, я зроблю по твоєму слову".

І зараз сказав, обернувшися до нас: яка чутлива людина! Ввесь час він відвідував мене, розмовляв иноді зі мною й виявляв найбільшу сердечність; а тепер, як людяно він плаче наді мною! Але добре, Критоне, будемо виконувати його приказ: нехай хтось принесе отрути, як що її вже натерли; як що ні, нехай натруть!

Критон: Але, Сократе, сонце ще стоїть над горами й ще не зайшло. Я знаю, що инші пили напиток лише довший час після приказу, наперед задовольнившись їжою й питвом, а де-які навіть були, на бажання, з жінками. Отже не спіши! ще є час.

На це Сократ: Коли ті, мій Критоне, про кого ти говориш, робили так, то у них була причина: вони вважали, що мають через це ліпше, роблячи так. А я зі свого боку думаю, що маю причину так не ро-

били. Бо коли я виню напиток трохи пізніше, я не думаю, щоб через це я щось придбав, а тільки зроблю себе смішним перед собою самим. так жадно хапаючися за життя і зберігаючи там, де вже більше нічого немає. Отже не протився й роби те що я кажу.

По цих словах Критон кивнув сгосму слузі, що стояв коло нього. Слуга вийшов і за короткий час повернувся з чоловіком, що мав подати отрути, яку він і приніс натерту в кубку.

Сократ, побачивши його сказав: Добре, дорогий, ти розумієшся на цих річах,- що я маю робити?

Нічого иншого, сказав той, як, випивши, ходити, поки не стануть у тебе важкі бедра, а тоді лягти. Вплив виявиться тоді сам. При цьому він подав Сократові кубок. Сократ узяв його і цілком весело, Ехекрате, не дріжачи чи поблідши й не міняючися в обличчі, але як звичайно було в нього, уважно дивлячись на цього чоловіка запитав: що ж ти думаєш про цей напиток? чи можна зробити з нього возіляння чи ні?

Ми натираємо сказав той,- Сократе, як раз стільки, скільки, на нашу думку, потрібно для того, хто пе.

-Розумію. Але молитву все-ж можна і треба послати до богів, щоби перехід відціля туди відбувся щасливо? Отже це те, про що я прошу: нехай би це збулося!

І сказавши це, він підніс кубок до уст і випив його радісно і спокійно. Із нас більшість і до того з трудом втримувались від сліз; але бачучи, що він пе й уже випив, тоді вже і в мене самого як я не змагався, сльози рорвалися річкою, так що я повинен був закрити лице і плакав - за себе,- не за нього, з на мою думку, що мені довелося втратити такого друга! Критон устав ще до мене, бо й він не міг утримати сльоз. А в Аполодора, який ще раніше безперестанно плакав, вирвались такі ридання й він плакав так нестримно, що розривав серце усім прхсутнім, крім самого Сократа.

А цей сказав: Що ви робите, дурні! Я навмисне відіслав жінок, щоб вони не робили мені такої сцени. Бо треба прощатися з тутошнім світсм в по божному мовчанні: так мені сдкрито. Отжа мовчіть і втримуйтось!

Ці слова вплинули так, що ми засоромилися й перестали плакати. Він же ходив сюди й туди й як йому, як він сказав, зробилися важкими ноги. він л

на спину,як йому радив чоловік. Одночасно його оглядав той,хто подав йому отруту і через кор ткий час подивився на його ноги й бедра. Він придавив Сократу сильно ногу й запитав,чи він це почуває. Сократ сказав: ні! Після того на стегнах і на тілі піднімаючись усе вище,він показував нам,що Сократ холодіє і стине. Він омацав його знов і сказав,що як це дійде до серця,- буде кінець. Сократ похолодів вже знизу живота,як одкинув плащ - бо він накрився- з голсвию і сказав своє останнє слово: " ритоне,ми повинні Асклепієві принести в жертву півня. Отже, пожертвуйте,не забудьте!"Це буде зроблене"відповів Критон - "Може ти ще чого бажаєш?"

На це питання Сократ вже не дав відповіді, а скор почалися корчі. Чоловік його одкрив і його очі зашкліли. Коли критон це побачив,то закрив Сократові очі и уста.

Так,Ехекрате, вмер наш друг,людина,яка,ми можемс це сказати,з усіх сучасників,що їх знаємо, була найліпшок й якої ніхто не перевищив у мудрости і сираведливости.

β.-Характеристики Сократа.

22.Ксенофонт: *Memorabilia*. IV,7. Це відомо, що Сократ одверто розповідав своїм друзям те, що думав. Але він пробував довести їх і до більшої самостійности в їхніх вчинках. Він намагався,- як ніхто инший,довідатися,що за знаття мав кожен із його друзів. Оскільки він сам знав те,що має знати добра й шляхотна людина,це він охоче передавав иншим. Коли ж він у чомусь не мав досить знаття, він,він спрямовував людей до фаховців. Зокрема він навчав тому,в якій степені дійсно освічена людина має бути знайома з цим питанням. Геометрією, казав він треба займатися так довго,щоб на випадок потреби могти правильно вимірювати кусник землі,його приняти,передати,або поділити,або ствердити правильність поділу.Але це так легко вивчити, що треба тільки раз уважно придивитися до одного обміру,щоб означити,як розмір кусника,так і спосіб вимірювання. Але студії вищої геометрії з її запутаними фігурами він засуджував: він не бачив у ній цілі. Хоч він сам і не був з нею незнайомий, але вважав,що подібні студії одбірають ціле людське життя,а спиняють людину в инших корисних сту-

діях.

Сократ радив займатися також астрономією, але лише остільки, щоб мати змогу пізнати пору ночі, місяця й року, щоб це вжити при мандрівках сухоходом чи морем, при ночній стражі та инших заняттях, що відбуваються в ночі, місячно або річно. Але стільки можна легко вивчити від ночних мисливців, керманичів і инших, що мають із цим справу. Навпаки поширювати студії астрономії так далеко, щоб знати зорі, планети і світила, що зявляються тільки тимчасово, и заповнювати час дослідами над їх оддаленням од землі, їх оборотом і його причинами він не радив, бо не бачив від цього ніякої користи. І всеж і це він знав, тільки знов уважав, що й ці студії займають ціле життя й утримують від иншого корисного.

Взагалі він остерігав од розумувань про те, як Бог збудував кожне з небесних зявищ. Він уважав неможливим для людини це пізнати, й гадав, що Богам не до вподоби, коли досліджують те, що вони самі не вважали потрібним одкрити. І завше, думаючи про це, ми знаходимося в небезпеці сказати якусь несинітницю, як це і трапилося з Анаксагором, який все ж дуже пишався тим, що пояснював божі діла. Він твердив саме, що сонце й огонь одне і те саме, не думаючи про те, що людина може легко дивитись на вогонь, але не може глянути на сонце, що від сонця опалюємося, а від вогню ні, що ростини не могли б бути на землі без сонячного проміння, а заникають од вогню. Потім він твердив, що сонце є розпечений уь огні камінь, забуваючи, що камінь ув огні ні світить і не тримається довго, тоді як сонце безперервно світить і ссяє.

Він радив займатись і рахівництвом, але й тут остерегав од безцільної широти. А що він уважав важливим, те досліджував зі своїми друзями та працював над цим.

Він настирливо радив своїм друзям пеклуватись і про здоровля: вони повинні як можна більше вчитися у знавців, але також і самим ввесь час себе спостерігати - які страви, які напитки, яка праця їм іде на добре і при якім ужитку вони почувають себе найліпше; хто так пеклується про себе, той не знайде так легко лікаря, щоби ліпше знав, що потрібно для його здоровля.

А коли хтось бажав би корисної ради в річах, що виходять пова людську мудрість, тим він

радив занятися наукою про прорицання; бо хто знає яким чином Боги дають людям знак про його справи, того ніколи не залишить божа порада.

23. ibidem, IV,8,II -І хто його знав,який він був,як стремився до моральности той ще й тепер неперестанно тужить за ним,як за спасительну підпору при пеклуванні про моральність. Його побожність,що нічого не робила без згоди богів, його справедливість,що не дозволяла йому комусь і хоч трошечки пошкодити,а побуджувала його робити як найбільше для своїх друзів; його самовладання, що давало йому змогу не ставити приємного понад добре; його гострий розум,що унеможливлював помилки між добром і злом і давав йому можливість самостійно до них ставитись; здібність передавати свої думки иншим і ясно визначати поняття,а також іспитовувати в цьому й инших,захоплювати чужинців і виводити їх на шлях моралі,краси й добра - всі ці властивости робили його принаймні для мене зразком найліпшої й найщасливішої людини.

А хто в цьому сумнівається, нехай порівняє його з кимось иншим, а тоді судить!

24. Платон: Convivium. 212-216....
Коли Сократ це сказав, всі його хвалили, тільки Аристофан хотів щось заперечити /відповісти/, бо Сократ у своїй промові натякав на нього;тут зразу сильно застукотіло у двері дома,ніби ночні гульвіси, й було чути ніби гру на флейті. Аґатон/ мовив:хлопці,гляньте,хто це? І якщо хтось знайомий, то покличте його , якщо-ні,скажіть, що ми вже не п'ємо, а полягали спати.- І трохи згодом почули під дверима голос Алкібіяда; він був напідпитку й репетував,питаючися,де Аґатон, і наказуючи вести себе до нього. Його ввели під плече з флейтисткою та ще декого з його спутників. Він зупинився у дверях, уквітчаний густим вінком із плюща й фіялок і зі стьожками на голові,і сказав:

"Вітаю вас,панове! Чи приймете до товариства того, хто багато п'є? бо ми повинні піти, уквітчавши Аґатона стьожками. Бо ми й прийшли для цього. Вчора я не міг прийти; а зараз я тут зі стьожками на голові, щоб увінчати з моєї голови голову наймудрішого й найкращого - бо я проголошую

х/ Аґатон - молодий траґік, у домі якого друзі святкують успіх його траґедії,що дістала приз на конкурсі.

Аґатона таким! Отже,-чи ви будете глузувати з мене, як із пяного? А я- хоч ви й смієтесь,знаю всеж, що кажу правду. Але кажіть зараз, можу я ввійти, або ні? Чи пєте зі мною, чи ні?

Усі вітали його й просили ввійти й возлягти. Й Аґатон його кликав. Його ввели люде й він,знявши стьожки,щоб вінчати Аґатона,тримав їх перед собою, так що не побачив Сократа, але сів поруч із Аґатоном між ним та Сократом; Сократ посунувся,щоб той міг сісти. Сівши ж Алкібіяд обняв Аґатона і обвив його стьожками.Тоді Агатон сказав:

"Розважіть, хлопці,Алкібіядові сандалії, щоб він міг лягти, як третій".

„Добре" сказав Алкібіяд:-"але хто-ж наш третій співбесідник?" і обернувшися, побачив Сократа,- побачивши він підхопився й закричав: О,Геракле!Що це. Сократе, ти тут! Щоб стежити за мною,ти знов ліг сюди,як і звичайно ти несподівано зявляєшся там,де я тебе найменше чекаю; і для чого ти тут? І чому ти тут, а не коло Аристофана,або не коло когось иншого,що є й хоче бути комічним,але змудрувався так, що возлежить біля найкращого.----------

Отже, Аґатоне, дай мені зі стьожок щось назад,щоб я увінчав і йому чудову голову й щоб він не ганив мене,що я тебе прикрасив,а не увінчав його,що не як ти,тільки вчора,але завше побіждає всіх людей словами". Зараз він взяв стьожок обвив ними Сократа й возліг.

--------- Слухай,сказав Ериксимах,ми вирішили ще перед тим,як ти прийшов,що кожен із нас навколо направо по черзі скаже найкраще,що він може, про Ероса й буде його хвалити. Ми всі вже говорили. Тепер треба й тобі,що випив,але не говорив,говорити, й після цього дати Сократові завдання,яке хочеш, а цей дасть сусідові праворуч і так далі всі инші.

-Так, Ериксимахе - мовив Алкібіяд - - добре сказано, але щоб пяний ставив свої промови поруч із тверезими,це не було б справедливо. І ти,освічений, дав себе переконати всім тим, що говорив Сократ? І ти не знаєш,що все є протилежне тому, що він говорить? А коли я в його присутности хвалитиму когось иншого, Бога або людей - ну він мене убє!

- Не кощунствуй! мовив Сократ.

- Правда,клянусь Посейдоном! сказав Алкібіяд - не сперечайся! Бо я б і не хвалив нікого иншого,коли ти тут.

- Але,як хочеш,роби й це,сказав Ериксимах -хвали Сократа!

- Що ти кажеш? одповів Алкібіяд: ти думаєш, я це маю робити, Ериксимахе? Я повинен на нього напасти й помститися на ваших очах.

- Що ти хочеш робити? сказав Сократ. Хочеш мене хвалити на глум, або щось иншого?-

- Казати правду. Бережись у ній признатись!

- Але розуміється, сказав Сократ - я признаю правду й вимагатиму, щоб її говорили.

- Чого ж я кваплюсь? сказав Алкібіяд.- Ти роби так: як що я казатиму неправду, спини мене серед промови,як хочеш і скажи, що я брешу - бо з наміром я не брехатиму. Але якщо я казатиму з памяти щось поплутане,то не дивуйся, бо в моїм стані не легко характеризувати твій дивний характер належно та впорядковано.

Я, панове,спробую хвалити Сократа через порівняння. Він думатиме може - що це глум,але, клянусь,порівняння буде правдою, а не глузуванням. І твердж саме,що Сократ найбільш подібний до тих сидячих силенів у майстернях, яких різбарі роблять із сопілкою та флейтою в руці, а як їх одчинити,то виявляється,що в середині - образи богів. І знов я кажу, що він подібний до сатира Марсія. Що ти йому подібний постатю,це,Сократе, й сам не будеш неґувати, а що ти подібний йому й ув иншому,про це слухай далі!.Чи ж ти не гордий? Коли це неґуєш,я виставлю свідків. Чи ти не граєш на флейті? Значно ліпше, ніж Марсій Бо той зачаровував людей силою своїх уст інструментом,та й чарує цей тепер, - якщо хтось грає на флейті на його зразок. Бо що грав Олімп,те я відношу на рахунок Марсія,який цьому навчив. І чи грає добрий флейтист або погана флейтистка, їх справа опановує й одкриває тому,хто вимагає божественого та священного,бо й сама вона священна. Ти ж вище за нього тим,що ти без інструмента простими словами досягаєш тогож. З нас ні для кого не має значіння,кажучи правду, коли ми слухаємо слова когось иншого та навіть і дуже доброго оратора. Коли ж хтось тебе слухає, або чує твої слова від когось иншого,хочби той, хто оповідає,був і незначний, і чи то чоловік,чи жінка, чи хлопець слухає,ми всі потрясені й переможені.Я , панове,з мого боку,сказав би вам, і присягнув би, якби не здався від цього цілком п'яним, що я переніс сам від його промов та переношу ще й тепер.Бо

коли я їх чую,моє серце б'ється сильніше,ніж у корибантів,що танцюють, і його слова витискають у мене сльози. Я бачу також,що й інші люде переживають теж саме. Навпаки, коли я слухав Перикла або инших добрих промовців,то я знаходив, що вони добре говорять; щось подібного я ніколи не переживав, і душа моя не була потрясена й засмучена,як у когось, хто знаходиться в рабстві. Але цей Марсій часто робив мені таке,що я гадав,що не можу більше жити такий,як я є. І ти не скажеш, Сократе,що це неправда. Та я знаю й тепер, якби я захотів одкрити мої вуха,то не витримав би, щоб не пережити те саме.Бо він примушує мене визнати,що мені багато бракує й що я нехтую собою,а займаюся справами Атен. Отже силоміць затуливши вуха,як од сирен,я пробую втікти,щоб не сидіти в нього,поки я стану старим. Бо це єдина людина,що від неї я навчився того,чого ніхто й не підозріває в мені: а саме, що я перед кимось соромлюся; тільки перед ним я соромлюся. Мені ж ясно,що я не можу йому протирічити, ніби не треба робити того,що він радить; але коли я відхожу / від нього/ мене захоплює моя слава у людей. Отже я біжу від нього й утікаю, й коли я його бачу,мені соромно в цьому признатися. І часто я б охоче бачив,що його вже немає серед людей; але якби це сталося,я знаю що я був би ще смутніщий; тимто я й не знаю,що мені робити з цією людиною. Через його гру на флейті я й инші терпіли це,- від цього сатира. Але слухайте,як він подібний до тих, з ким я його порівняв, і яка дивна його сила. Не милитеся - ніхто з вас його не знає. Але я хочу вам одкрити те,що почав. Ви ж бачите, що Сократ закоханий у прекрасне й завше - коло нього й завше ним захоплений. І знов же він ставиться так,ніби він усе не-гує й нічого не знає. чи це не подібно до силена. Напевне. Бо це тільки його назверхня шкарлупа, як у порожнього в середині силена. Але ж у середині, мої друзі, якби його одкрити,що ви думаєте,скільки би було там розуму! Чи знаєте, що він зовсім не цікавиться чи хтось гарний чи ні,але цінить це так низько,що ніхто б не повірив; - ні тим, що хтось багатий,або має якісь якости,що до неба підносить натовп. Він усі ці блага вважає неціннними й нас самих за ніщо, але не каже цього,а іронізує і грає ціле життя з людьми. А чи бачив хтось образи богів у його внутрішньому, коли він серіозний і одвертий,цього я не знаю. Я раз бачив їх, і мені вони

здалися такими божественними й золотими й досконально прекрасними й чудесними,що мені здавалось-я маю усе зробити, чого б не вимагав Сократ ----------
ibidem ,221-222. Знайшлося було б і ще багато иншого й чудесного хвалити в Сократа.Але в иншому випадку можна було б сказати і про когось иншого те ж саме, але він не є подібний ні до кого з людей,ні зпоміж старих,ні зпоміж сучасників,й це заслуговує найбільшого здивування. Бо який був Ахил з ним можна було порівняти Брасида й инших, а з Периклом - Нестора та Атенора - і так инших. І подібним чином можна й для всіх инших знайти порівнання. Для цієї ж людини з її загадковістю і для її слів не легко знайти подібної людини серед старих або сучасників, якщо тільки иого, як я це зробив,порівнювати не з людинок, а з силенами або сатирами -його й його слова.- Бо я забув це сказати раніше,що й його слова цілком подібні до тих силенів,що розкриваються! Бо як хтось хоче послухати промов Сократа,то вони зяьляються йому зпочатку кумедними,такими словами й виразами вони покриті зверху,ніби шкірою бутного сатира. Бо він говорить про вьючних ослів,про ковалів та шевців і гарбарів і ніби завше говорить і все те саме однаковими словами, так що кожна неосвічена и неглибока людина повинна його висміяти. Коли ж хто бачить /його слова/ одкритими і проникає в них,то він спершу знайде,що тільки ці слова криють в собі розум,а потім,що вони цілком божественні й заховують образи шляхотности й що в них є усе те, чого треба шукати тому, хто хоче бути прекрасним та добрим.- Це те,панове, що я кажу в похвалу Сократові,але й те,що я ганю,бо я примішав і це й показав, як з погордою він поставився до мене. Правда не до мене одного, а й до инших.-- ------- Це я кажу і для тебе,Агатоне,щоб тебе не піддурив він, і щоб ти,пізнавши наші страждання,остерігався, а не, за прислівям, став якби дитина мудрим од нещастя.

-У.- Метода Сократа.

25. Платон: Theaetetus .148 E -151 C.

Теетет: Але повірь мені,Сократе! Я вже часто робив спробу прийти до ясности в цій справі,коли я довідався про ті питання, що ти ставиш. Але я не вважаю а ні себе досить здібним,щоб дати вичерпливу відповідь,а ні чув од инших одповіді, щоби задовольняла твоїм вимогам. З другрго боку - я не можу

позбавитися бажання /відповіді/.

Сократ: Ти маєш родові болі, любий Теетете, бо ти не порожній,а вагітний.

- Цього я не знаю,дорогий Сократе, я просто кажу,що зі мною робиться.

- Так ти, дурню, й не чув,що я - син достойної й почесної бабки Фанарети?

- Так, це я чував.

- А чи чув ти,що я займаюсь тим самим ділом?

- Ніколи!

- Це цілковита правда. Але не розповсюджуй цих чуток серед инших,бо це моє вміння залишилось таємним. Світ про це не знає, й тому люде про мене цього й не розповідають, але про те, що я повний усяких чудес і тому закохую в себе людей. Чув ти це також?

- Так.

- Сказати тобі причину?

- Обовязково.

- Пригадай собі,в чому все діло повитух .; тоді ти легко зрозумієш,чого я хочу. Ти ж знаєш,що ніяка жінка, що ще може бути вагітною й родити, не стає повитухою, а тільки така, що вже не може родити?

- Розуміється.

- В цьому винна, кажуть Артеміда, що сама незамужня, стала добродійкою акушерства. Цілком безплідним вона заборонила бабувати, з огляду на слабість людської природи, що нездібна вивчити якого вміння, якщо бракує власного досвіду. Навпаки вона доручила це вміння неплідним з причини їх віку - вшанування стану, що подібний до її власного.

- Це ймовірно

- А не є також ймовірним і конечним,що повитухи ліпше розпізнають ознаки вагітности, ніж хтось инший?

- Розуміється.

- І чи не можутьповитухи якимись ліками і чаруванням викликувати болі й на бажання їх зменьшувати й уможливлювати тяжкі роди й,коли плід ще не вповні розвинений, викликати передчасні роди?

- Це так.

- А чи ти не помітив у них, що вони є найліпші свахи, бо вони вміють безпомилково пізнавати,яка жінка має бути зєднана з я ким чоловіком, щоб родити найліпших дітей?

-Про це я нічого не знаю.

- Але вірь мені, вони певніще себе почувають в цьому, ніж ув одрізанні пуповини. Бо згадай: чи це на твою думку не є теж саме вміння, до якого з одного боку належить ростити плоди землі; їх збірати, а з другого- знати той ґатунок ґрунту, що для кожного росту і здобування плодів є найліпший, або це ріжні вміння?

- Це одне й теж саме вміння.

- А в жінок, на твою думку, инший має розумітися на останньому, а инший на першому?

- Це мало ймовірно.

- Розуміється. Але, в силу підозріння в сводництві, себто протизаконнім і неправильнім зєднуванні жінок і чоловіків, повитухи, як чесні жінки, уникають і сватання. Бо при цій їх діяльности легко може здатися, що вони винні в вищезгаданому; а проте дійсні повитухи є й найліпші свахи.

- Здається.

- Такий широкий простір діяльности повитух. Але він менший за мій. Бо жінки нараджують иноді не тільки дітей, але й уродів, але в них не є легким це розпізнати. Бо якби це було легко, то найліпшої й найважливіше завдання повитухи було б одріжнити дійсне від недійсного. Як ти думаєш?

- Розуміється.

- Моє вміння бабувати є в иншому подібним до їхнього; ріжниця та, що моє вміння допомагає родити чоловікам, а не жінкам, і що увага звертається на родові болі чоловічих душ, а не їх тіл. А найважливіша частина мого вміння є здібність дослідити усіма способами, чи дух юнака родить тільки видимість або брехню, або щось дійсне й правдиве. Бо в цім пункті я цілком подібний до повитухи: я сам безплідний, що до правди, і цілком правильний закид, що їх уже мені багато робили, а саме,- що я, правда, питаю инших, але сам не даю ніякої відповіді, бо не маю ніякої мудрости. А причина цьому така: повивати змушує мене Бог, але родити самому - цього він мені не дав. Тому я й позбавлений усякої мудрости, й не можу вказати на щось, що було б плодом моєї душі. Але ті, що водяться зі мною, зпочатку здаються зовсім нічого не знають, але всі, кого сподобить Бог, роблять згідно зі свідоцтвом їх самих і инших протягом наших зносин дивні успіхи, й, очевидно, без того, щоб чомусь навчились од мене. Навпаки, вони знайшли в собі самих багато прекрасного й тепер це посідають. А народження цього є ділом

Бога й моїм. Це виявляється ось у чому: вже багато таких, що цього не помітили й уважали себе самих за причину,а на мене дивились із призирством, відмовляючись або з власного бажання, або підмовлені иншими від зносин зі мною. Наслідком цього було те,що вони не тільки /а це вина злого товариства/ родили як уродів те, що залишалося в їх душі, але й те, що щасливо було народженезавдяки моєму вмінню, занепадало за браком опіки,бо вони дуриствітство і видимість цінили понад правду; й нарешті виявляюсь для них самих і для инших, що вони нічого не знають. Одним із таких був Аристид,син Лісимаха, й багато инших. З деким із них,коли вони знов зявляються до мене з проханням одновити зносини з ними, мій демон мені забороняє водитися з иншими - дозволяє, й ті роблять дальші успіхи. Але ті,що зі мною знаються ще ось у чому спостерігають щось подібне, як і роженицi: вони страждають од родових болів і мучаються день і ніч муками сумніву більше,ніж мучаються ті. А цей біль моє вміння може пробудити й заспокоїти. Отака тут схожість.

А щодо инших,що здаються мені не вагітними й що їм я,на мою думку,не можу допомогти, я стаю добрим сватом і вмію - хочби мене й не просили -дуже добре підшукати того,зносини з ким можуть бути для нього корисними. Багатьох із них я привів до Продика, багатьох - до инших мудрих й божественних людей.

Це я тобі, дорогий,тому розповів так докладно, що я підозріваю,що ти,як це ти й сам думаєш, є вагітний думками й маєш родові болі. Отже звернись до мене, як до сина повитухи,що й сам розуміється на акушерстві й оповідай добровільно й по змозі на мої питання. І коли я зробивши спробу над тим, що ти приведеш на світ,те або инше визнаю за видимість, а не за дійсне, й тому без зайвого клопоту усуну, або ж лодкину,то не злостися на мене,як жінку,що родячи вперше незадоволені народженим. Бо вже в багатьох я,мій любий помітив справжню злість проти мене: коли я звільняю їх од якоїсь дурниці вони йдуть проти мене,як кусливі пси й не вірять, що я це роблю тільки тому,бо добре ставлюся до них. Бо вони не звертаючи уваги на те, що ніякий Бог не ставиться недобре до людей,а я роблю своє діло не зі злости,а тому,що мені недозволено допускати направди й губити правду.------

/порівняй до цього уривка Ксенофонт. Convivium. IV,I9/.

26. ibidem I84B.Сократ: -- Ми повинні зробити спробу допомогти нашим повивальним вмінням Теететові розродитися тим знаттям,яким він є вагітний.-----

27. Платон: Phaedrus. 265Д-266А.

Сократ: -- Але тут випадково з моїх промов використані два способи й було б добре, якби хто їх значіння спробував мистецьки схопити.

Федр: А що це за способи?

- Охопливим зором звязати в єдність те, що розсіяно, щоб тим зробити свій предмет ув окремім випадку ясним при допомозі означення / ὁρίζεσθαι /, хто б не хотів учити. І в нас, наприклад, тільки що було встановлення поняття любови, однаково - чи було це зроблено добре чи зле. В кожнім разі мова дістала ясність і була без суперечностей у своєму бізі.

- А який другий спосіб,що ти про нього говорив,Сократе?

- Що й навпаки, є можливим,розкладаючи /ціл/ на підрядні гатунки,розрізати /ціле/ на окремі члени,згідно з природов й не роблячи спроби розбивати члени,як робить паганий куховар. А так як раніще в обох промовах ми знайшли вище поняття екстатичного стану душі / τὸ ἔρρον τῆς διανοίας, ἡ παρανία, ἡ μανία /, а потім подібно до того,як тіло поділяється на дві половини з однаковими частинами - на ліву й праву половини,так і обидві промови, що приняли поняття екстазу в нас, яко єдине /поділяються/:одна з промов, що далі розклала ліву половину, не зупинилась,поки не відшукала в ній лівобічну т.зв. любов, яку й ганила по заслузі; а друга промова, що привела нас до частин правої половини екстазу,знайшла й показала нам щось,що теж звалось любовю, але божественою любовю,яку вона й вихвалила,як джерело великих благ для нас.

28.Аристотель: Μεταφυσικα. I,6,987в.- Сократ займався моральними питаннями й залишав на боці всю природу, а тут - ув етиці шукав загального й перший звернув увагу на означення / ὁ ὁρισμός /-

29. ibidem. XIII,4,I078в. Отже Сократ займався моральними чеснотами й шукав уперше їх загально означити - бо з фізиків тільки Демокрит трохи займався означеннями - напр. тепла й холоду, а Піфагорейці ще до нього означили небагато дечого,по-

няття чого вони зводили до чисел, наприклад, що є "відповідний час", чи "справедливе", чи "шлюб". Проти цього Сократ правильно питав, "що таке є" / τὸ τί ἐστι / річ. Бо він шукав /можливости/ робити висновки, а основою висновків є "що таке". Бо тоді ще не було діялектики.---

Дві речі можна з повним правом приписати Сократові: індуктивні докази /οἱ ἐπαγωγικοὶ λόγοι/ та означення загального /τὸ ὁρίζεσθαι καθόλου/, що обидва відносяться до основоначал знання. Але Сократ не робив ні загальне, ні означення відірваними, як - прибічники --- ідей.----

30. ibidem. XIII, 9, 1086 в./про походження теорії ідей/-- до цього - побудив Сократ своїми означеннями, але він не відділяв загальне від окремих річей, і він був правий, коли не розділяв їх.

31. Аристотель: Ethica Nicomachea IV, 13, 1127в- Іронічні люде, що умаляють себе в розмовах..... найохочіше вони неґують те, що робить їм занадто високу честь, як звичайно робив і Сократ.....

-δ- Приклади Сократової методи.-

32. Ксенофонт: Memorabilia. IV, 6- Сократ...вважав, що хто має вірне означення речі, той може зясувати це й иншим, а хто не має означення, в того не має дива, що він обманьє себе й инших. Тому він ніколи не припиняв досліджувати зі своїми друзями означення річей. Було б забагато наводити всі означення, що були при цьому винайдені, але я хочу принаймні розповісти, скільки треба, щоб зрозуміти характер його досліджень.

Він так приблизно обговорив поняття побожности.-

- Що таке, Евтидеме, є побожність?
- Найліпше, клянусь богом
- А чи можеш ти мені сказати, хто є побожною людиною?
- Я думаю - той, хто шанує богів.
- А чи можна шанувати богів, як бажаєш?
- Ні! С закони, що ними треба кермуватися.
- Отже, хто знає ці закони, той знає також, як треба вшановувати богів?
- Мені здається.

- І хто це знає,той думає,напевно,що богів не можна шанувати якимось иншим способом,як тим, що він знає?

- Без сумніву.

- Отже,чи шанують богів,коли роблять це инакше,ніж думають про правильність цього?

- Ніяк ні! Цілком ні!

- Отже хто знає,що є законом у відношенні до богів,той буде їх шанувати законним способом?

- Певно.

- А коли хто шанує богів законним способом,чи той шанує їх як треба?

- Розуміється.

- І хто шанує богів,як треба, той і є побожний?

- Певно.

- Отже ми означимо "побожного" правдиво,як що скажемо: побожний є той, хто поводиться законно в відношенні до богів?

- Здається.

- А з людьми - продовжив Сократ -можна поводитися,як хочеш?

- Ні - відповів Евтидем - і тут тільки тоді знаходимось у згоді з законами,коли знаємо,що зазначують закони про взаїмні відносини людей.

- І чи не правда,що хто зноситься з людьми згідно з цими законами,той поводиться,як треба?

- Розуміється.

- А хто поводиться, як треба, той поводиться добре?

- Безсумніву.

- А хто добре поводиться з людьми,тому буде добре й у його людському житті?

- Ймовірно.

- А чинить справедливо той,хто підлягає законам?

- Так!

- А що зветься справедливим,- ти знаєш?

- Так,- те,що приписують закони.

- Отже той, хто робить те,що приписують закони,той робить справедливе й те що треба?

- Розуміється.

- А можна підлягати законам,не знаючи,що вони приписують?

- Ні.

- І коли знати, що треба то,чи можна думати, що тоді цього не робиться?

- Я не думаю.

- А знаєш ти людей,що роблять щось иншого,ніж їм здається потрібним?
- Ні.
- Отже,хто знає,що закон для людей,той і робить справедливе?
- Певно.
- А хто робить справедливе,той є справедливий?
- А хто ж инший.
- Отже чи не найліпше так означити справедливість: справедливий є той,хто знає, що є законне для людей?
- Здається,що так.
- А як ми можемо означити мудрість? Чи є хтось мудрий тільки в тому,що він знає, чи й у тому чого не знає?
- Розуміється, лише в тому, що знає.
- Отже знаття робить мудрим?
- А щож більше, як не знаття?
- А може мудрість бути щось инше ніж те, що робить мудрим?
- Не думаю.
- Отже знаття є мудрість?
- Здається.
- А чи є можливим,що людина все знає?
- О ні, людина не знає й найменшої частини всього.
- Отже, не може бути людини,що була б мудра в усім?
- На мою думку,ні.
- Отже кожен є мудрий тільки в тому, що він знає?
- Я так думаю.
- Отже означимо подібним способом також добре. Чи є одне й те саме для всіх корисне?
- Ні.
- Чи не буває навіть те, що є в певнім відношенні добре,в иншім шкідливе?
- Так.
- Чи думаєш ти,що добре є щось инше,ніж корисне?
- Навряд.
- Отже добре є корисне з огляду на те,для чого воно корисне?
- Здається так.
- А чи не повинні ми подібним способом означити й прекрасне? Або ти можеш назвати мені прекрасне - тіло, посуд чи щось иншого,що було б прекрасним ув усіх відношеннях?

- Нічого такого я не знаю.

- Отже річ,щоб вона була прекрасною треба вживати для того, для чого вона вживається?

- Це так.

- А чи є взагалі щось прекрасне в иншім відношенні,ніж у своєму вжитку?

- Ні!

- Отже,те,що можна вжити,є прекрасне в відношенні до свого вжитку?

- Здається мені.

- Вважаєш ти й сміливість прекрасною?

- Ще й дуже гарною.

- Отже сміливість є добра не в дрібницях?

- Напевне ні.

- Отже-чи той є сміливий,хто не боїться,бо не знає небезпеки?

- Ні! бо тоді був би сміливим і якийбудь боягуз і божевільний.

- А хто боїться там, де немає ніякої небезпеки?

- Цей ще менш сміливий!

- Отже сміливий є той, хто в нужді і небезпеці є добрий, а той,хто в тих самих обставинах є злий - той боязкий?

- Я так думаю.

- А хто ж инший є добрим у такім стані,як не той,що вміє правильно поводитися в ньому?

- Ні, тільки цей.

- А злим, хто зле поводиться?

- А хто ж инший.

- А можен поводиться, як мусить?

- Розуміється, не инакше.

- А хто не вміє добре поводитися,чи той знає, як він мусить поводитись?

- Ні.

- Отже хто знає, той і може?

- Тільки такий.

- А хто не помиляється,той поводиться в таких випадках зле?

- Я не думаю.

- Отже хто зле поводиться, той помиляється?

- Природно.

- Отже сміливий є той, хто в нужді й небезпеці вміє правильно поводитись, а боязкий,хто не знає до цього вірного шляху?

- Це так.-------

33.-_____,IV,2,I-8. ---

-----Гарний Евтидем зібрав багато творів сла-

ветних поетів і софістів, і здалося йому,що вже через це він є мудрішим за своїх товаришів.----------
---

-- Сократ запитав: Чи правда,дорогий Евтидеме,що ти,як я чув,зібрав стільки творів людей, що їх уважають мудрими?

- Це так,Сократе, й я збірак ще,поки не зберу стільки,скільки можна.

- А яку ж ціль ти переслідуєш при збіранні цих творів?

Евтидем мовчав і роздумував,що б відповісти,а Сократ запитав далі: Ти ж не хочеш бути лікарем,бо є ж багато творів і лікарських?

- Ні,ні,не лікарем!

- Або архитектом,бо й той повинен багато прочитати?

- Ні,теж ні!

- Або добрим ґеометром,як Теодор?

І це він відкинув,а Сократ питав далі: Також і не рапсодом,бо ти ж певно маєш і всі твори Гомера?

- Ні, це напевне ні,бо хоч рапсоди й мають в голові всі вірші, але в иншому є зовсім дурні люде.

- Ну залишається ще тобі стремити до того, що робить людину здібною бути державним діячем, управителем і паном і дає їй можливість бути корисною собі й иншим.

- Так,до цього я і стремлю з усіх сил.

- Ти стремиш до прекрасної досконалости й до великого вміння: воно належиться царям і зветься царським. Але чи думав ти,чи можна в цьому зробити щось значного, не будучи справедливим?

- Про це я думав, розуміється,- без справедливости не можна ж бути навіть добрим громадянином!

- А як же ти? Чи ти вже її придбав?

- Я думаю,що я ні від кого не нижчий у справедливости.

- А чи не має у справедливих чогось спеціяльного, як от у теслярів?

- Напевне.

- А чи не можуть вони й пояснювати свою спеціяльність,як теслярі?

- Чи не хочеш ти сказати,що я не міг би вказати виявів справедливости? Я наводу тобі навіть і виявки несправедливости, бо ці можна подекуди чути й бачити.

- Тоді, давай, з одного боку поставимо С, з другого Н і будемо записувати під С все, що буде здаватися нам виявами справедливости, під Н - навпаки - виявами несправедливости.

- Отже роби так; це треба зробити.

Сократ написав ці літери і продовжував так: Між людьми трапляється брехня, на який бік ми повинні її записати?

- Без сумніву під несправедливість.

- І обман зустрічаємо. Куди його поставити?

- Розуміється, під несправедливість.

- А крадіжку?

- Також.

- А те, що /люде/ продають одні одних, яко рабів?

- Також і це.

- Отже під справедливість не попаде нічого з цього всього, Евтидеме?

- Це було б зле.

- А коли полководець мешканців ворожого міста, що зробило нам несправедливість, продає яко рабів, чи ми повинні й це назвати несправедливим?

- Ні в якім разі!

- Чи не повинні ми, навпаки, назвати це справедливим?

- Певно.

- А як, коли він обманює ворога на війні?

- І це справедливо.

- А коли він одбірає в нього його майно силою й хитрістю, чи не робить він і тоді справедливого?

- Так. Але я спочатку зрозумів тебе так, що всі ці питання ти ставив лише в відношенні до друзів.

- Отже - продовжив Сократ - ми мусимо все, що поставили під несправедливість, поставити також і під справедливість?

- Так здається.

- Чи не повинні ми, нарешті, зробити дальше розріжнення і сказати, що всі ці вчинки справедливі в відношенні до ворога й несправедливі - до друга, навпаки в відношенні до цього треба бути як мога більш правдивим?

- Цілком згоджуюся.

- Добре, але якщо полководець помітить, що його війська підупали на дусі, й через це бреше їм, що йде вже допомога, й підносить їх дух цією брехнею, - куди ми повинні поставити такий обман?

- Напевне під справедливість.

- Або,як хто має хору дитину,що не хоче зажити ліків,і він дає їй ліки в їжі й таким обманом робить її здоровою,на який бік належить він?

- На той самий.

- Далі,- твій приятель у розпачі, й ти маєш небезпідставний страх,що він може собі щось заподіяти, і відбираєш у нього,силою або хитрощами, його меч або инше знаряддя,- на який бік належить це?

- Напевне до справедливости.

- Отже ти тримаєшся погляду,що й до друзів не треба бути завше правдивим?

- Я мушу згодитися,що не в усьому, і я забираю, як що це можна,назад те, що сказав.

- Це можна скоріще,ніж ставити щось не на той бік.-

---

34. Платон: Gorgias.460 ВС.

Сократ: - Хто вивчив архітектуру,той є архітектором, чи ж не так?

Ґоргій: так.

- А хто вивчив музику, є спеціялістом у музиці?

- Так.

- А хто вивчив медицину - медиком? І це правило вірно й для инших фахів в кожнім фаху той, хто вивчив цей фах, є тим,що робить із нього знатця цього?

- Розуміється.

- А за цим правилом, хіба й той, хто вивчив право,не є справедливий?

- Очевидно.

- А справедливий робить справедливе?

- Так.----------

35.Ксенофонт: Memorabilia.I,1,16.-- Серед божевільних - казав він /Сократ/ - є такі,що не бояться навіть найстрашнішого,й є такі,яким вже й найдрібніше наганяє страху. Одні не вбачають ніякого порушення своєї чести в тому, що одверто перед народом роблять і говорять усе можливе, инші ж стидаються просто зявитись між людьми. Одні не знають ніякого страху перед святинею,вівтарем,або чимось подібним,що присвячено богам,а инші моляться навіть каміннюдереву і тваринам. Також,здається,стоїть справа й з тими,що думають про природу світу, бо одним із них усе що є, зявляється єдиним, а ин-

шим, навпаки, безмежним щодо числа; одні твердять, що все знаходиться в невпинному русі, другі,- що взагалі ніколи ніщо не рухається; одним, що все завше повстає й гине, другим,- що ніщо ніколи не повставало й не гинуло.----------

36. Платон: Hippias major/в скороченні/.--
Сократ: дай мені відповідь поки тільки на коротке.....питання..... Недавно мені хтось справив великі труднощі, коли я в одній розмові.. де що ганив, як погане, а инше вихваляв як прекрасне. Він запитав мене досить пригирливо: „відкіля в тебе, Сократе, це знаття про красу й незугарність річей? Чи можеш ти мені насамперед сказати, що власне є прекрасне?" Тоді я через моє незнаття спинився в важкому стані й не мав змоги дати йому належну відповідь. Коли ж я відійшов по закінченню розмови, я сердився на себе самого й поклявся, як тільки зустрінусь із кимось із вас -мудрих людей, довідатися про цю справу, а тоді - научений та підготований - знов відшукаю мого співбесідника, щоб винагородити себе за свою поразку в словесній боротьбі.--- Отже розповіджь мені ґрунтовно про власне єство прекрасного й дай мені серіозні й точні відповіді на декілька питань, щоб я знов не пошився в дурні й не став смішним. Бо ти ж добре знаєш це питання й з тої повности, що ти схоплюєш своїм знаттям, це ж тільки дрібна частка.

Гипій: Дійсно тільки дрібна частинка й, отвертс кажучи, досить незначна.

Сократ: Отже добре. Як що ти зі мною згодився, то я хочу себе поставити як можна точніще, на місце мого співбесідника і ставити тобі запитання.... Він сказав би "Мій елідський чужинче, чи справедливі є справедливими не через справедливість?" Отже відповідай, Гипіє, ніби то він і справді питав тебе.

- Я б відповів:- так, через справедливість.
- Отже справедливість є щось?
- Без сумніву.
- Не правда ж, що і мудрі є мудрими через мудрість, і добрі - добрими через добро?
- Розуміється.
- Коли ж вони є такими через мудрість і через добро, то ці останні є чимось? Бо припустити протилежне неможливо?

- Дійсно, вони є чимось.

- А чи не є отже й прекрасне прекрасним через красу?

- Так, через красу.

- Отже через щось, що є?

- Так - через щось, що є. Як би було можливе инше.

- А скажи чужинче - сказав би він - що ж таке ця краса?

- Хто так питає, мій Сократе, той хоче певно знати, що /який предм./ є прекрасним.

- Ні, не це, мені здається, - а що таке є краса, мій Гипіє!

- Що ж за ріжниця між обидвома /питаннями/?

- Ти не знаходиш ніякої ріжниці?

- Ні, бо ніякої немає.

- Ну, ти повинен це ліпше знати. Але, мій любий, досліди це питання. Бо він не питає, що є прекрасним, а що є краса.

- Розумію, мій дорогий, і відповім на його питання, що є краса, а саме так, що не боятинуся ніякого заперечення. Бо занотуй собі, Сократе: прекрасна дівчина є дійсна краса.

Сократ: Добре, нехай так. Але, мій Гипіє, я хочу ще раз розміркувати над тим, що ти думаєш. Той запитає мене так: добре, Сократе, відповідай - що є краса сама, що повинна бути також умовою того, що все те, що ти звеш прекрасним, є справді прекрасне. На це я відповім: Як що прекрасна дівчина є краса. Це умова, під якою все це є прекрасне.

- І ти думаєш, що він насмілиться зробити спробу тебе спростувати й показати, що те, що ти назвав, не є прекрасне? Або, що як він це спробує, він не зробить себе смішним.

- Що він це спробує, мій дорогий, це я знаю напевне. А чи зробить він себе смішним, що виявиться з самої справи. А що він відповість, це я хочу тобі сказати.

- Так скажи!

- „Який ти дурний, Сократе, скаже він. Чи не є і прекрасна кобила чимось прекрасним і чи не вихвалив її і Бог у пророченні оракула." Що ж ми будемо на це відповідати, мій Гипіє? Чи не правда, ми мусимо визнати, що й кобила, розуміється, гарна кобила є краса? Бо як ми можемо насмілитися неґувати, що прекрасне є прекрасне?

- Твоя правда, Сократе, бо й Бог своїм словом

підтвердив правдивість цього. У нас є надзвичайно гарні кобили.

- Добре, скаже він, Але як? Не є й гарна ліра краса? Повинні ми й це признати, Гіпіє?

- Так.

- Але на це той напевне - цьому порукою його характер, який я добре знаю - відповість: як же, дорогий? А не є й гарний горщик краса?

- О, Сократе - що це нарешті за людина! Що це за невихований добродій, що не стидається вставляти в серіозну справу подібні вирази!

- Він такий, мій Гіпіє: не представник духа, а проста людина з народу, що хоче тільки правди. Але він повинен дістати відповідь, і я зараз виступлю з моєю думкою: як що горщик зроблений мистецьки добрим гончарем, рівно й добре випалений, подібно до дворучних горщиків, що вміщують шість мір і бездоганної краси - як що це такий горщик, то треба визнати, що він є прекрасний. Бо як ми можемо щось прекрасне не визнати прекрасним?

- Цього ні при яких умовах не треба робити!

- Отже, скаже він, і гарний горщик є краса. Відповідай!

- Щож, Сократе, це може бути. Прекрасний є і цей посуд, як що він гарно зроблений, але в порівнанні до кобили, й до дівчини, й инших прекрасних річей, він не може претендувати, щоб його вважали прекрасним.

- Добре. Я розумію, Гіпіє, на те, що він питав, треба відповісти: о чоловіче, ти не знаєш меткого слова Геракліта, що найгарніща малпа є погана в порівнанні з людиною, а найкращий горщик негарний у порівнанні з дівчиною, як каже мудрий Гіпій. Чи не так, мій Гіпіє?

- Твоя відповідь, Сократе, цілком влучна.

- Так слухай! На це він, я можу поручитися, скаже: „як це? Коли ж дівчат порівняти з богами, то чи не буде таксамо, як при порівнянні горщика з дівчиною? Чи не станеться так, що найкраща дівчина негарна? Та чи не казав і Геракліт, на якого ти спосилаєшся, того ж самого: найрозумніща людина в порівнанні з Богом, щодо розуму, краси і инших якостей є малою?" Отже, чи побажаємо ми визнати, Гіпіє, що найгарніща дівчина в порівнанні до Богів є негарна?

- Хто-ж міг би це негувати, Сократе?

- Коли ж ми це визнаємо, він засміється і скаже: а чи не пригадуєш ти, Сократе, про що тебе питали?"

„Розуміється, відповім я, про єство прекрасного". „І отже, коли тебе запитали про прекрасне, ти, відповість він, говориш про те, що за твоїм власним твердженням рівно ж негарне, як і прекрасне? Здається," скажу я. Або що, друже, порадиш ти мені відповісти?

- Я? Ніщо иншого, як це. І він, очевидно, є правий у своєму твердженні, що людський рід негарний у порівнанні з Богами.

- А що як би - відповість він - моє питання до тебе з самого початку було таке: " що є прекрасне й негарне рівночасно" і як би ти мені на це дав оцю саму твою відповідь, то хіба вона була б невірна? Але саму красу, через яку все инше дістає свою оздобу й зявляється прекрасним, оскільки ця ознака йому приступна - чи думаєш ти й тепер, що це є дівчина, або кобила, або ліра?----

---

Сократ: Взагалі мої розмови з ним, Гіпіє, мають такий характер. Але иноді він, ніби співчуваючи моїм невистачальним знаттям і освіті, дає певну вказівку, питаючи, чи не здається мені, що краса, або те, що він саме досліджує, є того або иншого певного роду.

Гипій: Що ти маєш на увазі, Сократе?

- Я поясню тобі. О чудесний Сократе, каже він, - досить давати подібні відповіді. Бо вони занадто прості й їх легко заєдувати. Навпаки, розсліди чи не є прекрасним щось подібне до того, що ми зачепили в одній нашій відповіді, коли казали, що золото є гарним для всього того, до чого воно пасує, й навпаки, негарне там, де воно не пасує, а також і все инше, що відноситься до цього. Отже те, що пасує й його природу треба дослідити, чи не є воно красою. Я звичайно згоджуюся з ним при таких питаннях, бо не знаю, що відповісти. Що ж ти думаєш про це. Здається тобі, що краса є те, що пасує?

- Безумовно, Сократе!

- Але розглянемо питання, щоб охоронити себе від помилок.

- Так ми мусимо добре придивитися.

- Так дивись! Означимо те що пасує як те, через присутність чого речі здаються прекрасними, або є прекрасними, або ні одне з обох?

- На мою думку це--

- Ну, щож із двох.

- Те, що викликає, що річ здається кращою, як

от той, хто вдягне вбрання й узуття, що йому пасують, здається кращим, коч би й був негарним.

- Отже коли те, що пасує, викликає таке, що він здається кращим, ніж є то те, що пасує, є все ж свого роду обман щодо прекрасного; отже не є те, що ми шукаємо, Гіпіє. -- Отже те, що пасує, на твою думку, змушує речі здаватися кращими, ніж вони є, але не являтися такими, якими вони є. Але ж нам треба, як було сказано, знайти умову того, що речі є кращими, однаково чи здаватимуться вони такими, чи ні. Бо це є те, чого шукаємо, коли шукаємо краси.

- Але те, що пасує, Сократе, своєю присутністю робить як те, що вони є прекрасними, так і те, що вони здаються такими.

- Отже, що є прекрасне, те конче має і здаватись таким, коли з ним звязано те, що викликає, що речі здаються прекрасними?

- Безумовно.

- Так ми визнаємо, Гіпіє, що все закономірне й усі стремління, що дійсно є прекрасними, також і вважаються прекрасними й усім завше такими здаються? Або справа навпаки не стоїть так, що фактично в цій сфері панує незнання і ні про що инше не має суперечок, як саме про це, як в особистих відносинах так і в житті держави?

- Так, Сократе, останне вірне.

- А це було б не так, якби з дійсним буттям звязано було б і те, що здається. А це було б, коли б, як ти думаєш те, що пасує, було прекрасним і викликало б, що речі не тільки є, але й здаються прекрасними. Отже те, що пасує, як що воно є причиною дійсної краси, є справді та краса, якої ми шукаємо, але не те, що є причиною того, що щось здається прекрасним. А як що те, що пасує, є причиною того, що щось здається прекрасним, то воно не є та краса, якої ми шукаємо. Бо вона є причиною, що речі дійсно прекрасні. А одне й те саме не може бути причиною як того, що речі здаються прекрасними, так і того, що вони є такими; і це вірно не тільки щодо їх краси, але й щодо кожної иншої їх властивости. Отже виберемо: чи є те, що пасує, тим, що є причиною того, що речі здаються прекрасними, або що вони є прекрасними?

- Того, що здаються - думаю я, Сократе!

- Яка шкода, Гіпіє! Так для нас гине пізнання єства краси; бо те, що пасує, як виявилось у щось цілком одмінним од краси.

- Так, клянусь Зевсом, Сократе, - і для мене цілком несподівано.----------

---

Сократ:.....або....що можна вжити для здобуття чогось доброго - те,а ніщо инше, й є краса?

Гипій: Згода.

- Але це є,очевидно,корисне?чи ні?

- Розуміється.

- В ціи розумінні є прекрасними прекрасні тіла й прекрасні приписи законів і мудрість і все, про що згадувано раніще?

- Очевидно.

- А корисне здається нам красою,Гипіє?

- Безумовно,Сократе.

- Але корисне є те,що веде до доброго?

- Це так.

- А те,що до чогось веде,є не що инше,як його причина. чи не правда?

- Так.

- Отже,краса є причина добра?

- Це так.

- Але причина й те, чого причина воно є,є різні речі,Гипіє! Бо причина не є причина причини. Уясни це собі таким чином: причина,як є те, що до чогось приводить.

- Так.

- Але тим,що до чогось приводить,викликається те,що повстає,а не те,що до чогось приводить?

- Це так.

- Але те,що повстає,є щось инше,ніж те,що до чогось приводить?

- Так.

- Отже причина не є причина причини,але того що з неї повстає?

- Так.

- Отже,як що краса є причина добра,то значить добро завдячує своє буття красі.І як здається,ми дбаємо про пізнання і про инше прекрасне з тієї основи,що те,що вони причинюють,є варто зусиль і з результатів наших досліджень здається,що краса є ніби батько доброго?

- Розуміється.Що ти кажеш,Сократе,є правдиве і прекрасне.

- І чи не є правдою,як я скажу,що ні батько не є сином,ні син не є батьком?

- Цілком правильно.

- А ні причина не є те,що з неї повстає, так і те,що повстає не є причина..

- Певно.

- Отже,клянусь Зевсом,мій любий; а ні краса не є добра,а ні добро -прекрасне.Або ти вважаєш

це можливим і після того,що ми сказали.

- Ні,клянусь Зевсом,це здається мені неможливим.

- Погодимось ми на цьому? і зважимося твердити,що ні краса не є добра,а ні добро не є прекрасне?

- Ні,клянусь Зевсом,цього я зовсім не бажав би.

- І вірно,клянусь Зевсом,Гіпіє. Щодо мене, то я найменше співчуваю саме цьому з усіх наших тверджень.

- Так, це цілком зрозуміло.

- Отже,очевидно,справа не стоїть так,як це нам не що давно здавалось,коли ми проголосили красою корисне й те, що може спричинитись доброго. Ні! Навпаки це твердження є ще більш безглузде,ніж ті перші,на основі яких дівчина й усе инше,що ми тоді називали...

- Здається,що так.

- І я більше нічого не знаходжу й є безпорадний. А ти можеш щось сказати?

- Зараз - ні! але,як я вже сказав,по обмірkуванні певно щось знайду. ----------

---

37. Платон: Менон.82-85.

Сократ:...Так поклич мені сюди кого хочеш із твоїх слуг і я йому це розясню.

Менон: Охоче /до раба/. Гей,хлопче,сюди!

- Є він грек і розмовляє по грецьки?

- Чому ж ні. Він уже й народився в мене в домі.

Сократ: Скажи мені,хлопче,бачиш ти на цій чотирикутній площині,що це чотирикутник?

Раб: Так.

- Ця чотирикутна фігура з усіма рівними боками - оцими - чотирьма числом? /Див.рис. 5/.

- Так.

- А не є й оці лінії,що я провожу крізь середину /боків/,рівні?

- Так.

- Можна б зробити й більшу й меншу подібну фігуру?

- Розуміється.

- Отже коли цей бік є два ступні задовгий, також і цей два ступні ,то скільки ступнів буде в цілому? Уясни це собі так: коли лінія з цього боку виносить два ступні,а на цій тільки один

ступінь,то фігура матиме один раз два ступні?/див. рис. 6/.

- Так.

- Але тому,що й на цім боці є два ступні,то не додаються ще два ступні?

- Це так.

- Отже фігура має два рази по два ступні?

- - - - - А скільки є два рази два? Вирахуй і скажи мені.

- Чотирі,Сократе.

- А чи можна змалювати другий удвічі більший чотирикутник і самісінько такий із рівними боками, як і оцей?

- Так.

- Скільки ж ступнів буде в ньому?

- Вісім.

- Отже добре, спробуй сказати,як довгий буде кожен із цих боків. Бік нашого чотирикутника тут є два ступні завдовжки; як довгий буде бік подвійного?

- Очевидно,Сократе, удвоє більший /див.р. 7/.

Сократ: Ти бачиш, Меноне,що я його не вчу, а питаю про все. І тепер він думає,що знає, який є бік квадрата,що має вісім ступнів. Чи тобі здається инакше?

- Менон:Розуміється.

- Сократ: Але знає він це дійсно?

- Менон: О,ні!

- Сократ:Але він гадає,що це є подвійний бік?

- Менон: Так.

- Сократ:../до раба/.Так скажи ти мені:

Рис 5

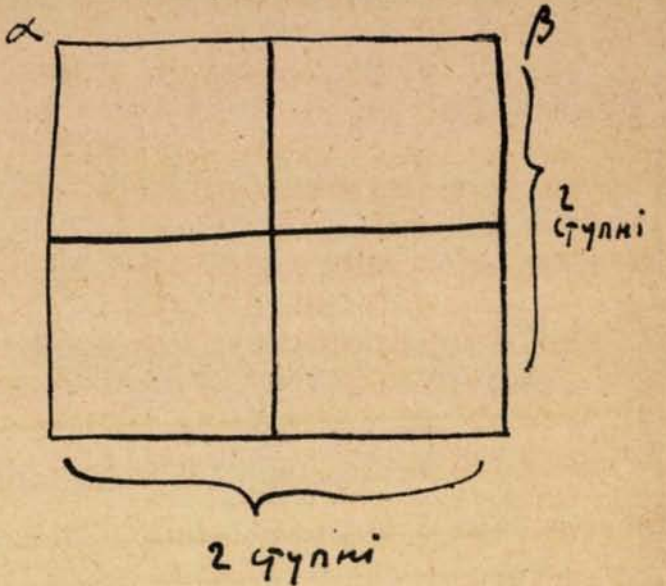

Рис.6

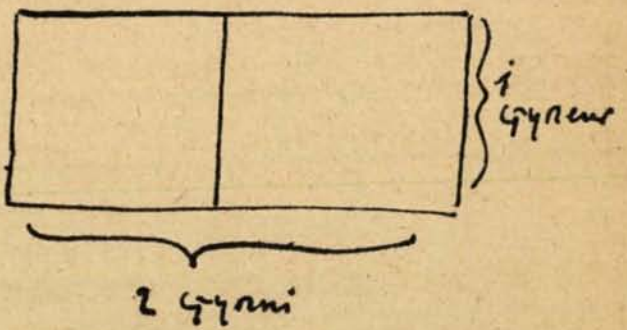

Рис.7

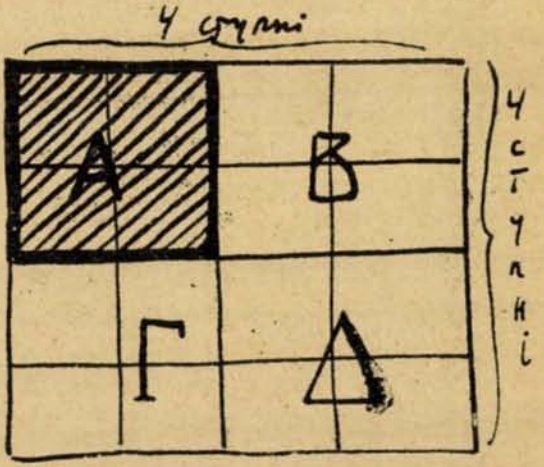

подвійний бік на твою думку дає подвійний чотирикутник? Адже я не думаю так,що чотирикутник може бути в цім напрямі довший,а в цім коротчий /див. рис.7/,але він повинен бути з усіх боків однаковий,як оцей чотирикутник /див.рис.5/,адже вдвічі більший,отже в 8 ступнів. Отже дивись,чи думаєш ти ще, що подвійний бік дасть нам і подвійний чотирикутник?

Раб: Я залишаюсь при цій думці.

- Чи не дістане оця лінія подвійну довжину, як що ми до неї додамо до цього пункту рівний а нею урізок? /див.рис.7/.

- Розуміється.

- Отже ця лінія,кажеш ти,повинна дати чотирикутник у 8 ступнів,коли утворимо чотирі рівних боки?

- Так.

- Отже збудуємо на цій лінії чотирикутник із усіма однаковими боками. Тоді це буде - чотирикутник,що ти вважаєш його восьмиступневим?/див.р. 7/.

- Так.

- Але не входять у його склад оці чотирі квадрати,що з них кожен рівний чотириступневому?/див. рис. 7, АВ,Г,Д./.

- Так.

- Отже,як є він великий? Чи не в чотирі рази більший?

- Без сумніву.

- А що є в чотирі рази більше це є подвійне?

- Ні,клянусь Зевсом!

- А в скільки разів більше?

- В чотирі.

- Отже,хлопче,подвійна лінія дає не подвійний,а в чотирі рази більший чотирикутник.

- Ти маєш рацію.

- Бо чотирі рази чотирі є шіснадцять.Чи не правда?

- Так.

- Яка ж лінія дасть восьмиступневий чотирикутник? Ця ж дає в чотирі рази більший?

- Так.

- А половина її дає цей чотириступневий?/див. рис. 5/.

- Так.

- Добре. Чи не є восьмиступневий половина цього чотирикутника?/див.рис.7/ і вдвічі більше ніж оцей /див.рис.5/?

- Отже,чи не має його бік бути більше за цей

/рис.6/, але менше за цей /рис.7/. Хіба ні?

- На мою думку, так!

- Добре. Бо ти й кусиш у своїй відповіді вимовити не що иншого, як твою думку. Отже, скажи мені: чи не була ота лінія /рис.6/ у 2 ступні завдовжки, а ця /рис.7/ – в чотири?

- Так.

- Отже бік восьмиступінчастого чотирикутника має бути більший, ніж ота двоступінчаста лінія /$\alpha\beta'$ на рис.6/, і менший, ніж чотириступінчаста /$\alpha\beta$ на рис. 7/?

- Безумовно.

- Отже спробуй сказати, яка вона має бути завдовжки, на твою думку.

- Три ступні завдовжки.

- Отже, якщо вона має бути три ступні завдовжки, то ми мусимо додати половину до цієї лінії /див. $\alpha\beta + \beta\beta''$ на рис:8/, щоб зробити її триступінчастою. Ця лінія /$\alpha\beta$/ рівна двом ступням, а /$\beta\beta''$/ одному ступневі. І те саме скажемо про цей бік /$\alpha\gamma''$ на рис.8/ – тут /$\alpha\gamma$/ – 2 ступні, тут /$\gamma\gamma''$/ – один. Так ми дістанемо оцей трикутник.

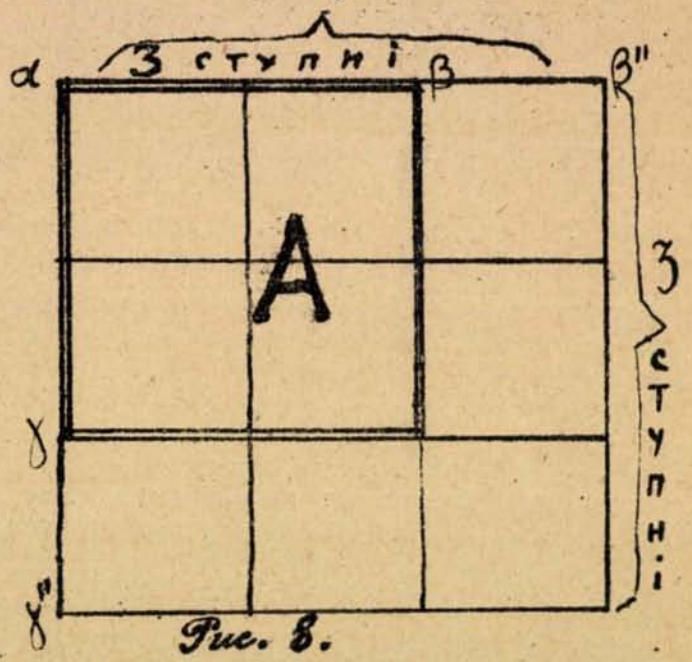

Рис. 8.

- Так.

- Отже, коли цей бік є три ступні завдовжки і цей – теж, то вся площина має бути три рази три ступні.

- Очевидно.

- Але три рази три дає скільки ступнів?

- Девять.

- А подвійне мало бути скільки ступнів?

- Вісім.

- Отже і триступневий бік ще не дає восьмиступінчастого квадрату.

- Очевидно, що ні!

- Але як великий він має бути? Спробуй нам сказати це точно; а як що ти не хочеш цього вираз-

бувати ,то покажи нам на фігурі відповідну лінію.

- Але, клянусь Зевсом, Сократе, я цього не знаю!

Сократ /до Менона/: Отже,ти помічаєш,Меноне....

.... Спочатку він хоч і не знав який бік має восьмиступневий квадрат,як він і тепер цього не знає, але тоді він думав, що знає це, відповідав твердо, як знавець, і почував себе вільно від усякої непевности. Але тепер він уже почуває себе непевно, і як він і дійсно незнає, так і думає, що не знає.

Менон: Твоя правда.

Сократ: Отже, чи не є він тепер у ліпшім стані щодо речі, що ще він не знає.

Менон: І це, здається мені, є правда.

Сократ: Отже, коли ми його приводим до непевности й він скам'янів, як од параліжу,чи зробили ми йому шкоду?

Менон: Мені здається, ні!

Сократ: Отже, ми посунули його кілька кроків наперед у відшуканні дійсного. Бо тепер він, як такий, що не знає, буде з радістю займатись дослідженням, а тоді він вважав можливим легковажно стверджувати у присутности кількох людей, що подвійний квадрат мусить мати і подвійний бік.

Менон: Вірно!

Сократ: І ти думаєш,що він колись зробив би спробу досліджувати або вивчати те,про що він думав,що вже його знає, а в дійсности,не знаючи цього,як би він не попав у труднощі в наслідок затруднення пробудження свідомости свого незнаття й його не охопило би стремлінням до знаття?

Менон: Навряд, Сократе!

Сократ: Отже, здивування було для нього корисним?

Менон: Мені здається.

Сократ /до раба/: Бо скажи ж мені: чи не є це /див. рис. 9 ,А/ наш чотириступневий квадрат? Розумієш?

Раб: Так.

- Ми можемо до нього додати тут другий /рис. 9 ,В/?
- Так.
- А до них отсих і оцей третій /рис. 9 Г/?
- Так.
- А наостанці, для заповнення кута можемо дода-

ти що й оцей /рис. 9, Δ/?

- Розуміється.

- Отже маємо чотирі рівних квадрати?

- Так.

- А у скільки разів буде більше цілий квадрат, ніж наш початок /-квадрат А/?

- В чотирі рази

- Але він мав би бути лише удвічі більший; чи ти не пригадуєш цього?

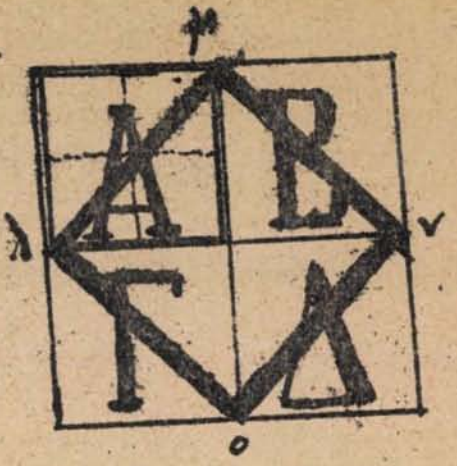

Рис. 9.

- Так, пригадую.

- А чи не поділяє подібна лінія від кута до кута /рис. 9, лінія /кожного з оцих квадратів на дві рівних частини?

- Так.

- Отже повстають чотирі рівних лінії /лм, мк, кр, рл/, що утворюють оцей квадрат /рис. 9, лмкр/?

- Це так.

- Подумай, який є цей квадрат завбільшки?

- Я не можу цього сказати.

- Чи не маємо ми тут чотирьох квадратів, і чи не одрізала кожна лінія від кожного квадрату половину?

- Так.

- А скільки таких половин входять у склад цього квадрату /лмкр/?

- Чотирі.

- А скільки їх в оцім квадраті /рис. 9 квадрат А/?

- Дві.

- А що є чотирі в відношенні до двох?

- Подвійне.

- І скільки ступнів ув оцьому квадраті /лмкр/?

- Вісім.

- А який його бік?

- Оцей /лм/

- Той, що проведений від одного кута чотириступневого квадрату до другого?

- Так.

- А назва для цієї лінії в учених -діягональ. Тому, згідно з твоїм твердженням - твердженням раба Існона, бік подвійного квадрату утворює діягональ одного квадрату?

- Без сумніву, Сократе!

38. Аристотель: Ethica Nicomachea, VI, 13, 1144b.-- зустрічаємо іноді твердження, що чесноти є роди розумності /φρόνησις/; і сократичні теорії в цьому почасти мають рацію, почасти помиляються. Сократ помилявся, вважаючи всі чесноти родами розумности. Але, думаючи, що вони є невіддільні від мудрости, він судив цілком правильно.--------

Отже Сократ думав, що чесноти є повні прояви розуму /λόγος/ - вони всі повинні бути певними знаттями /ἐπιστήμη/, а ми кажемо, що вони звязані з розумом.--------

39. ibidem VII, 3, 1145b. Можна сумніватися, щоби хтось, не вважаючи на правильні погляди, був би нестриманий. І тому дехто й казав, що це неможливо для того, хто має дійсне знання. Так Сократ думав, що було б жахливим, як би щось було сильніще за того, хто має дійсне знання, й могло б його штовхати туди, або сюди, як раба. Сократ полемізував проти гадки, що непомірковання немає. На його думку ніхто не може свідомо робити щось противне добру, але завше це буває лише з незнання. Але цьому протирічать факти.------

40. ibidem III, 11, 1116 b. - Також і досвідченість у різних галузях є ніби тож сміливість, тому Сократ і думав, що сміливість є знання.---

41. Платон: Protagoras 333 B.

/Сократ/. Отже мудрість /σοφία/ і стриманість /σωφροσύνη/ є одне й те саме. І вже раніше виявилось у нас, що й справедливість і побожність є майже те саме!----------

333. D.- І чи думаєш ти, що є люде, що свідомо роблять зло?----------

42. ibidem 349 B /Сократ/ Мудрість, стриманість, сміливість, справедливість і побожність /σοφία, σωφροσύνη, ἀνδρεία, δικαιοσύνη, ὁσιότης/ чи ці пять імен є тільки імена для однієї й тієї самої речі, або до кожного з цих імен належить власне єство і власний обєкт, що має своє призначення і висліди, инші від инших?----------

43. ibidem 352 BC. /Сократ/ Що ж ти думаєш про знання /ἐπιστήμη/. Чи поділяєш ти тут погляд більшости людей чи ні. Більшість не дуже цінить знання; вони думають,- що не є щось сильне, керівниче, таке що править, і не визнають її за

щось подібне, навпаки твердять, що дуже часто людина, хоч і має знання, а воно панує над людиною, не воно, а щось інше, то гнів, то насолода, то страждання, іноді пристрасна любов, а іноді страх, коротко кажучи - вони уявляють собі знання не ліпше від раба: стільки для них воно є опанованою иншими душевними переживаннями. Думаєш і ти так про знання? або ж знання є у твоїх очах щось прекрасне і визначене навчати над людиною так, що як хто справді пізнав добро і зло, то того ніяка сила не зможе звести зробити щось інше, ніж те, що наказує знання, бо немає ніякої підпори в людини крім розумності / φρόνησις /?

Я поділяю, відповів він /Протагор/, оцей твій погляд, Сократе!------

44. ibidem, 360.сд.

/Сократ/ Те, що робить боягузів боягузами, називаєш ти "боязкістю" чи "сміливість"?

/Протагор/ Я не можу назвати цього инакше, як боязкістю.---

- Але ж виявилось, що їхня боязкість має причиною незнання страшного?

- Правильно, сказав він.

- Отже незнання робить їх боязкими?

Він це признав.

- Але те, що робить їх боязкими, є, як ти признав уже, боязкість?

Він згодився.

- Отже незнання страшного і нестрашного є боязкість?

Він кивнув.

- А сміливість - це протилежне до боязкости?

- Так, мовив він.

- А знання страшного і нестрашного є протилежне до незнання цього?

Ще й тепер він притакнув.

- Знання страшного і нестрашного є отже сміливість і протилежна незнанню цих речей?

Тут він не міг зважитися стверджувати і мовчав.----------

---

45. Ксенофонт: Memorabilia III,9,4-5. Мудрости і стриманости він не відділяв одну від одної, а, навпаки, думав, що хто знає добре і прекрасне, той і робить відповідно до цього, а хто знає що таке зле, той його сторожиться. Отже, мудрість і доброти це те саме. Як що його питали, чи він вважає мудрим

і добрим того, хто,хоч і знає що має робити, але робить протилежне,він казав: "однаково мало,як і того, хто рівночасно є нерозумний і морально хиткий; бо я переконаний, що людина вибірає з усіх можливих річей постійно тільки те, що вважає добрим; отже, хто є несправедливий у вчинках,той також не має і правильного знаття про моральність".- Далі він уважав справедливість та і чесноти взагалі мудрістю, бо справедливе й усе,що зв'язане з чеснотами, є добре й прекрасне, і хто це пізнав, рівно не може вибрати иншого, як той,хто цього не пізнав, не може це здійснити,- бо коли той це й спробував,то зробив би помилку. Мудрий це є той, хто і вчинює добре й прекрасне, а не - мудрий той, хто цього не може, і помиляється є навіть,коли б зробив спробу. А тому, що справедливість не менше, ніж усе инше добре й прекрасне,повстає з чесноти, то без сумніву справедливість і усі инші чесноти треба вважати мудрістю.---

46. ibidem IV,2,20-23.

Тоді Сократ сказав: Слухай, Евтидеме, чи був ти вже в Дельфах?

- Та вже навіть два рази.

- А не помітив ти десь у храмі напису:Пізнай себе самого?

- Так.

- А ти не думав далі про цей напис або не міркував над ним і не спробував пізнати себе,який ти є?

- Дійсно,ні! Бо я думав, що це мені цілком ясно; як я міг би щось знати,не знаючи себе самого!

- А ти думаєш, я вже знаю себе самого,знаючи своє ім'я? Або не є це подібне до того,що буває при купівлі коней,- раніше не вважають,що знають того коня, якого купують, ніж довідаються точно, чи він є слухняним, або неспокійним, сильний або слабкий, швидкий або ледачий і які ще має зокрема добрі прикмети або хиби? Чи не треба подібно до цього вважати, що пізнав себе лише той, хто точно дослідив,які потрібні в житті якости він посідає і хто так цілком усвідомив собі свої сили?

- Ти маєш рацію - хто не знає своїх сил, той не знає себе.

- Чи ж не ясно,що людина через самопізнання досягає великих вигід, а через злуду подо себе-великих утрат? Бо хто знає себе,- знає, що для нього

го є добрим і може точно відрізнити, чого може досягнути, а чого ні; він займається лише тим, на чому розуміється, і через це виробляє собі те, чого потребує, й є задоволений. Він утримується від того, чого не розуміє, і через це уникає помилок і є забезпечений від
Тому він може судити і про інших людей, уміє їх використовувати й забезпечити себе від утрати. Хто не має цього знання, а живе у злуді щодо своїх сил, із тим у відношенні до інших людей так усіх людських річей трапляється те саме, що й у відношенні до себе самого - він не знає, що для нього є добрим, не знає, що він має робити, не знає, з ким він має зноситися. Навпаки, він помиляється в усіх оцих річах, тратить вигоди, стає нещасливим. Хто розуміється на тому, чим займається, той добре доводить свої справи до кінця й досягає слави й почести; люде однакової з ним думки шукають його товариства, люде, що не мають щастя, звертаються до нього за порадою, навіть стають під його керму, покладають на нього надію щодо свого щастя і люблять його вірно, дужче ніж інших. Хто ж не розуміється на тому, чим займається, в усіх справах робить хибний вибір, програє все, за що не візьметься, і не тільки несе через це втрати й кару, але також і ганьбу й наругу і змушений вести життя у призирстві і безчесті. Так воно й на державах: як що ці переоцінюють свою силу й починають воювати з сильнішими за себе, то вони або загибають, або втрачають свободу й опиняються в рабстві.

На це Евтидем відповів: ти можеш мені вірити, Сократе, я вважаю самопізнання за найцінніше майно.----------

47. Платон: Phaedrus, 229 E. Сократ: --- Але я не маю для цього діла /історично-митольогічних досліджень/ вільної години. Причина, мій друже, є така: Я ще не можу пізнати себе самого так, як каже дельфійський припис. І мені здається смішним досліджувати речі, що не про мене, поки я не знаю цього.----------

48. Ксенофонт: Memorabilia, I 4, 9. 19. Хтось хотів довідатися від Сократа, яке діло найліпше для людини. Сократ сказав: Створити собі щастя. На питання, чи вважає він посідання щастям за діло, він відповів - посідання щастя і створити собі щастя є дві цілком різних речі, - бо, хто без шукання знайде

що потребує, про того можна сказати, що він має щастя; а хто через науку й зусилля чогось досягне, про того треба казати, що він утворює своє щастя. Зпоміж селян найздібніші й найугодніші Богу люде утворюють своє щастя сільським господарством, зпоміж лікарів-медициною, зпоміж громадських діячів - громадознавством, а того, хто зовсім не утворює свого щастя, не любить і Божество.

49. ibidem, IV, 5.-- Про стриманість він мав одного разу таку розмову з Ьітидемом:

- Чи вважаєш ти, друже, свободу за щось прекрасне та важливе для окремої людини і для держави?

- Я не знаю вищого.

- А є свобідним той, хто дає насолоді себе опанувати, і цим утримати від доброго?

- Ніяк ні.

- А не є свобода в тому, щоб робити добре, а несвобода в тому, щоб дати цьому перешкодити?

- Я так думаю.

- А хто не може над собою панувати, той здається є цілком несвобідним?

- Розуміється.

- А чи не судуть ті, що не панують над собою, змушені і до злих дій?

- Повно й це, як і перше!

- А що ж за пани це, що своїх підданих утримують від доброго, а примушують до злого?

- Найгірші пани, які тільки можуть бути!

- А яке рабство є найгірше?

- Рабство в найгірших панів.

- Отже, хто собою не може опанувати, - той живе в найгіршім рабстві?

- Здається.

- А хіба невмірковання не однімає в людини найбільшого блага - мудрости, і не повертає її у протилежний стан. Чи не стримує вона людину від того, щоб направити її розум на те, що є добре, затягаючи її до насолоди та справді опіняючи, так що вона більш не знає, що є добре і що зле, й вибирає зле замість доброго?

- Це трапляється.

- А хто ж посідає найменше стриманости, як не невмірковані? Бо ж стриманість і невмірковання взаємно виключають одне одне?

- І з цим я згоджуюся.

- А що може більш утримати людину від належного виконання обовязку, як не невміркованість?

- Я не знаю.

- А що є гіршого для людини як не те, що його побуджує шкідливе ставити вище за добре, що його тягне до шкідливого і змушує нехтувати добрим, що є протилежним до того, що робить стриманий?

- Нічого немає гіршого!

- А чи не мусить само-опанування мати на людину цілком протилежний вплив?

- Розуміється

- Отже те, що має протилежний вплив, має бути найгірше?

- Розуміється.

- Отже стриманість, здається, є найліпше для людей?

- Очевидно.

- Але треба прийняти під увагу ще дещо.

- А що саме?

- Що саме насолода, єдине, що здається забезпечує людині невимірковність, як раз не досягається через неї, а вимірковність є джерелом найкращої радости.

- Як ти це собі уявляєш?

- Невимірковність не дає зросту ні голові, ні справі, ні любовній потребі, а ні втомі, що всі тільки і роблять нам солодкою і приємною їжу, пиття, любощі, насолоду, спокій і сон, як що ми чекаємо й можемо стерпіти, поки жадоба до цих річей досягне найвищої степені; тому то нестриманість перешкоджає мати справжню насолоду від задоволення найпекучіших та найпостійніших потреб. Тільки самоопанування дає зрости цим стремлінням і підготовляє для нас справжнє й постійне задоволення.

- Це цілковита правда.

- Але також і з науки прекрасного й доброго, й із заботи про те, що робить тіло гарним і сильним, про те, щоб гаразд господарити у своїй хаті, щоб бути корисним для друзів і для держави і перемогти ворогів, усе речі, з яких повстають не тільки вигоди, але й чисті радости - і з цього для виміркованого повстає багато задоволення, що неіснує для невиміркованого. Бо напевне вони найменше існують для того, хто зовсім не може прийти до того, щоб цим займатися, бо над ним панує стремління, що штовхає його до найближчих насолод.

- Ти хочеш сказати, що раб насолоди не має нічого спільного з добрим поступованням?

- А чим одріжняється властиво людина від нерозумної тварини? Хто не панує добра і стремить лише до усього приємного, чим той ліпший од нерозумної

худоби? Тільки той, хто панує над собою, може при вчинках мати на увазі ліпше й, розріжняючи ріжне у слові й ділі, вибірати добре, а уникати злого.

- 3 - політичні погляди Сократа.

50. Ксенофонт: Memorabilia IV, 1, 2. Доказом добрих здібностей було для нього, коли хтонебудь хутко схоплював те, на що звертав увагу, затримував у памяти, що вивчив і мав стремління до всякого знання, що його треба мати, щоб добре керувати власним домом і державою, й уваголі орієнтуватися між людьми в житті. Подібні люде, як що дістануть належне виховання будуть добре господарити у своїй хаті, а инші зроблять щасливими й цілі держави.

51. ibidem IV, 4.- Чи ти й не знаєш, що зпоміж керманичів держав найліпші є ті, що вміють прищепити громадянам слухняність до законів, і держава, де громадяне дуже охоче підлягають законам є під час миру найщасливіша, у війні - неприміщіша? Бо всюди по державах згода вважається найвищим благом; невпинно старші громадяне й почесні люде заохочують співгромадян до згоди, і усюди у Греції існує закон, що всі громадяне під присягою обовязані до згоди і усюди дійсно на це присягають. А це робиться не для того, щоб громадяне визнавали достойними ті самі хори, або хвалили тих самих флейтистів, любили тих самих поетів, або знаходили смак у тих самих розвагах. Тільки через згоду держава досягає найвищої сили й розквіту, а без неї не може успівати ні дім, ні держава та й одиниця, як і вона може найліпше охоронити себе від державної кари, як легше добути повагу, як не тим, що вона підлягає законам? Як можна напевно не програти процесу, як його найлегше виграти? Кому найлегше передають свое майно, сини, дочок, кого знаходять найбільш достойних довіря в цілій державі, як не економірну людину? Від кого можуть найскоріше чекати справедливости батьки, родичі, слуги, друзі, громадяне й чужинці? Кому ворог найбільше довірятиме при встановленні перемирря, договору або миру, кому найохочіше союзники будуть доручати військо, пристани, міста? Де найбільш розраховуватимуть на подяку за добре діло як не в нього? Кому охочіше робитимуть добре діло, як не тому, від кого мають надію дістати подяку? Кого найохочіше оминуть другом? Кого найменш охоче - ворогом? З ким воліють охоче починатимуть війну, як не з тим, до кого кожен бажає бути у дружніх, а не в ворожих

відносинах? Моя думка - законне і справедливе є те саме.-------

А чи знаєш ти, питав Сократ далі - неписані закони?

- Так. Це ті, що повсюду мають силу.

- Чи будеш ти твердити, що й вони походять од людей?

- Це неможливо, бо не могли ж усі люде зібратись докупи та й не говорять вони усі однією мовою.

- А хто ж, думаєш, дав оті закони?

- Певно, Боги, бо в усьому світі найперша заповідь - шанувати богів.

- Чи не є всюди основним законом шанувати батьків?

- Так.

- А що ні батьки з дітьми, а ні діти з батьками не можуть брати шлюбу?

- Це, мені здається, не є божеський закон.

- Чому ні?

- Бо я бачу, що його часто порушують.

- Однак порушують часто й інші закони; але хто порушує божеський закон, той повинен понести кару й не може її ніяк уникнути, хоч багато таких, що робили щось проти людських законів уникали кари або залишаючись невідомими, або ж вживаючи силу.----------

- - - Я повинен згодитися, Сократе, що все це вказує на божество; бо коли закон в собі самому носить кару за його порушення, це може бути ділом лише вищого законодавця, ніж людина.

- Чи встановлюють Боги у своїх законах справедливе, чи щось інше?

- Певно ніщо іншого, бо хтож і має робити справедливість законом, як не Бог.

- Отже і для Богів справедливе й законне є те саме.

52. ibidem, IV, 6. Царську владу й тиранію він вважав формами панування. Але вбачав таку різницю між ними: панування, що є існує з волі людей і в згоді з законом він називав царською владою, а те, що існує проти волі людей і не в згоді з законом, але з свавілля правителя - тиранією. Як що влада є в руках тих, що виконують закон - називав він таке правління аристократією, як що в руках багатіїв - плутократією, як що всі приймають участь - демократією.--

53. ibidem, III, 9, 10. Царем і володарем був для Сократа не той, що нас обманув, або був обраний кимнебудь чи жеребком, або дістав владу силою чи об-

капош, а тільки той,хто має знаття про управління. Коли в розмові з Сократом визнали, що діло правителя є впорядковувати те, що потрібне, а - підданих - слухати,то він показав,що на кораблі завше панує знавець, навпаки, власник корабля й усі інші особи на кораблі йому підлягають,так само, як підлягає і власник маєтку при обробляванні землі, слабий при хворобі, гімнаст при гімнастиці й усякий,хто потребує опіки. Усі ці люде, казав Сократ, управляють самі свої справи,як що мають потрібне знаття, як ні,- то підлягають знавцеві,як що вони з ним,та навіть кличуть його, щоб слухати його вказівок. А в тканні навіть жінка горою над чоловіком, бо вона розуміє обробку вовни, а чоловіки ні. Коли закинули, що тиран має силу не слухатись доброї ради,то Сократ відповів, що це неможливо, бо є кара тим, хто не виконує доброї ради,- і коли в чомунебудь не слухають знавця - порадника,то в тому і робиться образу якусь дурницю, а за кожну дурницю доводиться спокутувати. Хтось відповів,що тиран може навіть покарати на смерть знавця,- на що Сократ сказав - "Ти думаєш,що залишається без кари той, хто вбиває своїх ліпших співробітників? Чи той,хто так робить,легше уникає небезпеки, чи, навпаки, він скоріше стремить до загибелі?"

54, ibidem I,2,9.- Обвинувач каже - Сократ від своїх учнів до нехтування існуючими законами, бо він казав, що це безглуздя обірати керманичів держави з допомогою богів, а проте ніхто не хотів би мати обраного богами за кормівничого корабля, за тесляра,флейтиста,або для якоїсь иншої справи,хоч помилка в цих випадках і мала б менші наслідки, ніж помилка у справах державних; такі розмови, каже обвинувач,побуджують юнацтво до нехтування законами й ведуть його до насильства. А я думаю, що ті, хто просвічує свій розум і вважає себе здібним навчати добра своїх співгромадян -- ті найменше здібні до насильства.

- η - Естетика Сократа.

55 Ксенофонт: Convivium V,10.

Тоді Каллій сказав - Критобуле, як хочеш ти тепер вирішити цю суперечку з Сократом щодо краси?

- Здається,він не має бажання,сказав Сократ.--

- Та всеж,я не відмовляюсь одповів Критобул- Доведи мені,як що ти такий хитрий, що ти справді кращий за мене. Тільки прошу - хлопець має поставити світильник ближче.

- Я закликаю тебе до дослідження в нашім процесі - відповідай!

- Питай!

- Думаєш ти,що прекрасне буває тільки в людях,чи може й ув инших річах?

- Клянусь Зевсом, також і в коні,в худобі і в багатьох неживих предметах. Я знаю,що і щит, меч,спис є прекрасні.

- Скажи ж,коли це можливо,що всі оці предмети,що не мають ніякої схожости,є прекрасні?

- Як що кожен предмет добре зроблений для тої мети,для якої він призначений,або добре утворений природою для наших потреб,то він є прекрасний.

- Ти ж знаєш, для чого ми вживаємо очей?

- Так - щоб дивитись.

- Отак! Тому мої очі мають бути кращі, ніж твої.

- Як це так?

- Бо твої очі бачать лише те, що як раз лежить перед ними,але мої,тому що вони опукловаті - все,що робиться з обох боків.

- На твою думку,рак має з усіх живих істот найкращі очі.

- Так! Тому що його очі,що до їх здібности, найліпше збудовані.

- Добре! Згоджуюсь - тепер про носи! Який ніс кращий - твій чи мій?

- Я думаю мій,як що тільки Боги дали нам носи для нюху. Твої ніздрі дивляться в землю,а мої широко одкриті - до неба,так що можуть приймати запахи з усіх боків.

- А все ж скажи,як може бути кирпатий ніс кращий,ніж рівний?

- Бо він не перешкоджає очам,а дає їм дивитися просто - куди вони хочуть. А довгий ніс навпаки закриває очам зір,як мур,ніби бажаючи закрити їм краєвид.

- Що ж до рота,то я наперед думаю,що програв. Бо коли він створений лише для кусання,то ти безумовно можеш вкусити більше,ніж я.

- Чи не думаєш ти,що й мій поцілунок має бути мякший од твого,бо я маю грубі губи?

- Здається,за твоїми словами,що мій ріт гір-

ший ніж увосла.

- А не вважаєш ти й оце доказом,що я кращий ніж ти: подумай - наяди, що є богинями,народжують силенів,що куда більше подібні до мене ніж до тебе.

- Я не можу більше протирічити! Хай судді поділять камінці для голосування,що б я найскоріще довідався,що я маю винести,або яку покуту платити!

---Камінці вийшли з урни і стало ясно, що Критобула одноголосно визнано переможцем.----

- - Релігійні погляди Сократа.

56.Ксенофонт: Memorabilia. I,1,2... Що ж до обвинувачення,що Сократ не визнавав Богів,визнаних державою,то я хотів би знати,які докази вони наводили для цього.Бо ж він приносив жертву, як відомо,часто,то дома,то на мійських вівтарях, а що він користувався пророцтвами - це загально відоме. - - -

57. Ibidem I,3,I-2. У своїм відношенні до Богів його слова й діла,як відомо,є цілком у дусі відповіді Пітії на питання,як треба бути з жертвами,почитанням предків і иншим побожним чином. Пітія каже так,що,хто робить,як наказують державі закони,той робить відповідно до релігійних звичаїв. Це Сократ робив сам і радив робити иншим.--Його молитва до богів була простим проханням дати йому те,що є добрим,бо ж вони найліпше знають, що є добре. - - -

--- Хоч він із своїх малих засобів і приносив лише малі жертви,але вважав,що він через це не гірший од тих,що приносять великі жертви від своїх великих багацтв. - - -

58 Ibidem. IV,3,16.-- Бог у Дельфах дає тому відповідь на питання,як робити вгодне Богам: за законом держави. А законом є всюди - по змозі жертвами заслуговувати прихильність Богів --- Лише не треба робити для Богів менше,ніж є змога.--

59. Ibidem I,1,19.-- Боги панують над людьми, правда,не так,як це уявляє натовп. Бо цей думає, що Боги дещо знають,а дечого й ні. Сократ однак думав,що Боги знають усе,що сказане,що зроблене, що втілені помислене, Боги є усеприсутні й дають людям знання про всі людські справи.

60. ibidem IV,3,2-5 і далі...

Чи тобі не впало на думку, запитав Сократ-поміркувати над тим, з яким піклуванням Богм влаштовували все те, чого потребує людина?

- Ні, справді - досі ні.

- Ти ж знаєш, що ми вперше потребуємо світла, що його нам дають Боги?

- Правда, як би ми його не мали, ми були б немов сліпі, не зважаючи на наші очі.

- Але тому, що ми потребуємо і спокою, вони дали нам ніч, що найліпше заспокоює?

- Розуміється й це заслуговує подяки.

- Але ще більше: сонце вчинює своїм світлом години дня й усе инше, тоді як ніч є темна й не приладнана для зору; тому Боги в ночі наказали світити зорям, що вказують нам години ночі. - - -

----Тому, що ми потребуємо їжи, Боги наказали їй зявитися зпід землі.---Також вони подарували нам воду, --- і вогонь - охорону від холоду, допомогу в пітьмі, співробітника в мистецтвах і всьому корисному. ----------

----Лише одне мені на перешкоді, - що й инші сотворіння дістають часть від цих благодіянь.

- Хіба це не цілком ясно - відповів Сократ-що й вони повстали й виросли для людини. Бо яка істота, як не людина, має користь од кіз, овець, худоби, ослів і инших тварин. ----- Боги дали людині й відповідні органи змислів, --- вселили в нас розум--- а через пророцтва провозвіщають людині результати її дій і повчають її про найліпші вчинки.---

61. ibidem. I,4,4 і далі.

/Сократ/: Подумай про дві річі - в однієї не можна взнати її призначення, в другої ясна її користь. Яка з двох є ділом випадку, яка утвором розумної сили?

/Аристодем/: Те, що корисне, є природно утвором розумної сили.

-А хіба той, хто створив людину не дав їй різних корисних органів приймання? Очі для зору, вуха для слуху. А що ми мали би від запахів, якби не мали носа?---І чи не є це діло пекування, що очі, що їх так легко можна пошкодити, охоронені віками, мов дверима і одкриваються, коли ми хочемо бачити, а ві сні закриваються; а щоб їм не шкодили й вітри - закрить ретером вій, а місце над очима прикри-

те бровами, ніби стріхою, щоб не зробив чого й піт, що тече з чола. А слух, що приймає всі згуки, але ніколи ними не переповнюється. ---

- Правда, клянусь, з цього пункту погляду це все- діло мудрого і доброго майстра!

62. Ibidem, I,4,8 і далі.

- - -Боги єдиній людині з усіх живих істот дали вертикальне становище, що дає їй можність дивитися в далечінь, легше розглядати небо і ліпше ховатись від небезпеки. Иншим тваринам вони дали лише ноги, а людині - й руки, що вироблюють майже все, що ми маємо вищого за тварин. І хоч усі тварини мають язик, лише людині вони дали язик, що вдаряючи то там то тут, породжує мову і висловлює все, що бажаємо розповісти одне одному---------- вони дали людині прекрасну душу ------Яке тільки створіння, крім людини, шанує богів. ----------

63. Ibidem, I,4,17. - -Як твій розум керує на своє бажання тілом,-- так і розум, що живе у світі усе впорядковує за бажанням і ти не повинен думати, що твоє око сягає за кілька стадій, а око Бога нездібне все оглянути одним позирем, що твоя душа може рівночасно думати про справи коло тебе і в Єгипті та Сицилії, а божеський розум не є в стані про все пекльватися заразом. ----------
---

64. Ibidem, IV,3,13. - - Не чекай, що побачиш Богів у видимих образах, а задовольняйся тим, що шануєш їх та поклоняєшся їм ув їх творах --Не тільки инші Боги залишаються скриті, роздаючи свої дари, але й Божество, що охоплює й упорядковує цілий світ - цілокупність усього прекрасного й доброго, що, хоч світ і є в ділі повсякчасно, але його утримує цілим, здоровим та юним і більш хутке, ніж думка - -Цей Бог, хоч і виконує перед нашими очима найбільше, але, як впорядчик усього цього, залишається захованим од наших очей.

XVI. МЕҐАРСЬКА ШКОЛА.

1. Фраґменти.

А. Евклід із Мегари.

1./Евсевій: *Praeparationis evangelicae*. XIV,17,1/. Буття є єдине й поза ним немає нічого; немає повстання та загибелі й ніякого руху.

2. /Діоґен Лаерцій,II,106/. Добро єдине й лише носить ріжні імена: то воно зветься знаттям,то Богом, то розумом і т.д.. Протилежного до нього немає.

3./ *Ibidem*,VII,161/. Чеснота єдина й лише має ріжні імена.

4./ *Ibidem*,II,107/.Пояснення порівнанням немає вартости. Бо порівнання базується або на схожости,або на несхожости. Коли - на схожости, то воно неодмінно більше має на увазі цю схожість, ніж самий предмет. Коли ж - на несхожости, то порівнання падає.

Б. Евбулід.

1./Цицерон: *Academicorum reliquiae*... 2, 96/. Коли ти кажеш: "Я брешу",й кажеш при тому правду, то ти брешеш. Ти ж кажеш,що ти брешеш, а говориш правду: отже ти брешеш.

2./Діоґен Лаерцій,VII,82/. Чи два не замале? І три також? Коли це признається,то й чотирі? І так далі до десяти.Коли ж два замале,то замале й десять.

3./ *Ibidem*,VII,187/. Коли щонебудь не згублене,то мають його. Ти не згубив рогів. Отже ти маєш роги.

4./Лукіян. *Vitarum auctio*.22/.Славна Електра, дочка Аґамемнона,рівночасно щось знає й не знає. Коли Орест стоїть непізнаний поруч неї, вона знає, що Орест її брат,але не знає що це він є.

Скажи - ти знаєш твого батька?- Так.-Але як? Як я поставлю когось закритого поруч із тобою й запитаю тебе: чи знаєш ти цю людину?- Розуміється: ні - Але як раз це був твій батько. Отже як ти його не знаєш,то ти не знаєш свого батька.

С. Діодор - Кронос.

1./Цицерон *De fato* 71,13/.Може статися лише щось таке, що або є дійсне, або буде дійсним.

2./Епіктет. Dissertationes. II,19,1/. Усе минуло мусить бути неминуче дійсним. З чогось можливого не може стати неможливого. Але неможливе є те, що не є дійсним, та й не буде. Отже є неможливо, що трапляється щось, що не є дійсним і не буде.

3./Секст Емпірик. Adversus mathematicos. X.85/. Ніщо не двигається, але усе тільки двигалось. Атом матерії має знаходитись ув атомі простору і отже не може двигатись ні в цьому - бо він його заповнює, а для руху потребував би більшого простору - ні в тім, в якім він не є; бо він ще зовсім не є в тім, щоб двигатись у ньому. Отже він не двигається. Але за уявленням нашого розуму він двигається, бо що бачили на однім місці, те бачимо тепер на иншому, що неможливо, коли б воно не двигалось. Отже те що двигається - не двигається.

Є два роди руху: неповний та повний. Неповний рух є там, де в тілі двигається тільки певна кількість його частин, і лише деякі залишаються у спокої; повний - там, де всі частини тіла двигаються; і, здається, що з цих двох родів руху - неповний іде поперед повного. Але ми довели, неповного руху нема. Отже не може бути й повного.

4./ Ibidem, X,347/. Коли гине стіна, то вона гине або тоді, як ще каміння тримається купи і сполучене, або тоді, як вже воно розсипалось. Але стіна не гине ні як каміння ще зв'язане та сполучене, ні як воно вже розсипалось. Отже стіна взагалі не гине.

Д. Стильпон.

1./Плутарх, Adversus Coloten. 23,1120 A/. Коли ми кажемо про коня що він біжить, то субєкт не ідентичний із предикатом; але поняття "людина" є щось инше, ніж поняття "добра" і таксамо "бути конем" є инше, ніж "бігти". Коли ж ми вимагаємо спільного поняття для обох, ми не маємо права приписати одне й те саме обом. Отже це помилка, коли приписують одне поняття другому. Бо коли зєднують "добрий" з "людиною", а "бігти" з "конем", як ми можемо тоді "добрий" сказати також і про страву або ліки або - "бігти" про лева або собаку. Коли ж це щось инше, тоді ми робимо неправильно, як що говоримо про людину, що вона добра, або про коня, що він біжить.

2./Діоген Лаерцій, II,19/. Хто каже "людина", той не каже нічого. Бо він не має на увазі при цьому ні того, ні цього. Чому би він мав більше мати

на увазі цього, ніж того? Адже - і того теж /не має на увазі/.

3./ibidem/. Що мені показують не є капуста. Бо капуста була десять тисяч літ тому. Отже це не є капуста.

4./Сенека: Epistola. I,9,1/. Мудрий вистачає сам собі й не потребує через те ніякого друга. Найбільше благо є нечулість.

2. Свідоцтва про мегарську школу.

А. Евклід.

1. Діоген Лаерцій. II,106. Евклід походив із Мегари на Істмі, або з Гели, як оповідає Александер у своїх Διαδοχαί. Він уважно студіював твори Парменіда; його учні й послідовники дістали ім'я мегариків, пізніше - евристиків, а потім - діялектиків. Це останнє ім'я дав їм уперше Діонісій Халкедонський, бо вони переводили свої дослідження в формі питання й відповіді. У него зібрались, як оповідає Гермодор, після смерти Сократа зі страху перед переслідуваннями та жорстокістю Платон і інші фільософи.

2. Платон. Phaidon. 59 C. Ехекрат - Хто ж був присутній /при смерти Сократа/? були й чужинці там? Федон: Так, Симій і Кебес та Федонід із Теб, а з Мегари Евклід та Терпсіон. --

3. Діоген Лаерцій, II,108. Він написав 6 діялогів: Ламприй, Есхін, Фенікс, Критон, Алкібіяд, Про любов. - -

4. ibidem. II,47. Панецій...сумнівається в авторстві....Евкліда...

5. ibidem. II,106. - - Він звичайно розбивав докази не в їх передпосилках, а в їх виводах. -

6. ibidem. II,107... Тимон висловлюється про нього так, разом колючи і инших Сократиків:

Ці балакуни, для мене вони ніщо, я не звертаю уваги ні на кого з них - ні на Федона, ні на Евкліда, що наповнив мегариків пристрастю до суперечок, сам жорстокий суперечник.

В. Евбулід.

1. Діоген Лаерцій II,108.- До послідовників Евкліда належить і Мілетець Евбулід, що вигадав багато діялектичних хитрощів, як то - "Брехун", "Обманщик", "Електра", "Покритий", "Сорит", "Рогатий" і "Лисий". Про нього писав один із комиків:

Евбулід, бойовий півень, що виступає з "ро-

гатки, "допомагає промовцям хвастощами, брехнею й обманом, відійшов відділя з готовим язиком, подібний до Демостена.-

2. Ідем, II, 108-9 - - Також і Демостен, здається, був його учнем, і виправив собі при його допомозі вимову "р".

Евбулід сперечався з аристотелем і критикував багато з його поглядів.

3. Ідем, VII, 187./Д.Л. приписує стоїкові Хризипові софізм "рогатий"./але інші приписують це евбулідові.

С. Діодор - Кронос.

1. Діоген Лаерцій, II, III-2.- Учень - учня Евбуліда - - Аполлонія, прозваного Кроносом,- Діодор, син Аміція, з Іс, був також Кронос на прізвище - - - І він був діялектик і за деякими свідоцтвами, вигадав софізми "прикритий" та "рогатий".- Йому, за часів його перебування при дворі птолемея Сотера Стильпон пропонував розвязати певні діялектичні завдання; але тому що він нього зразу не зміг, цар був незадоволений і навіть обізвав його шуткуючи Кроносом. Тоді він залишив трапезу, написав дослідження про поставлене питання й із одчаю заподіяв собі смерть.

2. Ідем, IV, 33. Тимон - - вкладає аркезилаєві в уста такі слова:

"Я попливу до Пірона та темного Діодора."

3. Ідем, VII, 25. Зенон-стоїк - - зазнайомився з метою в нього повчитися, і з діодором. у нього він працював над діялектикою.

Д. Стильпон.

1. Діоген Лаерцій. II, 113. Стильпон із грецької Мегари слухав кількох учнів Евкліда; дехто твердить, що він ніби слухав і самого Евкліда, але також і Трасимаха Коринтського,-- як свідчить Гераклід - - II, 114-5. Він одружився, але мав звязок з гетерою Нікаретою, як десь оповідає Онетор. Він мав і дочку, що пішла манівцями життя, й була віддана за його знайомого - Симія з Сиракуз; вона жила дуже роспусно, й хтось сказав стильпонові, що вона робить йому сором. Але він відповів: "Сором, що вона мені робить, не є більший за честь, що я їй роблю."

До нього звився з повагою і птоломей сотер. Коли цей останній став паном Мегари, то він пропонував Стильпонові стипендію й закликав його разом із ним їхати до Єгипту. Стильпон приняв лише малу части-

ну подарунка, але відмовився від поїздки, а через те, поки той не відплив од мегари, переїхав був до Егіни. але й деметрій син Антигона по занятті мегари подбав, щоб дім Стильпона охоронено й все майно йому повернене. коли він нарешті вимагав від Стильпона список утрачених предметів, то Стильпон заявив, що він нічого не втратив зі своєї власности: бо ніхто, мовляв, не відібрав від нього освіти; його розум і знання йому залишились. І при одній нараді у справах благодійних він остільки придбав співчуття володаря, що той став його гарячим прихильником. - - II,120. Гермін оповідає, що він умер у глибокій старости, випивши вина, щоби прискорити смерть. - -

2. Ibidem, II,117. Стильпон був дуже простий і нездатний до обману, також приступний і приємний у зносинах із ляїками. - -

3. Ibidem, II,113-4. Про нього оповідає мегарик Філіп дослівно так: "У Теофраста він перебив /яко учня/ теоретика Метродора й Тимагора з Гели, в Киренаїка Аристотеля - Клітарха та Симія, у діялектика Аристида - Пеонія; так саме, як він зробив своїми завзятими прихильниками і діялектика Дифіла з Боспору, сина Евфанта, та Мірмекса, сина Екемета, що прийшли, щоб спростувати його теорії", крім того, він притягнув на свій бік і перипатетика Фрасидема, доброго знавця фізики; також він зумів піймати у свої тенета й учителя риторики Алкіма, найвидатнішого з усіх грецьких реторів, також Кратеса і, бог знає, ще кількох инших. Між ними був і фінікієць Зенон - - - II,120. Гераклід каже, що й Зенон, основоположник стої був його учнем.-

4. Ibidem, II,119. Коли він був у Атенах, він ніби настільки причарував людей, що вони збігалися з майстерень, щоб подивитись на нього. І коли один сказав до нього: "Вони дивляться на тебе, Стильпоне, як на дикого звіря", то той ніби відповів - "Ні! як на справжню людину!"

5. Ibidem, II,113. Він остільки стояв вище від инших у похопливости, спритности й уміннї дискутувати, що майже ціла Греція була задивлена на нього й ніби була упокорена мегарською філософією.

6. Ibidem, II,114. - Також і в державних справах він був великий знавець.

7. Ibidem, II,116. Розповідають, що він поставив таке питання про атену Фідія "Чи є Зевсова /дочка/ Атена - Бог?"-"Так" - "Але ж ця не Зевсова, а Фідієва?"- "Так"-"Отже вона не є Богом". Тому його, розповідають, покликали перед ареопаг, де він і не неґу-

вав цього, але заявив, що його твердження цілком правильне, бо ж вона не є Богом, а богинею, Боги ж чоловічого роду. Тоді члени ареопагу змусили його негайно залишити місто.----

8. Ibidem, II, 117. Коли його кратес запитав, чи мають Боги радість од шани та виявлінь побожности, він ніби мовив: "Про це, дурню, не питай мене на вулиці, але коли я насамоті".- -

9. Ibidem, II, 120. Під його іменем відомі девять досить безбарвних діяльців: мосх, Аристип, або Калій, Птолемей, Хирекрат, метрокл, Анаксимен, Епіген, До своєї дочки, Аристотель.

10. Ibidem, II, 119. Видатний софістичний суперечник, він негував і значність загальних понять - /див. фр. 2 та 3/.

11. Ibidem, II, 120 - Його висміяв і комік Софіл у драмі "Весілля".

Е. Інші представники школи.

-α- представники школи.

1. Діоген Лаерцій, II, 112. До учнів Евкліда належить також Іхтіас син метала прекрасна людина, до якого і кінік діоген звертається в одному діалозі. Також і Кліномах із Турій, що перший написав про аксіоми та висловм й под., і Стильпон з Мегари, славетний фільософ. - - -

2. Ibidem, II, 111. І й інші учні евбуліда. до них належить Аполсній, на призвіще Кронос.- - -

3. Ibidem, II, 109-110. До наступників Евбуліда належав Алексин із Еліди, дуже досвічений у дискусіях, від того прозваний також Еленксин/той, що спростовує/. Найбільше він сперечався з Зеноном. Гермін оповідає про нього, що він виселився з Еліди до Олімпії, щоб там жити фільософією. Коли його учні запитали в нього, чому він обрав собі це місце, він одповів, що збірається заснувати школу під назвою "Олімпійська школа". але вони покинули це місце через недостачу постачання й побачивши його нездоровий умовник. Тоді Алексин далі жив там самотньо, лише з одним слугою. Пізніше він напоровся на гострий ілок, купаючись ув алтеї, і там знайшов смерть---- Він писав не тільки проти Зенона, але є й автором инших книг: напр. полемічних проти історика Ефора.

4. Ibidem, IV, 36. Аркезилай - - /засудив/ діялектика зі школи Алексина, що не міг йому дати відомостей про погляди Алексина на одне питання. - - - -

5. Ibidem, VII,166./Стоїк/Діонісій Метатемен із Гераклеї...слухав ізпочатку свого співгромадянина Геракліда,потім Алексина та Менедема, нарешті Зенона. - - -

6. Ibidem, II,110.Учнем Евбуліда був і Евфант із Олінту, автор історії його часів.Він склав і силу трагедій,що принесли йому багато слави на конкурсах. Потім він був учителем царя Антигона,до якого він направив і свій трактат про царство, що мав величезний успіх. Він спокійно вмер в високім віці.

7. Цицерон: Academicorum reliquiae...II,42,129 А шляхотної теорії мегариків основоположником був Ксенофан-, а за ним слідували Парменід та Зенон,сдних /школа/ і звалась елейською,а вже після учня Сократа, мегарця Евкліда, дістала імя Мегарської...

- β. - теорії.

8. Діоген Лаерцій I,18.Етичні школи:...мегарська...

9. Ibidem, VII,161...Моральність одна... під багатьома іменами - у мегариків...

10. Цицерон: Academicorum reliquiae...II,42,129.Вони казали,що добро є одне,що воно єдине,собі подібне й завше те ж саме.

11. Аристотель. Metaphysica.IX,3,1046 в.6 дехто, як мегарики, які кажуть,що щось тільки тоді має можливість /δύναμις/, як щовоно є активне, й не має ніякої /можливости/, як що не є активне. Отже,напр., хто не-будує,той не має й можливости будувати, але тільки той хто будує, коли він будує,і так і в инших випадках. Легко бачити,які труднощі стоять перед представниками такої гадки. Напр.,ніхто не міг би бути архитектором не будуючи - - - Ibidem 1047 а. Також не було б нічого холодного ні теплого,ні солодкого, взагалі нічого змислового, за виїмком випадків, коли воно приймається і вони мусили б приєднатись до думок Протагора. - - -

12. Платон: Sophistus.245E.- Чужинець: - - А їх /матеріялістів/ противники - оборонять свою позицію виходячи від невидимого, ровлячи з усіх сил правдивим буттям тільки якісь мислені та безтілесні "постаті" /εἴδη/. А тілесне буття своїх противників і все,що ті видають за правду вони розкладають своїм словесним мистецтвом і називають це не буттям, але тільки рухомим повстанням /γένεσις/--- 248A.- друзі ідей.-248CE Чужинець: Отже -- вони кажуть, що

повстання зв'язане зі здібністю бути активним або пасивним, але здібність до одного, або до другого нічого спільного не має з буттям. - - - отже абсолютному буттю не є властивими ні рух, ні життя, ні душа, ні пізнання, отже воно не є живим і не думає, але у своїй високій святості, непричетне розумові перебуває в нерухомім спокою.-----

13. Аристотель: Soph. elenchi. II, 171 в. Вивід, що тільки здається таким -- є евристичний вивід; та також і вивід, що тільки з видимости робиться відповідно обєктові, хоч і є вивід, але евристичний. Бо він тільки з видимости відповідає обєктові, отже обманює й є нечесний. Бо як нечесність у боротьбі у /спортивних/ конкурсах є певний засіб боротьби, так і евристика є нечесний засіб вести дискусії. Як там, бажаючи побідити за усяку ціну, хапаються нечесних засобів, так і тут - ув евристиці - - - Евристик стоїть у певнім сенсі до діялектика так, як псевдограф/той, хто малює фальшиві фігури/ до геометра.- - -

14. Платон: Philebus. 17A.- Ми можемо поводитися при дискусіях - з одного боку діялектично суворо дотримуємось понять і науки/, з другого - евристично/ шукаючи суперечки й бажаючи залишитись правими/.-

XVII. ЕЛІДО-ЕРЕТРІЙСЬКА ШКОЛА.

1. Фраґменти.

А. Федон.

1./Юліян: Epistola 59/. Для філософії немає нічого, що б не можна лікувати, але вона очищує в кожнім усяке життя, професію та пристрасть, узагалі все подібне. Не було б нічого дивного, коли б вона виправдала себе тільки щодо характерів із добрими задатками та добре вихованих. Коли ж вона веде до світла людей, що так глибоко впали, то вона здається нам чимось дуже дивним.-

2./Сенека: Epistola. I, 94, 41/. Деякі тварини жалять так, що не помітиш цього: так слаба їх сила й так хитро вони втікають від небезпеки. Вперше опух указує на вкушене місце, й навіть на опухові не знайдемо ранки. Так само буває і при розмовах із видатними людьми: ти й не помічаєш, як і коли вони тобі допомагають; але що вони допомогли,- це ти помітиш.-

В. Менедем.

1.Діоґен Лаерцій,II,134/. Не правда одне одріжнене від иншого?- Так - Але корисне є инше в відношенні до доброго? Так - Отже добре не є корисне?

2./Плутарх De virtute morali. 2,440 E/.- Чеснота є єдність і тільки носить ріжні імена. Що звуть розумністю, сміливістю та справедливістю,є те саме:як і"людина" та "смертний".-

3./Цицерон: Academicorum reliquiae.II,42,129/. Усе добре зґрунтовано на розумі й на проникливости розуму, що за допомогою його досліджуємо правду.

4./Діоґен Лаерцій,II,135/. Негативні суди не мають вартости;їх треба заміняти позитивними. Між ними тільки прості мають значіння,не складні та зложені.-

2. Свідоцтва про елідо-еритрейську школу:

А. Федон.

1.Діоґен Лаерцій,II,105. Федон із Еліди шляхотного роду,опинився разом із усім своїм містом у руках ворогів і мусив страждати в рабстві. Але за зачиненими дверима він общався з Сократом, поки той не добився,що його викупили Алкібіяд чи Критон. З того часу він посвятив себе у шляхотному дозвіллі філософії. Гіероним у своїй книзі про певність судусміється над ним і називає його рабом. - -

2. Ibidem,II,105. Його дійсні діяльоги є:"Зофір" та "Симон" сумнівні: "Нікій" та "Медій",що його одні вважають твором Есхіна,инші - Поліена. Також і "Антимах" або "Старі" підлягає сумніву і не є також "Діяльоґи шевця" що їх дехто приписує Есхінові.

В. Менедем.

1.Діоґен Лаерцій,II,125. Менедем,що належав до гуртка Федона,був сином Клістена, представника т.зв. роду теократидів, але архітектора й незабезпеченої матеріяльно людини. инші кажуть, що він був театральним декоратором, і що менедем навчився обом згаданим мистецтвам. Коли він одного разу вніс пропозицію до народних зборів,проти нього виступив якийсь Алексинець зі словами,що мудрецеві не можна ні робити декорацій,а ні вносити пропозицій до народу. Посланий еретріянами до мегари для охоронної вій-

ськової служби, він зустрінув ув академії Платона й одмовився, захоплений ним, од військової служби. Але Асклепіяд із Фліï відхилив його від цього шляху та поїхав з ним разом до Мегари, де обидва і зробилися учнями Стильпона. Відтіля вони відплили до Еліди, де зустрінулись із Аміпілом та Мосхом - учнями Федона - - - II,131, присвятивши себе державній діяльности, він був дуже боязкий ----II,132-3. Щодо його тілесного стану, то він не відставав на святах, будучи вже старим, ні від одного атлета, виглядаючи опаленим сонцем, широким та загартованим, середнього зросту, як видно на його статуї, що стоїть ув Еретрії на біговиску. Цю статую ніби з наміром зроблено нагою, і більша частина тіла непокрита. Він був гостинним і любив -- часто бачити в себе на пирах знайомих, а між ними поетів та музиків. - - - II,137-8. Дружбу він високо цінив, як видно з його однодушности з Асклепіядом, що не стояла позаду своєю щирістю піладової любови до друга - - -Вони діставали стипендію від Македонця Гіпоніка та Лалія ця Агетора. Перший дав кожному з них по тридцять мін а Гіпонік Менедемові віно його дочці у дві тисячі драхм; Менедем, за свідоцтвом Геракліда, мав од своєї дружини Ореній три дочки - - - Асклепіяд умер раніше в високім віці; проживши, не зважаючи на свій великий маєток, укупі з Менедемом скромно й просто - - - II,142-4.- Його запідозріли, що він замірявся цареві /Антигонові/ зрадити місто; він потайки втік з міста та заховався у Оропі в святилищі Амфіарая. Коли там зникли золоті сосуди, то його, як оповідає Гермій, на підставі загальної постанови беотійців, вислали з країни. Цілком морально розбитий, він скрився відтіля до свого рідного міста, взяв з собою дружину й доньку, втік до Антигона й закінчив там у відчаю своє життя. Цілком протилежне каже Гераклід - -що він нізащо не хотів зрадити міста Антигонові, але був брехливо обвинувачений -- і з розпачу заподіяв собі смерть, голодуваши сім днів. Подібне й оповідання Антигона Каристійського Він умер, за Гераклідом, на 74 році свого життя. ---

2. *ibidem*, II.140. Спочатку на нього не звертали уваги, він мусів переносити з боку еретрійців назви пса та балакуна. але згодом він викликав таке велике поважання, що йому передали керування державою. Він їздив до Птолемея та Лізимаха, усюди прийманий з пошаною. Також і до Деметрія відходив він, як делегат.

3. Ibidem, II, 126-130. Менедема, здається, дуже високо шанували.---Його шанували так дуже, що Евдокс із Касандрії, коли його Антигон запросив у гості разом із молодим спутником Клеінідом із Кізика, відмовився, бо боявся, що про це довідається Менедем., бо він засуджував суворо й ні перед чим не зупиняючись.- Коли одного разу якийсь юнак виголошував нахабні промови, він не сказав, правда, ні слова голосно, але взяв патичок і змалював на підлозі непристійного юнака. Всі звернули свої очі туди, так що юнак, ображений засудженням, що було проти нього направлено, втік --Коли Антигон запитав його, чи може він бути присутним на одній пирі, він не сказав йому нічого, крім "Пригадай, що ти син царя" --- Коли йому не вдалось зменшити витрати одного знайомого й він був знов до нього покликаний у гости, він нічого не сказав, але дав зрозумілий знак тим, що нічого не їв, крім оливок.

Через цю свою відвертість він трохи не загинув зі своїм другом Асклепіядом при дворі Нікокреона на Кіпрі. Бо, коли царь святкував місячне свято й покликав до себе, як инших філософів, так і цих обох, менедем, ніби, сказав, що коли скликані збори таких людей, треба святкувати день у день,- а як що ні, то зайве /святкувати/ й тепер. Коли ж тиран одповів йому, що він увільнив цей день, щоб слухати філософів, він був ще гострішим, заявивши під-час жертви, що філософію треба слухати повсякчасно. Коли б їх не розєднала гра на флеті, невідомо, чи не загинули б вони.

4. Ibidem, II, 132. Він був замкнений у собі й не свобідний од забобонів. Якось він поїв у гостинниці зі своїм Асклепіядом від мняса, що було принесено в жертву підземним богам, то, коли він узнав про це, йому стало так зле, що він зблід і асклепіяд повинен був його переконувати, що не мнясо винне в цім, але думки менедема про це. В иншому він був мужний та свобододумний.

5. Ibidem, II, 130. Зовнішні звики він не цінив і не звертав уваги на звичайний шкільний порядок. У нього не бачили б певного порядку; лав поставлених по кругу ми б шукали в нього даремно; дехто саме стояв навколо або присів деінебудь відтіля і прислухався до нього; і він сам робив таксамо.

6. Ibidem, II, 136. При спільних дослідженнях, він був такий войовничий, що - - - часто в дходив в очима, налитими кровю. не вважаючи на цю пристрастність при словесних суперечках, він був найдобросердечніщий.

7. Ibidem, II 136. Антигон Каристійський каже, що Менедем нічого не написав і не склав, отже й не ста-

вив себе в залежність від певних шкільних тез.

8. Ibidem, II, 134-6. Щодо його поглядів, то він цілком відкидав Платона і Ксенократа, також Кіренейця Паребата; Стильпона ж навпаки він дуже поважав і на питання про нього казав тільки - "це був вільної думки чоловік".- Врешті менедем був гостроумний, багато вимагав од слухачів, і було важке спростувати хід його думок. Він до всього ставився уважно й без труднощів знаходив вихід; він був, як каже Антистен в Ба-бхал надзвичайно здібний до дискусій /див. фр. 1та 4/- Гераклід називає його, коли мова про його думки, платоніком, що, правда, тільки жартував з діалектикою. так на питання Алексина, чи він вже перестав бити свого батька, він одповів "я його й не бив і не переставав бити". На закид того, що він повинен розвязувати кожну справу безсумнівним "так" або "ні", він одповів: "було б смішно слідувати вашим законам, коли є можливим противитись їм уже спочатку."- Коли Біон сипав безнастанними закидами проти прорицателів, менедем сказав, про нього, він наносить мертвим ще смертні вдари. Коли-ж він одного разу чув заяву, що найвище добро є досягнути всього, чого бажаєш, він, ніби, відповів - "Значно ліпше є бажати, чого треба."---

9. Ibidem, II, 129. Одного, хто сказав, що є добро багатьох татунків, він запитав, як велике їх число, та чи думає він, що воно більше за сто.-

С. Школа в цілому.

1. Діоген Лаерцій, II, 105, /Федона/ послідовником був Плістан із Еліди, а третій із них еретрієць Менедем із своїм товаришем флійцем Асклепіядом, що обидва вийшли /зі школи/ Стильпона. До них філософія їх звалась елідською, а з Менедема починаючи - еретрійською.

2. Ibidem, II, 126...в Кліді...Анхіпіл та Мосх - учні Федона.--

3. Ibidem, II, 85...школа Федона, що її найвизначніші представники є еретрійці.

4. Цицерон: Academica Priora, II, 42, 129./див. про мегарську школу в цілому свідоцтво 7 - XVI, 2, E, 7/- а від Менедема Еретрійця починаючи вони звались еретрійцями /див. Менедема фр. 3/.

5. Діоген Лаерцій, I, 18. етичних сект девять..елідська...еретрійська...

6. Ibidem, IV, 33. Тимон каже /про Аркезилая/ так: з Менодемом, як допоміговим пловцем, я поспішу до товстого Піррона та Діодора.

XVIII. КІНІКИ.

. Фрагменти.

А. Антистен.

α.-Логіка -

1./Епікрет: Dissertationes. I,17/. Початок науки є дослідження слів.

2./Діоген Лаерцій VI,3/. Поняття / λόγος / є визначення для того, що було, або є.

3./Аристотель: Metaphysica. VIII,3,1043в/ Не можливо означити єство чогось, бо означення буде задовге; але можна вказати як щось є: напр., не можна означити, що є срібло, але можна сказати, що воно є подібне до олива.

4. ibidem, V,29,1024в/. Можна до окремої речі віднести тільки її власне поняття. З цього слідує, що не може бути протиріччя та й ніякого неправдивого твердження.

5./Епікрет: Dissertationes. I,17/. Логіка є безплідна.

6./Схолії до аристотеля, 66,68/. Я бачу людей, але не людськість, коней, але не кінськість.

β.- етика -

7. /Діоген Лаерцій, VI,104/. Мета філософії - життя згідне з моральними принципами.

8./ ibidem. VI,6/ плід філософії- вміння жити з самим собою.

9./Климент Олександрійський: Stromata. II,103,7/. Ціль життя є свобода від божевілля.

10./Діоген Лаерцій, VI,105/. Мудрість можна навчити, але її не можна позичити; це знання, якого не можна віднять.

11. ibidem, VI,11/. Шляхотність і моральність є теж саме. Бо моральности досить для щастя, і для неї треба лише мати сократівську силу. Вона є плід діла й не потребує ні слів, ні знання.

12./Діоген Лаерцій, VI,13/. Знання є найміцніша кріпость. Вона не може ні розпастись, її не можна зрадити. Її стіни треба збудувати з власних непереможних виводів.

13./Філон Олександрійський. Quod omnis probus liber sit 869/. Розум важко винести. Бо як легка та приємна нерозумність, так розум є щось тверде, непереможне й має непохитну твердість.

14. /Діоген Лаерцій. VI,12/. Для мудреця немає чудного або неможливого.

15. *ibidem*. ,VI,11/.Мудрець задовольняє сам себе, бо все,що мають інші,йому належить.

16./Евзебій: *Praeparationes evangelicae*.15,13/. Боже-вілля ліпше, ніж насолода. не треба для насолоди рухати хоч би пальцем.

17./Стобей. 29,65/. можна стреміти до насолоди, що лежить поза зусиллями, але не до тієї,що лежить поперед ними.

18./Клімент Олександрійський: *Stromata*.II,107,2/. Я вбив би Афродиту,як би її зустрінув,бо вона спокусила багатьох гарних та добрих жінок. Любов є зло життя. нещасні,що підлягають їй,називають хоробливу пристрасть богинею.

19.Діоген Лаерцій,VI,2/ Витривалість є добро.

20./Епікрет. *Dissertationes*. IV,5/.Чи ж ти ніколи не чув,Кіре, що це доля царів робити добре та мати злу славу.

21./Діоген Лаерцій,VI,7/. Злу славу треба переносити ще лекше ніж каміння.

22./ *ibidem*. VI,11/.Відсутність слави є добро й теж саме,що й витривалість.

23./ *ibidem*. VI,7/.Найважливіша наука - відучитись од злого.

24./ *ibidem*. VI,11/. треба одружуватись виключно для народження дітей і вибірати негарних жінок: вони тоді будуть тебе любити.

25./ *ibidem*. VI,12/. Моральність чоловіка й жінки та сама.

26./ *ibidem* VI,11/.Добро є гарне, а зло -негарне.

27./Стобей 8,14/.Хто боїться инших людей,той не знає,що він є рабом себе самого.

28./Плутарх: *De Stoicis repugnantia*. 14/.Треба придбати собі або розум або ж мотузок.

29./Діоген Лаерцій VI,5/.В мандрівках треба брати з собою лише стільки,скільки можна взяти з собою при загибелі корабля.

30./Епікрет: *Dissertationes*.III,24/. Що є й що не є моєю власністю? мій маєток не моя власність. родичі, родина,друзі,поважання,рідний край,професія -все це є чуже.- що ж твоє?- Вжиток моїх думок. Йому не можна перешкодити й його змусити. Ніхто не може мене втримати,ніхто не може мене примусити вживати їх инакше,ніж я хочу.

31./Діоген Лаерцій,VI,11/.треба добру людину цінити вище, ніж родича.

-γ- політичні погляди.

32./ *ibidem*. VI,11/.Мудрець вважає політику не на

снові існуючих законів,але законів моральності.

33./Стобей,45,28/.Як треба ставитись до політики? к до богів.не підступати занадто близько,щоб не допе- тися; не займатись задалеко,щоб не зверзнути.

34./Діоген Лаерцій,VI,11/. Ліпше битися з кілько- а добрими людьми проти всіх злих,ніж з усіма злими роти кількох добрих.

35./ibidem VI,8/. Обявіть ослів всилу народньої остановили кінними? Чому ж ні? І полководці ж ваші нічо е не знають,а тільки обрані голосованням.

36./ibidem.VI,6/. Це дивно,що бурьян вибірають з пшениці, на війні відкидають негідних,а в державі е усувають злих людей.

37/ ibidem.VI,5/.Коли держава більше не може од- іхняти добрих та злих громадян,то їй приймов кінець.

В.Діоген Синопський.

α.- критика сучасности -

1./Діоген Лаерцій,VI,35/. Найцінніше продається ніщо й навпаки.

2./ibidem,VI,27/.В ритті та киданні на конкурс правляються люде, у стремлінні до справедливости - ні.

3./Стобей,4,86/. Люде дістають собі те,що потріб- е, щоб жити,але не те,чого треба,щоб справедливо жити.

4./Діоген Лаерцій,VI,43/. Люде випрошують у доль лага,що їм такими здаються,але не ті, що є такими в ійсности.

5./ibidem,VI,43/.Що люде роблять на яві,про це они не пеклуються; але що вони уявляють собі в сні, им вони займаються багато.

6./ibidem,VI,24/.Коли глянемо в житті на кермо ничів,лікарів,фільософів,то будемо вважати людину най- розумнішою з живих істот; але як побачимо ворожбитів, о товмачять сни,прорицателів і поруч із ними тих, хто м вірить,або людей,що набундючуються від суетности та агацтва,то треба думати,що немає нічого дурнішого за людину.

7./ibidem,VI,73/.Музикою,геометрією,астрономіє і подібним не треба займатись,бо це некорисне й непо- рібно.

8./ibidem,VI,24/.Безум гонить натовп,як пасту уди хоче.

β.- етика.

9./ibidem,VI,20/. Я перебив приняті цінности.

10./ibidem,VI,63/.Що є плід фільософії.-Приняти ути готовим до всякої долі.-

11./ibidem,VI,71/.Моєму життю дав тавро терахи

нічого немає для мене вищого за свободу.

12./ *Ibidem*, VI, 28/. Я розумію опановувати чолов
ків.

13./Стобей, 13, 27/. Інші пси кусають ворогів, а я
друзів, щоб їх врятувати.

14./Діоген Лаерцій, VI, 63/. Я громадянин усього
світу.

15./Стобей, 13, 26/. І лікарі, яких завдання - д
ти здоровля, не затримуються у здорових.

16./Стобей I, 32/. Як стати вчителем себе самого.
Коли засуджувати те, що засуджуємо в инших, найбільше
собі самім.

17./Стобей, 95, 11/. Бідність - несвідома вчитель
й виховниця в фільософії; бо в чому фільософія перекон
словами, до того бідність примушує силов факту.

18./Стобей, 93, 35/. Моральність не може жити ні
багатім місті, ні в багатій хаті.

19./Стобей, 7, 18/. Зусилля тільки тоді добре, кол
його мета є сила та кріпость духа, а не тіла.

20./Епікрет: *Dissert.* I, 24, 7/. Голість ліпша, ніж пу
пурний одяг.

21./ *Ibidem*, I, 24, 7/. Сон на голій землі - найлі
ший спокій.

22./Діоген Лаерцій, VI, 50/. Скупість є мати всьог
зла.

23./Стобей, 10, 46/. Скупий як хорий на пухлину; б
й він, хочби й мав повно грошей, хоче ще більше: обидва
на шкоду собі. Бо пристрасти ростуть тим більше, чи
більш задовольняємо їх вимоги.

-γ- Суспільне життя.

24./Діоген Лаерцій, VI, 60/. Натовп є великий, ал
/в ньому/ лише мало людей.

25./ *Ibidem*, VI, 72/. Єдиний правильний державни
порядок є порядок усього світу /-ар. вище фр. 15/.

26./ *Ibidem*, VI, 72/. Шляхотність і повага й ус
подібне - не що инше, як убрання, що прикрашає нікчем-
ність.

27./Епікрет. *Dissertationes*. I, 24, 6/. Слава це галас, щ
його роблять несамовиті люде.

28./Діоген Лаерцій, VI, 72/. Жінки повинні бути
спільними; шлюб нічого не варт. Кожен має жити з жі
ков, яку може до цього знайти. Тому також і діти повин
бути спільними.

29./ *Ibidem*, VI, 69/. Найліпше у світі - свобод
мови.

-δ- релігія.-

30./ *Ibidem*, VI, 73/. Ніщо не говорить проти тог

доб щось украсти зі святилища або їсти мясо всякої живої істоти. навіть їсти людське мясо не є гріх, як бачимо зі звичаїв чужих народів.

31./Стобей, 29, 92/. Медея була мудрою, але ніяка парівниця. Вона брала людей мягких і слабких од гульні, загартовувала їх ув атлетичних школах та лазнях і так робила їх знов сильними і здоровими. Так пішла про неї слава, що вона варить мясо і через це робить людей молодими.

32./Плутарх, De audiendi poëtis 4/. Як ти гадаєш? злодій Патекіон буде по смерти мати ліпшу долю, ніж Епаміонд, бо він був посвячений у мистерії?

33./Діоген Лаерцій, VI, 68/. Як може смерть суть злом? Ми ж не помічаємо її, коли вона наступає.

34./ Ibidem, VI, 37/. Усе повно бажества.

С. Кратес.

1./Діоген Лаерцій, VI, 92/. Треба так довго займатися філософією, поки полководці не будуть здаватись погоничами віслів.

2./ Ibidem, VI, 93/. Треба мати собі за рідню безславність і бідність, чого непереборе доля.

3./ Ibidem, VI, 85/. Місто Гофбина лежить у блакитнім морі безуму, окружене хвилями, гарне й плодюче, але не має лимків. Ніколи туди не приходить та гульвіса, ні той, що шукає насолоди й виславляє своє тіло. Воно дає цибулю й часник і фіги до хліба, тому ніколи там немає війни, і не потребують там знаряддя для боротьби за гроші і славу.

4./Климент Олександрійський: Stromata. II, 121, 1/. Це його держава, - вона сяє тільки власним здобутком, не з рабинею золота або любовної тоски, утримується від усякої торгівлі, що веде до погорди, рабські стремління не похиляють голів її громадянам, бо вона любить і шанує безсмертну богиню-свободу.

5./Юліян: Orationes VI, 199C/. Дивні дочері Зевса олімпійського і Мнемозини, музи Піеріди, послухайте мої молитви! Не дайте мені недостатку в корінних для пдунку, так я і завше, свобідний від рабства, просто від моє життя! Дайте мені допомогати другим, не льстячи йому, прославлені гроші я не хочу збирати, накупчуючи, як скарабей або мурашки. Але я хочу бути добрим. Придбати таке багацтво, що корисне для моралі, що його легко придбати і мати. Як що я це дістану, то подякую побожно Гермесу та музам, не роскішю жертви, але чесним ділом.

6./Стобей, 97, 31/. Ти не знаєш, яку силу має торбина, міра бобів і беззаботність.

7./Діоген Лаерцій, II, 25, див. свідоцьва про Сокра-

8/.Срібний посуд і пурпурний одяг добрі для театра,а
не для життя.

8./ ibidem, VI,98/. Для мене рідні - не одне мі
сто і не один дах; не кожне місто і кожна хата в сві
ті мені відкрита,щоб знайти там притулок.

9 / ibidem, IV,86/.Голод виганяє любов; де ні
тим час; як обидва не допоможуть,- візьми мотузок.

10 /Стобей,5,63/.Порядок,що ставить тверді межи
між насолоді є той, що утримує дома і держави.

./Стобей,97,27/.Моїй великій славі я віддячую
моєму богацтву, є моїй бідності.

12./Діоген Лаерцій,VI,86/.Десять мін дай кухова
рці - драхму,улесливцю - пять талантів,порадники -
подяку, гетері - талант,філософу - три обола.

13./ ibidem /. То я вивчив і витворив у спільці
науки - ось моя власність, а дари щастя нікчемні й с
ягні.

14./ ibidem /./прибуток філософії/ щоденно боби
незалежний настрій.

Метрокл.

1 /Діоген Лаерцій, VI,95/. З річей тільки де які
можна купити за гроші,як от будинок; инші вимагають до
їх зусиль,як от освіта.

2./ ibidem, VI,95/.Багацтво шкідливе,як що не ум
ти його достойно вживати.

Е.Монім.

1./Стобей,93,96/. Багацтво є одкидок щастя.

2./Іоан Дамаскін,II,88/.Ліпше бути сліпим,ніж не
освіченим; сліпий впаде тільки до ями, неосвічений у б
оду.

2. Свідоцтва.

А Антистен.

1./Діоген Лаерцій,VI,1-2. Антистен,син Антистена
був народився в Атенах,але він був не з повнопр.гляду
Коли його хтось про це ганив,то він ніби відповів -
мати богів є фрігійка з народження". Переказували, і
його мати була тракіянка. Його сміливе поводження
битві при Танагрі дало Сократові привід сказати,що
врид ізі глюбу атенця з атенкою вийшла б така напроч
гарна людина. І він сам,глузуючи, казав про атенян,
так пишались своїм давнім і місцевим походженням,що
ни своїм походженням нічим не вищі від слимяків та
ників.

Він був із початку учнем ретора Горгія. Відсіл
й ораторська закраска його діяльогів, зокрема діяльо
"Правда", а також у його афоризмах. Горгій оповідає,

він мав намір на великих істмійських святочних іграх хвалити й тішити атенян, теванців і лакедемонців; але відмовився від цього наміру з-за великого числа учасників. Потім він приєднався до Сократа, й це йому так багато дало, що він пропонував власним своїм учням стати його співучнями в Сократа. Мешкаючи в Піреї, він що-дня проходив по 40 стадій, щоб послухати Сократа. Прикладові Сократа він завдячував і твердістю й чистотою душі від пристрастей, що він поклавув основу кінічної школи.

2. ibidem, VI,10. Це, мабуть, він добився вигнання Аніта і смерти Мелета. А саме, як він розправився з учнями з Понту, що їх до Атен притягло ім'я Сократа, він привів їх до Аніта з іронічними словами, що той є мудріший за Сократа; це так розбурхало присутніх, що вони добились заслання /Аніта/ ---

3. ibidem, VI,13-15. Навчав він у Кіносарґу - гімназії, недалеко від брами міста; звідси, на підставі деяких свідоцтв, і школа дістала свою назву. А його самого прозвали Гаплокіоном /звичайний пес/. Він уперше зложив удвоє, як оповідає Діокл, свій старий плащ і цим задовольнився. До цього він носив із собою палку і торбину. І Неант каже, що він уперше зложив удвоє плащ. Але Сосикрат у третій книзі Благорай оповідав, що аспендієць Діодор уперше запустив собі бороду й узяв палку та торбину.

Антистен - єдиний із сократиків, якого хвалить Теопомп словами, що він - талановита людина і захоплює своєю вмілою розмовою проти волі кожного. Це видно і з його писань, а також із ксенофонтівського "Симпозіона". Його вважають духовним батьком мужньої секти стоїків..... Він указав шлях і байдужому душевному спокоєві Діогена, самоспануванню Кратеса, твердости Зенона й поклав основи навіть теорії держави. Ксенофонт каже, що він був найприємніщим співбесідником, у всьому надзвичайно стриманий.- - -

4. ibidem, VI,18-19. Він умер од підупаду сил. Підчас його хвороби його відвідав Діоґен і спитав: "Тобі ж не є потрібний друг?" А другого разу Діоґен приїшов до нього з кінжалом. Коли ж Антистен викрикнув: "хто врятує мене від мого страждання?" Діоґен мовив, показуючи кінжал - "Оце." на це відповів Антистен: "Я казав - од страждання, не від життя", бо, як здається, з любови до життя він лише переносив страждання ... Є три инших антистена: гераклітовець, другий із ефесу, а третій - історик з родосу.

5. ibidem, III,35. Антистен хотів прочитати один свій твір і покликав до цього Платона. Коли цей спитав, що він буде читати, Антистен відповів, що тра-

твір про неможливість протиріччя. тоді Платон сказав: "як ти взагалі можеш писати на цю тему?" і відповів йому, що він протиріччить сам собі. Тоді Антистен написав діяльог проти Платона під назвою "Сатон". З того часу вони надовго стали ворогами.- - -

6. Ibidem, VI, 15-18. Його твори, що загально відомі, обіймають десять томів.

У перший увіходять такі твори: Про вимовлення або про ознаки, Аянт або промова Аянта, Одисей або про Одисея, Оборона Ореста або про адвокатів. Ізографія або Лісій і Ізократ, Проти "без свідків" Ізократа;

Другий том: Про природу тварин, Про народження дітей або про шлюб - еротичний твір, Про софістів - фізіогномічний твір, Про справедливість і сміливість - повчальний твір у трьох частинах, Про Теогніда;

Третій: Про добро, Про сміливість, Про закон або про державу, Про закон або про прекрасне та справедливе, Про свободу й рабство, Про віру, Про опікуна або про слухняність, Про побіду - господарчий твір;

Четвертий: Кір, Великий Геракл або про силу;

П'ятий: Кір або про царство, Аспазія;

Шостий: Правда, про вміння дискутувати - полемічний твір, Сатон або про протиріччя, у трьох частинах, Про форми мови;

Сьомий: Про виховання або про імена - в пятьох частинах, про вживання імен - полемічний твір, Про питання й одповідь, про гадку і знаття - в чотирьох частинах, Про вмирання, Про життя і смерть, Про Гадес, Про природу - в двох частинах, Питання про природу - у двох частинах, Полемічні гадки, Проблеми навчання;

Восьмий: Про музику, Про витовмачення, Про Гомера, Про несправедливість і безбожність, Про Калханта, Про розвідчиків, Про насолоду;

Девятий: Про Одисея, Про палицю, Атена або про Телемаха, Про Гелену й Пенелопу, Про Протея, Кіклоп або про Одисея, Про пиття вина або про пяцтво або про Кіклопа, про Кірке, Про Амфіарія, Про Одисея, Пенелопу і ще;

Десятий: Геракл або Мідас, Геракл або про розумність і силу, Кір або улюбленець, Кір або розвідчик, Меноксен або про панування, Алкібіяд, Архелай або про царство.

Це його твори. Тимон лає його за велику кількість творів і називає "балакливим тисячемтукарем."

7. Ibidem, VI, 2. Що труд є добро він засував це на прикладах Кіра й Геракла, притягаючи до свідоцтва і греків і варварів. - - -

8. Аристотель: Topica. I, II, 104 в... Не може бути ніякого протиріччя,-- казав Антистен.

9. Аристотель. Метафізика. V,29,1024 b. Дурна думка Аристотеля, який думав, що не висловлюється нічого, крім самого поняття, самого про себе; з чого виникає, що не може бути ніякого протиріччя або неправдивого твердження - - - -

10. Цицерон: De natura deorum. I,13,32. За Ґмням богів багато, а в дійсности - один.

11. Діоген Лаерцій VI,5. Єдність однодумних братів уважав він сильнішою, ніж мури.

12. Ксенофонт. Convivium 19 - Що ж скажи й ти нам, Антистене, мовив Сократ, як це ти при своїх злиднях пишаєшся своїм багатством? - Бідність і багатство - це моє переконання - живуть не в домах, а в серцях людей. Бо я знаю багато людей, що мають багато грошей, а вважали себе такими бідними, що брались за всяку роботу, йшли на всяку небезпеку, прикладаючи, що на цьому зароблять. Я знаю і двох братів, [illegible] один, хоч вони дістали в спадщину й однакове майно, має достатній прибуток, що навіть перебільшує його витрати, а другий - цілком без засобів до життя. Я знаю багатьох царів таких жадних на гроші, що роблять значно гірші злочини, ніж найбідніші. Правда, иноді бідність доводить до крадіжок, до розбою, до повертання людей у рабство. Але й в царі, що винищують цілі родини, вчиняють масові вбивства, часто лише задля [illegible] грошей продають населення цілих міст у рабство. Я навіть дуже жалкую цих людей, що мають таку сильну пристрасть, якою вони хворіють. Вони здаються мені людьми, що багато мають і ще більше бажають мати, ніколи не буваючи ситими. А я маю лише стільки, що майже не можу цього знайти. І всеж мені цього досить, і я можу їсти, поки насититься мій голод, і пити, поки погасне спрага, й одягатися так, що й на дворі мені не холодніше, ніж тут у домі нашому Калієві. А як прихожу до хати, то стіни утворюють теплу оділ, стеля грубий плащ, і я маю постіль, що мене цілком задовольняє, так що треба зусилля, щоб мене збудити. Коли мені забагнеться любовної насолоди, - я задовольняюсь тим, що є можливе під ту хвилину так, що жінки, до яких я прихожу, мене приймають із радістю, бо з ними не хоче зустрічатися ніхто инший. - Це все, здається, дає мені більш насолоди, що я, роблячи щось, ніколи не хотів би мати більше насолоди, а радше менше. Бо до-що дає мені більш насолоди, ніж треба. А найкоштовніший скарб у моїм багатстві я добачаю в тому, що, коли б у мене одібрали моє теперішнє власність, для мене не було б [illegible] роботи, щоб постачати собі достатнє прожиття. Бо як що мені бажається приємного, я не купую ласощів на базарі - ці для мене занадорогі - а маю свій скарб мого серця. Також і це [illegible] ріжниця, - [illegible] на

пробудження потреби й тільки тоді її задовольняю, абож випадково маю ласощі, як оце тасійське вино, що я тільки що одержав і п'ю не маючи спраги. Так - люде що живуть просто, й морально ліпші від тих, що люблять приємне. Бо коли всього того, що хтось має, йому досить,- він найменче дивиться на чуже майно. Треба згадати, що цей рід багатства робить людину також і щедрою. Оцей Сократ, од якого я це багатство дістав, не одмірював і не одвішував мені його, а дав стільки скільки я міг узяти. І я тепер ні від кого цього багатства не ховаю, але показую всім моїм друзям мою роскіш і даю кожному зі скарбу мого серця, що він хоче. І як ви бачете, найліпша роскіш, яку я маю - моє дозвілля, коли я можу дивитися на те, що цього варто і слухати, що цікаво, і - що я ціную найбільше - проводити день на дозвіллі з Сократом.- - -

13. Діоген Лаерцій, VI, 3-9. Коли він якось почув що Платон негативно висловився про нього, він сказав: "так і з царями,- вони роблять добре, а чують про себе зле."

Коли його посвячували в орфічні містерії і жрець мовив, що їх учасники мають чекати на великі радощі в Гадесі, він одповів: "Чому ж ти не вмреш?"

Коли його якось ганили, що він не походить од двох вільних людей, він одповів: "Також і не від двох войовників, а між тим я - войовник!". - - На питання, чому він так суворо поводиться зі своїми учнями, він одповів: "Так роблять і лікарі зі своїми пацієнтами!"

Побачивши, як утікає прелюбник, він сказав: "Якої небезпеки ти міг позбутися за один обол!"

"Ліпше" казав він за свідоцтвом Гекатона в "Хріях" - "опинитися між кулеками, ніж між улесливими; бо перші жерут мертвих, а другі - живих."

На питання, що є найщасливіше для людини, він одповів: "вмерти в щасті".

Коли один його учень жалкував, що стратив свої скрипти, він одповів: "Ти мав був записати їх змісти у своїй душі, а не на листках."

Як залізо ржа - казав він - так завидників з'їдає їх власна жадоба.

-- Коли його якось хвалили злі люде, він мовив: "боюсь, що я зробив щось злого."

-- Колись, як його лаяли за зносини зі злими людьми, він одповів: "І лікарі перебувають укупі зі своїми пацієнтами, не дістаючи хороби."

-- З Платона він сміявся, як зі свіцької людини. Коли відбувався великий святочний похід і він побачив як проходив пишний кінь, він сказав Платонові - "і ти здаєшся мені ніби гордим прибраним конем." До цих слів приводом було те, що Платон вихваляв цього коня

--- Як хтось сказав йому "Є багато таких,що тебе вихваляють, він запитав:"А що злого я зробив?"

--- За оповіданням Фанія у книзі про Сократиків, коли хтось його запитав, що він має робити,щоб стати доброю людиною, він одповів: "навчитися в тих, хто це знає,що ти мусиш уникати злого, що в тобі є". /див. фр.23/.

--- Юнаку, що намагався бути гарним для свого портрета, сказав він: "Скажи мені, чим би хвалилась бронза /статуї/,як би могла говорити?" - "Красою" була відповідь". - "І тобі не сором радіти з того, з чого радіє бездушний портрет?" - - -

14. Idem. VI,8 / пор. II,35/. Коли він виставляв перед усіма дірку в своєму плащі, Сократ сказав -"з твого плаща на мене дивиться твоя погорда."

В. Діоген Синопський.

1. Діоген Лаерцій. VI,20-24.

Діоген, син банкіра Гікезія,походив із Синопу. Діокл оповідає, що його батько мав міняльну контору й утік сфальшувавши гроші. А Евбулід оповідає у своїй книзі про Діогена, що це саме він і був злочинцем і виселився на чужину разом із батьком. Та він і сам каже про себе у своїм Пордалі, що він фальшував гроші. Дехто оповідає,що він був вигнанцем, і його умовили робітники поїхати до Дельф або до Делосу, рідного острова Аполона, до дельфійського краю, довідатися, чи може він зробити те, до чого його закликають. Коли ж Бог дозволив змінити державні цінности взагалі, він це зрозумів инакше, сфальшував гроші; його схопили, і він мусів, як дехто каже, піти на заслання,- а за иншими оповіданнями, добровільно відїхати з міста, зі страху; а ще инші кажуть,що його підбив фальшувати гроші батько,що й умер у в'язниці, а сам він утік і поїхав до Дельф, і там запитав не про те, чи можна фальшувати гроші, а - що йому допоможе перевищити всіх славою,- на це питання він і дістав згадану відповідь.

Приїхавши до Атен, він звернувся до Антистена. А як цей його прогнав, бо не терпів нікого коло себе, Діоген все ж добився прийому через терпеливу настирливість. І коли якось Антистен намірився на нього палицею, він підставив свою голову кажучи "Бий! бо не знайдеш дерева, що було б досить тверде, щоб мене прогнати, поки я не почую твоїх слів". З того часу він став учнем Антистена і як бідний втікач мусів жити опадне,як тільки міг. Як оповідає Теофраст

у своїму "Мегарику",Діоген звернув увагу на мишу, що бігала туди й сюди,але а.. ні шукала затишного місця,а ні втікала пітьми,а ні виявляла стремління до їжи.Це дало йому вказівку на вихід із його важкого стану. Це він, за свідоцтвами декого, уперше склав удвоє свій плащ,щоб задовольнити свої потреби /в одягу/,а також і мати постелю. Також він завів торбину, де він переховував свою їжу, і ось так кожне місце стало для нього добрим для полудновання,сну,розмов,коротко - для всього. Тому він і показував звичайно пальцем на храм Зевса і Пропілейон,кажучи, що ці будівлі зроблені атенцями для його мешкання. Після одного нападу хвороби він уживав палку для підпори,а потім уже її зі звички носив завше з собою, тільки не в місті, але підчас своїх мандрівок,таксамо й торбину,- як про це оповідає Олімпіодор - - -Коли він когось попрохав розшукати для нього хатинку,й це на довго затяглося,- він узяв бочку в Метроні за хату,як і сам оповідає в листах. Улітку він звичайно лягав у розпечений пісок, взимі обіймав укриті снігом статуї, нічого не упускаючи, щоб себе загартувати.

Зокрема він вмів виявляти своє призирство до инших.----.

2. Ібідем VI,34. Босий ходив він по снігу й робив усе те,про що ми вже розповідали. Навіть сире мясо він робив спробу їсти, але не зміг його перетравити.---

3. Ібідем VI,37. Як він побачив дитину, що пила з пригорщі,він витягнув кубок зі своєї торбини й викинув зі словами: "Дитина стала моїм учителем у повздержливости." І тарілку він кинув,побачивши як хлопець, що розбив свій посуд,усипав сочевичну кашу в заглибину в куснику хліба.- -

4. Ібідем VI,38. Коли він якось грівся на сонці в Кранейоні,то до нього підійшов Александер /Македонський/ і сказав: "проси,чого хочеш", на це він одповів: "не заступай мені сонця!"

5. Ібідем VI,43-44. Його любили й атенці.Коли якийсь юнак розбив його бочку,вони його побили, а Діогенові подарували нову бочку.

Стоїк Діонісій оповідає,що по битві при Хероней його,яко полоненого, привезли до Філіпа, й на питання,хто він,він одповів - "дослідник твоєї ненажерности."Це викликало таке здивування,що його звільнили.---- Коли ж Пердика загрозив йому смертю, як що він не прийде на його заклик,він сказав " Це не геройство; це/вбивати/ вміють навіть жуки й па-

вуки." Ліпше, думав Діоґен, він мав би загрозити, що буде й без мене жити щасливо.---

6. Ibidem VI,49. Як він жебрав - це він робив із причини гнітючих злиднів - він звертався так:" Як ти уже дав комусь иншому милостиню, то дай і мені; як ще ні,- зроби з мене початок".

7. Ibidem, VI,52. На питання, чи має він раба або рабиню, він одповів: - "Ні". А на дальше питання: "А як ти помреш, хто ж винесе тебе з хати?" він одповів: -"той, хто потребуватиме хати!" - - -VI,54-5. Як йому радили шукати раба, що від нього втік, він мовив: "це було б смішно, як би Манес міг жити без Діоґена, а Діоґен без Манеса - ні". - - -

8. Ibidem, VI,69. Він робив одверто все, як те, що відноситься до Деметри, так і до Афродити. До цього стосується такий вивід: "Коли не є зле полуднувати, то не є зле робити це й на базарі; але ж полуднувати не є зле, отже і робити це на базарі не є зле". І часто відверто сканізуючи, він казав: "а чи не можна б було виганяти й голод, труючи живіт?". Приписувано йому й багато иншого, що б завело нас задалеко, як про це розповідати.----/ор. VI,46/.

9. Ibidem, VI,74-75. Його шляхотність виявлялась найбільше тоді, коли його продавали. При поїздці до Егіни він попав до рук морських розбійників, на чолі яких стояв Скирпал. Вони привезли його до Криту й вивели на продаж. Коли його запитав вісник, на якому ділі він розуміється, в н одповів: "панувати над людьми". При тому він указав на добре вдягненого коринтця - Ксеніяд на імя -- зі словами: "Продай мене цьому; він потрібує пана". Так його купив Ксеніяд, забрав його до Коринту, зробив його вчителем своїх синів і доручив йому все господарство. Він виправдав себе у цій службі так, що Ксеніяд, оглянувши ввесь свій дім, сказав: "Добрий демон вселився до мене в дім." - Клеомен оповідає у своїм педаґоґічнім творі, що учні, хотівши викупити Діоґена, а він назвав їх за це дурнями,- бо ж леви не є раби тих, хто їх годує, а навпаки: годівники є раби левів; бо боятись - це природно рабам, а перед дикими звірями люде мають страх./ ще VI,30-31, див. далі/.

10. Ibidem, VI,76-79. Він умер ніби в віці майже 90 років. Звістки про його смерть ріжні. Одні оповідають, що його напала по зїдженні сирої волової ноги холєра й од неї він умер. инші - він затримав своє дихання; така звістка знаходиться, до речі, у Керкіда з Меґалополіса або з Крету...в меліямбах. - - -

инші кажуть він хотів розділити їжу псам і був

укушений у жилу на нозі, від чого й умер.. Його учні залишились,як оповідає Антистен в Біографії при припущенні, що він умер,затримавши дихання. А саме - він залишався здебільшого в Кранейоні, гімназії в Коринті. Як звичайно, туди прийшли його учні,знайшли його закутаного в плащ,але не гадали, що він спить,бо він не був приятелем ночі й не спав допізна; вони підняли плащ і знайшли його мертвим. Вони й гадали,що він таким шляхом припинив своє життя надалі. Тут, як оповідають,прийшло й до суперечки між учнями, як треба його ховати, та дійшло аж до бійки. Коли ж за це взялись старші люде та влада, то його й поховали біля брами, що виходить на Істм. Там поставили йому й памятникапса з параського мармуру. Потім його вшанували і співгромадяне бронзовим памятником із написом:

І бронза не витримує часу,але твоя слава,Діоґене, залишиться назавше,не вважаючи на зуб часу,бо ти будеш нам вождем до стриманого життя,покажеш нам найлегший шлях до цілі.

дехто оповідає,що він, умираючи,доручив викинути його без похорону на здобич усякому звірю,або вкинути до ями з лише малим шаром землі зверху;за иншими - щоб його кинули в Еліс, де він буде корисний своїм братам. А Деметрій оповідає в "гомоніах",Александер умер у Вавілоні того самого дня, як діоґен закінчив життя в Коринті. - -

--- VI,31 /Менін/ оповідає, що він постарів у домі Ксеніяда й по смерти його й поховали сини Ксеніяда.

11. Життя., VI,75-76.

Він мав чудесний дар переконувати,- хто б це не був, Діоґенові було легко притягнути на свій бік. Так, мовляв, якийсь Онесикрит із Еґіни послав одного з своїх двох синів - Андростена до Атен. Тут той почув Діоґена й через це Залишився немов привязаний ув Атенах. Тоді батько послав щей старшого сина - Філіска,але й цей був рівнож захоплений. Нарешті,яко третій,приїхав і сам і присвятив себе тут філософії разом із своїми синами. Таку силу притягування мали лекції Доіґена.

До його слухачів належали Фокіон на призвіще "справедливий", мегарик Стилпон і багато иншних державних діячів.

VI,74. Надзвичайно влучно давав він відповіді на поставлені запитання.- - -

12. ibidem, VI,81. Було ще пять инших Діоґенів...
13. ibidem, VI,80. Відомі такі його твори:Діяльоги:Кефаліон,Іхтій,Колой,Пордал,Атенський нарід, Держава, Моральне вміння, Про багацтво, Про любов,Теодор, Гипсій,Аристарх, Про смерть, Листи; сім трагедій: Гелена,Тієст,Геракл,Ахілес,Медея,Хризип,Едип. Навпаки Сосикрат каже, в першій книзі διαδοχαί і Сатир - у четвертій-біографій, що нічого з цих творів не належить Діоґенові, й Сатир запевняя,що трагедії належать еґінцеві Філіску, учневі Діоґена. А Сотіон називає в сьомій книзі його дійсні твори: Про доброчин, Про добро, Про любов,Птох,Тольмай,Пордал,Касандр,Кефаліон,Філіск,Аристарх,Сисиф,Ганімед,Хрії,Листи.
14. ibidem, VI,26.
Коли Платон покликав його одного разу в гостину вкупі з иншими друзями,що приїхали від Діонісія, він топтається по килимах зі словами: "Я топчу ногами Платонову погорду", на що Платон одповів: "Який же степень погорди виявляєш ти,Діоґене, думаючи, що ти не гордий." Инші розповідають це в такій формі:Діоґен сказав:"Я топчу ногами Платонову погорду," а той одповів: "Так і зі ще більшою погордою,Діоґене!"
15. ibidem, VI,32. Розповідають,що Александер сказав,що як би він не був Александром,він хотів би бути Діоґеном.
16. ibidem, VI,41. Його побачили раз цілком обризканого водою й коли співчували всі,хто стояв довкола, Платон,що теж був присутній,сказав: "коли ви хочете йому співчувати,то мусите піти геть", натякаючи на його любов до слави.
17. ibidem, VI,24. Він звав Діонісійські ігри тьорою дурнів.
18. ibidem, VI,28.Він сердився на людей,що приносять жертви богам, прохаючи здоровля,а при жертві бенкетують коштом свого здоровля.
19. ibidem, VI,35-6. У більшости,казав він, лише від одного пальця залежить чи божевільні вони чи ні; бо як хтось покаже щось середущим пальцем,той вважається божевільним,а як указальним,-то ні.
Найцінніщ[illegible] в він,дістанете на ярмарку за найдешевшу ціну й навпаки; так статую не менче,ніж за триста мідних монет,а міру муки вже за дві.
Коли хтось хотів учитися в нього філософії,він дав йому оселедця,прохаючи йти за ним,а той бросив з сорому рибу й [illegible]. Через деякий час Діоґен стрінув його й мовив сміючись-"Нашу дружбу розруйнував оселедець". Діскл розповідає це так: Хтось сказав йому: "Наказуй нам,Діоґене!" Тоді Діоґен взяв його з собою й доручив

йому носити сиру на півобола ;той не побажав,і тоді Діоґен мовив: "поганенький сирець розвалив нашу дружбу".

20. ibidem ,VI,39.Коли атенці пропонували йому посвятитись /в містерії/ ,кажучи,що посвячені мають першенство в Гадесі,він одповів: "це було б смішно,якби Епаміонд блукав по болотах,а всякі нікчемні людці жили б на островах блаженних лише через посвячення".

21. ibidem ,VI,42-3. Коли хтось усе кропився свяченою водою,він казав: "нещасний,чи ти не знаєш,що кропленням свяченою водою ти також не позбавишся гріхів у житті,як не позбавишся твоїх граматичних помилок."

Він ганив людей за молитви,бо вони прохають лише того, що їм здається добрим,а не того,що дійсно є добрим.

А тим, хто лякається снів,він казав:"те,що ви робите вдні, вас не турбує,а те,про що ви марите ві сні,тим ви займаєтесь."

22. ibidem ,VI,59. Як хтось дивувався дарункам, присвяченим /в подяку Богові/ в Самотракії,він сказав: "але їх було б ще значно більше, як би й невратовані їх робили."-Инші приписують ці слова Діагорові.

23. ibidem ,VI,63. Коли атенці народним голосованням визнали Александра Діонісом,він сказав: "зробіть же й мене Серапісом!"

24. ibidem ,VI,72-73. І він покликувався на такі міркування,як докази,що все є в усьому і проходить через усе: в хлібі є частина мяса, в капусті хліба й також частинки всіх инших тіл; бо всюди через невидимі проходи просякає й знова виходить матерія,як він розписано у своєму "Тіесті".

25. ibidem ,VI,73. можна залишити,думав він,музику,ґеометрію,астрономію й т.под.,як некорисні й непотрібні фахи - - -

26. ibidem ,VI,27-28

Колись,як ніхто не слухав його промов, він почав свистіти як птах; коли після цього коло його зібралась сила силенна людей,він вилаяв їх за те, що вони звертають серіозну увагу на таку нісенітницю,не маючи охоти й часу для важливих річей.

Люде, казав він,конкурують у тому,щоб валити один одного й один одного давити,а в доброчинні ніхто не конкурує.

Він також дивувався тому,що граматики вишукують помилки Одисея, а свої поминають без уваги, що музиканти,хоч і настроюють струни ліри,а свою душу залишають у дісгармонії. Так і математики дивлятьця

на сонце и місяць,але не бачать того,що в них ні ногами, й ретори невпинно говорять про справедливе, але не роблять його.

27. ibidem, VI,35-36. До Ксеніяда,свого покупця,він сказав: "Добре, тепер роби,що я накажу";а як цей одповів - "що ж, хіба річка тече в гору!"він сказав " як би ти,будучи недужим,купив собі лікаря, чи ти б не слухався його,а говорив,що річка тече вгору?" - -

28. ibidem, VI,44. Часто він громким голосом возвіщав людям вчення, що їм боги зробили життя неважким,але в шуканні ласощів, пахощів і подібного вони про це забули.

29. ibidem, VI,59. При повороті з Лакедемону до Атен,він сказав тому, хто питав його - відкіля він і куди - "З міста чоловіків до міста жінок".

Повернувши з Олімпії,він відповів на питання,чи багато зібралося людей - "народу сила силенна, але людей мало".

30. ibidem, VI,33. На питання,яку користь принесла йому філософія,він відповів, як що нічого,то хоч те, що він готовий до усякої зміни долі.

На запитання про його рідну країну,він одповів - "я громадянин усесвіту".

Бачучи як люде роблять жертви богам,що вони дали о сина,він мовив: "І не варто жертв , що з цього сина буде?!"

31. ibidem, VI,65. Бачучи як неразумна людина настроює ліру,він сказав: "чи тобі не сором привести в гармонію з деревом згуки,але залишити твою душу в дизгармонії з життям?"

Одному, хто сказав: "Я не здібний до філософії", він відповів: "Для чого ж ти живеш,коли тобі не бажається добре збудувати своє життя?"

32. ibidem, 53. Коли Платон розповідав про свої ідеї й говорив про "столовість" та "кубковість" він сказав: "що до мене,Платоне,то я хоч і бачу стіл та кубок,але ніколи - "столовість" або "кубковість". на це Платон: "Дуже зрозуміло, бо ж очі,що ти ними бачиш кубок та стіл,ти маєш,а розума, що ним постигаємо "столовість" та "кубковість" у тебе нема."

33. ibidem, VI,26. Він висміяв Платона,як балакуна.

34. ibidem, VI,29. Він хвалив тих,що хочуть одружитись і не женяться, що хочуть відплити й не відпливають, що хочуть бути громадськими діячами й не роблять цього,що хочуть мати дітей та не мають їх, що готуються до служби царям,але утримуються

від цього.

35. ibidem VI,37. Він робив такий вивід: богам усе належить; але мудрики є друзі Богів;у друзів усе є спільне; отже все належить мудрим.

36. ibidem ,VI,38.Долі,казав він, я протиставлю мужність, законові - природу, пристрасти - розум.

37. ibidem ,VI,54. Коли хтось сказав,що життя - нещастя,він одповів: "не життя, а зле життя."

38. ibidem ,VI,63. Одному, що йому закидав, що він буває в брудних місцях,він одповів: "І сонце заглядає до брудних місць,але не забруджується".

38. ibidem ,VI,64. Йому сказав хтось:"Ти нічого не знаєш і всеж філософуєш", на що він - "коли я тільки стремлю до мудрости, то й це є філософування."

Один батько привів до нього сина зі словами: "він дуже здібний і цілком доброчинний". На це він одповів: "На що ж він потребує мене?"

40. ibidem ,VI,66. Раби,казав він,служать панам, а лайдаки своїм пристрастям.

41. ibidem ,VI,68-9.Коханці купують собі насолоду стражданням і втратами.

На питання,чи смерть є нещастя,він одповів: "чому ж нещастя? Як вона прийшла, ми її,не помічаємо зовсім."

42. ibidem ,VI.71....він і робив згідно зі своєю наукою,сфальшувавши гроші,показавши цим,що для нього менше значать приписи закона,ніж приписи природи.

Як на приклад для свого життя він указував на Геракла,що нічого не вважав вищим понад свободою.

43. ibidem ,VI,30-31. Своєму покупцеві Ксеніядові він сказав: слухайся мене, хоч я і раб, бо ж ти слухаєшся лікаря або лоцмана,припустивши навіть, що вони й раби. Евбул оповів у творі "Продаж Діогена",що він так робив при вихованні дітей Ксеніяда,що крім звичайних наук,вони навчалися їздить, стріляти з лука,кидати тягарі та спис. Та і в гімнастичній школі він не дозволяв вчителеві навчати їх атлетики,а мав метою лише добрий колір обличчя та добрий стан тіла. Хлопці вивчили багато місць із поетів і письменників,також і з власних творів Діогена, і він не жалував сил,щоб їм науку зробити приступною памяти в можливо коротшій формі.Дома він привчав їх бути готовими до праці й задовольнятися найпростішими стравами та водою.З волоссям коротко підстриженим,без прикрас,без плаща й

черевиків, мовчазно і дивлячись тільки на себе повинні були вони ходити по вулицях. Він водив їх і на полювання. Вони ж старанно піклувались про Діогена й часто просили за нього в батьків. - -

44. ibidem, VI, 72.

Без закона неможливе державне життя; бо без законного правління немає користи місту; а держава й є міська громада.

Шляхотне походження і слава були лише предметом його насмішки. Він звав їх "прикрасами відпадків".

45. ibidem, VI, 70-72.

Вправа, вчив він, може бути або духова, або ж така тілесна, при систематичному вживанні якої витворюється такий спосіб думання, що спричиняється до доброчинної поведінки. Для повної освіти потрібне як те, так і друге; бо здоровля й сила також належать до потреб душі, як і тіла. Він навів і докази на те, що вправи легко роблять ліпше. Бо спостереження показує, що в ремеслі й у мистецтвах фахівці заходять до високого вміння і здібности через старанні вправи. Треба тільки звернути увагу, наскільки флейтисти або атлєти перевищують один одного, в залежности від власних своїх вправ. Коли б вони перенесли свою пильність до вправ і на душу, то їх зусилля не залишились би без користи й результатів. Нічого, казав він, немає в житті без вправ; вони можуть перебороти всі труднощі.

Оскільки передпосилка щасливого життя є вибір згідного з природою а не безцільного вжитку своїх сил, остільки нерозумність є причиною нашого нещастя. Бо саме призирство до насолоди, коли воно придбане вправами, приносить найвищу насолоду, і як ті, хто звик до приємного життя, нехоче переходити до протилежного, так і ті хто виховав себе для цього протилежного, ставляться з призирством з тим більшою насолодою до самої насолоди.

Він так учив і так і робив, сфальшувавши гроші й виявивши цим, що він покладає менше ваги на приписи закона, ніж на приписи природи. - - -

46. ibidem, VI, 31-32. Коли Ксеніяд його запитав, як його поховати, він сказав "навзнак". На питання про причину він одповів: "бо за короткий час нижче повернеться до гори." Це тому, що македонці вже мали владу, себ-то, перейшли з долини на гору.

47. ibidem, VI, 32. Одного разу він закричав: "сюди, люде" й як вони прийшли, почав їх бити палкою зі словами: "Я звав людей, а не чорт-зна-що."

48. Ibidem, VI, 33-34. Одному, що хвалився перед ним "Я переміг багатьох людей на питійських іграх", він відповів - "Я - людей, а ти лише рабів" /Зр. VI, 43/.

Почувши слова "ти вже старий і мусиш мати більше спокою", він відповів: "Як. Припустимо, що я біжу на стадіоні на приз, чи можу я близько до цілі пристати, замість того, щоб ще більше зібрати всі сили."

49. Ibidem, VI, 35. Він казав, що наслідує диригентів, що й ті задають тон, власне, над міру, щоб усі схопили правильний тон. - - -

50. Ibidem, VI, 40. Як він виходив із бані, його запитали, чи було там багато людей. "Ні!" була відповідь. А чи був великий натовп. "Так!" була відповідь.

51. Ibidem, VI, 41. В день він запалював світло й казав: "Я шукаю людину".

52. Ibidem, VI, 44. Він казав одному, якого навіть у черевики взували раби: "Ти ще не досягнув вершини щастя, коли ти ще не наказуєш тебе й сякати. А це трапиться, як у тебе відніміться руки".

53. Ibidem, VI, 55. На питання, якої породи він пес, він відповів: "як я голодний - мальтійський, як ситий - молосської, породи, що більшість людей правда вихваляє, але як треба йти з ними на полювання, то із-за труднощів відмовляються від цього. Так і зі мною люде не можуть жити зі страху перед труднощами.

54. Ibidem, VI, 56. На питання, чому люде дають дари жебракам, але не філософам, він відповів: "бо вони можуть уявити собі, що зробляться колись каліками або сліпцями, але ніколи - що стануть філософами." - - -

Коли він почув закиди з приводу фальшування ним грошей, він сказав: "Був час, що я був такий, як ти є; але ти ніколи не будеш таким, як я тепер є!"

55. Ibidem, VI, 56. Дехто й таку історію відносить до нього. Платон побачив, як він мив капусту; він підійшов до нього й тихо: "Як би ти послухався Діонісія, тобі не довелось би мити капусти." А Діоген також тихо відповів: "А як би ти спустився до обмивання капусти, ти не потребував би служити Діонісієві." - -

56. Ibidem, VI, 26. Одного разу Діоген попрохав у Платона вина і сушених фіг; Платона надіслав йому великий посуд. Тоді Діоген мовив: "Коли б тебе запитали скільки є дважди два, й ти б відповів -двад-

цять, то твоя відповідь також мало відповідала б питанню, як твій дар моєму проханню."

57. ibidem, VI,32. Коли хтось привів його в розкішний дім і заборонив плювати, він йому виплюнув слину з рота в лице за словами, що він без успіху шукав гіршого місця. Інші приписують це Аристипові.

58. ibidem, VI,39. Коли один євнух - пройдисвіт поставив на своїй двері напис: "Злому вступ заборонений", він запитав: "а як вийде сам хазяїн будинку?"

59. ibidem, VI,42. Коли аптекар Лізій його запитав, чи він вірить у Богів, він одповів "Як би я міг не вірити? Я ж вважаю тебе ворогом Богів!"-Інші приписують ці слова Теодорові.

60. ibidem, VI,45. Коли він побачив, як жерці затримали служника, що вкрав у храмі вазу, він сказав: "Великі злодії затримали маленького"

- - -Хлопцям, що обступили його кажучи "ми тебе боїмось, ти можеш укусити", він сказав: "Не бійтесь, діти, пес не їсть огородини." /Зр. VI,61/. - - -

61. ibidem, VI,47. Входячи в брудні бані він запитав: "а ті хто тут миються,- де вони миються, щоб очиститись?"

Коли усі лаяли поганого лірника, він один вступився за нього і його хвалив; на питання ж - "чому?" він одповів: "бо він, не зважаючи на своє невміння, вважає за ліпше заробляти на життя грою на лірі, а не розбоєм та крадіжкою".

62. ibidem, VI,48. Коли Гегезій попрохав у нього щось із його творів, він сказав "мені ти здаєшся дурним, Гегезіє; бо коли ти бажаєш фіґ, ти не хочеш намальованих, а лише дійсних; як же йде справа про вправи твого духа, ти не хочеш дійсних вправ, а звертаєшся до написаного".

63. ibidem, VI,57. Коли ретор /Анаксимен/ якось провадив диспут, Діоген звернув на себе увагу, піднявши до гори солену рибу, й притягнув увагу слухачів на себе, а як той розсердився, сказав: "нещасної риби за обол було досить, щоб привести до кінця диспут Анаксимена."

64. ibidem, VI.67. Побачивши поганого стрільця, він сів просто коло мети зі словами: "тут я в безпеці від його стріл."

65. ibidem, VI,38-39. Коли комусь хтось доводив силогістично, що він має роги, він обмацав лоба і сказав: "Я не помічаю нічого". Подібно ж зробив він і в відповідь тому, хто говорив, що немає ніякого руху: він встав і почав ходити туди й сюди. Коли

хтось говорив про небесні зілиця, він запитав: "а як давно ти прийшов сюди з неба?"

64. Idem, VI,40. Коли Платон вистовив означення, що людина двуногa тварина без пірря, й з цим погодились, він обскуб пірря з півня і приніс його до школи Платона зі словами: "Це Платонова людина"; тому й був /до означення/ вироблений додаток "з пласкими нігтями".

С. К р а т е с.

1. Діоген Лаерцій VI,85-89.

Кратес - син Аскода був Тебанець. І він належав до славетних учнів пса. Гипобот навпаки каже, що він не був учнем Діогена, але прибічником Ахейця Бризона.

/цитати його фр. 3,12,13,14,9 - див. вище/.

Його звали "Одчиняйдвері", бо він заходив у кожен дім і нагадував про добро.

Його розквіт припав на 113 олімпіяду.

Антистен у Διαδοχαί оповідає, що він прослухавши трагедію, де виступав Телеф з кошиком у руці й бідно вдягнений, скоро перейшов до філософії кініків. Він ліквідував своє майно - бо він належав до багатіїв - і коло 200 талантів роздав співгромадянам. І він присвятив себе з такою силою захоплення філософії, що його згадує й комік Філемон. У нього читаємо:

Літом він носив завше грубий плащ,
зимою - лахміття, щоб бути подібним до Кратеса.

Діокл оповідає, Діоген уговорив його зробити свій маєток вільним вигоном для овець, а що мав із грошей викинути в море. В домі Кратеса, каже він, Александер вибрав собі мешкання, в домі Гипархії - Філіп. Часто траплялось, що він виганяв палкою родичів, що нападали на нього, щоб відхилити його від його вчинків; і так він виявив свою непохитну шляхотність.- Магнезієць Деметрій оповідає, що він оддав свої гроші банкірові з призначенням, що, як його діти не звернуться до фільософії, він має їм виплатити гроші, а як що стануть фільософами, то має розділити гроші між народом; бо як вони стануть фільософами, то не будуть потребувати грошей.

Еротостен оповідає, що в нього був од Гипархії, про яку мова йде далі, син на імя Пасикл. Коли цей став юнаком, сам Кратес повів його до гетери зі словами, що так батько справляє йому весілля.

2. Ibidem. VI.90.
Він навмисне лаяв гетер, бо хотів мати вправу в перенесенні образ. На Деметрія Фалерейського, що надіслав йому хліба й вина, він розсердився, сказавши: "Коли б джерела також носили зі собок хліб!"- доказ, що він пив тільки воду. ----------
---

3. Ibidem. VI, 91-93. Зенон Китіонський оповідає в "Хріях", що він, не вагаючись нітроху вшив у свій старий плащ овечу шкуру.
З обличчя він був незугарний і його висміювали при ґімнастичних вправах. Але він, піднімаючи руки казав звичайно: "Утішся, Кратесе за твої очі й усе тіло. Прийде час, коли оці насмішники, знесилені хоробою вихвалятимуть твоє щастя й скаржитимуться на своє власне каліцтво." ----------

-----Почувши, що наближається кінець, він написав про себе такий вірш:

Встань ти, горбатий старче,
Мандруй до Гадесу, ізігнувшись під вагою літ
-Бо від старости він ізігнувся.....

4. Ibidem. VI, 98. Від Кратеса є книга листів, де зустрічаємо чудові фільософічні думки, стилем иноді подібні до Платона. Він писав і трагедії піднесеного фільософічного характеру, як показує напр.: /див. фр.8/ Він умер у глибокій старости і похований у Беотії.

5. Ibidem. VI, 89. Він проголосив неможливим знайти вповні бездоганну людину,- завше знайдеться, як у ґранатовому яблуку, якесь зігниле зернятко.

6. Ibidem. VI, 92. В товаристві улесливців, говорив він, живеш також самотно, як теля серед вовків; бо немає родичів, а лише спостережливі злодії.

7. Ibidem. VI, 93. Коли його запитав Александер, чи бажає він бачити своє рідне місто знов одбудованим, він сказав: "для чого? Бо хто ж знає, може прийде другий Александер і знов його зруйнує".

8. Ibidem. VI.89. Шлюби перелюбників мають трагічний характер, їх нагорода є в останньому бігство й убивство, а шлюби гостей гетер - комічний, бо вони ведуть через розпусту й пяцтво до божевілля.

Д. Метрокл

1. Діоґен Лаерцій. VI, 94. Метрокл, брат Гипархії, спочатку слухав перипатетика Теофраста. ----------
2. Ibidem. VI, 94-95. - він став слухачем його /Кратеса/ й заняв у фільософії поважне місце. Він

спалив свої твори, як оповідає Гекатон в першій книзі Хрії зі словами -

Це тільки туманна примара, що повстала зі світа мрій

Отже - тільки пусті слова. Інші ж кажуть, що він спалив лекції Теофраста зі словами:

Сюди Гефесте, тебе потребує цариця Тетида /Іліада XVIII,392/.

Він умер старим, затримавши сам дихання. ------

Е. М о н і м.

Діоген Лаерцій. VI,82-3.

Монім із Сиракуз був учнем Діогена. Він служив у банкіра в Коринті, як оповідає Сосикрат. З цим банкіром був близько знайомий Ксеніяд, покупець і учень Діогена, і хвалив його доброчин у словах і ділах. Тим він пробудив у Монімі любов до Діогена з такою силою, що він прикинувся божевільним і розкидав в безладді на столах дрібні і усе срібло, так що хазяїн його звільнив. І він зараз приступив до Діогена. Також і за кініком Кратесом він ішов багато де в чому і тими самими шляхами. Так його хазяїн ще більше переконався в його божевіллі.

Він зробився славетною людиною, так що й комік Менандр його згадує. У своїй комедії "Гіпоком" він так говорить про нього:

В: Філоне! Монім був певно мудрою людиною, тільки трохи менче був відомий.

А: Це той, що носив торбу?

В: Три торби. Він сказав слово, що клянусь не є те саме, що дельфійське прорицання "пізнай себе самого" й усі інші прорицання, що там написані. Жебрак став вище їх усіх, бо кожну просту гадку він звав суєтною ілюзією.

Він був людиною високих гідностей, що призирав славу й цілком був оддани службі правді.

Є кілька його фарсів, що під формою жарту криють глибоку серіозність, а також дві книги про пристрасти й моральний твір.

Г. О н е с и к р и т.

1-Діоген Лаерцій. VI,84

Онесикрит походив, за одними свідомцтвами, з Егіни, за Деметрієм Магнезійським, із Астипалеї. І він належав до славетних учнів Діогена. В ньому було щось подібне до Ксенофонта: Ксенофонт був із Кіром на війні, а він - із Александром; той написав Кіропедію, а

він про виховання Александра. І той стиль подібний до Ксенофонтівського, лише він, як наслідувач, не дорівнює оригіналові.

У. Гіпархія.

1. Діоген Лаерцій VI.96-97.

Також і Гіпархія, сестра Метрокла, почувала себе захопленою наукою цієї школи. Вони обидва походили з Мароней. Вона мріяла про науку й спосіб життя Кратеса, цілком неприступна зусиллям женихів і цілком байдужа до свого багатства, свого шляхетного походження, своєї краси. Душею й тілом вона належала тільки Кратесові. Вона навіть загрозила своїм батькам вчинити самогубство, як що її не віддадуть за нього. Кратес, на прохання батьків відхилити дівчину від її намірів, зробив усі зусилля для цього. Нарешті, коли йому не пощастило її переконати, він устав, поклав усе, що мав із собою, до її ніг і мовив - "тут твій наречений, це його віно, отже рішай", бо він не хоче з нею мати спільного, як що вона не поділятиме цілком його способу життя. Дівчина хутко рішилась, вдяглась як і він, мандрувала з ним разом, жила з ним одверто й разом із ним їла.- -

2. ibidem. VI, 97-98. Вона приймала разом із Кратесом участь у пирі в Лізимаха, де вона таким софізмом побила Теодора, так званого атеїста: Що робить Теодор, не вчиняючи цим несправедливого, теж може зробити і Гіпархія, не вчиняючи цим несправедливого; але Теодор не вчиняє несправедливого, коли бє себе, отже і Гіпархія не вчиняє несправедливости, бючи Теодора.----

Є багато инших речень цієї фільософки. - -

Н. Школа кініків узагалі.

1. Діоген Лаерцій. VI, 84.

Також Менандр, на призвіще Дрим, був учнем Діогена, поклонник Гомера, і Гегезій із Синопу, на призвіще Клоїт і Філіск із Егіни....

2. ibidem. VI, 95.

Учнями Кратеса були Теомброт і Клеомен; учнем Теомброта був Деметрій із Александрії, учнями Клеомена - Тимарх із Александрії й Ехекл із Ефесу, але ж Ехекл вчився й у Теомброта, а цей останній - у Менедема.... Також видався зпоміж них і Менім із Синопу.

3. ibidem. VI, 103-105.

Додамо й загальні їх твердження, бо ми й їх вва-

жаємо філософічною сектою, а не, як дехто думає, тільки представниками певного способу життя. Про логіку й фізику вони не хотіли нічого знати й подібно як Хіосець Аристон, свою увагу направили виключно на етику. Те, що дехто наводить як зокрема характеристичне для Сократа, це Діокл приписує Діогенові, що ніби казав - треба питати

що доброго і злого трапилось у цім домі /Одисея, IV, 392/.

Вони відкидають і звичайні наукові фахи. Хто придбав владу над собою, той не потребує - казав Антистен - займатись граматикою, щоб не розвівати уваги сторонніми річами. Вони відкидають і геометрію, і музику, і все подібне. Так Діоген сказав тому, хто показав сонячний годинник: "В кожнім разі винахід корисний, щоб не пропустити обіду". А до одного, хто йому давав музичні пояснення, він мовив:

Знання утворює добрий стан
держави й дому, а не гра на кітарі й флойті.

За найвищу ціль вони вважали доброчинне життя, як каже Антистен у своїму "Гераклі", подібно до стоїків, як і взагалі між обома школами є певний звязок. Відсіля й характеристика кінізму, як короткого шляху до доброчину. - - -

Вони проповідували помірковане життя, задовольнялися стравами, що заспокоюють голод, своїм плащем, погорджуючи багацтвом, славою, шляхетним походженням. Почасти вони живилися лише рестинами й виключно холодною водою; пристановище находили пед першою ліпшою покрівлею, навіть у бочці, як Діоген, що казав звичайно - є божественим нічого не потребувати й богоподібним - потребувати як найменче. Мудрець, за ними, є ласкавий, бездоганний, друг собі рівних; нічого він не залишає випадку. Усе, що поміж доброчином і злом, вони вважають невтральним, як і Аристон із Хіосу.

4. Платон: Sophistes . 251B.

Чужинець: Говорячи про людину ми додаємо до неї багато предикатів, ми прикладаємо до неї ознаки барви, форми, розміру, доброчину або злочину; всім цим і тисячею инших ознак ми висловлюємо, що він не тільки людина, але й - добрий і багато иншого. А також стоїть справа й з иншими річами: ми вважаємо кожну єдиною, і все ж говоримо про неї многе многими іменами.

Теетет: Це так.

Чужинець: Цим, гадаю, ми приготували святочну їжу не тільки молодим людям, а й пізно навченим старим; бо зразу кожен із них зробить нам природний закид, що, мовляв, ніколи не може одне бути многим, а многе одним,

і тому вони вважають неможливим назвати людину добром,- добре можна, мовляв, назвати тільки добром, а людину-тільки людиною. Я думаю, ти, Теетете, часто зустрічаєш людей, що накинулись із усією жадобою на подібні питання, в тому числі й зуже старими людьми, що через свою духовну бідність закохались у ці думки з захопленням, гадаючи, що найшли в цьому вінець мудрости. - - -

5. Платон: Alcibiades. 259 Д.

Чужинець: - А спроба все одділити від усього, мій дорогий, є не тільки необґрунтована, але й твір цілком неосвіченої й нефільософічної голови.

Теетет: Як так?

Чужинець: Як що кожне поняття відривають од усіх инших, то це значить не що инше, як зробити неможливим усяке обмирковування питань. Бо тільки через зєднання понять повстає мова.

6. Платон: Alcibiades. 246 А.

Чужинець: -Стягають усе з неба з невидимого до землі, охоплюючи руками дійсні скелі й дуби. Хапаючись за все, що є матеріяльне, вони твердять невинно й рішуче, що існує лише те, чого можна доторкнутися й його обмацати. Бо тіло й буття є в їх означеннях одне й те саме, а як хтось не з їхніх обявить буттям щось нетілесне, то вони рішуче неґують це твердження й не хочуть нічого чути.

Теетет: Так, це чортівські люде,- про яких говориш. І я знаю їх із деяких зустрічів із ними.

7. Платон: Philebus. 44В.

Сократ: Люде, що славляться, як знавці природи, кажуть, що немає насолоди.

Протарх: Як?!

- Вони кажуть, що все - - що визначається, яко насолода, є звільнення від страждання.

- Чи радиш ти, Сократе, й нам за ними слідувати, чи як?

- Це ні....Вони /це кажуть/ із певної не нешляхотної безрадісности свого характеру, бо вони повні чрезмірної ненависти до влади насолоди й не вважають її нормальною, так що їм саме спокуси насолоди здаються ілюзією, а не чимось дійсним. - - -

8. Платон: Theaetetus. 155Е.

Сократ - - є такі, що признають буття лише за тим, що можуть вхопити руками, не вважаючи буттям чинність і повстання й усе невидиме.

Теетет: Це мають, дійсно, бути кріпкі й важкі люде, про яких ти говориш.

Сократ: Так, мій сину, вони неприступні ніякій

освіті;..

9. Платон: Theaetetus. 201C-202C.

Теетет: - Я чув, Сократе, від когось, але був забув; а тепер знов пригадую. Він казав, що знання є зясована гадка / ἡ μετὰ λόγου ἀληθὴς δόξα /, а без розяснення вона немає нічого спільного зі знанням. А для чого немає зясування, те, щоб вжити його виразу "непізнавальне", а для чого є - те пізнавальне.

Сократ: Добра думка. Але як одріжняє він пізнавальне від непізнавального? Тоді й вилявиться, чи чували ми це однаково.

- Я не знаю, чи пригадаю. Але як хтось скаже, то я зможу слідити за думкою.

- Так слухай мою мрію. Мені здається, що я чував од декого, що перші елементи, з яких зложені ми самі й усе инше не можуть бути зясовані. Кожне самостійне буття можна тільки назвати, инакше ж неможна про нього нічого висловити, а ні, що воно є, а ні, що його немає. Бо це приєднувало б до них уже буття й небуття, але не можна нічого додавати, як що хочемо висловити їх самих по собі. Та не маємо права додавати, а ні "саме", а ні "те", а ні "кожне", а ні "для себе, а ні "це" й т.ин.; бо ці росповсюджені словечки додаються до всього, як ріжні в відношенні до того, до чого їх додаємо. А [перші елементи], якби про них можна було б щось сказати, і як би їх можна було б зясувати, мусіли б бути висловлені без усякого додатку. А тому неможливо висловити якийсь з цих елементів зясованням; бо їх тільки можна назвати їх іменами, бо тільки ці до них належать. А зложене з них, навпаки, вже складне й тому й назви їх стають мовою [=зясованням - λόγος], бо вони вже складні. бо сполучення імен є єство мови [зясування]. Отже елементи не можуть бути зясовані й непізнавальні, лише присутні приняттю, а складні утвори-пізнавальні і приступні розясненню мови і представленню в правдивих гадках. Отже, хто схоплює правдиву гадку про щось без зясування, душа того хоч і має правду, але не знання. Бо хто не може чогось зясувати й висловити, той не має знання, а з додатком зясування він стає до цього здібний і посідає цілковите знання.- Це згадне з мрією, що ти її мав, чи ні?

Теетет:- Цілком точно.-

10. Аристотель: Метафізика. VIII, 3, 1043в. мають видимість правди і трудноші, на які вказують досить неосвічені прибічники Антистена, що ніби неможливо означити єство буття; бо означення є довга мова; можна навпаки означити й пізнати лише, як щось утво-

рене;так про срібло не можна сказати, що таке воно є,а тільки, що воно подібне до олива. Про деякі обєкти отже можливим є означення й зясування,а саме про складні,які б не були вони змислові чи розумові; а не про ті елементи,з яких вони складаються; бо означення висловлює щось про щось,при чому одне повинно бути матерією, а друге формою.-

11. Платон: Euthydemus. 285 Е./див.уривки про софістів 2, 2,стор. 133-4/. 283 Е./ " " " " " стор.133/.

11а. Платон: Cratylus 429С.

Сократ: Не хочеш ти сказати,/Кратиле/що неможливо говорити неправди? Бо й тепер є багато таких, що це твердять,як і раніше.-

13. Платон: Philebus.43Д.

Сократ: Коли ти від когось чуєш,що найбільша насолода - провести ціле життя без страждання, то що,вважаєш ти, він хоче цим сказати?

Протарх: Він проголошує насолодою свободу від страждань.

XIX. КІРЕНСЬКА ШКОЛА.

1. Фрагменти.

А. Аристип.

1./ Секст Емпірик: Adversus mathematicos. VII,191/. Основою пізнання є враження; вони одні можуть бути схоплені та не обманюють. А причини вражінь,навпаки,не можуть бути схоплені та обманюють нас. Можна безсумнівно й безпомилково сказати, що ми маємо враження "біле" або враження"солодке". Але не можна довести,що те,що викликає це враження, є біле або солодке. Бо є можливим,що хтось дістане враження "біле" від обєкту, що не є білий, та враження "солодке" від обєкту,що не є солодкий. У кого почорніло в очах або хто має жовтяницю, на того все робить враження блідого; хто має хворі очі, в того є червонуватий відблиск; коли ми надавимо на око з боку,то запринятий образ подвоюється; вакхант у екстазі бачить двоє Тев, і йому здається, що він дивиться й на два сонця. В усіх цих випадках стани та враження: блідість, червоний відблиск, подвійний зір - є дійсністю; навпаки, було б помилкою визнати, що те, що викликало враження, є блідо або червоне або подвійне. Так само найрозумніше припущення є, що ми не можемо схопити нічого,

крім наших вражінь. З цього виникає, що до вражінь або до причин вражінь треба ставитись, як до явищ-- Немає ніякого спільного для людей масштаба пізнання, але тільки визначення, які вони дають у своїх висловах є тіж самі. Бо, правда, щось називають білим або солодким; але немає чогось такого, як "біле" або "солодке", бо кожен може схопити тільки своє власне враження.

2./Діоґен Лаерцій II, 93/. Змислові прийняття ніяким чином не дають нам завше правди.

3./ ibidem, II, 93/ Ніщо не є від природи / φύσει /справедливе, добре або зле, але виключно за звичкою й законом / νόμῳ καὶ ἔθει /. Але розумна людина не робитиме нічого неналежного в силу кари, яка за це слідує, і в силу суспільної гадки.

4./ ibidem. II, 86/. Є два душевних стана- страждання / πόνος / й насолода / ἡδονή /. Насолода є легкий рух, страждання - різкий рух.

5./Плутарх: Stromata, 9/. Найвище добро є насолода, найбільше зло - біль. Природознавство корисне лише остільки, оскільки воно досліджує - "що доброго і злого, трапиться у цім домі."

6./Діоґен Лаерцій, II, 87/. Між насолодами немає ріжниці, й немає нічого, щоб відріжнялось од приємности вищим ступнем приємности:-

7./ ibidem, II, 87/. Насолода бажана всім істотам, а від страждання ухиляються.

8./ ibidem, II, 87-88/. Ціль є окрема насолода, щастя ж / εὐδαιμονία / - сума всіх насолод, до яких зараховуємо також і минулі та майбутні. До окремої насолоди треба стремити за для неї самої, до щастя ж - ні, а тільки за для окремих елементів насолоди. Доказом того, що насолода є самоціль, є факт, що такий погляд є мимовільна звичка людей вже починаючи з дитинства. Коли ми маємо насолоду, ми не шукаємо нічого дальшого й нічого не уникаємо так, як страждання. Насолода є щастя, навіть коли вона повстає з неморальних вчинків. Бо, коли навіть вчинок і є неналежний, то всеж таки насолода в собі цінна й є добро.

9./ ibidem. II, 90/. Насолода не повстає з простого бачення або чуття. Бо на сцені зойки страждання викликають /у нас/ насолоду, в дійсности ж почуття страждання. Середній стан є свобода від насолоди та страждання. Тілесна насолода є значно сильніща за душевну й також тілесні страждання гірші за душевні; тому й злочини карають стражданнями першого роду, бо важче переносити страждання,

тоді як насолода більш відповідає нашій природі.-

10./Стобей,17,18/.Панує над насолодою не той, хто від неї утримується, а той, хто вміє нею користуватися,не даючи їй себе захопити,як і пан корабля або коня є не той, хто ними не користується, а той, хто вміє їх направити, згідно зі своєю волею.

11./Діоген Лаєрцій II,75/.Я маю,а не мене мають. Бо ліпше є бути паном насолоди, а не її слугою, а ніяк не утримуватись від неї.

12./ ibidem .II,92/. Багацтво є шлях до насолоди, але не цінне по собі.

13./Стобей.94,32/. Забагато майна це не так погано,як завеликий черевик. Бо при останньому чрезмірність перешкоджає користування, а майно можна в відповідний момент цілком або почасти вжити.

14./Діоген Лаєрцій. II,91/.Друзів треба мати за для користи. Також і кожен член тіла доставляє радість, як що він існує.

15./ ibidem .II,90/.Хоч насолода і є добро по собі, але користанню де якими насолодами перешкоджає факт, що їх можна придбати тільки через страждання. Тому щастя є майже недосяжна ціль.

16./ ibidem .II,92/.Пристрасти можна пізнавати, але їх самих, а не їх причини.

17./ ibidem .II,91/.Знаття є добро. Але до нього не треба стреміти за для нього самого, а тільки за для користи, що воно приносить.

18./ ibidem .II,91/. Тілесний спорт є засіб досягнути моральности.

19./ ibidem .II,69/. Ріжниця між освіченими та неосвіченими та сама, що між прибірканими та неприбірканими кіньми.

20./ ibidem .II,70/. Ліпше бути жебраком,як неосвіченим. Жебракові бракує тільки грошей,а неосвіченому - людскости / ἀνδραποδος /.

21./ ibidem .II,71/. Як не ті,що найбільше їдять та найбільше займаються тілесними вправами, користуються найліпшим здоровлям, але ті,що роблять у цім відношенні те, що треба,- так саме не ті люде найосвіченіщі, що багато читають, а ті що читають те, що є корисним.

22./ ibidem .II,79/.Ті, що студіюють окремі науки, але не підходять ближче до фільософії,подібні до женихів Пенелопи,- бо ті проводили час з Меланто, Полідорою та иншими служницями,не виявивши, що вони здібні залицятись до самої пані.

23./ ibidem .II,93/. Є фактом існування мудреця.

24./ ibidem II,91/. Мудрець /ὁ σοφός/ є вільний од заздрости, пристрасти й забобонів - бо всі ці переживання базуються на помилкових уявленнях. Навпаки мудрець може пережити страх або горе - бо вони є природні явища.

25./ ibidem .II,91/.Деякі чесноти є і в немудреців.

26./ ibidem .II,90-1/.Ні мудрець не веде життя цілком повного насолоди, а ні дурний життя, повного страждання, але вони в них є в переважі. Досить, як в окремих випадках хтось повертається з насолодою /"до дому"/.

Б. Аристип молодший.

1./ Евсевій Praeparatio evangelica. XIV,18,32/. Є три стани в нашім душевнім житті,що є сумішка почувань. Перший,в якім ми переживаємо страждання й який подібний до бурі на морі. В другому ми переживаємо насолоду й він подібний легкому коливанню хвиль,- бо насолода є ніжний, подібний до попутного вітра рух. Третій стан,в якому ми не переживаємо ні страждання а ні насолоди, лежить посередині між ними: він подібний до повного спокою моря и вітру.

С. Теодор.

1./Діоген Лаерцій.II,98/. Найвище добро є радість /χαρά/, найвище зло - горе /λύπη/. Перша приносить розум, друга - нерозумність.

2./ ibidem .II,98/. Добро є знаття і справедливість, їх протилежність - зло. Середні є насолода та страждання.

3./Стобей,119,16/. Для мудреця немає досить причин відмовлятися від життя. Бо чи не було б це протиріччям, як би той, хто знаходить, що прекрасне є добро, а тільки зло вважає негарним і з призирством дивиться на випадковість людської долі, щоб той побачив себе саме цією випадковістю змушеним розлучитися з життям.

4./Діоген Лаерцій.II.99/. Крадіжка, перелюбство і грабунок святині при певних умовах можна допустити. Бо ні один із цих вчинків не є злий од природи, як що тільки усунути пересуди, що з ними зв'язані -витвір нерозумного натовпу.

5./ ibidem.II,99/. Також і любовні зносини мудрий буде мати без усякого сорому.

6./ ibidem.II,98/. Дружба не має ціни: її не мо-

же бути ні між дурними, а ні між мудрими. Бо в перших вона зникає, коли не приносить більше користи; а мудрі не потребують друзів, бо їм досить самих себе.

7./ *ibidem* .II,98/. Є розумно, щоб добра людина не жертвувала собою за рідний край. Бо для користи нерозумного натовпу не можна ризикувати розумом.

8./ *ibidem* .II,99/. Рідний край є не що инше, як усесвіт.

9. Плутарх: *De tranquilitate animae.* 467 B/. Мої слухачі приймають лівою рукою думки, що я їх даю правою. Так і неосвічені люде, відповідно до свого невміння, хапають на ліво, коли щастя наближається з правого боку.

Д. Анікерид.

1./ Клімент Олександрійський: *Stromata* II,130,7/. Взагалі немає загальної життєвої цілі, але тільки кожен окремий учинок має свою мету, й вона полягає в насолоді, що відціля повстає.

2./ Діоген Лаерцій. II.96/. Цінні в житті також дружба, любов, почитання батьків, діяльність на користь рідного краю. але всеж відціля для мудреця повстане щастя, коли він навіть і буде при цьому мати мало насолоди.

3./ *ibidem* .II,97/. Треба вибірати друга не тільки за для користи, і відмовитися від нього, коли такої не буде, але і з-за симпатії, що зростає з часом, так що для нього треба перенесити й неприємности. Не зважаючи на те, що насолода є ціль, і її відсутність є нещастя, треба, з любови до друга, самохіть приймати страждання.

4./ *ibidem* .II,96/. Правда, щастя друга не є бажано саме по собі, бо ж для його ближнього воно неприступне пізнанню.

5./ *ibidem* .II.96/. Розум не є досить самостійний, щоб довіритись собі та піднятись над думкою натовпу; але треба до цього звикнути, бо з давніх часів зростав хибний напрям духа.

Е. Гегезій.

1./ Діоген Лаерцій. II,93/. найвищі добро та зло є насолода і страждання.

2./ *ibidem* .II,94/. Щастя недосяжне. Бо тіло страждає багато й душа є спутниця тіла і страждає разом із ним. Випадок нищить деякі надії і тому

щастя недосяжне. Але між життям і смертю є вибір.

3./ibidem.II,95/.Нерозумність уважає життя цінним,для розумного воно є однакове.

4./ibidem.II,94/.Нічого немає такого,що від природи дає насолоду або страждання;але переживаємо насолоду та страждання тому, що чогось немає, або щось буває рідко,або ним пересичені.

5./ibidem.II.95-6/.Мудрець не буде так стреміти до придбання добра,як до уникнення зла,бо його ціль є - не жити в стражданні та горі.Цього можна досягнути,як що ставитися байдуже до причин насолоди.

6./ibidem.II,95/. Мудрий робитиме все тільки для себе самого;бо ніяка людина не цінна для нього так,як він сам. І коли він,навіть дістає велику користь від инших,то і це не зменшує заслуги, що він сам має.

7./ibidem.II,94/. Багацтво й бідність не мають взагалі відношення до насолоди, бо почуття насолоди дуже не відріжняється від почуття бідного. Свобода і рабство, шляхетне й нешляхетне походження честь або безчестя - все це однакове для сили насолоди.

8./ibidem.II,93/.Ні любов,ні дружба, а ні благодійна діяльність не мають значіння,- бо до всього цього ми стреммо не за для них самих, а за для звязаної з ним користи, без якої й вони не мають значіння.

9./ibidem.II,95/.Помилки треба вибагати, бо їх роблять не з наміру,а під тиском пристрасти. Не треба також і когось ненавидіти,а - навчати того, хто помиляється, ліпшому.

10./ibidem.II,95/.Вони сперечаються і проти правдивості змислових приймань, бо вони не дають ясного пізнання; треба у своїх вчинках орієнтуватися на те, що згідно з розумом.

2.Свідоцтва.

А. Аристип.

1. Діоген Лаерцій.II,65-66.

Рідне місто Аристипа було Кірена,але він, як оповідає Есхін, переселився до Атен,притягнений іменем Сократа. Він,як каже перипатетик Фаній із Ереса,перший із Сократиків, що брав платню за філософічну науку й надсилав платню своєму вчителеві. Коли він переслав йому 20 мін, то дістав їх швидко назад із запевненням Сократа, що демон забороняє йому приняти гроші. Сократ дуже сердився за це.

Ксенофонт був у поганих відносинах із Аристи-
пом. Так він вибрав Аристипа як особу, до якої скер-
овані міркування Сократа про насолоду. Також і в
Теодора, в його книзі про секти, не оракує огуди про-
ти Аристипа та й у Платона в Федоні. - - -

2. *ibidem* .III.36. І з Аристипом Платон був
у поганих відносинах. Бо в діяльозі про душу Платон
закидає, що той не був присутній при смерти Сократа,
а залишився в слизькій Егіні - - / ср. *Phaedo* 59BC/.

3. *ibidem* .II,83-85. Йому приписують такі
книги: три томи історії Лібії, присвячені Діонісію-
ві, том діяльогів, а саме 25 діяльогів ув атичному
та доричному діалектах. а саме: 1. артабаз, 2. До
тих, що потерпіли при катастрофі з кораблем, 3. До
вигнанців, 4. до жебрака, 5. До Лаїс, 6. До Пора,
7. До Лаїс про дзеркало, 8. Гермей, 9. Сон, 10. До ке-
рманича пиру, 11. Філомел, 12. До співмешканців,
13. До тих, що гудять його любов до старого вина і
до гетер, 14. До тих, що гудять його роскішний стіл,
15. Лист до його доньки Арети, 16. до одного, хто го-
тувався до олімпійських ігор, 17. Запитання, 18. Дру-
ге запитання, 19. Хрія до Діонісія, 20. Друга хрія
про картину, 21. третя про доньку Діонісія, 22. До
одного, що вважає себе невизнаним і несправедливо
засуненим, 23. До одного, що давав йому поради. Інші
приписують йому ще 6 діятріб, а дехто неґує, щоб
він узагалі щось написав, до останніх належить і
Посикрат Родосський. За Сотіоном /у другій книзі
твору/ та за Панетієм, йому надожать такі твори: Про
виховання, Про чесноту, Моральний трактат, Артабаз,
ті, що потерпіли при катастрофі з кораблем, Вигнанці,
Шість діятріб, Три хрії, До Лаїс, До Пора, до Сокра-
та, про Випадок.

4. *ibidem* .II,72. Своїй донці Арети він хо-
тів дати найліпші основи життя і привчив її суворим
вихованням до уникання надмірного.

5. *ibidem* .II,86. Його учнів - називають поча-
сти киренаїками, почасти - ґеґезівцями, почасти ані-
керидовцями, почасти теодорівцями ---------- Справа
стоїть так: учнями Аристипа були - його донька Аре-
та, етіоп із Птолемаїди й Антипатр із Кірени, учнем
Арети був її син Аристип Метродидакт, а його учнем
Теодор, що прозивався "Атеїст" і пізніше - "Бог", уч-
нем Антипатра був епітімід із Кірени, його учнем Па-
рабіят, його учнем - Ґеґезій на призвіще Проповід-
ник смерти /Πεισιθάνατος/ і анікерид, що вику-
пив Платона з рабства.

6. Аристотель: *Metaphysica* III,2,996 a... софіст Аристип.... з призирством ставився до математичних наук, кажучи, що в инших вміннях, навіть у ремеслах, як теслярське, або шевське, завше наводиться як основу, що щось є ліпше або гірше, а математика - навпаки - й не думає про добро і зло.

7. Платон: *Theaetetus*. 156 A - 157 B.

Сократ: - - О, ці люде значно делікатніші! Їх тайни я тобі зараз розповім. Основа, з якої вони виводять усе - - є така: всесвіт є рух - і ніщо більше. Але є два роди руху, кожний із них необмежений розмірами, але за внутрушнім своїм сенсом - один - активність, другий - пасивність. Із їх зєднання й взаїмного тертя повстає створене безмежне розміром, але завше паристе - приймане й приймання, що завше виходить і повстає з прийманого. для приймання ми маємо назви - зір, слух, нюх, холод, тепло а також і насолода, біль, бажання і страх, як їх називають і т.д., безліч без імен, а багато і з іменами. Приймане ж завше відповідає окремим прийняттям, прийманню зору - окремі фарби, прийманню слуху - тони, й иншим прийманням инше приймане у відповідній приналежности - - - Дивись, чи не закінчується добре наш міт? Бо він каже, що все, як сказано, рухається, а цьому рухові притомі скорість і гаяння. Усе повільне рухається на тому самому місці і проти того, що наближується, й таким чином породжує нове, а народжене є хуткіще. Бо воно уходить - у цьому його рух. Коли око й те, що оку відповідає, породжують, взаїмно наближуючись, білу фарбу й одповідне прийняття /а цього б не було, як би одне з цих двох зустрінулось із чимсь иншим/, тоді око наповнюється приймання зору, через ті коливання що повстали між приймання зору з ока та білим на предметі, що одночасно породив цю фарбу. Тоді око бачить і є неприймання зору, а - око, що бачить. А предмет, що породжує фарбу, вдягається з усіх боків білим і зі свого боку є не біла фарба, але щось біле, - чи то дерево, чи камінь, або який би то не був предмет, що має цю фарбу. І це припущення дійсне для инших приймань, - для твердого і теплого, так усього - а саме припущення, що воно в собі, як вже сказано, є ніщо, але все й усі його якости є наслідок руху у взаїмній зустрічі. Бо також, що активне й пасивне є щось, що не можна спостерегти з певністю на одним із них. Бо ні активне не є таким, поки не зустрінеться з пасивним, ні пасивне, поки не зустрінеться з активним. Також і те, що, як активне зустрі-

ставом о одним предметом, з другого боку з другим зіштовхується, ако пасивне. Із усього цього виникає те, що ми казали на початку що немає нічого собі одиного, але все стає таким у відношенні до иншого А "буття" треба винищити з корінням, хоч ми й мусимо часто зі звички й неуважності вживати цього слова. Як що справа стоїть, згідно зі словами цих мудрих людей, то недопустимим ні вираз "щось" ні що-до якоїсь сбєкта, а ні що-до мене, ні вирази "той" або "цей", що вказує на щось певне, кріпке, а лише вирази, як "повстання", "виключене", "що гине", "зайшло" Бо як хтось у мові щось визнає за кріпке, тим самим дає можливість себе легко спростувати. Так треба висловлюватись як про окремі сбєкти, так і про сполучення многого в одне поняття /таким сполученням ми даємо назви "людина", "камінь" то що,- для кожного роду тварин і взагалі для кожного роду/.

Здасться тобі, Теетете, це привабливим, і є в тебе охота до такої ніби ласої страви?

Теетет: Я нічого не можу сказати, Сократе, бо я ж навіть не можу добре розпізнати, чи для тебе є вірне те, що ти кажеш, або це тільки засіб для мого іспиту.

8. Ксенофонт. Memorabilia. II, 1.

/Аристип/: - - Я й не думав вважати себе майбутнім повелителем. Бо треба бути справжнім дурнем, щоб не вдоволятись трудом, що вимагає задоволення власних потреб, але брати на себе ще и турботу піклуватися про потреби инших. І крім багатьох утрат, що має кермання держави, дозволяти ще себе покарати, як що не виконуєш усіх бажань громадянства - хіба ж це не чиста дурниця. Громада робить зі своїм рабом: я вимагаю, щоб він постачав мені все потрібне в належній кількості, але сам цього не доторкувався. Отже, кому приємно навалити на себе багато праці, того б я вважав для панування й уважав покликаним повелителем. А себе я відношу до тих, хто хоче жити як могла легше та приємніше.

- Але я не стою на бік рабів,- є ж і середній шлях між обома, и тим я хочу йти - шляхом, що не веде а ні через панування, а ні через рабство, а через свободу тільки він веде до щастя - - -

- - - Я вважаю, що не належу ні до якої держави, але усюди живу, яко чужинець. - - -

- - - Мій любий Сократе! Чим же ліпше той, хто вихований до того вміння панувати, від того, хто переносить страждання з примусу? бо перший добровільно має виносити голод, холод, безсонні ночі й усі страждання. Я, дійсно, не можу знайти різниці чи діста-

дістаєш ти стусана добровільно або проти волі,чи муки осади виносиш добровільно,чи проти волі,-найбільше ту ріжницю,що той, хто добровільно піддається стражданням, є до того ще й великий дурень.

9.Діоген лаєрцій. II,86-90.Ті,що йшли за теорією аристипа й називали себе кіренаїками,мали таку науку: /здебільшого цитати,що наведені в фрагментах/.

Панетій каже у своїм творі про секти,що ціллю для них була тілесна насолода,а не та насолода при відсутности страждання,що її вихваляє Епікур і проголошує ціллю.---

---Їм здається усунення / ἀπαθείας / страждання - вираз,що вживає для цього Епікур, ще не є дійсна насолода. Також і відсутність насолоди не є ще страждання. Бо передумова для обох є рух, умова, що її немає ні при відсутности насолоди, ні при відсутности страждання, бо відсутність страждання є стан без приймань,як у сні. Дехто,вважають вони,взагалі не здібний стреміти до насолоди в наслідок хибного устрою душі. Не всі душевні насолоди і страждання базуються на тілесних насолодах та стражданнях. Бо вже про добрий стан батьківщини дбаємо значно більше,ніж про власний. З другого боку простого спогада про добро або надії на нього не досить,щоб повстала насолода,як це припускає Епікур. Бо з бігом часу рухи душі зникають. - - -

10. ibidem .92-3. вони утримувались од дослідження природи,через безумовну неприступність цього обєкта зрозумінню,навпаки,займались льогічними дослідженнями для користи, що вони дають. Але Мелеагр у другій книзі "Філософічних теорій" та клітомах у першій книзі твору про секти твердять,що вони обявили не лише фізику, а й діялектику непотрібною. Бо хто придбав наукове пізнання добра і зла, той є й у стані говорити правильно й добре і позбавитися забобонів і страху смерти. - - -

Вони припускали існування прогресу в філософії,як і в усіх инших галузях. - - -

11. ibidem. II,85. найвищою ціллю він вважав спокійний рух, що досягає приймання.

12. ibidem. II,68-69. На питання,що за користь йому від філософії,він одповів "Певність поведінки в відношеннях до кожного" - - -

На запитання,чим філософи вище за инших, він одповів: "Припустимо,що скасовані всі закони,тоді лише ми філософи не змінили нічого в нашім засобі життя".

На питання діонісія,чому філософи стукають

у двері багатіїв,а не багатії у двері філософів,він одповів: "бо перші знають чого їм треба, а другі -ні!"

13. Ibidem.II,70. Як хтось сказав,що завше бачить філософів біля дверей багатих,він одповів: "бачимо завше й лікарів біля дверей хорих; але через це ніхто не бажав би ліпше бути хорим, ніж лікувати".

14. Ibidem.II,72. Коли до нього хтось привів сина в науку, він вимагав 50 драхм, і як той закинув: "за ці гроші я можу купити собі раба",він мовив: "купуй, тоді матимеш двох".

15. Ibidem.II,73. На питання про ріжницю між мудрим і немудрим він одповів - "пусти їх голими в невідоме і ти побачиш їх ріжницю".

16. Ibidem.II,76. на питання,як умер сократ, він одповів: "Так,як я бажав би вмерти".

17. Ibidem.II,78. Він ганив людей,що вони,купуючи посуд, оглядають його уважно, але до способу життя ставляться неохайно.

18. Ibidem.II.80. на питання, чого добре навчати юнаків, він одповів: "тому,що їм буде корисне, як дорослим".

19. Ibidem.II,66-69. Він умів щасливо орієнтуватися в місці, часу й особі і грати всяку ролю відповідно до обставин. Тому він найшов і більш,ніж инші співчуття діонісія, бо в кожнім стані він використовував найліпший бік.

Бо він уживав насолоди, що їх давав момент, не гонячися соязко за насолодами, що криються в темній далечині. Відціля і слова діогена, що назвав його "царським псом."

Тимон висміює його,як розніжену людину, такими словами:

пещена природа аристипа, що намацуючи пізнавав фальшиве.

Одного разу він, мовляв, купив рябчика за пятдесят драхм; і коли йому хтось це закинув,він одповів: "а ти не купив би це за один обол?" і як той ствердив,він одповів: "для тебе це як раз стільки, скільки для мене пятдесят драхм" /зр. II,75/.- - - - -

Стратон, або за иншими свідоцтвами платон, сказав йому: "Ти єдиний, хто може однаково являтись в роскішнім убранні і в лахміттях".

Коли діонісій на нього одного разу плюнув, він це спокійно приняв, а коли йому це закинули, сказав: Як. рибаки можуть терпіти бризки морської води, щоб спіймати рибу, а я не повинен зносити бризків слини, щоб дістати рибну страву."

Коли він проходив шляхом повз діогена,що зай-

мався перемиванням капусти, то той сказав із насміш-кою: "Як би ти навчився задовольнятися такою їжою, тобі не довелось би понижуватися до служби при дво-рах тиранів". Але аристип одповів: "а ти,як би ти вмів поводитися з людьми,не потребував би займатися миттям капусти".

З приводу нагани на його розкішне життя він сказав: "Як би це було гріховно,то Боги б цього не допустили".

При вході до дому гетери його молодий спут-ник почервонів, а він мовив: "Гріх не в тому,що ти входиш, а в нездібности знов звільнитися."- - -

20. *Ibidem*.II,71-75. При поїздці морем до Ко-ринту він дуже перелякався бурі. Коли ж один зі співмандрівників сказав: "ми неосвічені люде не боїмось, а ви - філософи дріжите і труситесь", він од-повів: "Це ж не така сама душа, з-на якої боїмось ти й я." - - -

Одному промовцеві,що з успіхом оборонив перед судом справу аристипа і звернувся потім до нього з запитанням: "А чим допоміг тобі сократ.", він одпо-вів: "Тим, що хвалебні слова,що ти їх про мене гово-рив, одповідають дійсности" - - -

Гроші,він казав, він бере від друзів не для власного вжитку, а щоб показати їм, на що треба вжи-вати гроші. - - -

Одного разу діонісій приказав йому заєсувати йому якусь філософічну проблему; тоді він сказав: "Це ж смішно,що я маю чогось тебе навчати, але повин-ен від тебе навчитись, коли я маю про це говорити". Це обурило діонісія й він посадив його за стіл на найдальше місце,яке він і заняв зі словами "Ти хо-чеш це місце зробити почесним місцем".

Як хтось вихвалявся вмінням поринати,він ска-зав "чи тобі не сором пишатись вмінням дельфінів."

- - - - - - - - - -

Як хтось хвалився,що може пити Бог-зна скільки не пяніючи,він сказав: "Це може й мул!" - - - -

Він був у звязку з гетерою Лаїс, як оповідає й Сотіон у другій книзі своїх *Біографій*. А тим, хто його ганив за це, він відповів: /див.фр.11/. - - -

Коли Сим, управитель Діонісія, фрігієць і пройдоха, показував йому роскішний дім із мозаїчною підлогою, він харкнув йому в лице й на обурення йо-го відповів: "Я не знайшов тут відповіднішого місця."

21. *Ibidem*.II.77. Як розповідає у своїх творах

Біон,коли раб Аристипа носив торбу з грішми й вона була заважка, Аристип сказав: "викинь лишки й носи лише те,що можеш".

Одного разу він помітив при морській поїздці,що потрапив на розбійничий корабель; тоді він винув гроші, перерахував їх і,ніби тільки випадково, упустив їх у море, зітхнувши. Інші оповідають, що він і сказав при цьому, що ліпше,щоб Мамон загинув із-за Аристипа, ніж навпаки.

22. Ibidem .II,79-80. Коли він одного разу просив у Діонісія за свого друга, і той одмовив, то він зробив спробу його змягчити,упавши до ніг. Хтось сміявся з цього приводу, а він одповів: "не я винний, а Діонісій,що його уші - в ногах!"

Одному, хто йому закидав, що він од Сократа перейшов до Діонісія, він одповів "до Сократа мене привело бажання збогатити мій дух, а до Діонісія - улегчити."

Коли йому навчання вже приносило великий прибуток , його спитав Сократ: "Як ти дістався так багато?", а він одповів "так саме, як ти мало".

23. Ibidem .II,82-83.

На прохання про гроші в Діонісія,той відповів: "Ти ж говорив мені, що фільософ не попадає в важке становище".- "Дай лише гроші" мовив Аристип - "тоді ми обговоримо це моє твердження". А дістався гроші, сказав: "Бачиш, я ж не опинився в важкому становищі!"

Коли Діонісій одного разу цитував вірш:

Хто шукає пристановище при дворі тирана,
той буде рабом, хочби й прийшов як вільний.

він зразу поправив:

той не буде рабом,як що прийшов як вільний. - - -

В. Аристип молодший.

1.див. свідоцтва про аристипа старшого - 5.

2.Діоґен Лаерцій,II,83. Було чотирі аристипа... третій метродидакт, син дочки першого.-

С. Т е о д о р.

1. див. свідоцтва про аристипа старшого - 5.

2. Діоґен Лаерцій II,97-98. Теодоровці,як їх називають, своє ім'я виводять од вже згаданого Теодора і дотримуються його теорій. Це той Теодор, що викинув геть усяку думку про богів. Мені до рук попалась ко-

лись не незначна його книга "Про Богів", із якої Епікур ніби взяв більшість своєї науки. Теодор вчився також у Бікіерида й у діалектика Діонісія, як оповідає Антистен у своїх biaboi - - -

3. ibidem. II,100-103. Імня "Бог" він дістав,здається таким чином.Стилпон запитав його: "Теодоре,коли ти твердиш,що щось є,то є й ти цим самим?" а по позитивній відповіді: " Ти твердиш,що є Бог?" - "Так"- "Отже ти є Бог?" З цим той охоче згодився. Тоді Стилпон сказав, сміючись "Ти,хитруне, при допомозі таких силогізмів дійдеш до визнання, що ти є грач та й тисяча инших річей."

Теодор, одного разу перебуваючи в верховного жерця Евриклеїда, сказав йому: "Скажи мені,Евриклеїде, хто є злочинець проти святости містерій?" На відповідь "Ті, хто розповідає їх таємниці невтаємниченим" він сказав "Отже злочинець і ти, бо говориш про них з невтаємниченим."

З великим трудом тільки втік він од небезпеки бути притягненим до суду Ареопагу; тільки Деметрію Фалерейському він обовязаний порятунком. Але Амфікрат оповідає у своїй книзі про славетних людей,що він і був засуджений і випив кусок цикути.

Перебуваючи при дворі Птолемея сина Лага, він був ним посланий яко посол до Лізимаха. Коли ж він занадто вільно говорив із цим, Лізимах сказав: "Скажи, Теодоре, це не ти був вигнаний із Атен?" на це Теодор: "Ти маєш рацію - місто атеньців не могло мене носити, як Семела Діоніса, й викинуло мене". Коли ж Лізимах сказав: "Отже йди й не вертайся до нас", він одповів: "Лише, як мене пошле Прометей". Тоді Мітра, присутний при цьому скарбник царя, мовив: "Здається,що ти не знаєш не тільки Богів, а й царів". Відповідь була: "Якби мені було можливо їх не знати, коли я вважаю тебе ворогом Богів?"

Він приїхав до Коринту з великою гурмою учнів.Тут він зустрінув кініка Метрокла, що мав свій укріп і сказав до нього: "Ти,пане софісте, не потребував би стільки учнів, як би мав огородину". "А ти"зараз одповів він - "не займався б цією огородиною, коли б вмів поводитись з людьми". Таку ж саму подію розповідають, як знаємо: про Діогена та Аристипа.

Так жив і вчив Теодор.

Нарешті він знов поїхав до Кірени й жив там при Магі ще довгий час.

Коли його вперше звідтіля вигнали, він ніби зробив улучну замітку, сказавши: "Дуже добре, кіряняне, що ви засилаєте мене з Лівії до Греції".

Було двацять Теодорів. - - - - - - -

Д. А н і к е р и д.

1.Див. свідоцтва про аристипа старшого - 5.

2.Діоґен Лаєрцій. II,96-97. Анікеридовці думають у цілім також /як і ҐеҐезієвці/ - /див.фраґменти/.

3.Цицерон: De officiis III,33,116.

Все-ж учні Аристипа Кіренаїки та Анікеридовці, теж фільософи, вважали насолоду за єдине добро,а добро лише тому бажане, що воно приводить до насолоди. Як їх забули, цей погляд репрезентовано Епікуром.

Е. Ґ е ґ е з і й.

1.Див. свідоцтва про аристипа старшого - 5.

2.Цицерон: Tusculanae disputationes. I,34,83-4.

Смерть уводить нас від зла,а не від добра, як хочете знати правду. І про це достідьки подробно говорив кіренаїк Ґеґезій,що йому царь Птолемей заборонив у своїх викладах торкатися цієї теми, бо багато людей вчиняли самогубство, послухавши цих викладів - - Згаданий твір Ґеґезія зветься "Голодна смерть",бо в ньому чоловіка,що хоче вбити себе голодом, переконують друзі не робити цього,але він побиває їх, перераховуючи все зле в людськім житті.

3. Діоґен Лаєрцій. II,93-96.

Що до ҐеҐезієвців,то вони згоджуються /з Кіренаїками/ в означеній цілі - - насолоди і страждання /далі - див. фраґменти/ - -

---

Дополнения.

ДО ЧИТАЧА.

Як доповнення наводимо кілька свідоцтв, що з різних технічних причин не попали під час друку хрестоматії на свої місця.

1. До А.І. 1 - Талес /стор.4/.

8а. Аристотель: Ethica Nicomachea. VI,7,1141 в. Мудрість є знання і розуміння найбільш від природи важливих річей.

Тому Анаксагора або Талеса проголошують мудрими, але не хитрими, бо бачать, що вони не розумілись на тому, що приносить користь, і про них говорять, що вони знали незвичайне, дивовижне, важне, надлюдське, але проголошують усе це знання безплідним, бо вони не шукали земних благ. - - -

2. До А.IV.2.- Геракліт./стор.15/.

15а. Секст Емпірик: Aduersus mathematicos, VII,129-130. Цей фізик тримається того погляду, що те, що нас оточує, є розумне і має свідомість. Згідно з Гераклітом ми стаємо розумними істотами, як приймаємо з диханням до себе цей божественний розум. У сні ми втрачаємо, але, як прокидаємось, знов дістаємо свідомість. Бо у сні, коли зачиняються протоки змислів, живий в нас дух одрізується від звязку з оточенням і тільки звязок через дихання залишається, як корінь; а коли дух є так одрізаний, він втрачає силу памяти, що мав раніше. Коли ж ми знов прокидаємось, він дивиться через вікна змислів назверх і зустрівающись із духом, що нас оточує, приймає силу розуму. Як вугілля, що його покласти коло вогню, змінюється і стає розпеченим, але згасає, як суде взято від огню, так само й частина назверхнього духа, що живе в нашому тілі, стає нерозумною, як суде від нього одрізана, і знов стає однакова з цілим, коли відновляється звязок через безліч протоків.

3. До А.V.2. - Послідовники Геракліта /стор.16/.

5а. Платон: Sophistes. 259 Д.

Чужинець: - - -Обявляти свавільно однакове різним, а різне - однаковим, велике - малим а мале - великим і радіти в суперечках з цієї гри з протилежним це не дійсне дослідження, а, ясно, дитяча спроба людей цілковито необізнаних у дослідженні буття.

Теетет: Цілком вірно.

4. До А.VI.4.- Піфагорейська школа /стор.33/.

13а. Аристотель: Ethica Nicomachea. II,5,1106в.

- Зле належить до необмеженого, як казали піфагорейці, а добре - до обмеженого. - - -

13в. Аристотель: Ethica Nicomachea. I,4,1096в.

- Теорія піфагорейців, що єдине зараховували до добра - - -

13с. Аристотель: Ethica Nicomachea. V,8,1132в
Деякі філософи тримаються погляду,що відплата і є право. Так /думали/ піфагорейці,що означали право як те, чим мають відплачувати нам інші. - - -

5. До А.XI.2.- Емпедокл /стор.64/.

20а. Аристотель: Ethica Nicomachea. VIII,2,1155в.
Емпедокл - - -твердить,що рівне стремить до рівного - - -

6. До А.XII.2. - Анаксагор.
/До стор.59/.

5а. Плутарх: Lysander. 12.
Інші запевняють,що знаменням перед цією поразкою було падіння каменя. А саме коло Єгоскотама впав, як гадає більшість, з неба величезний камінь. Його показують ще й нині і шанують мешканці Херсонеса.Анаксагор ніби наперед сказав,що колись одне з тіл, що є на небі,як що почнуться якісь коливання або порушення, відірветься і впаде донизу. Також і всі зорі знаходяться не там, де їм вказала бути природа. Бо, як важкі камінні маси, вони світять тільки через одсвіт і розсіяння світла в етері і утримуються й двигаються лише через силу оборотового руху,як і спочатку при виділенні до купи важких і холодних частин вони через цей рух були утримані від падіння на землю.
- - - - - - - - - - - - - - - - - - -

Про Анаксагора ж свідчить і Дамах у своїм творі про шанування Богів, розповідаючи,що перед падінням каменя сімдесят пять днів під ряд на небі було видно огняне тіло, ніби розпечена хмара,що не стояла спокійно на одному місці, але крутилась у різних напрямках, так що огняні частини,відірвані в сильному й хуткому русі летіли на всі боки подібно до падучих зір.Колись тіло нарешті впало в цій місцевости і мешканці, опрявившись від першого страху, зійшлись, вони побачили тільки камінь, досить великий, але що був судячи за виглядом тієї огнистої маси - лише незначна її частина. - - -

5в. Аристотель: Ethica Nicomachea. див. "Доповнення" п.1.Талес.
/До стор. 71/.

18а. Аристотель: Ethica Nicomachea. X,9,1179а.
І Анаксагор,здається, не розумів під щасливою людиною багатія або царя, кажучи,що не дивно,як що той,хто є на його думку щасливий, не буде здаватись натовпові достойним цієї назви, бо ж натовп судить за зовнішністю, для якої він тільки й має почуття.

7. До А.XIV. Софісти /ІА/.
/До стор. 115/.

12а. Секст Емпірик: Πυῤῥωνείων ὑποτυπώσεων — I.216-219.
І Протагор вважає, що людина є міра всіх річей,

для існуючих,що вони існують, для неіснуючих,що вони неіснують, вважаючи "мірою" критерій,а "річами" - факти, так що за сенсом це визначає, для фактів людина є критерієм, для існуючих,що вони існують, для неіснуючих,що вони неіснують. Тому він і визнає тільки те,що здається / Τὰ φαινόμενα / і в відношенні до чогось - - - Він каже-людина і матерія є змінні; а при зміні повстає постійно поновлення на місце того,що зникає,і приймання перегруповуються і змінюються як із віком,так і з будовою тіла.Він каже далі,що основа цього полягає в матерії, так що матерія сама в собі може бути всім,що тільки всім здається. А люде, каже він, в різний час схоплюють різні речі, залежно від різного стану. Бо хто поводиться згідно з природою,той схоплює в матерії те, що може в ній здаватись тому, хто поводиться згідно з природою; а ті хто /йде/ проти природи - /схоплюють/ протилежне природі. І далі це ж є дійсне і для віку і для сну й яві і для усіх різних станів. Отже за ним, людина є критерій буття; бо те,що здається людям також існує, а те, що нікому не являється-неіснує. Ми бачимо, що він висловлюється догматично як що те,що матерія змінна, так і про те,що основа усього буття є в матерії. - - -

29 /до стор.139/.

4а. Аристотель: Ethica Nicomachea. IX,1,1164а. Треба ганити тих, хто вимагає платні /за навчання/ наперед - - - Так були змушені робити може й софісти,бо инакше с ніхто не давав їм грошей за їх знання

/до стор. 143/.

15а.Аристотель: Ethica Nicomachea. X,10,1181ав. що ж до тих софістів,що мають претензію вчити державному вмінню, то вони дуже далекі від того,щоб дійсно це робити. Вони навіть незнають, що це таке і з чим воно має справу. Инакше б вони не казали,що це те-ж саме, що й реторика,й підлягає їм, і не думали б, що легко давати закони,- досить тільки зібрати правила, що користуються загальним співчуттям. Вони вважають легким ділом вибрати ліпших. - - -

8. До В.XV.2. - С о к р а т.
/ до стор. 171/.

20а. Ксенофонт.IV,8. Коли ж з того,що Сократ не дивлячись на своє твердження,що Бог дає йому знак,що він повинен робити й чого ні, все ж був присуджений судями до смерти,бажати зробити висновок, що виявилась помилковість його поглядів на богів? Проти цього можна сказати таке. Сократ був тоді вже такий старий,що він закінчив би своє життя,як не тоді то скоро за тим, а завдяки своєму засудженню він позбавився найважчого часу життя,коли в кожної людини зменшується сила духа. Через це він ще збільшив виявивши свою силу духа свою славу,бо він говорив на своєму процесі так правдиво,одверто й справедливо, як ніхто инший і переніс смертний вирок найбільш спокійно й героїчно. Всі згодні,що в усій історії немає прикладу, як би хто ліпше переніс смерть. Сократ мусів після присуду жити ще 30 днів, бо як раз в цім місяці святкували делійське свято і закон не дозволяє казні до повороту урочистого посольства з острова Делоса. Весь цей час він був до своїх друзів не инший,як звичайно в раніщім своїм житті, він залишився в своєму радісному та веселому настрої, яким він завше викликав здивування,як ніхто инший І чи можна вмерти ліпше,як так. І яка смерть ліпша ніж та,при якій найліпше вмирають. І яка смерть блаженійша,ніж найліпша, і яка угодна богам більше,ніж найблаженіща.

Я хочу розповісти ще те, що мені про нього розказав Гермоґен,син Гипоніка. Коли Мелет вже обскаржив Сократа і Гермоґен чув, як Сократ говорить про усе, крім своєї судової справи,він нагадав йому про потребу оборони.

"Чи ж я не вжив,відповів Сократ, на це усе моє життя?"

Той запитав,що він думає, і Сократ мовив:

"все моє життя я не робив нічого иншого,як досліджував,що є справедливо і що несправедливо,робив справедливе і уникав несправедливого; це я й уважаю найліпшою підготовкою до моєї оборони.

На це відповів Гермоґен: "Чи ж ти не бачиш,Сократе, що атенські судді вже часто,обмануті словами засуджували до смерти невинних та виправдували винних?"

Це вірно,Гермоґене,але коли я вже почав обду-

мувати промову перед суддями в свою оборону, мене утримало божество".

"Це дивно!" воскликнув Гермоґен.

"Ти вважаєш це дивним, що божество знаходить ліпшим, щоб я вже тепер закінчив моє життя? Чи - ж ти не знаєш, що до цього дня я не знаю людини, що прожила б ліпше і щасливіше, ніж я? Бо я гадаю: найліпше живе той, хто пеклується найбільше - стати як мога добрим, найщасливіше - хто почуває, що стає ліпше. І далі, як я це сам чую, мені було уділене таке життя і також, коли я зустрічався з иншими й порівнював себе з ними, я знаходив, що цей погляд завше підтверджувався. І инші мої друзі завше так судили про мене, і не тому, що вони мене любили - бо тоді б кожен, хто когось любить, так судив би про нього - ні, - тому, що й вони надіялись стати ліпше через зносини зі мною. Коли б я далі залишався жити, - можливо що я б ще заплатив свою дань вікові: зір і слух стали б слабші, розум - бідніщий, розуміння - важчим, память зменшилась би і я мусів би стояти поза тими, вище кого я досі був. Коли б я цього не був свідомий, чи не було б моє життя нічого не вартим, коли б я це почував, чи не було б воно гіршим та неприємніщим? Коли ж я умру невинно, то це покриє ганьбою тих, хто мене несправедливо засудить; але хіба це може принести ганьбу мені, як що инші не здібні про мене правдиво думати і відносно мене справедливо робити. Я ж бачу, що суд нащадків про людей минулого, що робили несправедливе й що терпіли несправедливе, ні в якім разі не є той самий. І тому я з певністю чекаю, що й про мене, навіть коли я й мушу тепер умерти, колись будуть судити инакше, ніж про тих, що присудять мене до смерти. Я знаю, що про мене свідчитимуть, що я нікому не зробив несправедливости, нікого не спонукав до зла, а навпаки невинно старався зробити моїх друзів ліпше."

Так говорив Сократ із Гермоґеном й иншими.

Примітки.

Примітки.

При аналізі теорій філософів радимо кермуватися нашими лекціями з історії античної філософії та літературою, що там указана.

Стор.	Рядок згори.	
3	8-9	1 рік 35-ої олімпіяди - 640 до Р.Х. В звязку з датою затемнення, про яке говорить уривок 1а /стор.5/ Zeller : Philosophie der Griechen. Teil I,1, Lpz. 1919, стор. 255 вважає потрібним змінити дату на 39 олімпіяду /624 р. до Р.Х./.
	10	58 олімпіяда - 548-545 рр. до Р.Х.
	14	Про переселення Телеса до Мілету оповідають і инші джерела, що приписують йому почасти негрецьке "варварське" походження.
свідоцтва		Розуміється, як і часто в дальшому тут треба бачити образну характеристику філософа, а зовсім не реальний факт із життя Талеса.
7 і 8		
5 свідоцтва.	12	Затемнення, що спостерегалось у Малій Азії, як показують обрахунки, дійсно відбулось у 585 р. до Р.Х.
	40	547 - 546 р. до Р.Х.
6	23	528-525 рр. до Р.Х. на підставі инших свідоцтв доводиться вважати усі дати життя Анаксимена дуже непевними.
7 фраґменти	9	"кікеон"- напиток, що його робили з вина й сиру.
	33	"вогонь/вино/"- непевне читання цього уривка.
11 свідоцтва	1	"69 олімпіяда" - 504-I рр. до Р.Х.

14	11	"Аристотель: De mundo "-цей твір властиво не належить Аристотелеві,а приписаний йому лише пізніше,вже по Р. Х. Але,як і инших творів пізніших часів, його свідоцтво може бути використане.
21	22	"60 олімпіяда" - 540-537 рр.до Р. Х.
22	8	"103 олімпіяда" - 368-365 рр. до Р.Х.
	13	"Каталог" питагорейців Ямбліха,розуміється,позбавлений якоїбудь історичної точности; до того ж до нього занесені і фільософи, що напевне не мали ніякого звязку з питагорейством /напр.,. елеати/. Але,наколи про деяких осіб з цього списку ми маємо й свідоцтва з инших джерел,то кількість імен підкреслює широкий характер питагорейської течії-"школи".
35	свідоцтва 1	"60 олімпіяда"- 540-537 рр. до Р.Х.
39	1	"69 олімпіяда" - 504-501 рр. до Р.Х.
42	1	"79 олімпіяда" - 464-461 рр. до Р.Х.
48	1	"84 олімпіяда" - 444 - 441 рр.до Р.Х.
59	1 і далі.	Свідоцтва про Емпедокла /як і про Питагора,та багато инших/ мають цілком леґендарний характер, але ми приводимо їх усі тут,щоб характеризувати відомости про доплятоників,що ми їх маємо.
61	8	"84 олімпіяда" - 444-441 рр. до Р.Х.
67	1	"70 олімпіяда"- 500-497 рр.до Р.Х. "88 олімпіяда 1-й рік" - 428 р.до Р.Х. "архонт Каліяд"- 456 рік до Р.Х.,не може бути помилка /зрівняй дати угорі!/і мається на увазі архонта Каліяда -460 року.
74	фраґм. 4	-напевне фальшований;але ж характеризує пізніщі уявління про Демокрита.

82	свідоцтва 1	Їздив до Єгипту..." і т.д.-Пізніші легенди про орієнтальні джерела грецької науки.
	2	"80 олімпіяда"- 404-401 рр.до Р.Х.
83	5	"По за списком" - очевидно дані з иншого джерела, яким Діоген Лаерцій доповнив список Тразила.
93	фраґм. 7	не певна приналежність Ґорґієві.
99 і далі	12-13	"Оксиринхські папіруси"- Ці два уривки знайдені серед оксиринхських папірусів /див."Ввід"/ і належать до найвизначнішого, що ми придбали за останні десятиліття з античної фільософії.
102-6	1 і далі	-Ямбліх /в "Protreptikos"/ переказує твір якогось нам невідомого софіста /як це довів Blass в Кільській програмі 1889 р./. Цей безіменний автор і є перед нами у фрагментах 1 -6.
106-111	7-12	"Dialexeis"-замітки, що дійшли до нас без назви й імені автора й є, мабуть записками викладів якогось софіста /Гипія?/ -див. у Diels'a 4 вид. II т., стор.334 та XXXVIII.
112	свідоцтво 1.	"84 олімпіяда" - 444-441 рр.до Р.Х.
113 і далі.	4-14	Свідоцтва Платона є завше мистецькими образами, в яких хоч і схоплене й виявлене дійсне єство якоїсь особи, течії, теорії, але яких ніколи не можна вважати історичними.
127	1 і слід.	Загальні характеристики софістики, що не привязані до окремих осіб є ще менч історично точні /див. "Ввід" § 4/.
130	2	Окремі місця можуть відноситись і не до "софістів", а до кініків /Антистена - див. свідоцтва про нього/.

141-3	14	Можливо, що Платон у Каліклі змальовує Антифона.
144 і далі.	1	Одним із джерел Діоґена Лаерція /посереднім. або безпосереднім / був і Платон, свідоцтва якого наводимо далі.
149	1 ряд.17	"4 рік 77 олімпіяди" - 469 р.до Р.Х.
	ряд.20	"1 рік 95 олімпіяди"- 399 р. до Р.Х.
152-3	13-17	Про Сократівського "демона"в пізнішій літературі маємо силу фантастичних звісток, яких ми не наводимо.
158	19	Промова Сократа написана Платоном, може й має зв'язок з дійсною промовою Сократа. Твір Ксенофонта під такою самою назвою нас в окремих місцях певну схожість із "Апольоґією" Платона.
170 і далі.	22	Свідоцтва Ксенофонта про погляди Сократа не дуже то певні,- див."Вступ" § 7.
220 і далі	56-64	Свідоцтва Ксенофонта про релігійні погляди Сократа належать до найменче певних свідоцтв про Сократа.
229	12	Свідоцтво Платона лише евентуальне відноситься до мегариків.
240	1	Походження оповідання про фальшування грошей Діоґеном можливо походить із фальшиво-зрозумілого його речення "я перебив визнані цінности" /у нас сторінка 237 фр. 9/ -Див. Diels в Archiv für Geschichte der Philosophie VII, 1894.
246	1	"Помпейон" - атенське складовище.
		"Метрон" - храм Кібели, в якому містився державний архив ув Атенах.
	3 і далі.	Анекдоти про Діоґена є фільософічні анекдоти, що їх розповідають і про инших фільософів. Історичної правди в них, мабуть, небагато /зр. анекдоти про Антистена, Кратеса, Аристипа/.

260-3 4-13 Ці свідоцтва Платона можуть бути віднесені до кініків лише з певною ймовірністю, бо він ніде не називає імен.

Индекс.

І н д е к с і м е н

/імена,що зустрічаються тільки один раз і не є важливі в індексі не зазначені,також імена митольогічні,або літературних постатей/. Підкреслені головні місця.

Агатон 128, 145.
Агатокл 129,182-3,186.
Аецій XII,XXI.
Александер /Македонський/89, 246,248-250,256-9.
Александер /історик філософії/XX,29,33,144.
Алексин 228-9,234.
Алкібіяд XXIII,126,128,145, 150-2,182-6,231.
Алкмеон X,17,22,23-24.
Алкідам /фізик/ 59.
Алкідам /софіст/ 141.
Альберт Великий XII.
Аль Шеграстані. XXI.
Амікл.21,84.
Амфікрат.276.
Анаксагор. X,XIII,XX,64-72, 82,144,147,149,280.
Анаксарх.89.
Анаксимандр X,5,6,35,60.
Анаксимен X,6,67.
Андронік XIX.
Анікерид 267,269,276,277.
Аніт. 147-9,155,160-1,241.
Антігон /царь/ 229,232-3.
Антігон із Кариету XIX,232, 234.
Антиклеід. 19.
Антилох. 125.
Антипіл. 232.
Антипатр /кіренаїк/.269.
Антистен /кінік/.XIV,XXII,112, 173,235-7,240-5,260.
Антистен /історик філософії/ XX,12,14,16,42,,82,148,234, 248,256,276.
Антифон -софіст IX,98-101,125.
Анхіпіл. 232,234.
Аполодор XVIII,XIX, 3,5,6,20,27,35,41, 48,59,61,67,72,82, 83,111,112,149.
Аполодор/сократик/ 166,173-9.
Аполоній-Кронос.228.
Аполоній Тіанський XIX.
Арат.X.
Арета. 269.
Аристип 119,145,173, 255,263-6,268-275, 276,277.
Аристип -молодий/Метродидакт/266,269,275
Аристоксен XVIII,17,18 20,28,84,144.
Аристон Хіосський, 12, 260.
Аристотель.IX,XI-XIII, XVI,-XVII,XIX-XXIII, 3,19,23,24,33,41,60, 64,,112,145,146,226.
Аркезилай.226,228,234.
Аристофан.144,146,156, 182-3.
Артеміодор 112.
Архелай. 72-2,144,145.
Архіта.22,28-29.
Архілох 9.
Асклепіад 232-4.
Атеней XII.
Атомісти XX,72-88.

Бакхілід IX.
Біон із 89.
Бризон.256
Брентин. 18,22,23,59.

Бузескул В. VIII,IX.

Гегезій.255,259,267-8,269, 277.
Гегель. XV.
Гезіод.8,19,34,35,39,129.
Гекатей.8.
Гекатон.244,258.
Гераклід Лемб.XX,42,62.
Гераклід Понтійський.14, 18,60,111,227,228,232, 234.
Геракліт X-XII,XX,3,6-16, 19,24,42,48,279.
Гермах 72.
Герміп XIX,17,18,25,59,147, 227,228,232,240.
Гермодор.9,11,225.
Геродот. 82.
Геронд. IX.
Гієронім 3,14,18,62,231.
Гиппархія.256,257,259
Гипас 17,19,21-2,59
Гиппій. 3,98,122-125,127-8, 130,139,156.
Гипобот. 12,59,61,256.
Гиполіт. XII,XXI.
Гомер.9,34,35,40,84,129.

Ґален /-псевдо/XI,XII,XXII.
Ґіляров О.XV.
Ґлевк. 59,83.
Ґорґій VI,60,90-4,119-121, 139,140,156,240.

Дамаскій. XIX.
Дамах 280.
Дейнон 111.
Деметрій Візантійський.144, 145.
Деметрій Магнезійський XIX, 27,42,82,248,256,257
Деметрій Фалерейський.XVIII, 67,149,276.
Демокрит X,XIV,3,28,63,68,72, 74-89,111,112,190.
Демонакс XIX.
Дільс Г. XXI,XXIII/див.Diels H./.
Діоґен Лаерцій XI-XIII, XVII-XXII.
Діоґен Синопський/кінік/ 228,237-239,241, 245-256,258,273,276.
Діоґен Смірнський 89.
Діодор Ефесський 60.
Діодор-Кронос 223-4,226, 234.
Діодор-кінік. 241
Діокл з Магнезії XX,23, 260.
Діон.27.
Діонісій /-тиран/ 14,27, 272-5.
Діоніс й-молодший 256.
Діонісій-Метатемен 229.
Діонісій стоїк 246.
Діонісій Халкедонський 225.
Діонісіодор 130-7,148.

Евбул.252
Евбулід.148,223,225-6, 229,245.
Евен 139,174-5.
Евклід.146,173,223,225, 228,229.
Евпоній XIX.
Еврипід IX,13,69,149.
Еврит 22,23,27.
Евтидем.130-137.
елеати XX,33-49.
Емпедокл. X-XIII,XIX-XX, 18,21-23,39,40,49-64, 70,85,119,280.
Епікур VII,XVII,XX,72,84, 112,272,276.
Епітимід 269.
Ератостен із Кірени.XVIII 256.
Есхін-сократик IX,144,173 231, 268.
Етіон. 269.

Зенон X,19,41-45,59,72, 229.
Зенон стоїк 226-229,241.

Ідомоней 144.
Ік 22,129.
Іон Хіосський 19,145.
Ісидор XIX.
Іхтіас 228.

Калій 67.
Калікл IX, 141-3.
Калімах XVIII.
Кебес 173-179,225.
Кініки. XIV,236-263.
Клемент-Александрійський XI-XII.
Клеон 68.
Клеомен 247.
Кліній 21,22,84.
Кліномах.228.
Клітомах.272.
Кратес 227,228,239-40,241, 256-7,259.
Кратил 15-16.
Крез.
Критій-тиран 101-2,126,145.
Критон.166,167-171,173-180, 231.
Кротон 13.
Ксант.60.
Ксантипа 146,174.
Ксантип /син Перікла/113, 127.
Ксеніяд. 247-8,251-3,258.
Ксенофан X,8,12,33-35, 39, 40,48,59,229.
Ксенофонт. VI,VIII,XIII,XIV, XXII-XXIII,144-148,241, 258,269.
Ксеркс 61,67,82.

Лампон 68.
Лахес 151-2.
Лев Саламінський 145,163.
Левкіп X,72-3,83,87.
Лікимній 139.
Лікон 148,160.
Лікофрон 141.
Лісій 148.
Лісип 149.
Луків XIX.
Лурьє С.В. IX.

Марин XIX
Мегарики XIV,223-230.
Мелеагр 272.
Мелет 147-149,153-4, 156,160,241.
Мелік X,22,40,46-9.
Менандр IX,258.
Менандр /кінік/259.
Менедем 229,230,231-4 259.
Меніп 248,259,
Метродор Хіосський. 88-9.
Метрокл 257-8,259,276.
Мірто /жінка Сократа/. 146.
Монім 258.
Мосх.232,234.
Музей.129.

Навзифан.89.
Навкід.89.
Неант XVIII,23,59-61, 241.
Немезій XXI.
Нес.89.
Нестле В. XXIII/див. /.
Нікей з Нікеї.XX.
Нуменій.XII.

Онесикрит 248,258-9.
Ориген XII.
Орфей.129.

Павзаній Гераклітовець 14.
Павзаній /друг Емпедокла/49,61.
Памфіл.3.
Панетій 269,272.
Парменід X-XI,6,19,20, 22,35,36-40,41,42, 48,59,225,229.
Пердика 246.
Перикл 68,69,90.

Піррон XX,226,234.
Піфагор. X,XVIII-XX,6,8, 16-33,35,39,58,59,83.
Піфагор-масажист.20.
Піфагорейці 21-33,59,190, 279-280.
Піфаклеїд 129.
Плістан 234.
Плотін XI,XII,XIX.
Плутарх XI,XII.
Платон.V,VI,IX,XII-XV,XVII-XXIII,16,22,27-9,59,73, 83,84,88,112,140,144, 146,148,149,166,175,232, 234, 241-2,244,249,251, 254-5,256,269,273.
Поліевкт 147.
Поліен.231.
Полікрат.5,17,21.
Полікрат /софіст/ 147,148.
Полос 139.
Посидоній.IX.
Порфірій XII,XIX.
Продик XV,94-98,111,121-2,128, 130,139,150,156.
Прокл.XII,XIX.
Протагор.XIII,XV,XIX,90,111-116,127-130,139,281.
Птолемей Сотер 226,232,276.

Сатир XIX,27,42,60,68,249.
Свіда XIX.
Секст Емпірик. XI-XII,XXI.
Селевк 13.
Сенека XII.
Силен 70.
Симій 173-179,225.
Симонід 129.
Симплікій XII.
Скептики XX,
Скітин 14.
Сократ.XIII-XVI,XVIII,XX,XXII, 13,16,19,40,71,125,126,144 222,225,229,231,240,241, 245,260,268,269,274-5,282-3.
Соловьов В. XIV.
Солон.3.
Сосикрат XX,3,241,249.
Сотіон XX,12,19,35, 39,68,249,269, 274.
Софіл.228.
Софісти XIV,XV,XXIII, 90-143,281.
Софокл IX.
Софроніск.144.
Спевзип 39.
Стильпон 224-5,226-8, 234,248,276.
Стобей XII,XXI.
Стратон.273.
Стоїки 19.
Сфейр.14.

Талес X,XXI,3-5,24, 35,279.
Тантал /фізіолог/ 69.
Теано 18,23.
Телавг.18,21,59.
Теодор/кіренаїк/ 259, 266-7, 269,275-7.
Теодор/ре-тор./139.
Теодорет XXI.
Теомброт 259.
Теопомп 241.
Теофраст IX,XII,XXI, 12,19,35,39,40,59, 83,227,245,257.
Тизій 139.
Тимей 18,22,59,60,61.
Тимон 225,226,234,242 273.
Тимотей Мілетський IX
Тразил 82,83.
Тразимах /софіст/ 141
Тразимах із Коринту. 226.
Тукідид /політич.діяч 69.

Фаворин 19,24,39,70, 144,145,147, 148,
Фанарета 144,149,187.
Фаній 245,268.
Федон. 172-180,230,23 232,234.

Ферекід.3,17.
Фідій.113.
Філемон 256.
Філіп комік.88.
Філіп Македонський.246, 256.
Філіп мегарик 227.
Філіск 248,249,259.
Філодем VII,XII,XX.
Філолай X,20,22,23,25-28, 59,83.
Філон Александрійський XП.
Філохор 112.
Фокос . 3.
Фокіон 248

Херефон 147,157.
Хрисип 112.

Цицерон VII.

Ямбліх XII,XIX.
Ясон Родосський XX.

Індекс імен /латиницею/.

Appelt P. XXII.
v. Arnim IX

Baumstark A.XXII.
Bignone XI
Blass 289.
Burnet J. XI,XV,XVII.

Cobet C.G.XXII.
Crönert W.VII,XXI.

Diels H.VI,IX,-XI,XIII,XV,XX,XXI,289-290.
Döring XV.

Emminger A. XVI.

Gercke A. XX.
H.Gomperz VI,XV.
Th.Gomperz XV.
Grenfell VIII.

Hunt VIII.

K.Joel XV,XXII.

Leo Fr. XIX,XXI.
Maier H. XV.
Mitteis VIII.
Müller XIX,XX.
Mullach F.W.A.XIII.

Natorp P. XIV
Nestle W. XI,XIII.
Nietzsche Fr. XX.

Partsch VIII.
Preisigke VIII
Preller L. XIII.

Ritter H. XIII.

v.Scala R. XXI.
Schmidt H.XXI.
Schwarz Ed. XXI.
Sillen A.J. XV.
Steffens XVI.
Susemihl XX.

Taylor A.E. XV.

Ueberweg VII,XX.
Usener H. XX.

Wendland P. XXI.
Wessely VIII.
v.Wilamowitz-Moellendorf VI,XX.
Wilcken VIII.

Zeller Ed. XV,287.

З м і с т.

I. Вступ..... III - XXIV

1.Джерела історії античної філософії - V - VI; 2.Уривки оригінальних творів - VI-X;3.Цитати та перекази змісту - X - XIII; 4.Свідоцтва. Платон, яко історичний свідок - XIII-XV; 5.Аристотель, яко свідок про філософів XVI-XVII; 6. Діоген Лаерцій; його джерела і біографії, біограф, доксографічні твори XVII - XXII; 7.Ксенофонтові свідоцтва про Сократа - XXII-XXIII; 8.Завдання хрестоматії - XXIII-XXIV.

II. Хрестоматія..... 1 - 283.

А. Досократики..... 3 - 143

I. Талес..... 3 - 5
свідоцтва - 3-5.

II. Анаксимандр..... 5
1.фрагменти - 5,2.свідоцтва - 5.

III. Анаксимен 6
1.фрагменти - 6;2.свідоцтва - 6.

IV. Геракліт..... 6 - 15.
1.фрагменти /образи;льоґос;психольоґія;етика;філософія релігії; різне/ - 6-11.
2.Свідоцтва - 11 - 15.

V. Послідовники Геракліта..... 15 - 16
свідоцтва - 15 - 16.

VI. Пітаґорейська школа..... 16 - 33.
1.Звістки та леґенди про Пітаґора - 16-21; 2.Звістки про послідовників Пітаґора - 21-23; 3.Видатніщі пітаґорейці-23-29 /Алкмеон-фрагменти і свідоцтва-23-24;Філолай - фрагменти і свідоцтва - 25-28; Архита-фрагменти і свідоцтва - 28-29/;4.Загальні свідоцтва про пітаґорейську школу - 29 - 33.

VII.Ксенофан..... 33 - 35
1.фрагменти - 33-35;2.свідоцтва-35.

VIII.Парменід..... 36 - 40
1.фрагменти - 36-39;2.свідоцтва-39-40.

IX.Зенон..... 41 - 45
1.фрагменти-41;2.Свідоцтва 41-45.

X. Мелісс.....46 - 49.
1.Фрагменти - 46-48;2.Свідоцтва - 48 - 49.
XI. Емпедокл.....49 - 64
1.Фрагменти - 49-59; 2.Свідоцтва - 59-64.
XII. Анаксагор.....64 - 72
1.Фрагменти - 64-67; 2.Свідоцтва- 67-71; 3.Свідоцтва про учнів Анаксагора - 71-2.
XIII. Атомісти.....72 - 89.
A. Лебкіп - 72-74.
1.Фрагменти - 72;2.Свідоцтва- 72-74.
B. Демокрит - 74 - 88.
1.Фрагменти /про себе; філософія природи і наука;теорія пізнання; етика - дух і тіло; пізнання добра і джерела добра; обовязок і зміст обовязку,чесности;окремі етичні замітки; педагогіка/- 74-82; 2.Свідоцтва - 82-88; 3.Фрагменти послідовників Демокрита і свідоцтва про них /Метродор Хіоського,Навзифан,Діотим,Біон з Абдери, Анаксарх/ - 88-89.
XIV. Софісти.....90 -143
1.Фрагменти - 90 - 111.
A.Протагор з Абдери - 90;B.Горгій з Леонтин 90-94;C.Продик з Кеосу - 94-98;D.Гипій з Еліди - 98;E.Антифон-Софіст-98-101; F.Критій- тиран 101-2; G. Анонімні уривки - 102-111.
2. Свідоцтва - 111-143.
A.Протагор - 111-118; B.Горгій--118-121; C.Продик з Кеосу-121-122;Д.Гипій з Еліди -122-125; E.Антифон Софіст-125; F.Критій -тиран - 126; G. свідоцтва про софістів узагалі -127-143.

B. Сократ і сократики 144- 276
XV. Сократ.....144-222
Свідоцтва про Сократа -α.Життя-144-180; β. Характеристика Сократа - 180-186; γ. .Метода Сократа

186-191; δ-.приклади Сократової методи - 191-209; ε.-етика Сократа - 210-216; ζ-.політичні погляди Сократа - 216-218; η.-естетика Сократа - 218-220; ϑ.-релігійні погляди Сократа- 220-222.

XVI. Мегарська школа.....223-230.
1.Фрагменти: A.Евклід з Мегари 223; B .Евбулід - 223; C. Діодор-Кронос - 223-4; D.Стильпон - 224-225.
2.Свідоцтва:A.Евклід - 225; B .Евбулід - 225-6; C. Діодор-Кронос - 226; D Стильпон -226-228; E.Інші представники школи та теорії цілої школи - 228-230.

XVII. Елідо-еритрійська школа..... 230-234
1.Фрагменти: A .Федон - 230; B .Менедем - 231;
2.Свідоцтва: A..Федон-231; B. Менедем - 231-234; C.Школа в цілому - 234.

XVIII. Кініки..... 234-263.
1.Фрагменти: A. Антистен/логіка,етика,політичні погляди/-234-7; B..Діоген Синопський /критика сучасности,етика, суспільне життя,релігія/-237-9; C.Кратес - 239-240; D. Метрокл-239.
2.Свідоцтва: A.Антистен - 240-245; B .Діоген Синопський-245-256; C .Кратес - 256-257; D.Метрокл - 257-258. E .Монім -258; F.—.Онесикрит -258-259; G. Гіпархія - 259; H .Школа кініків уагалі - 259-263.

XIX. Киренська школа..... 263-277.
1.Фрагменти: A.Аристип.263-266; B .Аристип молодший- 266; C.Теодор - 266-267; D Анікерид - 267; E .Гегезій - 267-268.
2.Свідоцтва: A. Аристип -268-275; B .Аристип молодший-275; C .Теодор - 275-277; D. Анікерид-277; E .Гегезій - 277.

III. Доповнення..... 277-283
Талес - 279; Геракліт - 279; послідовники Геракліта-279; пітагорейська школа - 279-280; Емпедокл-280; Анаксагор - 280-281; Софісти-281; Сократ - 282-283.

IV. Примітки.....285-291

V. Індекси.....293-300

1. Імен..... 295-298
2. Імен латиницею..... 299-300

VI. Зміст.....301-304

VII. Друкарські помилки.....305-306

Друкарські помилки /головніші/.

числа визначають: перше - сторінку, друге-рядок згори; перше слово є помилково видруковане, друге - те що його треба поставити на місце помилкового.

VI,45 Willamowitz = Wilamowitz -- VIII,19 открытие = открытия -- IX,13. Города = Геронда --IX,19 політія = политія -- IX,27-8- викреслити "зібраного в нашій хрестоматії" -- X,31 Левкій = Левкіп-- XIX, 19-20 Смірнський Сатир = Смірнський, Сатир -- XX,25 Пирон = Піron -- XX,35 папірусах = парірусах/ XX,46 Willamowitz = Wilamowitz -- 3,26 Геракліт = Геракліт - -3, 41-42 Гіероніт = Гіеронім -- 4,12 гостра = дотепна -- 4,13 пробіл - "пильнує"--5,26 необмежена = необмежене -- 8,17 Ксенофона = Ксенофана -- 9,5 розуи = розум? -- 11,11 фрегменти = фрагменти - - 11,37 своюта = своюта? - - 11,38 держави = держави? -- 12,4 Ксенофона = Ксенофана 13,42 водолахом = водолазом -- 14,11 метаріяльна= матеріяльна -- 17,23 Гермін = Германіп --18,29 Гермін = Германіп -- 19,3 Метанонті = Метапонті--19,37 Фаварін = Фаворин --19,47 Антиклейд = Антиклеїд-- 21,22. II = 2 --21,45 VIII.86 =VIII.86,90 --23,20. III = 3 --- 24,11 Перитая = Перитоя --27,14 Гермін = Германіп ---29,33.IV = 4 -- 29,36 теорії = історії -- 33,33 Ксенофон = Ксенофан -- 35,11.IX,18-21 = IX,18-20 -- 35,12 колофану = Колофону-- 41,3 те,що існує = те,що існує /буття/--41,16 товщини= грубизни -- 42,3 ексцернті = ексцерпті --42,34 розвитку = розквіту -- 43,41 VI.9,299b = VI.9,239 в-- 44,20 во = воно; 44,28 25aa = 250a --49,36 однодонним = одноденним -- 53,23 ненависть = Ненависть-- 57,23 E = C -- 59,12 богів = бобів -- 59,21.Ахраґант = Аґраґант -- 59,23 Гермін = Германіп --59,43 Гермін = Германіп --60,13 живчика = пульсу -- 60,42 рідне = ріжне --63,45 пробіл - „De sensu" --67,31 батьківщиною = батьківщиною? -- 69,19 погляду = погляду/ --70,15 Емпідокла = Емпедокла -- 71,14 factibus = partibus -- 71,18 anime = anima-- 71,31. Galev = Galen -- 71,42 філософія = філософ-- 74,9 пробіл = В.Демокрит -- 79,12/149/= 69/149/--82,15 Абдори =Абдери -- 85,48 пробіл - "Секст Емпірик" --85,48 Pirroniae = Pirrhoniae-- 87,12 згори = знизу-- 88,37 пост = поет -- 93,25 і инде - Елени = Гелени -- 98,25 з Елеї = з Еліди -- 101,11. Критій = Р.Критій -- 101,27 Теенлії = Тесалії --102,26

Анонімні = Q. Анонімні -- 107,16 тійним = пристійним -- 111,45 вчинків = висновків -- 112,2 Тестеті = Теететі--112,3 пробіл = фрагмент -- 112,39 Унсіоні = Іксіоні -- 113,1 B24 = ,24 --113,6 Епітний й =Епітимій З -- 113,38 потратив раз = потрапив як раз -- 115,36 Тестет = Теетет -- 119,5 пробіл - Hippias major-- 121,32 Продин = Продик -- 128-8 Тентала = Тантала -- 134 Патроклот = Патроклом--- 136,14 Евтедеме = Евтидеме ----144,7 життя =α.життя -- 144,10 Домон = Дамон -- 146,7 Софроніса = Софроніска -- 146,41 людьми = людьми" -- 151, 44 Лахоса = Лахеса -- 163,14-15 Антіохійська = Антіохідська -- 180,23. характеристики = характеристика 187,26 виниа = винна -- 195,46 пробіл = Ibidem. 208,31-2 не попав у труднацію в наслідок затруднення пробудження = не попав у затруднення через пробудження --- 212,8 чесноти = доброчину -- 212, 10 чеснотами = доброчином -- 212,17 чесноти = доброчину - 220,12 релігійні = .релігійні --230,8 II,171 = 2,171 --235,5 Епікрет = Епіктет --235,17 Епікрет = Епіктет -- 236,15 Епікрет = Епіктет --- 236,37 Епікрет = Епіктет -- 238,20.Епікрет = Епіктет -- 238,40 Епікрет = Епіктет -- 239,22 тофбина= Торбина -- 239,39 други = другу -- 240,4 не кожне= кожне -- 240,6 IV, 86 = II,86 -- 240,20 Метрокл = D .Метрокл -- 243,2 Аристотеля = Антистена --245, 24 -дачем = доглядачем --251,35 Ibidem ,53=Ibidem, VI,53 -- 252,13 - 38 = 39 -- 256,43 Еротостен=Ератостен -- 259.39 Менім = Менін -- 274,45 пройдоха= пройдисвіт -- 276,31 Прометей = Птолемей --

---

Не має значіння невитриманість в писанні назв творів Платона /в лат. або грецькій транскрипції- напр., Phaidros ,або Phaedrus і т. ин./.

Українське Видавниче Товариство

СІЯЧ

1. Проф. др. Я. Ярема. **Вступ до фільософії.**
2. Лєкт. др. Гончарів-Гончаренко. **Загальна гіґієна.**
3. Проф. С. Русова. **Теорія педаґоґіки на основі психольоґії.**
4. Проф. Л. Білецький. **Українська народня поезія.**
5. Лєкт. Ф. Гула. **Теорія векторів.**
6. Проф. Є. Іваненко. **Пропедевтика вищого рахунку.**
7. Проф. Є. Іваненко. **Аналітична ґеометрія у просторі.**
8. Лєкт. Д. Чижевський. **Льоґіка.**
9. Проф. др. А. Старков. **Загальна біольоґія.**
10. Лєкт. І. Кабачків. **Політична економія.**

Адреса видавництва:

Praha II., Malátova ulice čís. 19/III.